پاڪستان ۾ قومي سوال

امداد چانڊيو

پاکستان اور قومی سوال؟!

پاڪستان ۾ قومي سوال؟

امداد چانڊيو

پريت پبليڪيشن
حيدرآباد

سڀ حق واسطا قائم

دفعو پهريون ——— ١٩٨٦ع
ڇپيندڙ ——— ليو گرين پرنٽرس ڪراچي
ڇپائيندڙ ——— مئنيجر

ملهه: ٢٥ روپيا

ليکڪ جو تعارف

هن ڪتاب جي ليکڪ لاءِ اهو لکڻ ته اجايو ٿيندو ته هو ڪير آهي ۽ ڪٿان جو آهي، هن لاءِ اهو لکڻ ئي ڪافي آهي ته هو، سنڌ ۾ ڄائو ۽ سنڌ واسطي غريب گهراڻي سان آهي ۽ هو هڪ هاري جو پٽ آهي.

سنڌ سياسي جم جي تاريخ ١٩٧٠-٧١ آهي. جو سنڌ سياست جي ابتدائي عمر ۾ ئي، ان وقت سنڌ جي ترقي پسند شاگردن جي گڏيل پليٽفارم *SNSF* سان سنڌ گهرو عملي واسطو رهيو.

اهو سنڌ ابتدائي دور ۾ ئي سياست ۾ ڀرپور ايڪٽو هجڻ جو ثبوت آهي جو هن پنهنجي سياست جي ابتدائي سالن ۾ اول ڪنڊياري ۾ جي SNSF جي يونٽ جو صدر رهيو ۽ جلد ۾ ئي SNSF جي نوابشاهه ۾ ٿيل مرڪزي ڪنوينشن (١٩٧٤ع) ۾ SNSF مرڪز جو ايڊيٽر نائب صدر چونڊيو. ان کان پوءِ ١٩٧٦ع ۾ خيرپور منجهه ٿيل SNSF جي ڪنوينشن ۾ مرڪزي سينيئر نائب صدر چونڊيو ۽ نذير عباسي (جيڪو هن وقت SNSF جو مرڪزي صدر هيو) گرفتار ٿيڻ کان پوءِ قائم مقام صدر ٿيو ۽ ان کانپوءِ ١٩٧٩ع ۾ پنهنجي تعليم کي جاري رکڻ لاءِ جڏهن سنڌ يونيورسٽي ۾ بي-اي آنرز (اقتصاديات) ۾ اچي داخلا ورتائين تڏهن سنڌ يونيورسٽي لاءِ SNSF جو صدر چونڊيو. ان کان جلد ئي پوءِ SNSF جي اڻ موٽ اڳواڻ نذير عباسي کي جڏهن اذيت گاهه ۾ شهيد ڪيو ويو، تڏهن ان خلاف SNSF پاران هلايل احتجاجي

تحريڪ ۾ شاگردن جي اڳواڻي ڪندي مختلف هنڌن تي جلسا، جلوس ڪرايائين، جنهن ڪري ڪيس ٿاڻن تان اڻ ڳڻيا ڪيس داخل ڪيا ويا. ان احتجاجي تحريڪ ڪا ستت ٿي پوءِ مارچ ١٩٨٠ع ۾ کيس حيدرآباد مان گرفتار ڪيو ويو. گرفتاري کان اڳ هن ۽ هن جي ٻين ساٿين جي ڪمل ڳاڙهن رنگ لاتو جو هن جي جيل وڃڻ ڪانپوءِ سڄي پاڪستان جي ترقي پسند شاگردن هڪ پليٽ فارم تي گڏجي ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن DSF جو بنياد وڌو ۽ کيس جيل ۾ هوندي DSF جو مرڪزي چيئرمين چونڊيو ويو ۽ اڄ پڻ هو DSF جو چيئرمين آهي. جنهن نه هن جي همه گير شخصيت توڙي سنڌ سان ڀرپور عملي ڪردار ڪري کيس هڪ باصلاحيت شاگرد اڳواڻ هجڻ جي حيثيت ملي. جنهن ڪري هو لڳاتار DSF جو مرڪزي چيئرمين چونڊيو پيو اچي ڪجهه. عرصو اڳ کيس فوجي عدالت ٧ سال سخت پورهئي سان سزا ڏني ۽

هو اڄ سوڌو سنڌ جي الڳ الڳ جيلن (هاڻ خيرپور جيل منجهه آهي) ۾ پنهنجي قيد جا ڏينهن گهاري پيو مارچ ١٩٨١ع کان لڳاتار جيل منجهه آهي کيس اڄ تائين قيد منجهه ٻئي لڳ ڀڳ پنج سال پورا ٿيا آهن. پر مسلسل جيل جون سختيون به کيس جهڪائي نه سگهيون آهن. جيل اندر رهي به سنڌ تي لکيل ڪتاب پڙهائي ٿو ته حڪمران ٽولي جو جوڙيل جيل وارو هٿيار ٻن هن کي شڪست ڏئي نه سگهيو آهي.

مهاڳ

پاڪستان ۾ قومي سوال تي عام بحث هلندڙ آهي. سيئي رجعت پسند، پاڪستاني قوم، اسلامي قوم جا نعرا هڻي رهيا آهن ۽ پاڪستان ۾ رهندڙ چئن قومن جي وجود جا پڻ انڪاري آهن ۽ اڃان به ته: قومي حقن لاءِ جدوجهد ڪندڙ ترقي پسند قوتن لاءِ ملڪ دشمن ۽ اسلام دشمن هجڻ جون فتوائون ڏيندا ٿا رهن ۽ ڏيندا رهندا ڇو ته سندن مٿان اهوئي ڪم رکيل آهي.

ٻئي طرف جيئن ته جمهوري جدوجهد (يعني جي هلايل جدوجهد) ۾ قومي سوال هڪ اهم حيثيت ولاري چڪو آهي. اهڙي دور منجهه ترقي پسند ۽ جمهوري قوتن ۾ پڻ قومي سوال تي گرماگرم بحث هلندو ٿو رهي. جيئن ته الڳ الڳ گروپن وچ ۾ پروگرام ۽ عمل تي اختلاف پڻ موجود آهي. ان مسئلي کي مارڪسزم جي روشني ۾ ڪهڙي ريت ڏسڻ گهرجي ۽ ان مسئلي ڏانهن ڪهڙو رويو رکڻ گهرجي. اهو آهي هن ڪتاب جو ٿلهي ليکي تت.

— سچ ته سنڌي ۾ قومي سوال تي هي پهريون ئي ڀرپور ڪتاب آهي جو مارڪسزم جي روشني ۾ قومي مسئلي کي پرکڻ لاءِ اسان جي ڀرپور مدد ڪندو. امداد چانڊيو کي جس هجي جنهن اهڙي وڏي ڪم کي پنهنجي هٿ ۾ کڻي توڙ رسايو.

حقيقت ۾ امداد جو هي ڪتاب هڪ بحث تي ٻڌل آهي ۽ اسان وٽ اڄ ڏاڍين بحث ڪي انقلابي طرح ڏسڻ بجاءِ ذاتي انا جي ڪسوٽي تي پرکڻ جي عادت پئي رهي آهي. اميد اٿئون ته هي ڪتاب انهي رويي کان پري هٽي، دوستانه طرح ملڪ جي ترقي پسند جمهوري قوتن ۾ هڪ بحث جو آغاز ڪندو. اسين اميد ٿا رکون ته انهي مسئلي تي اهڙا ڪي ٻيا ڪتاب پڻ جلد اڳيان ايندا ته جيئن هر ڪو هن ملڪ ۾ قومي سوال جي حل متعلق مارڪسي نقطه نگاه کان واقفيت ٿي سگهي.

(ادارو)

پاڪستان ۾ قومي سوال؟ -

● پاڪستان ۾ قومي سوال هڪ ڀيرو وري سماجي افق تي ابري آيو آهي. ڇو ته قومي رياست جنهن ۾ اقتدار اعليٰ جو مالڪ عوام نه هجي، جيڪا سامراج جي جديد بينڪيت هجي، ڪنهن به طرح عوام کي جمهوري حق نٿي ڏئي سگهي، بلڪل اهڙي طرح جديد نوآبادياتي رياست ۾ قومون به پنهنجا حق ماڻي نٿيون سگهن.

پاڪستان ۾ قومي حق:- عوامي اقتدار اعليٰ جي لڙائي جو اهم جز آهن. سامراجي تسلط منجهان آزاد ٿيڻ کانسواءِ ملڪ کي جمهوري بنائڻ کانسواءِ قومي سوال حل نٿو ٿي سگهي ۽ ساڳي ريت ملڪ جي سامراج دشمن جمهوري جدوجهد قومي حقن جي جدوجهد کان الڳ ٿلڳ نٿي رهي سگهي.

قومي سوال جي باري ۾ مون ڪجهه وقت اڳي سائي گهنشام پرڪاش ڏانهن هڪ خط لکيو هو. ان جي جواب ۾ ”وطن دوست مزدور فيڊريشن جا ڪارڪن. سينٽرل جيل ڪراچي“ جي نالي سان وطن دوست جي ڪن دوستن هڪ ڊگهو خط (مقالو) لکيو آهي.

جيستائين منهنجي خط جو تعلق آهي ته ان ۾ مون قومي مسئلي بابت پنهنجي نقطہ نظر کي واضح ڪيو هو ۽ گڏوگڏ ڪن نظرياتي رجحان تي تنقيد ڪئي هئي، جنهن موجب: ”پاڪستان ۾ مختلف قومن کي علحده ڪرڻ کانسواءِ نه قومن کي حق ملي سگهن ٿا ۽ نڪي انقلاب اچي سگهي ٿو.“ مون ڪنهن به خاص تنظيم جو نالو نه ڪنيو هو. پر وطن دوست مزدور فيڊريشن جي ڪن همراهن اها سندن مٿان تبصره آرائي چاڻندي موٽ ڏني آهي. اختلاف راءِ جي اظهار جو دوستن جيڪو تحريري ذريعو اختيار ڪيو آهي، ان کي اسان مثبت

سمجهون ٿا ۽ ان جي آجيان ڪيون ٿا. اميد ته ان روايت کي جاري رکيو ويندو. اهڙن ڪرڻ سان اسين هڪ ٻئي کان سکي ۽ هڪ ٻئي کي بهتر طريقي سان سمجهائي سگهنداسين.

خبر ناهي ته منهنجي خط جي جواب ۾ جيڪو دوستن موقف اختيار ڪيو آهي اهو وطن دوست مزدور فيڊريشن جو سرڪاري (Official) موقف آهي يا نه. ۽ نڪي پڪ اٿم ته ڊيموڪريٽڪ اسٽوڊنٽس فيڊريشن، ڪامريڊ جام ساقي ۽ سنڌس پارٽي بابت وطن دوست مزدور فيڊريشن يا پروگريسو جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي مرڪزي اڳواڻن ۽ ڪارڪنن جو اهڙو وحشيانه رويو ٿي سگهي ٿو، جيڪو ٥٢ صفحن تي پکڙيل سنڌن فوٽو اسٽيٽ جوابي خط مان ظاهر ٿئي ٿو.

حيرت جي ڳالهه هيءَ آهي ته دوستن پنهنجي خط جي پڇاڙيءَ ۾ ڊي ايس ايف، ڪامريڊ جام ساقي ۽ سنڌس ساٿين جي نظرئي ۽ عمل کي ڪوڙو ثابت ڪرڻ لاءِ هيءَ ”چارج شيٽ“ ”سچائي جي سند“ طور پڻ ڏني آهي:

هنن ڪامريڊن جي لاءِ پليجي سچ چيو آهي ته: پنجن ماڻهن جي هڪ ڪمري ۾ ويهي ڪيل سس پس کي پنجن هزارن ماڻهن جو زبردست جلسو لکي موڪلڻ، ٻن ٽن ماڻهن جو زبردست جلسو لکي موڪلڻ، ٻن ٽن ماڻهن جو گهٽيءَ ۾ بيهي هوڪو ڏيڻ کي غصي ۽ نفرت سان ڀريل زبردست عوامي مظاهرو ڪري ٻڌائڻ، پنجاه ماڻهن جي جلوس کي هزارين ماڻهن جون چولهون هلندڙ انساني سمنڊ ڪري ٻڌائڻ، ملڪ ۾ جيڪڏهن ڪنهن حادثي ۾ ڪا بس ڪري پيئي ته ان کي پنهنجي اڳواڻيءَ ۾ هلندڙ ڪنهن فرضي ۽ هتراڏو عظيم عوامي جدوجهد جي سلسلي ۾ جوش خروش سان ڀريل انقلابي عوام

جي غصي سان پرڀل انقلابي عمل قرار ڏين، ملڪ ۾ ڪجهه ٿيندو هجي يا نه ٿيندو هجي اهو سڀ پنهنجي کاتي ۾ لکي موڪلن، جتي به جيڪڏهن جدوجهد جو هڪ پن به چرندو پڙو ويو هجي، ان کي پنهنجي اشارن تي چرندڙ مشهور ڪرڻ ۽ هروقت پنهنجي انقلابي سرگرمين سان گرم ڪيل هڪ پرندڙ ٽچڪندڙ سمنڊ ظاهر ڪرڻ وغيره. ان قسم جون پالهيون ئاهي مشهوز ڪرڻ هنن جي ڪاپي هٽ جو ڪرتب آهي.

(عالمي ڪميونسٽ تحريڪ جا مسئلا) — پليجو [صفحو ٥٢ وطن دوست وارن جو خط]

ڪامريڊ جام ساقي وارا پليجي صاحب لاء ته پراڻو بين الاقوامي مسئلو رهيا آهن. ڪامريڊ جام ساقي ۽ ٻين ڪميونسٽن جي باري ۾ هن جون زهر افشانيون ڳجهيون ناهن. ”تحريڪ“ رسالو ۽ ”صبح ٿيندو“ انهيء جا بهترين گواه آهن. پر وطن دوست مزدور فيڊريشن وارن به پليجي صاحب سان ڪڏهن کان گڏجي ”هنن ڪامريڊن“ خلاف متحده محاذ ناهيو آهي؟ ان جو جواب دوست پاڻ ئي ڏيندا. اسين وطن دوست مزدور فيڊريشن يا پروگريسو ج.س.ا.ف کي نظرياتي دشمنن ۾ شمار ڪونه ٿا ڪريون. هنن وقت گذرڻ سان پنهنجي نظرياتي مطالعي ۽ عملي تجربي جي روشني ۾ نظرياتي موقف کي درست ڪيو آهي. مثال طور هو شروع شروع ۾ پنجاب کي سامراج ۽ بعد ۾ بينڪي قوت سمجهندا هئا پر اڄڪلهه هو ائين نٿا سمجهن. مونکي ”وطن دوست“ رسالو ياد اچي ٿو جوڪو ضمير لاڙڪ ۽ نواز جسڪاڻي جي گڏيل ادارت ۾ نڪرندو هو، ان ۾ اريٽيريا جي ايٿوپيا کان علحدگي جي تحريڪ جي حمايت ڪئي ويندي هئي. ۽ ايٿوپيا

جي مينگستوهيل ماريم. انقلابي حڪومت جي، سوويت يونين جي سخت مذمت ڪئي ويندي هئي ته اهي اريٽيريا کي آزادي نه ڀيا ڏين. ايتريقدر جو صوماليه جي حمايت ۾ به دليل ڏنا ويندا هئا. پر تازي جوابي خط ۾ دوستن ايٿوپيا کان اريٽيريا جي علحدگي جي تحريڪ کي رجعتي ڪوٺيو آهي.

هاڻي اچون ٿا منهنجي خط ۽ ان جي جواب ڏانهن.

اول ته مون لکي هڪڙي ڳالهه آهي ته دوستن سمجهي ۽ سمجهائي ٻي ڳالهه آهي. ائين ڪري هنن منهنجي موقف کي لوڙي مروڙي پيش ڪيو آهي. مثال طور هتي مان ڪجهه ٽڪرا نقل ڪندس ته جيئن حقيقت ۽ غلط بياني پڌري ٿي پئي.

منهنجي باري ۾ دوست لکن ٿا:

”خط جي شروع ۾ همراه لکي ٿو ته ”هاڻي هتي سچا پچا ملي لنٽ، مها چالو ۽ معروضي صورتحال کي سمجهندڙ مارڪسٽ هن دنيا ۾ وارد ٿيا آهن؟ نقلي ۽ موقعي پرست مارڪسٽ آهن ڪير؟ اول ڏسون ته انهن ”نقلي، موقعي پرست مارڪسٽن“ جي باري ۾ چا ٿو چوي:

چوي ٿو ته ”اهي همراه انقلاب کي اهڙي جاگير ٿا سمجهن جنهن تي مجاڻ سياڻ ڊي ايس ايف وارا قبضو ڪري وجن.“ (ڪلجاڻ نه چو ته هي همراه انقلاب جي جاگير ۾ ڀا ڪي ڀائيوار ٿيڻ ڪونه ٿا چاهين)…. هن همراه جي خيال ۾ سنڌ جي قوم پرست ڌرين ۽ ”اسان جي ڌر“ جا ڊي ايس ايف وارن سان اختلاف دراصل جاگير جي ملڪيت جي حق لاءِ چڪتاڻ آهن، نظرياتي ٽڪر ناهن…. پهرين ڳالهه ته انقلاب نه ڪنهن جي جاگير آهي ۽ نه ئي ان تي ڪنهن به هڪ جو قبضو ٿي سگهي ٿو. ٻي ڳالهه ته هتي ملڪ اندر ۽ خاص

ڪري سنڌ اندر ڪابي ڌرين جا پاڻ ۾ اختلاف جاگير جي ورهاست جا اختلاف ناهن. پر سياسي ۽ نظرياتي لڪير آهن، انهن کان انڪار ڪرڻ موقعي‌پرستي، ترميم پسندي، مصلحت پسندي ۽ بورجوا دوستي جي ڌٻڻ ۾ ڦاسڻ آهي .... انقلاب سماجي تبديلين جو نالو آهي........(صفحو-۱)

جڏهن ته مون پنهنجي خط جي پئرا نمبر ۲ ۾ جيئن همراهن بيان ڪيو آهي، ان جي بلڪل ابتڙ هيئن لکيو هو:

"ڪن ماڻهن جي، ائين ڪلي چئجي ته گروپن جي اها پروپيگنڊا ٻڌڻ ۾ اچي ٿي ته ڊي ايس ايف وارا قومن کي معين ٿي ڪونه ٿا، قومي سوال تي ڪليئر (واضح) ڪونهن....مطلب ته اسان کي غلط ۽ تقريبن "پاڪستاني برانڊ سوشلسٽ" ثابت ڪرڻ لاء ڪن ڌرين جون ٽوپون ڊي ايس ايف وارن ڏانهن آهن جي: اهي نام نهاد نقلي ڪميونسٽ آهن، انهن وٽ انقلاب جو رٽيل رٽايل ۽ جامد فارمولا آهي، هي معروضي صورتحال جو صحيح تجزيو ڪري ئي نٿا سگهن. وغيره وغيره سو دوستا! ان پروپيگنڊا ۾ ڪيتري سياسي بي ايماني، غلط بياني ۽ ڪيتري دوستانه تنقيد شامل آهي، تنهن جو پتو گهٽو لتو پوي. البت اهو سمجهه ۾ ضرور اچي ٿو ته شايد اهي همراه انقلاب کي اهڙي جاگير سمجهن ٿا، جنهن تي مڃاڻ سياڻ ڊي ايس ايف وارا قبضو ڪري وڃن. "نقلي ۽ موقعي پرست مارڪسٽ"، تنهن ڪري انهن کي ان "جاگير" تان بيدخل ڪرڻ ضروري آهي چو ته سچا پچا، ملي لنٽ، مها ڄاڻو ۽ معروضي صورتحال کي سمجهندڙ مارڪسٽ" هن دنيا ۾ وارد ٿي چڪا آهن. انقلاب ظاهر آهي ڪا نجي جاگير جهڙي شيء ناهي.... (صفحو ۱ کان ۲) گهنشام پرڪاش ڏانهن خط.

ان مان صاف ظاهر آهي ته مون اهوئي چوڻ ٿي چاهيو ته : ڊي ايس ايف قومن کي تسليم ڪري ٿي. ٻيو ته پروپيگنڊا ڪندڙ ٽريون پاڻ کي سچو پچو ملي ٽنٽ ۽ مها چاٽو سمجهن ٿيون ۽ اسان کي نقلي ۽ موقعي پرست. ٽيون ته اهو اندازو نٿو ڪري سگهجي ته ڪيتري منفي تنقيد ۽ ڪيتري مثبت تنقيد ڪئي ٿي وڃي. چوٿون اهو ته انقلاب عوام برپا ڪندو آهي، اهو عوام جي ملڪيت آهي، ڪنهن جي به نجي جاگير ڪانهي. اسان پلا ڪڏهن نه مڃيو آهي ته ڊي ايس ايف سان "هن يا هن ٽر" جا نظرياتي ۽ سياسي اختلاف ناهن. اختلاف به آهن پر ساڳي وقت تي غور سان جائزو وٺبو ته ڪجهه مشترڪ مقصد به آهن.

منهنجي خيال ۾ ڊي ايس ايف، جام ساقي يا پاڪستان جي پورهيت انقلابي پارٽي جي باري ۾ سخت منفي رويي جو ڪارڻ مائو نواز مارڪسزم دشمن گروه جي سنڌ ۾ طويل ماضي رکندڙ پروپيگنڊا آهي. تنظيمي طور مائوئسٽ گروهه کي ڇڏي وطن دوست فيڊريشن ۾ شامل ٿيندڙ دوستن جي ذهنن ۾ ان پروپيگنڊا جو، مصنوعي طور پيدا ڪيل ڏڪار ۽ غلط فهمين جو اثر اڃا سوڌو ٿورو ڪي گهڻو، موجود آهي. اهو ياد ڏيارڻ چاهيندس ته جڏهن مائوئسٽ گروه سنڌ ۾ تنظيمن جو بنياد پئي وڌو ته ان ڏسيل مکيه ڪارڻ ۾ اهم دعوي هي ۽ هئي ته ٻيا ڪم ڪندڙ ترقي پسند نقلي ۽ سازشي آهن. اصلي ۽ سچا آهيون ته اسين ئي. تاريخ مائو نوازي جي راه کي بي-نقاب ڪري ڇڏيو. مائوئسٽ ٽولي جي قيادت عوامي جمهوريه چين کي بين الاقوامي تحريڪ ڏانهن ڪٽي تنها ڪرڻ ڪانپوءِ آمريڪي سامراج جي سنگتين جي قطار ۾ آڻي بيهاريو آهي.

مائوزي تنگ ۽ ان جي ساٿارين جو سوويت دشمن ۽ انقلاب دشمن طرز عمل ۱۹۶۰ع کانپوءِ ايترو ته "صفائي" سان دنيا آڏو آيو آهي جو خود سنڌ ۾ مائوزي‌تنگ تي چوپڙيون لکندڙ ان کي انقلاب جو امام ڏسيندڙ ۽ سوويت يونين تي حملا کندڙ پڻ کليل کلايو "مائو جا پيروڪار" سڏائڻ لاءِ تيار ناهن.

ٻئي طرف وطن دوست مزدور فيڊريشن جي دوستن کي اها شڪايت آهي ته پاڪستان ۾ ۱۹۴۷ع کان کم ڪندڙ ڪامريڊن هيستائين ڪجهه نه ڪيو آهي: هو معروضي حالتن کي ٺيڪ طرح نه سمجهي سگهيا آهن ۽ قوت گڏ نه ڪري سگهيا آهن. سندن خيال آهي ته ڪابي ڌر وٽ جماعت اسلامي جيتري قوت به ڪانهي. هو لکن ٿا:

اسان ته ڪافي عرصي کان ٻڌندا پيا اچون ته اهڙا ماڻهو ۱۹۴۷ع کان ٿي هن ملڪ ۾ وارد ٿي چڪا آهن پر منظر عام تي اڄا تائين ڪونه آيا آهن.... شايد انهن متعلق هنن [پين لفظن ۾ ڊي ايس ايف وارن- (امداد)] کي به خبر ناهي....
(صفحو-۱)

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته پاڪستان ۾ انقلابي تحريڪ ڪهڙي سگهاري ناهي. پر ان جو مکيه ڪارڻ ڪهڙو آهي؟ ان جو جواب هن ملڪ جي تاريخ ۽ حالتن ۾ جانچڻ گهرجي. تنقيد ۽ خود تنقيد کان به ڪم وٺڻ کپي. پر اهو به نظر ۾ رکڻ کپي ته ۱۹۴۷ع کان هيستائين منظر عام تي ڪير آيو آهي. انقلابيءَ جي حيثيت ۾، انقلابي پارٽيءَ جي حيثيت ۾ پاڪستان جي حاڪم طبقن کي ڪنهن چئلينج ڪيو؟ انهن جي شديد انتقامي ڪاررواين ۽ جبر جو ڪنهن کي نشانو بڻجڻو پيو. پاڪستان قائم ٿيڻ کانپوءِ چند سالن اندرئي رجعتي

حاڪمن آمريڪي سامراج سان ميڙون منتون ڪري، ملڪ وٽن گروي رکڻ لاءِ ننهن چوٽيءَ جا زور لائڻ شروع ڪيا. مثال طور آڪٽوبر ۱۹۴۸ع ۾ ئي آمريڪا ۾ پاڪستان جي سفير ايم-ايچ-اصفهاني پنهنجي هڪ خط ۾ لکيو ته....بين الاقوامي نڪته نظر کان پاڪستان جي فوجي اهميت کان ڪنهن به طرح منهن موڙي نه ٿو سگهجي. هنگامي حالتن ۾ پاڪستان فضائي ۽ بري ڪارروائين جي لاءِ هڪ اڏي طور استعمال ٿي سگهي ٿو....پاڪستان کي آمريڪي امداد مان نه رڳو پاڪستان جي اندروني استحڪام کي فائدو پهچندو پر "اڻ وڻندڙ سياسي ۽ نظرياتي رجحانن" جي خلاف ڪوشش ۾ به مدد ملندي. ملڪ ۾ امن امان جي صورتحال جي تقاضا هيءَ آهي ته نه رڳو هڪ چوڪس پوليس فورس قائم ڪئي وڃي پر ان لاءِ هڪ تربيت يافته ۽ ساز سامان سان ليس فوج به موجود هجي .... (اصفهانيءَ جي خط مان چونڊ ٽڪرو). پاڪستان کي آمريڪي سامراج جي جهوليءَ ۾ اڇلائڻ جي نيت رکندڙ حاڪمن جي نظر ۾ اها ڳالهه شروع کان ئي هئي ته هو انهن ڪاميابي سان تڏهن ئي ڪري سگهندا جڏهن کين آمريڪي امداد ملندي ته هو "اڻ وڻندڙ سياسي ۽ نظرياتي رجحانن" کي چيپاٽيندا. "پنڊي سازش ڪيس" ۽ بعد ۾ ۱۹۵۴ ۾ انقلابي تحريڪ تي زبردست وار ڪيو ويو ته جيئن "سرخ خطري" جي هر امڪان کي ختم ڪيو وڃي. ۱۹۶۰ع ۾ حسن ناصر کي شاهي قلعي ۾ انقلابي پارٽيءَ سان وابستگي جي جرم ۾ ايذاءَ ڏئي شهيد ڪيو ويو. ان جو لاش به "منظر عام" تي ڪونه آيو. چهين ڏهاڪي ۾ مائوزي تنگ جي واضح سوويت دشمني-سوشلسٽ ڪيمپ دشمن لائين جي ڪري

پاڪستان ۾ انقلابي تحريڪ ڦوٽ ۽ ورهاست جو ناقابل تصور نقصان سٺو- ڪي مائو نواز سرڪاري پاليسين جا مداح ڪي بزدل ۽ ڪي موقعي پرست بنجي ويا. اڄ جي ترقي پسند نوجوان ٿهي انهن حقيقتن کان تفصيلي طور باخبر ناهي. پر هر عام ۽ خاص اهو ڄاڻي ٿو ته هن ٿي سامراج نواز فوجي آمريت جي دور ۾ ۹ آگسٽ ۱۹۸۰ع تي ايس اين ايس جي صدر ۽ ڊي ايس ايف جي بانيڪار نذير عباسيءَ فوجي باريڪن ۾ جام شهادت پيتو. حسن ناصر جيان ان جو لاش به ”منظر عام“ تي ڪونه آيو. پر جيڪڏهن ڪو اهو سمجهي ويهي رهي ته سامراج نواز حاڪمن جا اهي قدم ”اتفاقي“ آهن ۽ اهي ”حادثاتي موت“ آهن يا انهن جو انقلابي جدوجهد سان واسطو ڪونهي ڇو ته نه اهي شخص ۽ نڪي سندن شهادت کان پوء انهن جا لاش ”منظر عام“ تي اچڻ ٿا، منهنجي نظر ۾ درست نٿو سمجهي- تشدد ۽ ڏاڍ انقلابي، پورهيت هلچل ڪي ختم نٿو ڪري سگهي. حاڪم طبقي جي اها خواهش هجي ته هجي، ڪنهن ترقيءَ پسند کي ائين ته نه سوچڻ کپي انقلابي تحريڪ کي رياستي تشدد جي باوجود تمام گهڻو مضبوط ٿيڻو آهي، عوام جي وسيع حصن جو اڳواڻ بنجڻو آهي ۽ تاريخي ڪردار ادا ڪرڻ لاء رتو رت ٿي وڃڻ لاء تيار رهڻو آهي. افسوس اهو آهي ته دوستن کي جماعت اسلامي جي گڏ ڪيل قوت جو اعتراف آهي، پر هنن کي انقلابي تحريڪ ۽ قومي جمهوري قوتن جي سگهه تي بي اعتمادي آهي. رجعت پرستي ۽ استحصالي قوتن جي طاقت جو سرچشمو بين الاقوامي سامراج ۽ ملڪ اندر رياستي ڏنڊو آهي. حاڪم طبقي جي روز بروز وحشي بنجڻ جي اها معنيٰ ڪانهي ته ان

جي طاقت عوام جي طاقت کان وڌيڪ آهي. پر ان جي معنيٰ اها به آهي ته سامراج ۽ ان جا دلال ايترا ته بي پاڙا آهن جو سواءِ لٺ جي گاڏو نٿا هلائي سگهن. ۽ سامراجي تسلط ان کري موجود آهي ڇو ته سامراج نواز حاڪم طبقي کي هٿائتي وارو، ان جو متبادل، مضبوط ۽ ملڪ گير جمهوري محاذ نهي نه سگهيو آهي. اهڙو متبادل ناهڻ ۾ مدد ته قابل تحسين ايکبي پر ان جي ڪمزوريءَ تي ٺٺول ڪرڻ، دراصل عوام جي ڪمزوري تي ٺٺول آهي.

ليڪڪ دوستن اهو به فرمايو آهي ته آهي همراه (ڊي ايس ايف وارا- جام ساقي وارا) بين الاقوامي تحريڪ ۾ موجود آهن پر "انهن" کي هنن جي ارڪانن جي پوري خبر ناهي.... ڊي ايس ايف کي انٽرنيشنل يونين آف اسٽوڊنٽس (IUS) ۽ ورلڊ فيڊريشن آف ڊيمو ڪرٽيڪ يوٿ (WFDY) جو پاڪستان مان ميمبر هجڻ جو اعزاز حاصل آهي. آء- يو- ايس شاگردن ۽ "ڊبليو ايف ڊي واءِ" نوجوانن جون عالمي تنظيمون آهن، جن ۾ سڄي دنيا جا انقلابي، جمهوريت پسند، سامراج دشمن شاگرد ۽ نوجوان شامل آهن. هنن جا هيڊ ڪوارٽرس ترتيب وار پراگ (چيڪو سلواڪيه) ۽ بداپسٽ (هنگري) ۾ آهن. ڊي ايس ايف کي ٻنهي عالمي تنظيمن جي ميمبرشپ انڪري آهي ڇاڪاڻ ته هيءَ ملڪ گير، سامراج دشمن، جمهوريت پسند تنظيم آهي. ڊي ايس ايف جي پوري تاريخ، عملي جدوجهد ۽ درست بين الاقواميت پسند نقطهءِ نظر کان ٻئي عالمي تنظيمون پوري ريت آگاه آهن. ان سان گڏ اهي بين الاقوامي دوست اسانجي ڪمزورين ۽ ڪچاين کان به واقف آهن. وطن دوست جي يارن جي اسان تي ناراضگي ته نهي پر

اهو سوچڻ تہ عالمي تنظيمون پاڪستان جي باري ۾، بي ايس ايف جي باري ۾ بي خبر هيون ۽ اسان انهن کي "ڳجهي" وچڻ ۾ ڪامياب ٿي وياسين، بين الاقواميت جي روح کي نہ سمجهڻ ۽ بين الاقوامي تحريڪ تي عدم اعتماد جو اظهار آهي عالمي تحريڪ ۾ شموليت جي اعزاز ڪانپوءِ ظاهر آهي تہ اسان جي تنظيم تي وڏيون ذميداريون عائد ٿين ٿيون ۽ اسان کي ان اعزاز جي شايان۔ شان جدوجهد ڪرڻي پوندي۔ بي ايس ايف اڄ بہ عالمي ۽ ڏيهي ذميدارين کي ممڪن حد تائين نڀائڻ ۾ رڌل آهي۔

طبقاتي ۽ قومي جبر جو مسئلو

پاڪستان جي معروضي صورتحال جي عڪاسي ڪندي ليڪ دوستن پڙا نمبر ٤ ۾ جيڪي نتيجا اخذ ڪيا آهن تن مان نمبر پهريون هيءُ آهي۔ "پاڪستان جي رياست جو ڪردار پنهنجي پيدائش جي پهرين ڏينهن کان طبقاتي جبر کان وڌيڪ قومي جبر تي ٻڌل آهي۔"

منهنجي نظر ۾ هيءُ بيحد اهم نڪتو آهي جنهن مان ليکڪن جي نظرياتي ۽ سياسي سوچ جو بنياد پڌرو ٿئي ٿو۔ پاڪستان جي رياست ڪنهن جي فائدي لاءِ وجود ۾ آئي هئي ۽ ڪنهن جي خلاف وجود ۾ آئي هئي؟ يقينن ان جي وجود جي پٺيان ڪنهن نہ ڪنهن خاص طبقي يا طبقن جا مفاد ڪار فرما هئا۔ هندوستان جو مسلمان سرمائيدار جنهن کي متحده هندوستان جي مارڪيٽ ۾ اسرڻ جا امڪان ڏنڊلا ٿي لڳا، عليگڙه جو فارغ التحصيل رجعت پرست پيٽي بورجوازي تحريڪ پاڪستان جا روح روان هيا ۽ سندن ساٿاري برطانوي سامراج نواز جاگيردار، نواب هيا، ٿلهي ليکي ائين ڪٿي چئجي

۽ برطانوي سامراج سان ساز باز ڪندڙ مسلم گجراتي، ڪاٺياواڙي سرمائيدار واپاري پاڪستان جي صورت ۾ پنهنجي لاءِ هڪ مارڪيٽ چاهي پئي. اهي معاشي مفاد محرڪ هئا جن جي سياسي ترجماني مسلم ليگ ڪري رهي هئي. گڏيل هندوستان ۾ ورهاڱي ڪان ٿورو اڳ تائين برطانوي سامراج جي نوآبادياتي غلاميءَ جي خلاف هندستان جي عوام جي قومي آزادي جي تحريڪ وڏيڪ انقلابي رخ اختيار ڪري چڪي هئي. مزدور طبقي جي طبقاتي جدوجهد جهازين جي بغاوت جهڙا جرئت مندانه قدم کڻي رهي هئي. آزادي جي تحريڪ جي انقلابي شڪلين برطانوي نوآبادڪارن سان گڏ هندستان جي بورجوا ليڊرشپ کي به ڏڪڻي ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو هو. برطانوي سامراجين تحريڪ آزادي کي ورهائڻ خاطر هندوستان جي ورهاڱي تي عمل ڪيو.

بنيادي طرح پاڪستان جو جنم نه ڪنهن خاص قوم جي بالادستي جو ۽ نڪي ڪنهن خاص قوم جي مغلوب ٿيڻ جو نتيجو هو. مسلم ليگ جو ٻه قومي نظريو هو، هندستان جي بورجوازي جي خلاف ٻه قومي نظريي واري مسلم قوم پرستي نه ته بنگالي، پنجابي ۽ سنڌي قوم جي قوم پرستي هئي. ۽ نه ئي پاڪستان پنجابي قوم طرفان سنڌين، بنگالين، پٺاڻن ۽ بلوچن تي ”قومي جبر“ خاطر وجود ۾ آندو ويو هو. جيئن مثال طور خود وطن دوست جا دوست لکن ٿا.

پاڪستان ٺهڻ لاءِ سٽيل سازش ۾ هڪ ڌر برطانوي سامراج هو ته ٻيون ڌريون سنڌ ۽ پنجاب جو جاگيردار، پنجاب جو سرمائيدار، يوپي جو مسلمان وچولو طبقو ۽ ڪاٺياواڙ ۽ گجرات جو مسلمان سرمائيدار سڀيئي مسلم ليگ جي روپ ۾ موجود

هيا. مسلمان هڪ قوم جي نعري هيٺ سازش ۾ شريڪ ٿي مسلم ليگ ۾ شامل مختلف طبقن جي نمائندن جن جي اڳواڻي سرمائيدار طبقي ڪئي، پاڪستان جو ٤٧ع ۾ نهڻ هڪ قوم آزاد ٿيڻ يا نهڻ نه هو، پر هڪ وڏي مضبوط رياست ڪي ٽوڙي مختلف قومن کي ورهائڻ (جهڙوڪ پنجابي ۽ بنگالي) ۽ ڏار ڪري هڪ رياست ۾ زوري قيد ڪري سامراجي مفادن جي تڪميل ڪرڻ هو. هن ۾ مفاد ٽن قومن سنڌي، پنجابي ۽ بنگالي قوم جي عوام جو نه پر مٿئين طبقي جو هو.“ صفحو ٣٤

خود دوستن جي زباني ۽ منهنجي گذارش مان آخري نتيجو ته اهوئي ٿو نڪري ته پاڪستان جي رياست جو بنياد طبقاتي آهي، نه ڪي قومي. انڪري پاڪستاني رياست هڪ طبقاتي رياست آهي ۽ اها استحصالي سامراج نواز طبقن جي هٿ ۾ جمهوري ۽ محنت ڪش طبقن کي چيڀاٽڻ جو هٿيار آهي. اها صرف پاڪستاني رياست جي خصوصيت ناهي پر استحصالي سماج ۾ هر رياست طبقاتي هوندي آهي ۽ اها حاڪم طبقي جي هٿ ۾ مظلوم عوام کي دٻائي ۽ چيڀاٽي رکڻ جو هٿيار هوندي آهي. ساڳي وقت تي هر طبقاتي رياست ۾ حڪمران استحصالي طبقا طبقاتي استحصال سان گڏ قومي جبر ڪندا ۽ قومي امتياز پڻ روا رکندا آهن. جيئن پاڪستان ۾ ٿيندو پيو رهيو آهي. ڀهڙي ريت ٿيوري ۾ اها ڳالهه صحيح آهي ته قومي جبر، طبقاتي جبر ۽ استحصال جو هڪ حصو آهي تيئن عمل ۾ به پشتونن، بلوچن، بنگالين ۽ سنڌين تي بحيثيت قوم جي ٿيل ۽ ٿيندڙ جبر رياستي جبر ۽ وڏي طبقاتي استحصال جو الوٽ حصو آهي. حاڪم طبقي جو رياستي جبر، استحصالي طبقن جي ڦرلٽ ۽ قومي جبر هڪ ٻئي کان جدا ناهن.

سو اهو چوڻ ته پاڪستان جو وجود طبقاتي جبر ۽ استحصال کان وڌيڪ قومي جبر تي ٻڌل آهي، اهو ظاهر ڪري ٿو ته ليڪن جي نظرئي ۽ سوچ جو محور ڀهرين قومي آهي ۽ پوءِ طبقاتي. يعني، قوم پرستن وارو انداز فڪر، نڪي مارڪسي. ان سوچ جو لازمي نتيجو اهو نڪري ٿو ته ماڻهو طبقاتي محرڪن ۽ تضادن کي تاريخ جي ارتقا جو بنياد نه سمجهندو، اهم تاريخي واقعن کي به پروڙي نه سگهندو، پر قومن جي هڪ ٻئي سان ٽڪراءَ کي ئي بنياد سمجهڻ لڳندو. سو تاريخ جا اهم واقعا، سماجي تحريڪون ۽ نظريا چاهي اهي قومي روپ ڇونه رکندڙ هجن، طبقاتي تضادن ۽ مفادن جي ترجماني ڪن ٿا. مثال طور لينن چيو آهي ته:

...."سيني گهرن ۽ اهم سياسي سوالن تي گروه بندي قومن جي مطابق نه پر طبقن جي مطابق ٿيندي آهي" .... قومي سوال جو تنقيدي جائزو صفحو ۳۸، مڪتبه دانيال.

پر باوجود ان بحث جي، هنن دوستن جي لکڻيءَ مان اهو ظاهر ٿئي ٿو ته هنن قومي جبر ۽ طبقاتي جبر جي وڌيڪ ۽ گهٽ يا اڳ ۽ پوءِ جو تڪرار اٿاري اهو ثابت ڪيو آهي ڇاڪاڻ مظلوم طبقن جا مفاد ۽ مظلوم قومن جا مفاد متصادم هجن. هي طبقاتي جبر ۽ قومي جبر کي متضاد سمجهن ٿا. ان ريت هي دوست مزدور طبقي جي طبقاتي هلچل کي ۽ مظلوم قومن جي قومي حقن واري جدوجهد کي هڪ ٻئي کان ڌار ڪري ٿا ڇڏين. جڏهن ته مزدور طبقي جو عظيم مشن آهي ئي اهو ته هو انقلاب صرف ۽ صرف پنهنجي طبقي جي مفاد ۾ نه پر سڄي سماج جي پيڙهيل طبقن ۽ حصن جي مفاد ۽ آزاديءَ لاءِ برپا ڪرڻ چاهيندو آهي. ٻين لفظن ۾ محنت ڪش طبقو پنهنجي

آزادي وسيلي سچي سماج کي آزادي ڏياريندو آهي. انڪري پاڪستان ۾ محنت ڪش عوام جي انقلابي هلچل جي سوپ نه صرف طبقاتي استحصال جو انت آڻيندي پر قومي جبر، قومي حق تلفين ۽ قومي امتياز جي سيني شڪلين جو خاتمو آڻيندي. جڏهن ته سامراج ۽ سرمائيداري راڄ ۾ طبقاتي استحصال ۽ قومي جبر ۾ شدت حڪمران طبقن جي اباڻي استحصالي فطرت ۾ شامل آهي. سو هڪ رياست اندر محنت‌ڪش عوام جا مفاد ۽ مظلوم قومن جا مفاد مشترڪ آهن. انهن جو دشمن هڪ آهي يعني سامراج ۽ ڏيهي دلال.

دلال سرمائيدار ۽ فوجي ۽ سول نوڪر شاهي جي مفادن ۾ هڪ جهڙائي آهي يا تضاد؟

صفحي نمبر ۳ تي دوست لکن ٿا: ”هاڻي ڏس همراه جو معروضي صورتحال کي سمجهڻ جو ڏانءُ. واه سائين واه! اول ته هي همراه اهو سمجهي ڪونه سگهيو ته هتي جي رياست جو سڄو ڪاروبار فوجي ۽ نوڪر شاهي هلائي رهي آهي نه ڪي دلال سرمائيدار. ٻيو اهو ته اها نوڪر شاهي دلال سرمائيداري جو روپ اختيار ڪندي پئي وڃي. اهو بلڪل صحيح آهي ته رياست ڪنهن نه ڪنهن طبقي جي نمائندگي ڪندڙ هوندي آهي ڇوته رياست سماج جو مٿاهون ڍانچو آهي. سماج لازمي طور تي طبقن تي مشتمل ٿئي ٿو (طبقاتي سماج نه ڪي غير طبقاتي سماج). تنهن ڪري رياست پڻ انهيءَ سماج ۾ ڪنهن نه ڪنهن طبقي جي هٿ ۾ ڪنهن ٻئي طبقي کي دٻائڻ جو اوزار هوندي آهي. پر هتي بحث جو اصل سوال اهو ناهي ته پاڪستان ۾ رياست طبقاتي آهي يا غير طبقاتي.

چوته جتي به طبقاتي سماج هوندو، اتي رياست ضرور هوندي، ڪنهن جي مجڻ يا نه مجڻ سان فرق ڪونه ٿو پوي" [منهنجي خيال ۾ بحث جو اصل سوال آهي ئي اهو، جنهن ڪان ليڪ حضرات لنوائڻ جي ڪوشش ڪندي پڪڙجي پيا آهن. ۽ ان جي "مجڻ يا نه مجڻ سان" وڏو فرق ٿو پوي.........
"اهڙيءَ ريت اها رياست طبقاتي هوندي چو ته رياست جو وجود طبقن جي وجود ۾ اچڻ سان ئي ٿيو آهي ۽ جيئن ئي طبقا نه رهندا ته رياست پڻ نه رهندي. رياست متعلق اينگلس چوي ٿو ته: چوته رياست طبقاتي تضادن کي محدود ڪرڻ جي ضرورت تحت پيدا ٿي، چوته انهن طبقن وچ ۾ جهيڙي دوران ئي پيدا ٿي. انهي ڪري هي رياست عام قائدي مطابق انتهائي طاقتور ۽ معاشي طور تي حڪمران طبقي جي ٿئي ٿي جيڪو رياست وسيلي سياسي طور تي پڻ حڪمران بنجي وڃي ٿو ۽ اهڙي ريت مظلوم طبقي کي ڪچلڻ ۽ ان جي استحصال ڪرڻ لاءِ نوان ذريعا حاصل ڪري وٺي ٿو. (اينگلس: خاندان، ذاتي ملڪيت ۽ رياست) رياست جيئن ته حڪمران طبقي جي هٿ ۾ مظلوم طبقي کي دٻائڻ جو اوزار، هي "نظم و ضبط" جو قائم ٿيڻ آهي، جيڪو طبقن وچ ۾ جهيڙي کي ٿڌو ڪري انهيءَ دٻاءَ کي قانوني ۽ مستقل بنائي ٿو. لينن: رياست ۽ انقلاب. تنهن ڪري رياست جي وجود کان انڪار ڪونهي.
....پر اصل سوال اهو آهي ته هتي رياست تي قبضو ڪهڙي طبقي جو آهي؟ اهوئي آهي سوال جو نوس گر. ليڪ هڪ معني ۾ چوي ٿو ته رياست تي ڪنٽرول نوڪر شاهي جو آهي ۽ سندس پٺ تي سوار دلال سرمائيدار آهي. هي موجوده رياست جي ڪردار ۽ ان تي قابض ڪنهن مخصوص طبقي

ڪي سمجهڻ جو اهڙوئي طريقو آهي جهڙو فلسفي متعلق هيگل جو، معاشيات متعلق پرڌون جو ۽ سياست متعلق باڪونين جو........ صفحو نمبر ٣٠

رياست جي باري ۾ مارڪس، اينگلز ۽ لينن جي تصور کي دوستن چٽيو آهي پر ساڳي وقت رياست جي باري ۾ مارڪسي ليننی تصور جي چٽيل ان تصوير ۾ پرولتاريه جي ڪردار کي گول ڪيو ويو آهي. دوستن لينن جي ڪتاب "رياست ۽ انقلاب" مان اقتباس پيش ڪيا آهن. ان ئي ڪتاب جي مطالعي مان واضح ٿئي ٿو ته مارڪسزم جي عظيم دانشورن هڪ طرف انهن بورجوا مفڪرن جي خيال کي رد ڪيو آهي جيڪي رياست کي "آفاقي" ۽ غير جانبدار ڏر سمجهندا هئا يا ان ڳالهه کان انڪار ڪندا هئا ته ظالم ۽ مظلوم طبقن جي جنگ ۾ رياست ظالم طبقي جي حق ۾ استعمال ٿئي يا ان جي جابرانه قوت ظالم طبقي جي استحصال ۽ قبضي کي برقرار رکڻ لاءِ ضرورت جو نالو آهي. پر ساڳي وقت لينن انارڪسٽن کي ننديو ٿو جيڪي رياست کي تباه ڪرڻ (Abolish) ڪرڻ جي ڳالهه ڪندا هئا ۽ ڪارل ڪائوتسڪي کي به ننديو ٿو جيڪو رياست جي طبقاتي وجود ۽ جبر جي قوت کي ته مڃيندو هو پر رياست جي جبري قوت کي انقلاب ذريعي ختم ڪرڻ ڊانهن وٺي وڃڻ جي ضرورت کي تسليم نه ڪندو هو. سو پرولتاريه بورجوازي جي خلاف طبقاتي جدوجهد کي اعليٰ سطح تي رسائيندي، بورجوازي جي جبر جي هٿيار يعني رياست تي قبضو ڪري، انقلاب برپا ڪري ٿو. ان ريت بورجوا جابر رياست پرولتاري سوشلسٽ رياست ۾ بدلجي وڃي ٿي. سامراجي بورجوا رياستن جي اڇا سوڌو

موجودگي جي ڪري سوشلسٽ رياستون رياستي مشينري سميت پنهنجو وجود هيئنر به رکن ٿيون. پر پرولتاري رياست جي فرض ۾، ان جي رياستي مشينري جي ڪردار ۾ بورجوا جابر رياست جي ڪردار جي ڀيٽ ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. سوشلسٽ ملڪن ۾ داخلي طور فوج، پوليس ۽ ٻين رياستي ادارن جو رول عوام کي ڇيپائڻ ۽ دٻائڻ وارو ناهي، باوجود ان جي ته اتي رياست موجود آهي.

دلال سرمائيدار حاڪم طبقو آهي يا نه؟

پاڪستاني سماج جو طبقاتي تجزيو ڪندي مون صاف صاف اها حقيقت بيان ڪئي هئي ته پاڪستان جي حاڪم طبقن ۾ سرفهرست دلال سرمائيدار آهي جيڪو گهٽي يا ڪي لاڏاڻو سرمائيدار آهي. ۽ اهو پڻ چيو هيم ته ان دلال سرمائيدار بحيثيت مجموعي غير جمهوري آمرانه دورن ۾ ملڪي معيشت تي غلبو حاصل ڪيو آهي. طبقاتي استحصالي سماج ۽ طبقاتي استحصالي رياست کي هڪ ٻئي کان ڌار ڪري نٿو سگهجي ۽ نڪي سماج جي غالب طبقن کي حڪمران غالب طبقن کان. جڏهن ته مقالي جي "نظرئي دانن" جو سڄو زور مڙئي تي مخالفت ڪرڻ جي مصداق، ان تي رهيو آهي ته دلال سرمائيدار جيڪو پاڪستان جي سرمائيدار طبقي جي وڏي حصي تي مشتمل آهي، پاڪستان جو غالب، استحصالي ۽ حڪمران طبقو نه آهي ۽ نه رهيو آهي. ڇوته بقول سندن "رياست جو ڪاروبار فوجي ۽ سول نوڪر شاهي هلائي رهي آهي". ان معنيٰ ۾ ته واقعي دلال ته ڇا پر سرمائيدار طبقي جو ڪوبه حصو حاڪم ليکي ئي نٿو سگهي، جيڪڏهن ان جو معيار ۽ شرط صرف اهو رکيو وڃي ته حڪومت ۾ صدر يا وزير اعظم

جي عهدي تي يا موجوده فوجي حڪومت جي سربراه طور ڪنهن گوڪل، هارون، ولي ڀائي، سيٺ حبيب، سهگل وغيره جو ڏسڻ ۾ اچڻ ضروري آهي. يعني حڪمران طبقو ڏڌهن مڄجي، جڏهن ان طبقي سان سڌو سنئون واسطيدار ايوان اقتدار ۾ يا حڪومت ۾ ڏسڻ ۾ اچن. ان حساب سان پوء اهو سمجهي ڪونہ سگهبو تہ وردي پاتل جنرل ضياء ڪنهن جو ڪهڙي طبقي جي بنيادي مفادن جو نمائندو آهي ۽ نہ اهو سمجهہ ۾ ايندو تہ مير علي احمد جيڪو نہ تہ فوجي آهي ۽ نہ وڏي بورجوازي سان وابسطہ، جنرل ضيا جي ڪابينہ ۾ وزير دفاع ڇو آهي. اصل ڳالهہ هي آهي تہ سامراج جي هن علائقي ۾ مفادن جي ۽ گڏو گڏ پاڪستان ۾ سامراج نواز دلال طبقن جي مفادن جي نگهداشت ۽ تحفظ جي لاء حڪمراني جي بهترين شڪل جيڪا تي سگهي ٿي، فوجي آمريت آهي. ڇوتہ حڪمران طبقي جو وڏ ڪان وڌ آرگنائيزڊ فوجي نوڪر شاهي جو آهي.

٥ جولاء ٧٧ع تي مسٽر ڀٽي جي حڪومت جو تختو اونڌو ڪري فوجي ٽولي اقتدار جي واڳ سنڀالڻ ڪانپوء جتي بيا ڪيترائي عوام دشمن قدم کنيا، اتي هڪ مکيہ عوام دشمن قدم نجي سرمائيڪاري کي، دلال سرمائيداري کي لاڳيتو زور وٺائڻ وارو پڻ رهيو آهي. اهڙي سرمائيڪاري جيڪا گهڻ قومي ڪارپوريشنن جي لاء پاڪستان جي معيشت تي بالادستي جون راهون کولي، هن فوجي حڪومت جي دلپسند پاليسي رهي آهي. سامراج جو دلال، ڪميشن ايجنٽ سرمائيدار جنهن کي مسٽر ڀٽي جي حڪومت بينڪن، انشورنس ڪمپنين ۽ ٻين مکيہ صنعتن جي نيشنلائيزيشن جي ذريعي

ڏک هنيو هو، تنهن جنرل ضيا جي فوجي بغاوت ۾ زبردست آجيان ڪئي. ان دلال سرمائيدار قومي اتحاد جي رجعتي تحريڪ کي ايجيٽيشن دوران وڏي پيماني تي مالي مدد ڏني. ان ”ڊالر“ تحريڪ جي نتيجي ۾ فوجي بغاوت جي ڪاميابي ڪانپوءِ ملڪ ۾ سياسي اقتدار ۽ معاشي غلبي جي نئين صف بنديءَ ۾ اڳوڻو، هڪ هٿيو دلال سرمائيدار نئين سنگين حڪمران حيثيت اختيار ڪري ويو. اهو مڃڻ کان بنهه انڪار ڪرڻ ته هن فوجي حڪومت جي دور ۾ ڪا دلال سرمائيدار جي قوت ۾ واڌ آئي آهي يا پاڪستان جي حاڪم طبقن ۾ دلال سرمائيدار شامل آهي، سائنسي تجزيي کي خيرباد چوڻ جي مترادف آهي. هو اهو ته مڃن ٿا ته ”۱۹۷۳ع جي ڀيٽ ۾ دلال سرمائيدار (اڳوڻو هڪ هٿي، لاڏائو) جي پوزيشن هن وقت مستحڪم آهي.“ پر سندن اهو خيال ته ”فوجي نوڪر شاهي، دلال لاڏائو سرمائيدار کي پوئتي ڌڪي رهي آهي، ٻين لفظن ۾ ان کي نقصان رسائي رهي آهي“، غلط آهي. فوجي نوڪر شاهي کي دلال سرمائيدار طبقي جي مفاد سان ضد ۾ ڀيهارڻ يا فوجي نوڪر شاهي سرمائي کي مجموعي طور دلال سرمائي کان ڌار ڪرڻ غير منطقي آهي. اسانجو ملڪ هڪ جديد نوآبادياتي ملڪ آهي جنهن ۾ حڪمران طبقن ۾ فوج کان وڌيڪ ڪابه منظم تنظيم نه هئڻ ڪري اقتدار تي فوج قابض رهي ۽ حڪمران طبقن جي مفادن جو بچاءُ ڪندي رهي آهي. هت فوج ۽ دلال سرمائيدار کي تضاد ۾ ڏسڻ غير مناسب ٿيندو. ڇوته اسانجي ملڪ ۾ جاگيردار، دلال سرمائيدار ۽ فوجي نوڪر شاهي سرمايو هڪ ٻئي سان ٽڪراءُ ۾ هئڻ بجاءِ هڪ ٻئي جي مفادن جو گڏيل طرح بچاءُ ڪن ٿا.

منهنجي خط ۾ هڪ هنتي دلال سرمائيدار جي ذڪر جو مقصد ان ڪي (دلال سرمائيدار ڪي) ملڪ جو حڪمران طبقو قرار ڏيڻ هو ۽ آهي. جنهن سرمائيدار ڪي هي دوست "پنجابي سرمائيدار" ڪوٺين ٿا سو به دلال آهي، جنهن ڪي نوڪر شاهي سرمايو چئجي ٿو اهو به دلال آهي ۽ جيڪو لاڏائو اهي، سو به دلال ئي آهي. دلال سرمائي جي تشڪيل جا هڪ ڪان وڏيڪ ذريعا آهن. سامراج نواز فوجي آمريت جي مدد سان، ان جي سهڪاري سان يا ان جي ڪلهن تي چڙهي ڪري (دوست جيئن به مناسب سمجهن) دلال سرمايو ئي وڏيو ويجهيو آهي ماضيءَ ۾ به ۽ هميشر به وڏي ويجهي پيو.

اهڙي طرح هڪ مدي خارج طبقي طور جاگيردار طبقو دلال سرمائيدار سان ڳٽ جوڙ سبب ۽ فوجي آمريت جي چٺيءَ هيٺ جيئرو آهي. ان ڪري ان جو زرعي سڌارن جو ڪٽر مخالف هجڻ ۽ هن فوجي حڪومت جو حامي هجڻ بلڪل فطري آهي.

جاگيرداري باقيات کي مستحڪم ڪرڻ جي فوجي حڪومت جي پاليسي شدت سان ان سچائي ڪي ثابت ڪيو ڪيو آهي ته اها سامراج جي دلال سرمائيدار جي نمائندگي ڪري ٿي. ان جو ثبوت مستر پٽي جي زرعي سڌارن واري پاليسي ڪي نقصان رسائڻ، هارين جي بيدخلين ۾ اضافو ۽ هارپ جي حقن جو وڏيڪ غير محفوظ ٿي وڃڻ آهي. فوجي حڪومت جي دور ۾ جاگيردارن ۽ سردارن جا ظلم وڌيا آهن. هشت نگر ۽ پٽ فيڊر ديهه مبارڪ واه، ديهه يارهن داد ۾ هارين تي جاگيردارن، سردارن جا مسلح حملا ۽ کين زبردستي بيدخل ڪرڻ هن فوجي سرڪار جي اشاري ۾ جاگيردارن

سردارن سان سهڪار جو مثال آهن. اج جي پاڪستاني سماج ۾ جاگيردار هڪ طبقي طور پڻ حاڪم طبقن ۾ شمار ٿئي ٿو، اقتدار جيتوڻيڪ فوجي نوڪر شاهي وٽ آهي پر دلال سرمائيدارن ۽ جاگيردارن جي محافظ پڻ آهي. اهو واضح ٿيڻ کپي ته سامراج نواز فوجي آمريت جاگيردارانه باقيات جي عوام دشمن پهلوئن کي مستحڪم ڪري رهي آهي. يعني سامراج ۽ دلال سرمائيداري جي مفاد جي تقاضائن جي پيش نظر حڪمران طبقا موثر زرعي سڌارن يا هارين جي آزادي بنهي جا دشمن آهن. جنهن جو مثال تازو جنرل ضيا جو بيان آهي جنهن ۾ هن زرعي سڌارن کي غير اسلامي قرار ڏنو آهي. جڏهن ته سرمائيدارانه طرز پيداوار جي وڌندڙ غلبي جي ڪري زراعت پڻ ان جي اثر ۾ اچي چڪي آهي، پاڪستان ۾ سرمائيداري جي واڌ ويجهه سامراجي سرمائي جي مفادن پٺاندڙ آهي يعني اسان وٽ طفيلي سرمائيداري آهي جيڪا زرعي پيداوار جي نظام کي صرف ۽ صرف سامراجي ۽ ديهي دلال سرمائي جي منافعي خاطر مشيني بنائي رهي آهي. ان جو مطلب هي ٿيو ته طفيلي سرمائيداري جاگيرداري باقيات جي انهن پهلوئن کي ختم ڪري ٿي جيڪي سرمائيدارانه منافع خوري جي راه ۾ رڪاوٽ بڻجن ٿا. پاڪستان ۾ سرمائيدارانه طرز پيداوار جي غلبي جي باوجود اهو سمجهڻ ته طفيلي سرمائيداري جاگيرداري ۽ قبائلي باقيات کي پاڻهي ختم ڪري ڇڏيندي انڪري هاڻي وسيع هاري عوام جي جاگيردار دشمن جدوجهد جي اهميت ختم ٿي چڪي آهي، سنگين غلطي ٿيندي.

بهرحال جيئن ته اسان جو بحث فوجي نوڪر شاهي ۽

ذلال سرمائيدار جي مفادن ۾ وطن دوست جي يارن ظرفان ڏسيل "تضاد" تان شروع ٿيو هو، ان ڪري ان سوال تي وڏيڪ روشني وجهڻ جي ڪوشش ڪندس.

مئي ١٩٨۴ع ۾ بي بي سي جي "ميزان" پروگرام ۾ لنڊن ۾ هڪ برطانوي دواساز ڪمپني ظرفان مذاڪري جي رپورتاڻر نشر ڪئي وئي. ان ۾ دواساز ڪمپني جي سربراه چيو ته "مونکي ويجهڙائي ۾ ٢٢ رڪني وفد پاڪستان وٺي وڃڻ جو موقعو مليو. ۽ مونکي محسوس ٿيو ته حڪومت ڇهه ساله منصوبي ۾ نجي شعبي کي اوليت ڏني آهي. ۽ ٻڻ غير ملڪي سرمائي جي لاءِ راهون کولي ڇڏيون آهن". ان موقعي تي فوجي سرڪار جي صنعتن واري وزير الاهي بخش سومري فرمايو ته: پاڪستان ۾ اڳتي ڪابه نيشنلائيزيشن ڪانه ٿيندي، صدر صاحب (جنرل ضيا) خود پرائيويٽ سيڪٽر اورينٽيڊ آهي. ۽ ٻيو ته گذريل پنجن سالن ۾ ٥٠ بلين روپين سيڙپ جي منظوري ڏني وئي آهي جنهن مان ٥٠ سيڪڙو (Sanctions) منظورين تي عمل درآمد ٿيو آهي يا (Realize) ٿيون آهن. هن اهو به چيو ته قومي ملڪيت ۾ ورتل ڪافي صنعتون واپس مالڪن کي ڏنيون ويون آهن. اهو نجي شعبي لاءِ (Incentive) ترغيب آهي. هن پيٽ ڪندي چيو ته سٺ جي ڏهاڪي جنهن کي "سونهري دور" چيو ويندو هو. ان دور ۾ به (Sanctions) منظورين جو ٤٠ سيڪڙي کان ٥٠ سيڪڙي تائين Realize عمل درآمد ٿيو هيو. الاهي بخش سومرو جنهن دور کي "سونهري دور" چئي ٿو، ان دوران ئي ٢٢ هڪ هٿي خاندان جي تشڪيل ۽ پاڪستاني معيشت تي سندن بالادستي عمل ۾ آئي هئي. جڏهن مون اهو لکيو ته

دلال، هڪ هٿي سرمائيدار مارشلا جي دور ۾ يا فوجي نوڪر شاهي جي ڪلهي تي چڙهي معيشيت تي هڪ هٿي اختيار ڪئي ته ڪهڙي غلط ڳالهه ڪيم.

رياستي مشينري جي اهم ڪل پرزي طور فوج، خاص طرح فوجي نوڪر شاهي جو ڪردار خالصتن سندس آزادانه ڪردار ناهي هوندو. پاڪستان ۾ فوجي نوڪر شاهي عالمي سامراج جي مفادن جو بچاءُ صرف ملڪ کي سامراجي جنگي حڪمت عملي جو حصو بنائي ڪري ۽ پاڙيسري ملڪن خلاف ايف-١٦ وغيره سان مسلح ٿي ڪري ئي نه پئي ڪري پر ساڳي وقت ملڪ اندر ان جو مکيه فرض پنهنجي سماجي بنياد يعني استحصالي طبقن جي بالادستي جي چوڪيداري ڪرڻ ۽ ان بالادستي کي يقيني بنائڻ بڻ آهي. سو فوجي نوڪر شاهي ۽ سامراج جي دلال حڪمران طبقن جي مفادن ۾ هڪ جهڙائي آهي نه ڪي تضاد- حاڪم طبقا سماجي معاشي سياسي ۽ نظرياتي طور تي ايترو ته مدي خارج، بي ٻاڙا، ڪمزور ۽ رجعت پرست آهن جو اهي بورجوا جمهوريت جي يا عام چونڊن وسيلي قائم ٿيندڙ نمائنده حڪومت ۾ مليل بنيادي حقن ۽ سياسي ازادين جي استعمال جي دٻ ئي جهلي نٿا سگهن. ان ڪري هن مدي خارج سماجي سرشتي جي حفاظت جبر جي اگهاڙي قوت يعني فوجي ڊڪٽيٽرشپ ذريعي ڪئي پئي وڃي. اهو سمجهڻ انتهائي غلط ٿيندو ۽ جنهن لاءِ وطن دوست فيڊريشن جي دوستن دليلن ڏيڻ ۾ ڪا ڪسر ڪانه ڇڏي آهي جڻ ته فوجي نوڪر شاهي صرف پنهنجي ئي نه ڪي پاڪستان جي استحصالي طبقن جي نمائند ڪري ٿي. جوڪڏهن هو ائين نه سمجهن ها ته منهنجي ”دلال“

هڪ هٿٺي سرمائيدار بنسبت ڪيل ڳالهه ڪي ايترو منجهائي ڇو ڪرتب نه ڏيکارين ها ته "دلال سرمائيدار جڏهن حاوي آهي ٿي ڪونه ته پوء فوج جي ڪلهن تي ڪيئن چڙهندو."

اڄ جڏهن فوجي نوڪر شاهي گروه عوام جو اقتدار ڦٻايو ويٺو آهي، اهو ملڪ کي وڏيڪ ڪليو ڪلايو سامراجي اڏو بنائي رهيو آهي. سامراجي مفادن ۾ علائقائي چوڪيداري، سياسي اطاعت گذاري ۽ معاشي دست نگري وغيره سڀ شامل آهن. ائين چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نه ٿيندو ته آمريڪي سامراج ٿي هن ملڪ جو اصل حڪمران آهي جنهن جي ڏيهي ترجماني هن وقت دلال جنرلن جو گروه ڪري رهيو آهي جنهن سامراجي مفادن سان نهڪندڙ دلال سرمائيداري کي (هن ۾ نوڪرشاهي، غير نوڪرشاهي اڳوڻو هڪ هٿي سرمايو اڻوٿ طور تي شامل ۽ گڏيل آهن) رياستي تحفظ فراهم ڪيو آهي.

باقي رهيو سوال اهو ته پاڪستاني رياست هڪ طبقاتي رياست آهي يا نه، تنهن جو جواب خود اينگلز ۽ لينن ليکڪن کي سندن ئي واتان ڏئي چڏيو آهي. جيڪڏهن دوست ان حقيقت کي صرف لفظن ۾ ئي نه پر واقعي اهو مڃن ٿا ته پاڪستان جي رياست استحصالي طبقن ۽ گروهن جي هٿ ۾ مظلوم محنت ڪش ۽ ٻين جمهوري محب وطن طبقن کي چيڀاڙڻ جو هڪ هٿيار آهي ته پوء پرولتاري انقلابي فرض جي تقاضا اها آهي ته رياست تي قابض سامراج نواز ڦورو طبقن کي اقتدار تان بيدخل ڪرڻ کي، ملڪ ۾ سوشلسٽ انقلاب برپا ڪرڻ کي ۽ هن مرحلي تي محنت ڪش ۽ جمهوري طبقن جي قومي جمهوري حڪومت قائم ڪرڻ کي پنهنجو مقصد بنائين. پر جيڪڏهن هو صرف رهوئي چوندا ته "پاڪستان

سامراج جو اڏو آهي، پاڪستان ۾ وري پنجاب ان جو دلال آهي". انڪري پاڪستاني طفيلي رياست کي ڊاهي، Abolish ڪرڻ ۽ ڪيترين ئي ننڍين طفيلي رياستن قائم ڪرڻ حقيقي مارڪسزم آهي ته اها مارڪسزم- ليننزم سان زيادتي ۽ ان کي مسخ ڪرڻ جي برابر ٿيندو.

فوجي نوڪرشاهي جو طبقاتي رول ۽ طبقاتي مفاد

جيستائين طبقي جي مارڪسي وصف جو تعلق آهي فوج کي طبقو ڪوٺي نٿو سگهجي. ڇوته مادي پيداوار جي رشتن سان پيداواري عمل سان هن جو لاڳاپو ان ۾ حصو ۽ عمل ناهي. پر جيئن رياست جنهن جو فوج اهم ڪل پرزو آهي، طبقن جي وجود سان ئي وجود ۾ آئي تنهن ڪري فوج بحيثيت هڪ اداري جي، رياست اندر متضاد طبقن جي مفادن جي جدوجهد کان بي تعلق نٿي رهي سگهي. استحصالي سماج اندر رياست جا سمورا ادارا محنت ڪش عوام جي ڦورو حاڪم طبقن خلاف جدوجهد ۾ استحصالي طبقي جي مفادن جو بچاءُ ڪندا آهن. فوج ۾ پورهيت عوام جا پٽ سپاهي به هوندا آهن ته استحصالي طبقن سان لاڳاپيل اعليٰ فوجي عملدار پڻ. فوج جو مٿيون حصو جنهن کي نوڪر شاهي چئجي ٿو تنهن پاڪستان ۾ ۽ ٻين ڪيترن ئي خاص طرح سامراج جي جديد ٻٽڪي اسرنڌڙ ملڪن ۾ اقتدار تي ظاهري يا لڪل قبضي هجڻ ڪري، منظور رتابندي هيٺ زمينن، سول سروسز صنعتن ۽ واپار تي قبضو ڪري ورتو آهي. هيءُ فوجي "اشرافيه" هڪ مراعات يافته گروه مان ڦري استحصالي طبقن جو حصو بنجي وئي آهي.

سامراج هن اداري يعني هٿياربند فوجن کي هڪ طاقتور

۽ منظم قوت طور پاڪستان جهڙن ملڪن ۾ محفوظ ۽ مسلسل تازو توانو رکڻ لاءِ وڏي پيماني تي امداد ڏيندو رهي ٿو ته جيئن جمهوري، طبقاتي ۽ قومي حقن جي جدوجهد جي يلغار کي منهن ڏيندڙ پاڙيتو فوج بڻي رهي. علائقائي طور تي هي سامراجي چوڪيدار ۽ ملڪ اندر گهٽو ڪري ”شير شاه جو شڪرو“ هوندي آهي. طبقاتي رياست جي هڪ مکيه اداري طور فوج عوام دشمن ادارو، عوام جي رت ست سان پيدا ڪيل قومي دولت، عوام جي ڪيسن تي ڏاڙا هڻي سندن پيٽ تي لت ڏئي حاصل ٽيل ٽيڪسن تي پلجندڙ چور هوندي آهي. ان ڪري هڪ ڀرپور عوامي جدوجهد سان گوڏا کوڙائي سگهجن ٿا. پاڪستان جي خاص حالتن ۾ فوج جي وڌندڙ بالادستي Hegmony کي جمهوري تحريڪ کي وسيع ۽ ملڪگير بنائڻ سان ئي شڪست فاش ڏئي سگهجي ٿي نه ڪي جمهوري ۽ انقلابي تحريڪ کي پاگا پاگا ڪرڻ سان.

قومون به سامراج جون دلال ٿينديون آهن؟

مقالي جا ليکڪ فرمائن ٿا ۽ گهڻ ۾ گهڻ مون ڀريون ڀيرو هيءَ ”نئين ڪوجنا“ پڙهي آهي ته:

”....... ويهين صديءَ ۾ ٻي عالمي جنگ ڪانپوءِ سامراجي سرمائيدارانه نظام تباهيءَ جي ڪنڌي تي پهچي چڪو آهي. جتي سامراج پنهنجي وجود کي بچائڻ لاءِ مختلف علائقن اندر پنهنجا خاص دلال ۽ ايجنٽ پيدا ڪري انهن معرفت ڦر لٽ ڪري ٿو. اهي دلال نه رڳو فرد ۽ ملڪ پر انهن ۾ قومون به آهن. مثلن: ايشيا ۾ يهودي قوم جو ڪردار، آمريڪا ۾ ڏکڻ آفريڪي گوري اقليت جو ڪردار، پاڪستان ۾ پنجابي قوم جو ڪردار وغيره....[صفحو ٣٨ و-م-ف جي دوستن جو خط]

صيهوني اسرائيلي رياست، ڏکڻ آفريڪا جي نسل پرست رياست ۽ پنجاب. يارن ننڍي کي هڪڙي صف ۾ اچي بيهاريو آهي. پر ان کان وڌيڪ خاص ڳالهه جنهن جو انڪشاف ڪيو ويو آهي سو اهو آهي ته يهودي قوم، ڏکڻ آفريڪي گوري اقليت (اها به ليکڪن جي نظر ۾ قوم ٿي هوندي) ۽ پنجابي قوم سامراج جون ڦرلٽ واسطي پيدا ڪيل قومون آهن. ”دلال قومن“ جو هي نئون نظريو اهو ثابت ڪري ٿو ته جهڙي طرح اسرائيل وچ اوڀر ۾ عرب دنيا خلاف سامراج جي چوڪي آهي، آفريڪا ۾ سامراجي تسلط لاءِ نوآبادياتي ڏکڻ آفريڪي نسل پرست سرڪار آفريڪي سامراج دشمن ملڪن ۽ تحريڪن خلاف مغربي سامراجين جي دلال آهي. تيئن ئي پنجابي قوم پڻ ڏکڻ ايشيا جي علائقي ۾ سامراجي حڪمت عملي ۾ دلاليءَ وارو ڪردار ادا ڪري رهي آهي. ٻين لفظن ۾ پنجابي قوم پڻ سامراج جي پيدا ڪيل ”دلال“ آهي. يارن عقل جي گاڏي مان ايتريون ته منيون پريون آهن جو آخرڪار اهو وٺين مان وهي ويو اٿن.

ان فارمولا موجب يار پوءِ ته ڏکڻ ايشيا ۾ آزاد، سامراج دشمن ملڪن ۽ امن ڪيمپ جو فوري نشانو پنجاب هجڻ گهرجي. سوويت يونين، افغانستان، هندوستان، ايران، هند-چيني جي سوشلسٽ ملڪن کي، سڄي سوشلسٽ تحريڪ ۽ غير جانبدار تحريڪ کي ”ذيلي سامراج پنجاب جي اڳراين نسل پرستانه ۽ سامراج نواز پاليسين جو فوري نوٽيس وٺڻ کپي“ چوته پاڪستان جيڪڏهن سامراج جو اڏو آهي ته ان معنيٰ ۾ ٺوروئي آهي ته پاڪستان جي محنت ڪش عوام ۽ مظلوم قومن تي سامراج نواز فوجي آمريت مڙهيل آهي بلڪ انڪري

آهي ته پاڪستان ۾ صرف پنجابي قوم ئي آهي جنهن جو تنها وجود ڏکڻ ايشيا ۾ سامراج جي بالادستي کي ڪلهو ڏيو بيٺو آهي. صرف پنجابي قوم ئي سامراج جي دلالي ڪري رهي آهي. اها قوم سوشلزم ۽ قومي آزادي جي تحريڪن جي سوپ کي روڪي رهي آهي!"

قومن کي سامراجي دلال سمجهڻ جو نظريو ۽ ان لاءِ وطن دوست جي يارن طرفان "تن دلال قومن" کي بطور مثال پيش ڪرڻ— مارڪسزم جي روح کي مسخ ڪرڻ ته ڇا مارڪسزم دشمن خيال پيش ڪرڻ جي مترادف آهي. هيءَ ڪن "مارڪسٽن" طرفان مارڪسزم جو نانءُ وٺي ان سان مذاق ڪرڻ کان وڌيڪ ڪجهه به ڪونهي.

اسرائيل ۽ ڏکڻ آفريڪا جي سامراج نواز، صيهوني جارحانه ۽ نسل پرستانه ڪردار تي ڪهڙو ويهي بحث ڪجي. اهو سڄي دنيا آڏو چٽو آهي. سڄي دنيا جا مارڪسٽ لينن‌سٽ ۽ها انسان دوست ۽ آزادي پسند اسرائيلي رياست جي جارحانه فلسطينين جي نسل ڪشي انهن خلاف قومي جبر ۽ يهودي عظمت جي هٺ نوڪثي نظريي صيهونيت (Zionism) علائقائي توسيع پسندي ۽ امن دشمن ڪردار . پاليسي جي خلاف آواز اٿارين ٿا ۽ مصروف جدوجهد آهن. اسرائيل جي طاقت جو سرچشمو سامراج آهي، جيڪو صيهونيت جو سڀ کان وڏو پشت پناه آهي. پر خود ان اسرائيل ۾ يهودي ۽ فلسطيني ڪميونسٽ پارٽي آف اسرائيل جي جهنڊي هيٺ اسرائيلي حاڪم طبقي ۽ سامراج خلاف بلڪ هڪ آزاد، خود مختيار فلسطين جي حمايت ۾ سرگرم عمل آهن. ان ڪري اسرائيل جي، صيهونيت جي مذمت ۾ اهو نظريو گهڙڻ ته "يهودي

قوم" سامراج جي دلال آهي ته ان جو مطلب اهو ٿيو ته ان سوچ جو پکيڙيندڙ خود اسرائيل جي اندر ظالم ۽ مظلوم طبقن سامراج نواز حاڪمن ۽ سامراج دشمن عوام وچ ۾ فرق نه ڪري رهيو آهي. ["دلال قومن" جي مفروضي کي ڪميونسٽ پارٽي اسرائيل جو وجود ۽ جدوجهد رد ٿي ڪري.] *

ڏکڻ آفريڪا جي ڳالهه ٿي ڀي آهي، يهودي قوم يا ان جي عالمي بالادستي | برتري واري نظريي صيهونيت ۾ هٿ ٺوڪي مذهبي ۽ قومي برتري جا جز شامل آهن. پر ڏکڻ آفريڪا ۾ برآمد ڪيل گورن نوآبادڪارن جي اقليتي سرڪار آهي. اها گوري اقليت قوم هرگز ڪانهي. ڏکڻ آفريڪي اقليتي سرڪار ڪارن سان نسلي امتياز ۽ نسل پرستي واري پاليسي تحت ورتاءُ ڪري رهي آهي. نسلي امتياز Aparyheid ۽ نسل پرستي Racism جي خلاف پڻ صيهونيت Zionism جيان عالمي جدوجهد هلي رهي آهي. ايتريقدر جو اقوام متحده پڻ انهن جي خلاف جدوجهد کي تسليم ڪري چڪو آهي.

باقي پنجابي قوم جو پاڪستان ۾ "سامراجي دلالي" جو ڪردار منهنجي ناقص سمجهه ۾ نٿو اچي. پاڪستان جو، پاڪستان جي حڪمران طبقن جو سامراج ذواز رول آهي. انڪري اهو ته دنيا ڪونه سمجهي ٿي ته پاڪستاني عوام به سامراج جو دلال ٿي ويو. سامراج جي حليف ملڪن ۾ پوءِ ڪي اسرائيل ۽ ڏکڻ آفريڪا جهڙا ملڪ آهن، ڪي اومان، سعودي عرب، سوڊان ۽ صوماليه جهڙا ڪي مصر، پاڪستان، ترڪي ۽ انڊونيشيا پارا- هرهڪ ملڪ

---

* اخبار امن جي هيءَ ڪٽنگ ان جو دليل آهي.

جو سامراج نواز ڪردار مخصوص جاگرافيائي- سياسي بيهڪن جي لحاظ ڪان مختلف آهي. پر انهن سڀني ملڪن ۾ جيڪي سامراجي چوڪين جو ڪم ڏين ٿا، تن اندر اتان جو جمهوري ۽ محنت ڪش عوام سامراج دشمن جدوجهد ڪري رهيو آهي. سامراجي طوق- غلاميءَ جي لاهڻ لاءِ سڄي دنيا، سموري انسان ذات وڙهي رهي آهي ۽ پنهنجي پنهنجي هنڌ تي، بظاهر مختلف پر اصل ۾ هڪ ئي مقصد رکندڙ لڙايون ڪري رهي آهي. انهن جا نعرا مختلف آهن، انهن جي ٻولي مختلف آهي، نسل ۽ مذهب، رنگ ۽ قوم ساڳي ناهي پر انهن جو هڪ ئي نشانو آهي يعني سامراج.

ان ڳالهه جي قطع نظر ته اسرائيل جي وچ اوڀر ۾ توسيع پسندي ۽ اڳرائي آمريڪي سامراج جي اهم مفادن Vital Interests ڪي بچائڻ جو اڳواٽ بندوبست آهي. ۽ اسرائيل جون عالمي دادگير آمريڪا جي شهه تي علائقي اندر ارهه زورايون عالمي امن لاءِ سدائين خطري جو باعث آهن. آمريڪا اسرائيل ۾ ئي نه پر ان جي تضاد ۾ ايندڙ عربن اندر به پنهنجا دلال رکي ٿو. سامراج کي دلالن جي ضرورت هر ملڪ، نسل، زبان، رنگ، مذهب ۽ قوم وارن ۾ آهي. سامراجي دلالي هڪ ڦوروءَ طرفان ٻي ڦوروءَ جي طبقاتي مفادن جي هم آهنگي جي صورت ۾ دلاليءَ جو، غلاميءَ جو نالو آهي. پر ڪنهن به قوم کي بحيثيت مجموعي، سامراجي دلال ڪوٺڻ نفرت ڀري شاونزم جو اظهار آهي. قوم جو ڪو خاص طبقو ته سامراج جو دلال ٿي سگهي ٿو پر قوم نه. بلڪل ائين جيئن سامراج جو وجود ڪنهن ملڪ يا قوم اندر ته ٿي سگهي ٿو. جيئن مثال طور آمريڪي سامراج جي معني آمريڪي عالمي

لٽيرو سرمائيدار طبقو. آمريڪي سامراج جي معني اها ناهي ته آمريڪي عوام سامراج آهي ان ۾ بحرحال ڪو شڪ ناهي ته سامراجي سرمائيداري نظام پنهنجي موت کي ڪي پل ٽارڻ لاءِ نسلي برتري، قومي ۽ مذهبي برتري، قومي تنگ نظري فرقيواريت، نسلي ڦيٽهڙن، رجعت پرستي، روحانيت پرستي کي ۽ انهن جي بنياد تي قائم ٿيندڙ ملڪن، ادارن، جماعتن وغيره کي پنهنجو سولائيءَ سان هٿيار بنائي ورتو آهي. پيو ته ٺهيو پر سامراج، سوشلزم جي وڌندڙ سوڀاري طوفان، مزدور طبقي جي جدوجهد ۽ سامراج دشمن قومي آزادي جي تحريڪ جي ڪاميابين کان دهلجي مارڪسزم جي شيد بهروپ وارا هٽ ٺوڪيا مارڪسي نظريا ۽ پارٽيون وجود ۾ آئي. سوشلزم سان هٽ ٺوڪي سوشلسٽ هٿيارن سان پڻ وڙهڻ کان گريز نٿو ڪري.

ڪالهه تائين ڏکڻ آفريڪا ۽ اسرائيل واري قطار ۾ شاهه ايران جي حڪومت پڻ شمار ٿيندي هئي. وطن دوست جي ليکڪن واري حساب سان صرف شاهه ايران جي حڪومت نه پر ايراني قوم به سامراج جي دلال ٿي. پوءِ اهو معجزو ڪيئن ٿي ويو جو ”دلال“ ايراني قوم دلال شاهه حڪومت جو تختو اونڌو ڪري ڇڏيو. دلال دلال سان دوستي رکندو آهي، وڙهندو ناهي. جيڪڏهن شاهه حڪومت دلال هئي ته ايراني قوم دلال نه هئي. پر جي ايراني قوم دلال هئي ته پوءِ شاهه حڪومت نه. اهو ئي قوم کان نفرت کانسواءِ ڪجهه ناهي.

قومي حقن لاءِ اسان جي جدوجهد جا چند مثال ۽ تنگ نظر قوم پرستاڻه لاڙن جي نظرياتي شڪست تي سرسري نظر

قومي سوال جي باري ۾ مون پنهنجي خط ۾ جيڪي لکيو هو، ان ۾ ڪي پهلو رهجي ويا هئا ۽ اهو ڪو حرف آخر نه هو. ۽ نڪي جيڪو هينئر لکي رهيو آهيان سو تنقيد کان بالاتر ۽ خامين کان خالي ٿي سگهي ٿو: البته خاص ڳالهه هيءَ چوڻ چاهي هيم ته ڊي ايس ايف پاڪستان کي گهڻ قومي رياست تسليم ڪري ٿي ۽ اسان شروع کان وٺي قومي حقن لاءِ آواز اٿاريندا ۽ جدوجهد ڪندا آيا آهيون. جڏهن ته وطن دوست جي يارن هڪ ته اهو تاثر ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ڇاڪاڻ اسان قومن کي نئينءَ مان تسليم ڪرڻ لڳا آهيون ۽ ٻيو هي ته نه صرف قومي حقن بلڪ هرقسم جي حقن لاءِ اسان جي ڳالهه ڪرڻ، نظرياتي موقف يا عمل نلهي لباڙ ۽ نهن کان چوٽي تائين ڪوڙ آهي. ان جي وضاحت سندس هنن جملن مان ٿئي ٿي: ”ڊي ايس ايف وارن جي ڪابه لکٽي هن کان اڳ اسان جي نظر مان نه گذري آهي.... هيءَ پهريون پيرو آهي جو ڊي ايس ايف جي ڪنهن ذميدار دوست ان (قومي) مسئلي تي لکيو آهي....“

هرهڪ ظلم خلاف وڏا وڏا مقالا لکڻ، وعظ ڪرڻ، پلان، منشور ۽ پروگرام جوڙڻ ۽ عملي طور تي انهن لاءِ وڙهڻ ۾ ڏينهن رات جو فرق آهي. ڪميونسٽ اهوئي آهي جيڪو نه رڳو ظلم خلاف وڙهڻ لاءِ نلهيون ڳالهيون ڪري پر ان لاءِ عملي جدوجهد به ڪري. ڪامريڊ خط ۾ وڏي طمطراق سان دعويٰ تو ڪري ته اسان هر ننڍي توڙي وڏي بي‌انصافيءَ

جي خلاف آهيون. هي همراه صرف زباني طور تي خلاف آهي
پر عملي طور تي نه. واڪا ڪرڻ مون وس پڄڻ ڪم پروچ
جو وانگيان هي همراه خطن، مضمونن، دستاويزن ۽ پمفليٽن
وغيره ۾ نه وڏي لباڙ تا هڻن نه اسان ننڍي وڏي هرقسم جي
ڏاڍ ۽ جبر خلاف آهيون پر عمل ۾ سدائين موقعي پرستي ۽
خاموشيءَ جو مظاهرو ڪيو اٿن. جيڪو چون ٿا ان جي ابتڙ
ڪندا آيا آهن. ١٩٤٧ کان وٺي مظلوم قومن سان ٿيندڙ
بيواجبين ۽ ناانصافين تي يا نه لفظ به ڪونه ڳالهايو اٿن يا
جيڪڏهن ڪجهه ڳالهايو به اٿن ته اهو مجبوري ۾، دٻاءَ
هيٺ، خانه پوريءَ جي لاءِ يا ڪن ايڪڙ ٻيڪڙ عام معمولي
واقعن تي. سنڌ ۾ غير سنڌين جي آبادڪاري تي شروع کان
خاموش آهن. سنڌ جي زمينن تي غير سنڌين جي قبضي خلاف
هڪ لفظ به ڪونه ٿا ڳالهائين. سنڌ صوبي جي صوبائي ٻولي
سنڌي کي بنائڻ جي تحريڪ تي خاموشيءَ جو مظاهرو ڪرڻ
وغيره. جڏهن ته لينن ٻولين جي برابري لاءِ ڪميونسٽن کي
جدوجهد ڪرڻ لاءِ بار بار تلقين ڪئي آهي.... (صفحو ٢٩-٢٨)
ٻئي جي تنقيد مان گهڻو ڪجهه پرائي سگهجي ٿو. مون
کي دوستن جي هيءَ تحرير پڙهي شديد احساس ٿيو آهي ته
ڪيترن ئي ماڻهن تائين مختلف مسئلن بابت اسان جو نقطءِ
نظر نه پهتو پهچي. ڊي ايس ايف کي ان سوال تي ڌيان ڏيڻو
پوندو. ۽ ٻي ڳالهه ته واقعي صرف ڳالهيون ڪرڻ ناڪافي
آهن پر ان لاءِ عملي جدوجهد لازمي آهي. منهنجي خيال ۾
ان ڪسوٽي تي نه صرف اسان کي پر خود وطن دوست جي
دوستن کي به پورو لهڻ جي ڪوشش ڪرڻ گهرجي. پر دوستن
جي اها تنقيد ناجائز ۽ ناواجب آهي ته اسان جيڪو ڪجهه

چوندا آهيون ان جي ابتڙ ڪندا آهيون. شايد يارن هي خط شدت ـ جذبات ۾ اچي لکيو آهي جو اهو غور ڪرڻ جو موقعو به نه مليو اٿن ته جيڪي ڪجهه لکون پيا ان جي معنيٰ ڇا ٿي نڪري.

ڊي ايس ايف جي ۱۰ نڪاتي پروگرام جي نڪتي نمبر ۸ ۾ چيو ويو آهي ته:

”قومي جمهوري انقلاب، ترقيءَ جو غير سرمائيداڻو رستو اختيار ڪرڻ، پاڪستان کي گهڻ قومي رياست تسليم ڪرائڻ امن ۽ سماجي ۽ معاشيءَ ترقيءَ جي لاءِ، قومي جبر ۽ استحصال جي خاتمي لاءِ جاگيرداري هڪ هٿي سرمائيداري ۽ سامراج جي خلاف مزدورن، هارين، هيٺين وچولي طبقي ۽ سماج جي ٻين مظلوم حصن ۽ طبقن جي جدوجهد ۾ شاگردن کي شريڪ ڪرڻ ....“

نه صرف موجوده ڊي ايس ايف پر ان جون پيشرو تنظيمون سنڌ نيشنل اسٽوڊنٽس فيڊريشن ۱۹۶۸ع کان ۽ ان جون قريبي برادر تنظيمون پاڪستان فيڊرل يونين آف اسٽوڊنٽس (PFUS) جي صورت ۾ ، قومن جي جدا گانه وجود، قومن جي مساوي حقن لاءِ قومي جبر جي خاتمي جو واضح پروگرام رکندڙ ۽ انلاءِ عملي جدوجهد ڪنديون پئي آيون. ها ان وقت ڪانوني جذهن (معذرت سان) وطن دوست جو نظرياتي خالق اڃا جي ايم سيد صاحب جي پوٺلڳيءَ ۾ اسين اين ايس ايف جي ان موقف جي سخت مخالفت ڪندڙ ڪيمپ ۾ سرگرم عمل هو ته: قومي حقن سان گڏ طبقاتي ۽ جمهوري حقن جي جدوجهد گڏي هلائي وڃي.“ ان وقت تائين سنڌ ۾ جي ايم سيد جي رهنمائي ۾ متحده قوم پرست، طبقن جي وجود کان ئي انڪار

ڪندا هئا ۽ طبقاتي جدوجهد، هاري- مزدور جي ڳالهه ڪرڻ کي سنڌ دشمني قرار ڏيندا هئا. خوشيءَ جي ڳالهه آهي جو هيئنر ڪٽر قوم پرستي کي رُجعت پرستي سمجهندي، ان سان رشتو ٽوڙيندي ڪيترائي مخلص، نظرياتي گروپ ۽ فرد مارڪسي سوچ ۽ عمل ڏانهن مائل ٿيا آهن ۽ ٿي رهيا آهن. جن ۾ خود وطن دوست مزدور فيڊريشن ۽ پروگريسو جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن شامل آهن. اها مارڪسزم- لينن‌ازم جي سوڀ آهي.

ايس اين ايس ايف کان هڪ گروپ شاهه محمد شاهه جي اڳواڻيءَ ۾ علحده ٿيو هو ۽ ان ايس اين ايس ايف (نيشنلسٽ گروپ) قائم ڪيو ۽ پوءِ اقبال ترين ۽ يوسف ٽالپر جي جيئي سنڌ نوجوان محاذ سان گڏجي جيئي سنڌ اسٽوڊنٽس فيڊريشن قائم ڪئي. شاهه محمد شاهه وارن جو ايس اين ايس ايف سان بنيادي اختلاف (جيڪو ظاهر ڪيو ويو) اهو هو ته ايس اين ايس ايف ۾ اردو ڳالهائيندڙ شامل آهن. ۽ اهو ته ايس اين ايس ايف "پناهگيرن" جي ايجنٽ آهي. بعد ۾ اهو الزام ترقي ڪندو نعپ جي ايجنٽي ۾ بدلجي ويو جڏهن جام ساقي ون يونٽ ٽوڙيو مهم زور شور سان هلائي. ڇوته ان وقت نعپ ئي واحد ملڪ گير سياسي پارٽي هئي جيڪا ون يونٽ ٽوڙڻ، صوبن کي خود مختياري ڏيڻ جي لاءِ جدوجهد ڪندڙ هئي. اهو ياد رکڻ گهرجي ته هي اهو وقت هو جڏهن سيد صاحب نعپ ڇڏي چڪو هو. ۽ پيرڳڙي جي بنگلي تي اينٽي ون يونٽ جي گڏجاڻيءَ ۾ مرحوم حيدر بخش جتوئي، مرحوم غلام محمد لغاري، مرحوم باقر شاهه جام ساقي ۽ ٻين ترقي پسندن طرفان کهڙي ۽ راشدي کي شامل ڪرڻ بابت جي ايم سيد صاحب

ماحب جي حمايتي تجويز سان اختلاف ڪري ايس اين ايس ايف
حاذ مان نڪري وئي هئي. ايس اين ايس ايف تمام وڏي ماس
رگنائيزيشن هئي جنهن جي نڪرڻ ڪري محاذ غير موثر ٿي
يو هو. ان ڪري جي ايم سيد صاحب ايس اين ايس ايف ۾
پهنجو اثر رسوخ هلائي نيشنلسٽ گروپ الڳ ڪرايو، سنڌ
جي شاگرد تحريڪ ۾ تنگ نظر قوم پرستي جاگيردارانه-
يشنلزم جي بنيادن تي اها پهرين ڦوٽ ڇڻي سگهجي ٿي.
(تفصيل لاءِ پڙهو. سنڌ جي شاگرد تحريڪ . ليکڪ: جام ساقي).
آخرڪار گهڻي عرصي کانپوءِ خود سيد شاهه محمد شاهه
۽ سندس ساٿين سيد صاحب جي سياست کي خيرباد چيو.
اهڙي نموني جيئي سنڌ محاذ يا فيڊريشن کي ڇڏي پروگريسو
ج.س.ا.ف ٺاهيندڙ دوستن کانپوءِ هڪ وڏي گروپ تي مشتمل
ترقي پسند ۽ سامراج دشمن قوم پرست نوجوانن جيئي سنڌ
اسٽوڊنٽس فيڊريشن (آرگنائيزنگ ڪميٽي) قائم ڪئي. ايم آر
ڊي تحريڪ دوران اهڙي قسم جي ترقي پسند نوجوانن جي
هڪ وڏي ڏڙي سيد صاحب کي
ڇڏيو آهي. منجهائن ڪن دوستن ڊي ايس ايف ۾ به
شموليت ڪئي آهي.
بهرحال ڳالهه ڪرڻ جو مقصد هي هيو ته شاهه محمد شاهه
۽ سندس ساٿي ايس اين ايس ايف سان جيڪو اختلاف پيڪاري
ڏار ٿيا هئا تن پنهنجي شعور جي ترقي ۽ معروضي حالتن جي
تقاضائن جي پيش نظر پهرين اين ڊي پي ۾ ۽ بعد ۾ پي اين پي
۾ شرڪت ڪئي. اڄ شاهه محمد شاهه پاڪستان نيشنل پارٽي
جو مرڪزي نائب صدر آهي جنهن ۾ نه صرف سنڌي بلڪ
هر ٻولي ڳالهائيندڙ ۽ مختلف قومن سان وابسته ماڻهو شامل

آهن. نواب يوسف ٽالپر ٽڪا خان ۽ احترام الحق ٿانوي سان گڏ پيپلز پارٽي ۾ آهي. اقبال ترين جيڪو سنڌ ۾ شاگردي جي زماني ۾ تقريرون ڪندو هو ته ”اسان پناهگيرن جي ڪلن مان ٻجوتا ۽ آنڊن مان رسا ٺاهينداسين“، اردو ڊرامن جو مقبول اداڪار آهي.

اڄ جناب جي ايم سيد ٻولي ۽ وارن هنگامن کي ١١ سال گذري ويا، ڪانپوء، ايترو ضرور بدليو آهي جو سنڌس فڪر پنجابي- پناهگير سامراج مان لفظ ”پناهگير“ خارج ٿي چڪو آهي ۽ هاڻي صرف ”پنجابي سامراج“ وڃي رهيو آهي. وقت متعصب مهاجر ليڊرن ۽ تنگ نظر سنڌي قوم پرست اڳواڻن جي سنڌن پراڻي پاليسي رد ڪرائي ڇڏي آهي. چڱي ڳالهه آهي جو سنڌ اندر سنڌي- مهاجر نفرت پکيڙڻ جا چيمپئين اڄ سنڌ جي عوام ۾ ڀائيچاري جي فضا برقرار رکڻ جون ڳالهيون ڪن پيا. نواب مظفر جي طويل ڪچهرين ڪانپوء نواب يامين به سن- ياترا ڪئي آهي. تاريخ ايس اين ابس ايف جي موقف جي ان سچائي کي عمل ۾ ثابت ڪيو آهي ته سنڌ ۾ اردو ڳالهائيندڙ ٻاهران آيل ثقافتي اقليت (مهاجر) مرحلي به مرحلي سنڌي ڪلچر ۽ قوم ۾ ضم ٿيندي ويندي ۽ لساني بنيادن تي مستقل ڇڪتاڻ ۽ دشمني ۽ وارو رويو سنڌ ۾ خوفناڪ خانه جنگي ۽ عوام جي اندر قوت پيدا ڪندو. حالتون ايترو ته بدلجي ويون آهن جو ”پنجين قوميت“ جو علمبردار عثماني پڻ ”مها سنڌ“ جي ڳالهه تو ڪري. حيرت ۾ وجهندڙ ڳالهه هيءَ آهي ته ١٩٧٣ع ۾ جڏهن سول حڪومت برسر اقتدار هئي، لساني فساد ٿيا هئا ته ان دوران مسلم ڪاليج حيدرآباد ۾ سيد صاحب تي بم اڇلايو ويو جنهن جي نتيجي

۾ پراچا (هڪ پنجابي ۽ غالبن سنڌس دوست هو) مري ويو هو. تڏهن سيد موصوف بيان ڏنو هو ته پراچا جي شهادت سان سنڌ ـ پنجاب دوستي وڌيڪ مضبوط ٿيندي. هن واضح ڪيو هو ته سنڌ ۽ پنجاب جي وچ ۾ تاريخي ۽ تهذيبي طور تمام گهڻو لاڳاپو رهيو آهي. البت ان دور ۾ سندس نظرئي موجب پهريون نمبر دشمن مهاجر هو. هن صاحب تقرير ۾ سنڌين کي خبردار ڪيو هو ته ”ڏچو ان ڏينهن کان جڏهن اهي (مهاجر) نوهان ۾ ضم ٿي ويندا.“ اڄ جڏهن فوجي ٽولي جي سرڪار سامراج جي اشاري تي ملڪ مٿان مڙهيل آهي ۽ خود پنجاب جو عوام پنهنجي گهر جي حاڪم خلاف جدوجهد ۾ اڳيرو ٿيو آهي. سائين جي ايم سيد جو موقف سختيءَ سان ”پنجابي ـ سامراج جي خلاف آهي. سو سيد صاحب جي سياست سدائين عجيب تضادن جو، لاهن چاڙهن جو شڪار رهي آهي. ايس اين ايس ايف سنڌي زبان کي صوبائي ته ڇا قومي ٻولي تسليم ڪرائڻ لاءِ مسلسل جدوجهد ڪندي رهي. هن سنڌ اسيمبلي جي پاس ڪيل سنڌي ٻولي بابت بل جي پٺڀرائي ڪندي ان کي اڻ پورو قرار ڏنو هو. ۽ گورنر آرڊيننس هيٺ سنڌي ٻولي جي سرڪاري حيثيت کي ثانوي درجي ڏيڻ جي پڻ سخت مذمت ڪئي. ايس اين ايس ايف سنڌي ـ مهاجر فسادن کي تيز ڪرڻ ۾ قطعي شامل ڪانه ٿي. ماڻهو هڪ ٻئي جو رت وهائين ان لاءِ ته هن جي ٻولي ٻي آهي، منهنجي ٻي آهي. ته ان عمل ۾ ڪوبه ترقي پسند، انسان دوست شامل نٿو ٿي سگهي. جڏهن ماڻهو تعصب ۽ جنون ۾ مبتلا ٿيندا آهن تڏهن سندن عقل ۽ شعور موڪلائي ويندو آهي. ۽ ماڻهن جو بيگناه رت وهندو آهي. ظاهر آهي ته اردو ڳالهائيندڙ متعصب قيادت

شهرن ۾ سنڌي ٻوليءَ جي بل کي ايترو ته اڇاليو، مثلن: اردو کا جنازه هي، ذرا دهوم سي نکلي، جهڙن ته اردو کي ختم ڪيو پيو وڃي. حالانڪ اردو ڪالهه به ۽ اڄ به پاڪستان ۾ هڪ قومي ٻولي طور مڙهيل آهي جيتوڻيڪ اها ڪنهن به قوم جي زبان ناهي. پاڪستان جي رجعتي حڪمرانن اردو کي رياستي فروغ ڏياريو. ان کي زبردستي مڙهيو ۽ ٻين زبانن جي حيثيت کي جيڪي هتي جي قومن جون تاريخي ٻوليون آهن، نظرانداز ڪيو ۽ انهن جي واڌاري جي ڪوشش کي چيڀاٽيو آهي. بهرحال سنڌي ٻولي جي درجي کي گهٽائي ڪري حڪومت بزدلي ۽ غلطي ڪئي هئي. سنڌي- مهاجر فسادن جي تڏي دل سان جائزي ڪانپوءِ معلوم ٿئي ٿو ته اهي فساد هڪ منظم رٿابندي هيٺ ڪرايا ويا. ان ڪري سنڌ جي عوام جي وچ ۾ نفرت ۽ تعصب جون پاڙون هنيون ويون. ايس اين ايس ايف لساني فسادن جي خاتمي ۽ سنڌ جي عوام ۾ ڀائيچاري جي فضا پيدا ڪرڻ جي حق ۾ هجڻ جي باوجود سنڌي ٻولي سميت بلوچي، پشتون ۽ پنجابي ٻولين کي پاڪستان جي قومي ٻولين ۽ پنهنجن پنهنجن صوبن جون واحد سرڪاري زبانون طور مڃرائڻ ۽ تعليم مادري ٻولي ۾ ڏيارڻ جي حق ۾ پمفليٽن، جلسن ۽ مظاهرن ذريعي جيڪو ڪجهه ان جي وس ۾ هو، ڪندي رهي. سنڌي ٻولي جي بل تان ٿيندڙ فساد دوران ايس اين ايس ايف جي ڪراچي برانچ سنڌي ٻولي کي قومي بنائڻ ۽ سنڌ ۾ ڀائيچاري جو ماحول پيدا ڪرڻ جي حمايت ۾ مظاهرو ڪيو جنهن ۾ ايس اين ايس ايف ۾ شامل اردو ڳالهائيندڙ ساٿي به شامل هئا ۽ جن تي متعصب مهاجر ذهنيت رکندڙ ماڻهن حملو ڪيو ۽ کين مارڪٽ ڪئي هئي.

جيستائين قومي حقن، مڪمل صوبائي خود مختياري ۽ ون يونٽ ٽوڙڻ جدوجهد جو تعلق آهي ته ان لاءِ ايس اين ايس ايف، پختون اسٽوڊنٽس فيڊريشن، بلوچ اسٽوڊنٽس آرگنائيزيشن، پنجاب اسٽوڊنٽس يونين ۽ ايسٽ پاڪستان اسٽوڊنٽس فيڊريشن (موجوده بنگلا ديش اسٽوڊنٽس فيڊريشن) جيڪي پاڪستان فيڊرل يونين آف اسٽوڊنٽس ۾ شامل هيون، پنهنجن علائقن اندر شاگردن کي قومي حقن ۽ ٻين ذڪر ڪيل مسئلن بابت عوام جي جدوجهد ۾ شريڪ ڪيو. ايس اين ايس ايف اينٽي ون يونٽ تحريڪ ۽ سنڌيءَ ۾ ووٽر لسٽون ڇپرائڻ واري تحريڪ ۾ جام ساقي جي رهنمائي ۾ اهم ڪردار ادا ڪيو. ووٽر لسٽن جي تحريڪ آزاد مارونڙا اسٽوڊنٽس فيڊريشن جي اشتراڪ سان هلائي وئي هئي. جلسا جلوس ۽ بک هڙتالون سڄي سنڌ ۾ ڪيون ويون. فيڊريشن جو صدر جام ساقي، مهر حسين شاه، مير ٿيبو ۽ ٻيا لاتعداد ڪارڪن ان دوران جيلن ۾ ويا. ڪن اڳواڻن سزائون به ڪاٽيون. يحيٰ دور ۾ بنگال تي فوجي چڙهائي ۽ فوجي ٽولي طرفان عوام جي قتل عام خلاف اولهه پاڪستان ۾ ايس اين ايس ايف ۽ ان جي قريبي برادر تنظيمن جن ۾ پنجاب اسٽوڊنٽس يونين هڪ نڍي جماعت هجڻ جي باوجود، احتجاجي آواز بلند ڪيو. ان ڪانپوءِ جي دور ۾ ڀُٽو ذهن بلوچستان تي فوج ڪشي ڪئي وئي. ان جي خلاف سنڌ اندر سڀ کان وڏيڪ سياسي احتجاج ڪندڙ ڪا شاگرد تنظيم هئي ته ايس اين ايس ايف ان حد تائين جو ايس اين ايس ايف لاءِ جيئي سنڌ جا حلقا طنزيه طور اهو چوندا هئا ته ”يار هنن بلوچستان لاءِ پٽيون ٽي ڪاريون ڪري ڇڏيون آهن.“ شايد پڙهندڙن کي ان تي

حيرت ٿيندا ته ايس اين ايس ايف سنڌ يونيورسٽي ۽ بلوچستان جي سابق وزير اعليٰ عطاءُ الله مينگل کي ڪونائيٽ جو پروگرام رٿيو ۽ ان جو اعلان اخبارن ۾ شايع مس ٿيو (پر مينگل صاحب اچي ڪونه سگهيو) ته جيئي سنڌ ا ـ ف جي ٽڏهوڪن اڳواڻن ايس اين ايس ايف کي سنڌ اسٽوڊنٽس ائڪشن ڪميٽي مان "نعيب جي ليڊر کي يونيورسٽي ۾ گهرائڻ جي الزام" ۾ يڪطرفه طور خارج ڪري ڇڏيو هو، واضح رهي ته تن ڏينهن ۾ جيئي سنڌ جا دوست سخت نعيب مخالف لائين رکندڙ هئا. هن ڪميٽي ۾ غالبن مجيد جمالي جي آزاد مارئڙا اسٽوڊنٽس فيڊريشن ۽ بي ايس او به شامل هيون، بهرحال ته ٿيو پر سنڌ کان ٻاهر به ايس اين ايس ايف ۽ ان جي برادر تنظيمن پي ايف يو ايس جي پليٽ فارم تان بلوچستان جي نوجوانن ۽ عوام جي حمايت ۾ سرگرمي ڏيکاري مثال طور ليکڪ خود پنجاب يونيورسٽي نيو ڪئمپس لاهور ۾ "يوم بلوچستان" جي جلسي جو اکين ڏٺو شاهد آهي. هيءُ جلسو پي ايف يو ايس طرفان جنهن جي اصل ۾ ميزباني پنجاب اسٽوڊنٽس يونين (بعد ۾ فيڊريشن آف پنجاب اسٽوڊنٽس ٿي پڪا بي ايس ايف ۾ ضم ٿي) ڪري رهي هئي، نيو ڪيمپس جي لان تي منعقد ڪيو ويو. هن ننڍي پر اهم هنڌ ۽ وقت تي ٿيندڙ جلسي ۾ مشهور عوامي شاعر حبيب جالب شهيد نذير عباسي ۽ بي ايس او جي ٽڏهوڪي مرڪزي جنرل سيڪريٽري (بي اين پي بلوچستان جي هاڻوڪي اطلاعات سيڪريٽري رفيق نوسي ۽ ليکڪ خود تقريرون ڪيون. چوڌاري جمعيت زارا ۽ "پاڪ فوج جا حامي" شاگرد اسان کي گهيرو ڪيو بيٺا هئا تقريرون هلندي به ٿي ٻيرا مداخلت ڪري مائيڪ کسي اسان کي چتاءُ به ڏنو ويو ته: پاڪ فوج دي

خلاف ڪوئي ڳالهه نهين سگهي ٿيڪي، غير محفوظ هوندي به جنرلن جي گهر ۾ وچي ملٽري آپريشن خلاف احتجاج ڪيو سين. هيءَ هڪ ننڍڙو مثال آهي پر ان مان گهڻو ڪجهه پرائي سگهجي ٿو. هيءَ مارشل لا مسلط ٿيڻ ڪانپوءِ ته پنجاب ۾ سياسي طور تي ڪافي تبديلي اچي چڪي آهي. پاڪستان جي تاريخ ۾ پهريون ڀيرو فوجي جنرلن کي سندن سابق محفوظ گهر ۾ بغاوت ۽ مخالفت جو عوامي پيماني تي منهن ڏسڻو پيو آهي. محنت ڪش عوام ۽ جمهوريت پسند قوتن کي فوجي آمريت اتي به چيپاٽڻ ۾ ڪسر ڪانه ڇڏي آهي. ملتان جي مزدورن تي فوجي ٽولي جي دور ۾ فائرنگ، روشن خيال، انقلابي ۽ جمهوريت پسند ڪارڪنن تي جبر ۽ تشدد، ”تخريب ڪاري“ جي آڙ ۾ قاسيون، نواب پور جي واقعن جي صورت ۾ جاگيرون نوابن طرفان عورتن ۽ هارين سان ڪلور وغيره ان جو مثال آهن.

ملڪي معروضي صورتحال ۽ بين الاقوامي حالتن جي اثر ۽ تبديلين جي ڪري گهٽا ٽٻا مائو نواز ڪابي ڌر جا گروپ پنجاب ۾ پرائي راهه ترڪ ڪري درست ليننې راهه ڏانهن اچڻ شروع ٿيا آهن. ڪالهه جيڪي بلوچستان ۾ ملٽري آپريشن خلاف بلوچ عوام جي اپار کي ”سردارن جي جنگ“ سڏيندا هئا، نعپ کي ”روس نواز“ ۽ روس کي ”سوشل سامراج“ ڪوٺيندا هئا. ”هندوستان دشمني“، واري مائو نواز لائين ڇڏي چڪا آهن. اڄ هنن ڌرين جي دلين ۾ سوويت يونين ۽ افغانستان جي قومي جمهوري انقلاب جي لاءِ دوستانه جذبات وڌيا آهن. قومي سوال جي حوالي سان وقت بوقت ننڍين قومن اندر ملي ٽنٽ سياسي اپارن پنجاب تي به اثر

ڪيو آهي. اتي پيٽي بورجوائي جي وسيع ۽ عوام جي ٻين حصن ۾ اهو احساس پيدا ٿيو آهي ته پنجاب جو قومي تشخص ٻولي، ادب ۽ ڪلچر هجڻ ڪري جنهن کي رجعت پرست نوڪر شاهي پنهنجن لانگ بوٽن هيٺان دٻائي، ختم ڪيو آهي. اڄ جتي پنجاب ۾ قومي سوال جي ناسمجهي جو ڪيترائي مائوئسٽ گروه ڪفارو پنجاب کي ظالم قوم ڪوٺي ادا ڪري رهيا آهن ته مظلوم قومن ۽ تنگ نظر قوم پرستي جو شڪار ڪي گروپ وري طبقاتي طور تي وڌيڪ واضح ٿين پيا. مظلوم قومن سان وابستگي جي ڪري کابي ڌر جا ڪي گروپ پيٽي بورجوا نيشنلزم ۽ مارڪسزم- لينزم جي وچ ۾ اٽڪي رهيا آهن. ان جي عڪاسي مارڪسي روپ ۾ سنڌ پيش ٿيندڙ موقف ۾ قوم پرستاڻه رنگ جي ملاوٽ يا قوم پرستيءَ کي مارڪسزم جي ”چادر ۽ چار ديواري“ مهيا ڪرڻ مان ٿئي ٿي.

ڊي ايس ايف فخر ڪري سگهي ٿي ته جنهن نقطه نظر جي اها ترجمان آهي تنهن جو ماضي ۽ حال خامين، ڪمزورين ۽ ڪچاين جي باوجود هميشه اصولي، سائنسي ۽ حالتن سان ٺهڪندڙ پئي رهيو آهي. قومي حقن ۽ قومي ٻولين کي تسليم ڪرائڻ جي جدوجهد کي اسان هميشه جمهوري جدوجهد سان ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ هينئر به ڪري رهيا آهيون. اهي ماڻهو جيڪي ڪالهه تائين ننڍي قوم جي تنگ نظر رجحان جا پوئلڳ هئا ۽ اسان تي سنڌ دشمني، تعصب، مهاجرن ۽ پنجابين جي ايجنٽيءَ جو الزام هڻندا هئا، سي خود ان وهڪري کان ڌار ٿيڻ بعد جي ايم سيد جي حلقي طرفان تتربين ساڳين الزامن جو نشانو بڻجي رهيا آهن. سيد صاحب جي ”منحرفن“ کي هڪ ڏکي عرصي تائين نقلي قوم پرستيءَ جا خطاب پئي

ملندا رهيا. جڏهن ته هي دوست پاڻ کي سچو قوم پرست ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا ۽ ڪي اڃا به ڪندا رهن ٿا. هالي فيصلو اهو ڪرڻو آهي ته. .جڪڏهن سائنسي سوچ رکڻ جي ڪري ڪالهه اسين غدر، هئاسون ته اڄ هي دوست به غلط آهن ۽ جيڪڏهن اڄ هي درست ۽ سندن پراڻي (اڳوڻي) سوچ غلط هئي ته پوءِ اسين ڪالهه به ۽ اڄ به درست راهه تي آهيون. اسان جو (ايس اين ايس ايف جي حوالي سان) هڪڙو "ڏوهه" طبقاتي نقطهءِ نظر اختيار ڪرڻ پڻ رهيو آهي. اها ايس اين ايس ايف ئي هئي جنهن سنڌ جي شاگردن ۾ طبقاتي شعور پکيڙڻ ۽ شاگردن جي جدوجهد کي محنت ڪش عوام جي طبقاتي جدوجهد سان مربوط ڪرڻ لاءِ طويل جاکوڙ ڪئي. جڏهن ته انتها پسند قوم پرستيءَ جي سياست ڪندڙن شاگردن ۽ عوام کي "قوم" ۽ "قومي اتحاد" جي نعرن جي آڙ ۾ طبقاتي جدوجهد کان هميشه پري رکڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اسان ئي "جيئي پورهيت" جو نعرو اچارڻ ۾ ڇڙون ٿينديون هيون. سنڌ جي سياست ۾ خاص طرح، هيل تائين خاصيتي چال اچي چڪو آهي انڪري بورجوازي جي مفادن جي تڪميل لاءِ به ضروري ٿي پيو آهي ته هو انقلابي جبو پهري ۽ ڪميونسٽن کان وڌيڪ ڪميونسٽ هجڻ جو تاثر ڏئي. سنڌ جي نئين نسل کي ان جو گهرائيءَ سان جائزو وٺڻو آهي ته اصل ۾ ڪهڙي سياست، تنظيم ۽ نظريو قومي حقن ۽ مجموعي طرح محنت ڪش عوام کي استحصال کان آزاد ڪرائڻ لاءِ آهي. ڇوته هر نظرئي، نعري ۽ تنظيم جي پٺيان ڪنهن نه ڪنهن طبقي جا مفاد ڪار فرما ٿين ٿا. اڄ ڪنهن ۾ به اها جرئت نٿي ٿي سگهي جو ان کان انڪار

ڪري ته سرمائيدار مزدورن جو ۽ جاگيردار هارين جو استحصال ڪن ٿا، يا استحصالي طبقا ۽ استحصال زده پورهيت طبقا وجود نٿا رکن. سوشلزم جي ڳالهه ڪرڻ جتني هڪ پاسي ان جو واضح اظهار آهي ته اڄ سوشلزم فيصله ڪن عالمي طاقت آهي ۽ خود اسان جي ملڪ ۾ پڻ عوام ۾ شعور بلند ٿيو آهي. پر ٻي پاسي اهو به نه وسارڻ گهرجي ته جيڪو به ننڍي يا وڏي استحصالي جي ترجماني ڪري ٿو، ان لاءِ سائنسي سوشلزم جو پاڻ تي ليبل چنبڙائڻ هڪ مجبوري به آهي ۽ فيشن به.

ڪيترن سالن کان اسان تي ان لاءِ به سخت تنقيد ڪئي پئي وئي ته اسان ملڪ گير بنيادن تي سياست ڪري "سنڌ-دشمن" ڪردار ادا پيا ڪريون. اهستي آهستي ملڪي صورتحال ۾ ڦيرو آيو ته ساڳيا دوست چوڻ لڳا پهلي "پاڪستان جي سياست سنڌين تي حرام ڇو؟" يا ننڍين قومن جي تنظيمن جو اتحاد هئڻ گهرجي ۽ پوءِ اڳتي وڌي چوڻ لڳا "سڄي ملڪ ليول تي سياسي اتحاد ۾ اسين شامل ٿيون پيا". پاڪستان عوامي جمهوري اتحاد، پاڪستان عوامي تحريڪ، پاڪستان پروگريسو اسٽوڊنٽس الائينس ۽ ايم آر ڊي يا پاڪستان نيشنل ڊيموڪريٽڪ فرنٽ وغيره ۾ شموليت سان سنڌ جي ڪاٻي ڌر جي سياسي پارٽين يا شاگرد تنظيمن سندن ماضيءَ جي موقف کي پنهنجي ئي عمل سان هٿئي ڊاهي وڌو. ظاهر آهي ته سندن اهو عمل صحيح رخ ۾ هو، پر سوال آهي ته اسان کي ان تي ڪالهه تائين ڇو ٿي گاريون ڏنائون ۽ "سنڌ دشمن" ٿي چيائون ڇا اها ملڪ گير سياست ناهي؟ ۽ هينئر اسان تي وڏو اعتراض دوستن جو اهو آهي ته اسان جي تنظيم ملڪ گير آهي. اسين سنڌ سميت سڄي ملڪ جي شاگردن کي متحد ڪرڻ ۽

جدوجهد ڪرڻ لاءِ ڪوشان آهيون. ڏسون ته ماڻي اهي دوست پنهنجي سر پاڻ ڪنڌن ٿا ڪنهن ملڪ گير پارٽي ۾ شامل ٿين يا ڪا نئين پارٽي ڪڙي ڪن. اطلاع اهي ته اهڙو سوال مختلف دوستن ۽ تنظيمن جي بحث هيٺ آهي. بهرحال اختلاف رکڻو آهي ته پوءِ ڪيئين ڍير اختلافن جا، بهانا رسڻ ۽ جدا رهڻ جا.

پليجي صاحب جو مثال ڏئي وٺو. هو صاحب جي ايم سيد صاحب کان تنظيمي طور تي گهڻي وقت کان عليحده رهيو آهي. جي ايم سيد جيڪڏهن "پنجابي- پناهگير سامراج" جي خلاف وڙهڻ سندس مقصد ڄاڻائيندو رهيو آهي ته پليجو "فڪر مائوزي تنگ" جي روشني ۾ "پنجابي پناهگير نقلي ترقي پسند نظر جي" خلاف جهاد کي پنهنجو فرض اولين قرار ڏيندو رهيو آهي. سائين جي، ايم سيد آمريڪي سامراج ۽ ان جي پاڪستاني دلالن خلاف جدوجهد کي نظرانداز ڪري ٿو ۽ ڦورو طبقي ۽ ڦرجندڙ طبقي جي وچ ۾ تضادن کي انتهاپسند قوم پرستي جي سوچ هيٺ ٽئو مڃي ۽ لڪائي ٿو. ته پليجو صاحب وري "مائوزي تنگ جي فڪر" کي پکيڙڻ لاءِ مائوءَ تي چوپڙيون، "عالمي ڪميونسٽ تحريڪ جا مسئلا" وغيره جهڙا دستاويز لکي "بريزنيف ٽولي" "روسي ترميم پسندن" "روسي سوشل سامراج" جي مخالفت ڪري عالمي سوشلسٽ تحريڪ ۽ سوويت يونين جي رهنمايانه رول جي خلاف مصروف پروپيگنڊا آهي. ۽ اهڙي طرح ڪامريڊ جام ساقي وارن ۽ انقلابي پارٽيءَ کي "ٽرانسڪائي ازم" جي دستاويز ۾ "نقلي ترقي پسند" ۽ بيرين اگهاڙي پارٽي" لکي محنت ڪش طبقي ۽ ان جي پارٽي تي جلهه ڪري ٿو ۽ سندن خلاف ڌڪار ظاهر ڪري ٿو. اسان ۽ بين بيرين اگهاڙن غريبن کي ڪامريڊ

جام ساقي وارا ان ڪري پيدا ٿيا آهن جو ته اهي اسان جهڙا ٿي پيرين اگهاڙا ۽ مسڪين آهن. "مختصر ماڻهوزي تنگ" جي پيروڪارن جو عالمي رڪارڊ آهي. ته انهن جو نظرئي ۽ عمل ۾ اصل دشمن سوويت يونين، سوويت پارٽي ۽ عالمي اشتراڪي تحريڪ سان لاڳاپيل مارڪسي- ليننی پارٽيون ئي هونديون آهن.

ڳالهه ملڪ گير سياست جي ڪري رهيا هئاسين. پليجي صاحب سنڌ ۾ پنهنجي سياسي پارٽي، شاگرد، هاري ۽ مزدور تنظيمن جو بنياد "سنڌي" نعري هيٺ وڌو هو. ۽ جڏهن "نظريءِ ضرورت" تحت ملڪ گير سياست ڪرڻ ۽ تنظيم ٺاهڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳو ته سنڌس صفن ۾ وڏي قوت سندس پراڻي سوچ جي ڪري پيدا ٿي. اهو وقت به آيو آهي جو پليجي صاحب کي "سنڌي عوامي تحريڪ" مان لفظ سنڌي خارج ڪرڻو پيو آهي. ڏنو وڃي ته سنڌ ۾ مختلف ايفٽ رجحان رکندڙ ڏرين ڪٽر نيشنلزم کان "پروگريسو نيشنلزم" تائين ۽ پوءِ "نيشنل سوشلزم" يا "قومي" (قوم جي معنيٰ ۾) مارڪسزم تائين نظرياتي سفر ڪيو آهي. انهن جي وچ ۾ مزدور ۽ هاري اڳواڻي جي سوال تي، بين الاقوامي سوشلسٽ ڪيمپ ۽ سوويت يونين جي مهندار ڪردار جي سوال تي، فڪر ماڻو ۽ مارڪسزم- لينزم جي سوال تي، پاڪستان ۽ سنڌ بنيادن تي سياست جي سوال تي- ۽ سنڌ ۾ قومي جمهوري انقلاب يا قومي عوامي جمهوري انقلاب جي سوال تي نه حل ٿي سگهندڙ نظرياتي اختلاف موجود آهن. پر منجهن سوشلزم کي قوم پرستانه فلسفي ۽ آئيڊيالاجي طور پيش ڪرڻ يا مارڪسزم- لينزم کي مخصوص قوم يا علائقي کي لازمي جدا ڪرڻ جي لاءِ "استعمال ڪرڻ" جو فرق جي باوجود گاڏڙ

ساڳئي رجحان موجود آهي. ان جو عملي اظهار مارڪسزم جي من پسند تشريح، تنظيمي عمل ۽ سياسي جدوجهد ۾ روپي سان ٿئي ٿو.

۸۳-۱۹۸۲ع دوران سنڌ جي ليفٽ- نيشنلسٽ مليل جليل رجحان رکندڙ ڌرين سنڌ جي "قومي آزادي" جي اهم مقصد خاطر سنڌ قومي جمهوري محاذ قائم ڪرڻ تي اتفاق ظاهر ڪيو هو ۽ اطلاعن موجب اهو قائم به ٿي ويو هو. بعد ۾ ڪن ڌرين موجب سيد صاحب ڪي ڪابي ڌر جو رجحان رکندڙ تنظيمن جي سنڌ سان وفاداري ۽ قومي آزادي جي علمبرداري ۾ شڪ ٿي پيو ۽ هن انهي اتحاد کي ڪافور ڪري ڇڏيو. ايم آر ڊي جي جمهوريت جي بحاليءَ واري تحريڪ کان ٿورو اڳ تائين يا ان جي ابتدا ڪانپوءِ ان اتحاد کي نئين سر قائم ڪرڻ لاءِ جاکوڙ ڪئي وئي پر ڪن ڪابي ڌر جي تنظيمن کي ان ۾ ناڪامي ٿي.

اصل ۾ حقيقي قوم پرستي جي دعويدارن ۽ قوم پرستي جي "منحرفن" جي هڪ ٻئي سان اتحاد جو هڪ رڌيڪ مثال هتي پيش ڪجي ٿو. وطن دوست مزدور فيڊريشن ۽ پروگريسو ج.س.ا.ف سينٽرل جيل ڪراچي جي دوستن (جن منجهان ڪن منهنجي خط تي تنقيد ڪئي آهي ۽ مونکي مفيد مشورا ڏنا آهن) جو ايم آر ڊي تحريڪ دوران جيل اندر وڏ ۾ وڏ ۾ صرف ۽ صرف سيد صاحب واري جيئي سنڌ ا.ف سان عملي سياسي اتحاد رهيو ۽ هو گڏجي اتحادي طور جلسا وغيره ڪندا رهيا. ان حد تائين جو سينٽرل جيل حيدرآباد ۾ سنڌ پيپلز اسٽوڊنٽس فيڊريشن ۴ مارچ ۱۹۸۴ع ملهائڻ لاءِ گڏجاڻي ڪوٺائي. سپاف جي دوستن تجويز ڏني ته جلسي جي صدارت

شاگرد تنظيمن جي نمائندن تي مشتمل هڪ پريزيڊيم ڪڙي ۽ هر تنظيم جو هڪ نمائندو تقرير ڪري. پروگريسو ج.س.ا.ف جي نمائندي جيئي سنڌ ا.ف وارن کي نمائندگي ۽ شرڪت ڏيڻ تي زور ڀريو. ۽ جڏهن ان سان ڊي ايس ايف ۽ سپاف اختلاف ڏيکاريو ته پروگريسو ج.س.ا.ف بعد ۾ بطور احتجاج ۽ مارچ جي جلسي جي پريزيڊيم ۽ تقريرن ۾ شامل نه ٿيڻ جو اطلاع ڏنو. ڊي ايس ايف، ج.س.ا.ف (ارگنائيزنگ ڪميٽي) سپاف ۽ ايس ايس تي کي ڇڏي ڪري پروگريسو جي دوستن ج.س.ا.ف سان گڏجي جلسو ڪرڻ کي ترجيح ڏني. هن عرض ڪرڻ جو مقصد اهو آهي ته جيتوڻيڪ تنگ نظر قوم پرستيءَ جي وهڪري ڪان ڪتي آيل گروپن پاڻ ۾ نظرياتي ۽ سياسي طور تي صحت مند تبديليون پيدا ڪيون آهن ۽ اهڙي قسم جي تنظيمن جي مثبت پهلو ۽ ڪردار کي نظرانداز نه ڪندي اهو بهر صورت ڏسڻ ۾ اچي ٿو ته منجهن پراڻي تنگ نظري واري سوچ سان اهم سياسي موڙن تي ملي وڃڻ ۽ اوڏانهن موٽ کائڻ جو منفي پهلو پڻ موجود آهي.

جڏهن ته اسان ايس اين ايس ايف جي وجود کانوٽي جمهوري، قومي ۽ طبقاتي سوال بابت هڪ چٽي راه ورتي ۽ ڪيترين ئي حقيقتون خود سنڌ ۾ ڪابه ڏر جو رجحان رکندڙ قوم پرست تنظيمن کي هڪ يا ٻيءَ صورت ۾ قبول ڪرڻيون پيون آهن. مثال طور هو اصولي طور تي ان سان اچ اتفاق ڪن ٿيون ته :

١- تنظيمن جو بنياد نظرياتي هجڻ گهرجي نه ڪي تنگ نظري يا لساني- مختلف سياسي، طبقاتي ۽ شاگرد تنظيمن ۾ پروگرام سان متفق ٿيندڙ ڪوبه ماڻهو ٻولي، مذهب ۽ نسل

جي فرق ڈاران شامل ٿي سگهي ٿو.

٢- قومي حقن جي جدوجهد جمهوري ۽ طبقاتي جدوجهد جو اهم حصو آهي.

٣- ”پنجابي- پناهگير سامراج“ جو اصطلاح غير سائنسي آهي. اصل ۾ سامراج عالمي سرمائيدارانه غلبي جو ٽالو آهي، خاص طرح آمريڪي سامراج جي معاشي، سياسي ۽ فوجي تسلط جي خلاف جدوجهد ئي سامراج دشمن جدوجهد آهي.

٤- ڪراچي ۽ پنجاب جي نوڪرشاهي ۽ وڏن دلال سرمائيدارن خلاف ڪراچي ۽ پنجاب جو محنت ڪش، جمهوري عوام باقي ملڪ جي عوام (ننڍين قومن سميت) جو اهم اتحادي آهي. ڪراچي ۽ پنجاب جي استحصالي طبقن ۽ پورهيت ۽ جمهوري طبقن جا مفاد متضاد آهن.

٥- پاڪستان جي حاڪم طبقن خلاف ويڙهه جو دائرو پڻ ملڪ گير هئڻ گهرجي. يعني پاڪستان بنيادن تي سياست ۽ تنظيم سڄي ملڪ جي مظلوم عوام جي ڀلي.

٦- پاڪستان جي حڪمران طبقن جي خلاف ملڪ جي ڪنهن به ڪنڊ ڪڙڇ ۾ هلندڙ جدوجهد ۽ تحريڪن جي حمايت سان گڏ سڄي دنيا ۾ سامراج دشمن عوام جي تحريڪن سان يڪجهتي ۽ سندن ڀيرائي يعني بين الاقواميت پرستي تي ٻڌل نقطهء نظر.

مثال طور ايس اين ايس ايف جڏهن بنگالين بلوچن ۽ ملڪ جي ٻين مظلوم پيڙهيل طبقن کي ڪچلڻ جي خلاف سنڌ ۾ آواز اٿاريندي هئي تڏهن ان کي تنگ نظري جو شڪار تنظيمون نه صرف اهميت ڪونه ڏينديون هيون بلڪ انهن کي منفي نظر سان ڏسنديون هيون. اڄ اها صورتحال ناهي. ڪيترين ئي

تنظيمون (جن ۾ وطن دوست وارا به شامل آهن) تنظيمي طور سنڌ تائين محدود هئڻ جي باوجود ملڪ جي ٻين حصن ۾ عوام تي ٿيندڙ ظلمن جو نوٽيس وٺن ٿيون ۽ انهن ظلمن جي مذمت ضرور ڪن ٿيون.

• ٻيو ته ايس اين ايس ايف اها واحد تنظيم هئي جيڪا آزاديءَ لاءِ وڙهندڙ ويٽنامي عوام جي لڙائي جي حمايت ۽ آمريڪي سامراج جي بربريت جي خلاف گاڏي ڪاتي حيدرآباد ۾ مظاهرا ڪندي هئي. انهن ڏينهن ۾ سنڌ جي شاگرد سياست ۾ اهو نرالو رواج پاسندو هو. هينئر خود پروگريسو ج.س.ا.ف جي ڪارڪنن جو اهو بين الاقواميت سان لڳاءُ جو اظهار آهي جو هنن لبنان ۾ فلسطينن جي قتل عام خلاف احتجاج ڪنديئنيءَ ميرپوربٺوري ۾ مظاهرا ڪيا ۽ سزائون پڻ ڪاٽيائون.

ائين چوڻ ۾ ڪو وڌاءُ نه ٿيندو ته اسانجي تنظيم ئي سنڌ ۾ هڪ طويل عرصي تائين اها واحد تنظيم رهي، جنهن سماج جي ٻين مظلوم طبقن جي جدوجهد ۾ انهن جو ساٿ ڏنو ۽ مدد پڻ ڪئي. مسٽر ڀٽي جي دور حڪومت ۾ ايس اين ايس ايف حيدرآباد ٽيڪسٽائيل جي مزدورن جي تحريڪ ۾ سندن مدد ڪئي. صدر شهيد نذير عباسي مزدور احتجاجن کي منظم ڪرڻ ۽ رهنمائي ڪرڻ ۾ مکيه ڪردار ادا ڪيو. ايس اين ايس ايف جا ڪارڪن مزدور بستين ۾ ويندا هئا ۽ انهن جي ڪارنر ميٽنگن | جلوسن ۾ شريڪ ٿيندا ساٿ ڏيندا هئا.

اندرون سنڌ نواب شاه، سڪرنڊ (ديهه دنگ ۽ داد واه) جي هارين جي ظالم زميندارن خلاف هارين جي تحريڪ ۾ ايس اين ايس ايف اڳڀري رهي. هارين جي جلسن، جلوسن کان وٺندي بک هڙتالن تائين SNSF انهن ۾ شرڪت ڪئي.

سڪرنڊ ۾ ۱۹۷۰ع ۾ ۱۹۷۸ع ۾ سنڌ ”هاري ڪانفرنسون“ منعقد ڪرائڻ ۾ سنڌ هاري ڪميٽي سان ايس اين ايس ايف ڀرپور ساٿ ڏنو.

۵ جولاءِ ۷۷ع تي فوجي آمريت جي مسلط ٿيڻ شرط جاگيردارن ۽ سردارن طرفان هارين سان ڏاڍايون تيزيءَ سان وڌڻ لڳيون. جنوري ۱۹۷۸ع ۾ پٽ فيڊر بلوچستان ۾ هارين تي قبائلي سردارن جي لشڪر حملو ڪيو ۽ فائرنگ ۾ ۱۲-۱۳ هاري شهيد ٿي ويا. ان واقعي جي خلاف سنڌ مان شاگرد هاري مزدور رابطا ڪميٽي جو هڪ وفد بلوچستان ويو ۽ متاثر ٿيل هارين سان ملاقات ڪرڻ بعد سندن حمايت ۾ ٽيمپل ڊيره ۾ بک هڙتال ڪئي. ڪين ڇهن مهينن ڪان سال تائين سزا ڏني وئي ۽ مچ جيل ۾ رکيو ويو. انهن سائين ۾ ڀيڻ حميده کهانگهرو ڪراچي جي ڀيڻ آصف رضوي، ڪراچي جو غلام اڪبر ۽ نواب شاه جو پير شهاب الدين سپ (سنڌ نيشنل اسٽوڊنٽس فيڊريشن) ۽ ڪراچي پاڪستان ورڪرز فيڊريشن جو اڳواڻ رمضان ۽ حيدرآباد ورڪرز فيڊريشن جو آفيس سيڪريٽري سليم شامل هئا. ٻئي گروپ ۾ حيدرآباد جي مزدور اڳواڻن مان عبدالحئي، محمد زمان، سنڌ هاري ڪميٽي جي غلام قادر ڏيٽي ۽ ڀين ڪراچي مزدور شاعر عمرالدين اتي گرفتاريون ڏنيون.

مئي ۱۹۷۸ع ۾ صحافين آزاديءَ صحافت جي تحريڪ هلائي. ان جي حمايت ۾ حيدرآباد ۽ ايس اين ايس ايف سنڌ هاري ڪميٽي ۽ پاڪستان ورڪرز فيڊريشن شاگرد هاري مزدور رابطہ ڪميٽي طرفان بک هڙتال ڪري گرفتاريون پيش ڪيون. هنن ۾ ايس اين ايس ايف جا سائي تاج مري، محمد خان سولنگي، شمير محمد مگريو، شبير بيدار ۽ دريا خان رستماڻي،

ورڪرز فيڊريشن جا اڳواڻ شميم واسطي، قلندر بخش مهر، محمد زمان، عبدالحئي، محبوب علي، اشفاق ٻيارو ۽ محمد انيس محمد بخش بلوچ، عابد علي شاهه ۽ رشيد سيال، پپو جو امين لاکو وغيره ۽ سنڌ هاري ڪميٽي جا قادر ڏيتو وغيره شامل هئا. هنن کي سال سال سزا ڏني وئي ۽ آزاديءِ صحافت جي تحريڪ ۾ سڀ کان آخر ۾ رها ٿيندڙ اهي دوست هئا. اهو واضح هجي ته رابطا ڪميٽي صحافين جي مطالبن ۾ سنڌي ڪتابن ۽ پريسن تان پابندي هٽائڻ جو مطالبو شامل ڪرائڻ تي زور ڀريو هو ۽ بعد ۾ ان اضافي مطالبي سميت اهي دوست بک هڙتال تي ويٺا ۽ گرفتار ٿيا.

ٻئي طرف هن ئي مارشلا جي دور ۾ اسان ڪانسواءِ سنڌ جي ڪابه ڌر جي ڌرين پڻ مزدورن ۽ صحافين جي جدوجهد ۾ شرڪت ڪري سٺو مثال قائم ڪيو. مثال طور الائيڊ ٽيڪسٽائل مل لاڙڪاڻي جي هڙتالي مزدورن جي جتي روهڙي جي مزدورن هڙتالن ذريعي حمايت ڪئي ته پروگريسو ج.س.ا.ف جي دوستن پڻ لاڙڪاڻي مل جي مزدورن جي حمايت ۾ بک هڙتال ڪري، گرفتاريون پيش ڪيون. اهڙي عمل سان پروگريسو ج.اس.ف مزدورن جي طبقاتي جدوجهد سان ويجهڙائي ويجهي ٿي. ان ڪانسواءِ صحافت جي آزادي جي تحريڪ ۾ سنڌي عوامي تحريڪ جي سنڌي هاري ڪميٽي پڻ وڏي پيماني تي گرفتاريون پيش ڪيون. ڪنهن هاري تنظيم طرفان صحافين سان ساٿ ڏيڻ جو هيءُ پڻ بهترين مظاهرو هو.

سو اها خوشي جي ڳالهه آهي ته مزدورن ۽ صحافين جي تحريڪن ۾ هنن ڌرين به شرڪت ڪئي. دراصل شاگرد هاري مزدور رابطہ ڪميٽي جيڪا ڪامريڊ حيدر بخش جتوئي جي

سربراهي ۾ قائم ٿي هئي، ان ڪميٽيءَ جو بنيادي خيال جمهوري ۽ پورهيت عوام جي تحريڪ کي ڳنڍڻ ۽ هڪ ڪرڻ جو آهي. جيڪڏهن وطن دوست يا پروگريسو ج.س.ا.ف جا دوست ان کي درست سمجهن ٿا ته پوءِ انهن کي به کپي ته اهڙي مستقل رابطا ڪميٽي يا خاص موقعن تي مختلف طبقاتي جدوجهد واسطي ٺهندڙ ڪميٽين ۾ شريڪ ٿين.

رابطه ڪميٽي جنهن ۾ ايس اين ايس ايف به شامل هئي سڄي ملڪ ۾ اها پهرين تنظيم هئي، جنهن سڀ کان اڳ ۾ آزاديءَ صحافت جي تحريڪ ۾ عملي طور شريڪ ٿيندي گرفتاريون پيش ڪيون جڏهن اها تحريڪ اڃان فقط لاهور مان شروع ٿي هئي. بعد ۾ جڏهن ٻيو مرحلو ڪراچيءَ مان شروع ٿيو ته باقي ٻين تنظيمن شموليت ڪئي ۽ ٻئي مرحلي ۾ به ڪراچيءَ مان ايس اين ايس ايف جي اڳواڻن (ڊاڪٽر جبار خٽڪ، پيٽر آصف رضوي، يوسف زدران ۽ ٻين ۽ ورڪرز فيڊريشن جي اسماعيل سانڌرا ۽ ٻن ٻين گرفتاريون ڏنيون هيون.

ظالم ۽ مظلوم قومن جي مارڪسي- ليننسي تشريح ڇا سرمائيدار (سامراجي) ملڪن جي عوام جي جدوجهد ۽ محڪوم عوام جي قومي آزادي جي تحريڪ جا مفاد متضاد آهن؟

هاڻي اسين وطن دوست جي دوستن جي ۵۲ صفحن تي پکڙيل خط جو ڪنهن حد تائين تفصيلي مطالعو ڪنداسين ۽ سندن پاران اٿاريل مکيه نظرياتي سوالن تي نظر وجهنداسين.

”آمريڪي حڪمران طبقي خلاف ايل سيلوادور، هونڊرس چلي، گوئٽي مالا، ترڪي، ايران، فلسطين ۽ ٻين گهڻين ئي قومن جي عوام ۾ جيتري نفرت آهي، ايتري آمريڪا اندر آهي؟ يا انهيءَ شدت ۽ گهرائپ سان آهي؟ ان جو مطلب ڇا ٿيو؟ اهو

ڪونه ٿيو ته آمريڪي قوم ۽ ٻين قومن جي ڪردار ۾ فرق آهي، خاصيتن ۾ فرق آهي؟ پر ڇا انهيءَ کان انڪار ڪري سگهجي ٿو ته آمريڪي سرمائيدار طبقي جي خلاف آمريڪي عوام ۾ نفرت موجود ناهي؟ اسان جي خيال ۾ اهڙي ڳالهه ڪندڙ ماڻهو بيوقوف ئي هوندو. اهڙي ريت جيڪڏهن آمريڪي قوم کي ظالم مڃڻ کان ڪو انڪار ڪري ٿو ته اهو پڻ بيوقوف هوندو. ساڳي ريت پاڪستان اندر پنجابي قوم کي ظالم ۽ ٻين قومن کي مظلوم نه مڃيندڙ پڻ بيوقوف ئي آهن. ظالم ۽ مظلوم قومن وچ ۾ فرق نه سمجهڻ سان ئي موقع پرستي ئي ظاهر ٿئي ٿي. ظالم ۽ مظلوم قومن جي وجود کان انڪار ڪري دراصل مارڪسزم ۾ ترميم پسندي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي وڃي ٿي. جيڪڏهن ظالم قوم سڃاڻپ جي ڪسوٽي اها آهي ته ان جا حڪمران طبقا پنهنجي قوم جي ماڻهن جو استحصال نه ڪن پوءِ انهيءَ منطق مطابق دنيا ۾ ڪابه قوم ظالم ڪونه ملندي ۽ پوءِ لينن جا ظالم ۽ مظلوم قومن تي لکيل سوين مضمون غلط ٿي ويندا. لينن جو مشهور نعرو "دنيا جون مظلوم قومون هڪ ٿي وڃو" به هوا ۾ ٽمر اڇلائڻ جهڙو عمل ٿي ويندو. جيڪڏهن ظالم قوم ۾ حڪمران طبقن خلاف نفرت نه هجي ته پوءِ ظالم قومن اندر طبقاتي جدوجهد ڇو؟ مها روسي قوم اندر طبقاتي جدوجهد جو مطلب ڇا ٿيو؟ روسي سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي ڪنهن لاءِ هئي ۽ ڪنهن جي خلاف هئي. سامراجي ملڪن ۽ قومن اندر مزدور طبقي ۽ سرمائيدار طبقي وچ ۾ ٽڪر ڇا کي ٿو ظاهر ڪري؟""

اها ڳالهه درست آهي ته آمريڪي حڪمران طبقي ٻين لفظن ۾ آمريڪي سامراج جي خلاف نفرت انهن ملڪن ۾

ـديد آهي جيڪي سامراج جي تسلط هيٺ هجڻ ڪري پنهنجي
زادي ۽ خود مختياري کان محروم آهن. ايل سيلوادور، هونڊرس
ڀلي، گوئٽي مالا ۽ ترڪيءَ ۾ آمريڪا آپيشاهي اتان جي عوام
ي مڙهيل آهي. ايراني عوام شهنشاهيت کي هڪ پاپولر سامراج
سامراج دشمن اڀار ذريعي ڊاهي چڪو آهي. ايراني انقلاب هن
علائقي ۾ سامراجي مفادن کي زبردست ڌڪ رسايو آهي پر تڏهن
. ايران اندر رد- انقلاب جون قوتون ايراني انقلاب جي
حاصلات کي ختم ڪرڻ ۽ ايران کي سامراجي دائري ۾ گهلي
ڃڻ جي ڪوشش ڪن پيون. ايران جي انقلاب ايراني عوام
ني اها ڳالهه واضح ڪري ڇڏي ته شهنشاهيت جو رکوالو
آمريڪا سامراج هو ۽ سندن آزادي ۽ خوشحاليءَ جو دشمن به
۽ فلسطيني عوام اندر آمريڪي سامراج خلاف نفرت پڻ فطري
آهي چوته اهوئي صيهونيت جو نگهبان ۽ آزاد، خود مختيار
فلسطيني مملڪت قائم ڪرڻ جي راه ۾ سڀ کان وڏي
رڪاوٽ آهي. دوستن ترڪيءَ جو ذڪر ڪيو آهي. بهتر ٿئي
ها جيڪڏهن هو ان سان گڏ پاڪستان جو نالو به ڏئي ڇڏين
ها. ان سان ڇنو ٿي وڃي ها ته پاڪستان ۾ پڻ آمريڪي سامراج
جي خلاف نفرت شديد آهي. پاڪستان جي عوام جي سامراج
دشمني ۾ شڪ نٿو ڪري سگهجي. آمريڪا کي اسلام آباد ۾
سندس سفارتخاني جي ڀسم ٿيڻ جي واردات ڪانه وسري آهي.
۽ دوستن جي اها ڳالهه به درست آهي ته آمريڪا جي خلاف
محڪوم ملڪن ۽ قومن اندر جنهن شدت سان نفرت آهي يعني
ان مان مراد اهائي هوندي ته جنهن حد تائين سامراج دشمن
جدوجهد تيز آهي، آمريڪا اندر ان ۾ ايتري شدت ناهي.
وڏي ڳالهه ته دوست ان تي به متفق آهن ته خود آمريڪا

اندر سرمائيدارانہ استحصال خلاف محنت ڪش آمريڪي عوام ۾ نفرت موجود آهي. يا آمريڪي جمهوري محنت ڪش عوام آمريڪي حڪمران طبقي يعني آمريڪي سامراج خلاف ويڙه ۾ رڌل آهي.

جا ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي سا هيءَ ته جدوجهد يا نفرت جي وڌ ۽ گهٽ جي بنياد تي دوست نتيجو ڪيئن ٿا: ”ان جو مطلب ڇا ٿيو؟ اهو ڪيئن ٿيو ته آمريڪي قوم ۽ ٻين قومن جي ڪردار ۾ فرق آهي، خاصيتن ۾ فرق آهي؟“. هڪ هنتي سامراج جي راڄ هيٺ آمريڪي قوم ۽ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي مظلوم قومن [ملڪن جي وچ ۾ واضح فرق نظرانداز نٿو ڪري، سگهجي. بورجوا آمريڪي قوم جي حيثيت ظالم قوم Oppressr Nation واري ۽ سامراجي تسلط جي شڪار ملڪن قومن جي حيثيت مظلوم قومن Opprressed Nations واري آهي. تنهن ڪري اهو صحيح آهي ته جديد نوآبادياتي، محڪوم ملڪن اندر سامراج جي خلاف جدوجهد تيز ۽ نفرت چوٽ چڙهيل آهي. سبب صاف ظاهر آهي: محڪوم ملڪن ۾ سامراج جو بي رحمانہ استحصال. ساڳي طرح سامراجي ملڪن ۾ مظلوم. محنت ڪش عوام کي به ڦريو ۽ لٽيو وڃي ٿو. اها سامراجي بورجوازي جي مجبوري آهي جو سندس ملڪن ۾ عوام کي ”مهذب طريقي“ سان ڦري. نتيجي ۾ ظاهري طور ممڪن آهي ته اسان کي اتان جي پيڙهيل عوام جي جدوجهد ايتري شديد نہ محسوس ٿئي جيتري ڪہ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا ۾ آهي پر هڪ هنئي راڄ جي خلاف سرمائيدار ملڪن جي پيڙهيل عوام جي لڙائي ڏينهون ڏينهن شديد ٿي رهي آهي. جڏهن اسان سامراج جي خلاف محڪوم ملڪن

جي عوام جي لڙائيءَ ۾ شدت ۽ پڻ پاسي سامراجي ملڪن ۾ پورهيت عوام جي جدوجهد ۾ گهٽ شدت مان اهو نتيجو ڪڍيون ته ان جو ڪارڻ ”آمريڪي قوم ۽ ٻين قومن جي ڪردار ۽ خاصيتن ۾ فرق آهي“ ته غلط ٿيندو. اهو آمريڪي قوم ۽ غير آمريڪي قومن جي ڪردار ۽ خاصيتن ۾ فرق جو مسئلو نه پر سرمائي، سامراج جي راڄ جي ڪردار ۽ خاصيت جي پيداوار آهي جنهن هڪڙين قومن کي ظالم ۽ ٻين کي مظلوم بڻائي ڇڏيو آهي. عالمي انقلابي عمل ۾، سامراج جي خلاف بين الاقوامي تحريڪ ۾ سامراجي ملڪن جي مظلوم طبقن ۽ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جو پيڙهيل عوام هڪ ٻئي جا دوست ۽ اتحادي آهن. هڪڙن جي جدوجهد جو واسطو عالمي مزدور تحريڪ واري جز سان ۽ ٻين جي جدوجهد جو واسطو قومي آزادي جي تحريڪ واري خبر سان آهي.

اڄ عالمي ڪميونسٽ تحريڪ جو قومي آزادي جي تحريڪ اهم جز آهي. اڄ قومي آزادي جي تحريڪ جي فرضن ۾ حاصل ٿيل سياسي آزادي کي مستحڪم بڻائڻ ۽ اقتصادي آزادي حاصل ڪرڻ شامل آهي. ان ئي مقصد خاطر غيرجانبدار تحريڪ Non-Align Movement وجود ۾ آئي جنهن جو روح سامراج دشمن آهي. پر اها ڳالهه نه وسارڻ کپي ته سامراج جي مخالفت ۾ محڪوم قومن ۽ مظلوم طبقن جي جدوجهد ڏگهي عرصي کان هلندڙ هئي پر خاص طرح جڏهن عظيم آڪٽوبر انقلاب برپا ٿيو ته ان سان مظلوم قومن جي آزادي جي راه کلي پئي. ان ڪري اڄ مظلوم قومن جي آزادي جي تحريڪ جي معنيٰ نون آزاد ملڪن اندر ڪئين ننڍڙا ٽڪر ٺاهڻ لاءِ علحدگي جي تحريڪ هرگز ناهي. قومي آزادي يا ته نوآبادياتي

نظام کان يا جديد نوآبادياتي نظام کان تي سگھي ٿي يعني صرف سامراج کان.

پر دوستن منهنجي خيال ۾ ايل سيلوادور ۽ ٻين ملڪن جو مثال ڏئي ڪري زور ان تي ڪونه ڏنو آهي ته انهن ملڪن ۾ سامراج دشمن جدوجهد اڳتي وڌيل آهي پر اصل ۾ هنن جو زور وزي ته ڦري گهري اتي ٻڌو ته ڇا ايتري شديد نفرت ۽ جدوجهد خود آمريڪا ۾ آهي.؟ جي ناهي ته پوء هنن يارن جي نظر ۾ "آمريڪي ظالم قوم" تي وئي. دوستن جو هتي رويو تقريبن اهڙو وڃي ٻڌو آهي جو جيڪڏهن اهو ڇنجي ته هنن پنهنجي پر ۾ اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي ته سامراج خلاف جدوجهد ۾ اصل انقلابي قوت "قومي آزادي جي تحريڪ" آهي. ته شايد مان غلط نه هوندس. ۽ ٻيو ته دوستن سرمائيدار ملڪن جي اندر جدوجهد کي گهٽ ڪري ڏٺو آهي. اهڙي قسم جي رويي بابت وڪٽر افاناسيئيف "قومي نوآبادياتي سوال تي مارڪسزم- ليننزم جو نقطہ نظر" جي ذيلي عنوان هيٺ "مارڪسي فلسفي" ۾ لکي ٿو:

"مزدور طبقو ۽ ان جي مارڪسي پارٽي ٻيلڪي نظام جا سڀ کان وڏيڪ ڪٽر دشمن ۽ قومي برابري ۽ سياسي آزادي جا سڀ کان وڏيڪ پرجوش علمبردار هوندا آهن. هو قومي، سامراج دشمن جمهوري انقلاب جي فرض جي تڪميل ڪندا آهن ۽ سماجي ترقيءَ ۾ رنڊڪ وجهندڙ رجعت پرست قوتن جي خلاف وڙهندا آهن. قومي آزادي جي تحريڪ پنهنجي ڪردار جي لحاظ کان نه پرولتاري هوندي آهي ۽ نه سوشلسٽ، ۽ نه ڪي ان جو مقصد سرمائيداري جو خاتمو ڪرڻ ۽

هڪ نئون سوشلسٽ سماج قائم ڪرڻ هوندو آهي. ان ڪري لازمي آهي ته اسان ان تحريڪ جي اهميت جي باري ۾ مبالغ آرائي کان ڪم نه وٺون ۽ ان کي پنهنجي وقت جي اصل انقلابي قوت نه سمجهون.

قومي آزادي جي تحريڪ کي سامراج جي خلاف جدوجهد ۾ اصل انقلابي قوت قرار ڏيڻ مزدور طبقي جي تاريخي مشن (آدرش) جي باري ۾ مارڪسي تعليم کي مسخ ڪرڻ آهي. هي ڳالهه ترقي يافته سرمائيدار ملڪن ۾ مزدور طبقي جي تحريڪ جي اهميت کي گهٽائي ٿي ۽ عالمي سوشلسٽ نظام جي ڏينهون ڏينهن فيصلہ ڪن ڪردار کان انڪار ڪري ٿي.

عالمي انقلابي سلسلهء عمل ۾ قومي آزادي جي (World Revolutionary Process) تحريڪ جي رول جي باري ۾ مبالغ آرائي ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي عوام کي سوويت يونين ۽ ٻين سوشلسٽ ملڪن کان ۽ سرمائيدار ملڪن جي مزدور طبقي کان ڪٽي ڇڏي ٿي | ڌار ڪري ڇڏي ٿي. هيءَ قومي آزادي جي تحريڪ کي بين الاقوامي مزدور طبقي کان الڳ ڪري ڇڏي ٿي. ان قسم جي پاليسي سوشلسٽ نظام ۽ قومي آزادي جي تحريڪ، ٻنهي کي، عالمي مزدور طبقي جي عظيم ڪاز کي سنگين نقصان پهچائي سگهي ٿي. مظلوم قومون پنهنجي آزادي ۽ هڪ مسرت ڀريئي مستقبل جي لاءِ بين الاقوامي مزدور طبقي جي تحريڪ سان گڏ، ۽ ان عوام سان جيڪو سوشلزم ۽ ڪميونزم جي اڏاوت ڪري رهيو آهي، سان متحد ٿي ڪري ئي

ڪاميابي سان جدوجهد ڪري سگهن ٿيون.

جيتوڻيڪ قومي آزادي جي تحريڪ پنهنجي ماهيت جي لحاظ کان سوشلسٽ نتي ٿئي، پر اها اهڙن اهم سماجي مسئلن کي حل ڪرڻ جي اهل ٿئي ٿي ۽ انهن کي حل ڪري ٿي جيئن جاگيرداري ڍانچي ۽ ان جي باقيات جو خاتمو ڪرڻ، بيٺڪي نظام ۽ سامراجي حڪمراني جي رهيل سهيل اثرن کي ختم ڪرڻ، غير ملڪي هٿ هٺين کي محدود ڪرڻ ۽ انهن کي ڏيهه نيڪالي ڏيڻ، قومي صنعت کي فروغ ڏيڻ، بنيادي زرعي سڌارا ڪرڻ، سياسي آزادي کي سگهارو بنائڻ، پرڏيهي معاملن ۾ هڪ آزاد، امن پسند پاليسي تي عمل پيرا ٿيڻ ۽ وسيع جمهوري راهن تي سماجي زندگي جي نئين سر اڏاوت ڪرڻ.

انهن عمومي، جمهوري، قومي مسئلن جي حل جي سامراجي قوتن طرفان خوفناڪ مزاحمت ڪئي ويندي آهي. اهي قوتون اڳوڻين بيٺڪن ۽ نيم- بيٺڪن کي سرمائيدارانه معاشي نظام ۾ شامل رکڻ، کين پنهنجي رجعت پرست، جارحانه پاليسي جي دائري ۾ گهلڻ جي ڪوشش ڪنديون آهن. انڪري سامراج ۽ خاص طرح آمريڪي سامراج جي خلاف، جيڪو بيٺڪي نظام جو اصل پشت پناهه آهي، مستقل مزاج جدوجهد- قومي آزادي جي انقلاب جي ڪاميابيءَ جي لاءِ بنيادي شرط آهي."

"مارڪسي فلسفه" اردو صفحه ٧٤- ٢٧٣
باب ١٦- و- افاناسي ٽيف.

اسين هاڻ ظالم ۽ مظلوم قومن جي وجود جي باري ۾ بحث ڪنداسين. ڇوته ان مسئلي تي دوست نه رڳو پاڻ مونجهاري جو شڪار اهن پر مونجهاري پيدا ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي اٿن. هنن اهو حوالو به ڏنو آهي ته جيڪڏهن ڪو هنن جي سوچ موجب ظالم ۽ مظلوم قومن جي تشريح کي تسليم نٿو ڪري ته پوءِ هو نه صرف موقعي پرستي جو مظاهرو ڪري ٿو پر مارڪسزم ۾ ترميم پسندي جو مرتڪب ٿئي ٿو. سندن دلين ۾ ڪامريڊ لينن جي ”مظلوم قومن جي اتحاد“ واري نعري جو به ذڪر آهي. هنن اهو سوال به پڇيو آهي ته جيڪڏهن ظالم قوم ۾ حڪمران طبقن خلاف نفرت نه هجي ته پوءِ ظالم قومن اندر طبقاتي جدوجهد ڇو آهي، مها روسي قوم اندر طبقاتي جدوجهد جو مطلب ڇا ۽ روسي سوشل ڊيموڪريٽڪ ليبر پارٽي ڪنهن لاءِ ۽ ڪنهن جي خلاف هئي.....

منهنجي نظر ۾ ظالم ۽ مظلوم قومن جي باري ۾ دوستن جو سوال تمام اهم آهي. جيئن ته دوستن مارڪسزم- ليننزم يا ڪامريڊ لينن جو حوالو ڏنو آهي. ڪوشش ڪندس ته انهن جي روشني ۾ ئي ان سوال جي اصليت ۽ حقيقت کي پڌرو ڪيان ۽ ”بيوقوفي“، ”موقعي پرستي“ ۽ ”ترميم پسندي“ جو مجرم نه بنجان.

ان ڏس ۾ سڀ کان اول اهو ذهن نشين ڪرڻ گهرجي ته ظالم ۽ مظلوم قومن جي ٽرمنالاجي ڪن قومن لاءِ ان ڪري استعمال نه ٿي ڪئي وئي آهي جو انهن ۾ ظالميت ۽ مظلوميت جون خاصيتون، ڳڻ يا اوڳڻ ازل کان ابد تائين رهيا ۽ رهڻا آهن. اصل ۾ قومن کي ظالم ۽ مظلوم ۾ تقسيم ڪندڙ

سرمائيداري جي اها اعليٰ ترين منزل آهي جنهن کي سامرا[ج]
چئجي ٿو. اهو سامراج جو ئي "ڪرشمو" آهي جنهن جي
ڪري دنيا ۾ هڪ طرف انتهائي ترقي يافته مغرب ۽ ٻئي طرف
انتهائي پٺتي پيل ايشيا |مشرق جو وجود آهي. ان کان واقعي
ڪير به انڪار نٿو ڪري سگهي. هڪ طرف ترقي ياف[ته]
سرمائيدار ملڪ ۽ ٻئي پاسي دنيا جي وسيع حصي تي پکڙيل
اسرندڙ ملڪ آهن. پر ان فرق ۽ ويڇي جو ٻين لفظن ۾ وڇوٽي
جو بنيادي ڪارڻ ڳولڻ ضروري آهي. مغرب جا سرمائيدا[ر]
مفڪر اولهه جي ترقي ۽ غلبي جو ڪارڻ اهو ڏسيندا رهيا ته
اولهه "مهذب" ۽ اوڀر "وحشي" آهي. نوآباديڪارن، قومن
ملڪن کي غلام ۽ محڪوم بڻائڻ جي وحشيانه عمل جو دفا[ع]
ان ريت پئي ڪيو ته هو اتي "تهذيب پکيڙڻ" جي "مشن"
سان آيا آهن. ڪيترن کي اها به خوشفهمي هئي ته گوري
کي دنيا جي رنگدار ۽ ڪاري نسل تي فطري بالادستي حاصل
ٿيڻي آهي. و. افاناسي ٿيف جي لفظن ۾:

> ڪي بورجوا نظريه ساز ڪنهن قوم يا قوميت جي معاشي، سياسي ۽ ثقافتي سطح جي، يا سماج ۾ ڪنهن انسان جي- نسلي امتياز وسيلي وضاحت ڪرڻ جي ڪوشش ڪن ٿا. اهي گوري نسل جي برتري جون اجايون ڳالهيون ڪن ٿا ۽ اهو سمجهن ٿا ته اها ڳالهه اڳي کان ئي طئي آهي ته گوري نسل کي رنگدار نسلن تي غلبو حاصل ٿيندو. پر تاريخ ۽ سائنسي حقيقتون ثابت ڪن ٿيون ته سڀني نسلن جا ماڻهو برابر صلاحيتن جا مالڪ ٿين ٿا. جيڪڏهن ڪي قومون يا قوميتون جن جو واسطو گوري نسل سان ناهي، پٺتي پيل آهن ته

ان جو ڪارڻ سندن چمڙيءَ يا وارن جو رنگ ناهي پر گورن استحصال ڪندڙن جو بينڪي ظلم ۽ ڏاڍ ان جو ڪارڻ آهي. اج اڳوڻين بينڪن ۽ محڪوم ملڪن جون اهي قومون ۽ قوميتون جن بينڪي نظام جي گت کي لاهي ڦٽي ڪري ڇڏيو آهي، پنهنجي معيشت ۽ ثقافت ۾ ڪاميابيءَ سان ترقي وٺرائي رهيون آهن. انهن ملڪن ۾، جن سوشلسٽ واٽ ورتي آهي، عوام تمام تيزي سان ترقي ڪري رهيو آهي.

"مارڪسي فلسفو" صفحو ٢٦٨-٢٦٧

قومي بالادستي ۽ قومي غلامي ۽ محڪوميءَ جي تضاد جو بڻ بنياد سرمائيداري نظام هو ۽ آهي. سرمائيداري جنهن سندس شروعاتي مرحلي ۾ جاگيرداري ۽ ڪليسائيت کي شڪست ڏني، "آزادي" "مساوات" ۽ ڀائيچاري جي نعرن سوپ پاتي ۽ "قومن" کي هڪ نون ۽ مستحڪم روپ بخشيو. بعد ۾ سامراج جي "معراج" تي پهچڻ کانپوءِ قومن کي مغلوب ۽ محڪوم بنائي ڇڏيو. سامراج هتان قومن کي غلام بنائڻ جي هڪ شڪل عالمي بينڪي نظام هو. هن سوال کي وڌيڪ چٽائي سان "قومي نوآبادياتي (بينڪي) سوال تي مارڪسزم- ليننزم جو نقطهءِ نظر" جي ذيلي عنوان هيٺ و-افاناسيئيف هيئن بيان ڪري ٿو:

سرمائيداري هيٺ روپ وٺندڙ قومون بورجوا قومون هونديون آهن. مزدور طبقو ۽ محنت ڪش عوام جا پيا حلقا، انهن قومن جي آبادي جي وڏي اڪثريت تين ٿا. پر بورجوازي (سرمائيدار طبقو) غالب ڪردار (رول) ادا ڪندو آهي ڇو ته هو سمورن پيداواري وسيلن جو

مالڪ ٿئي ٿو، رياستي اقتدار تي پنهنجو قبضو رکي ٿو ۽ نشر اشاعت جي ذريعن تي ڪنٽرول رکي ٿو. اهوئي ڪارڻ آهي جو هڪ بورجوا قوم جي ظاهري حالت تمام گهڻي حد تائين سرمائيدارانه معيشت، سياست ۽ آئڊيالاجي، وسيلي مقرر ٿئي ٿي. معاشي ۽ فوجي لحاظ کان مضبوط قومن جي هٿان هيٺن قومن تي تشدد ۽ غلبو بورجوا قومن جي اوسر جو هڪ قانون آهي. انڪري هيءَ ڳالهه سمجهڻ جهڙي آهي ته سرمائيداري هيٺ قومن جي اوسر آزاديءَ جي لاءِ مظلومن جي شديد جدوجهد سان اٽر طور تي لاڳاپيل آهي. قومي مسئلو يعني هي مسئلو ته مظلوم قومون ڪهڙيءَ ريت آزادي حاصل ڪري سگهن ٿيون، ۽ قومن ۽ قومتن جي وچ ۾ برابري وارا تعلقات قائم ڪري سگهن ٿيون. سرمائيداري هيٺ خاص طرح شدت اختيار ڪري وڃي ٿو ۽ هيءُ سماجي اوسر جي بنيادي مسئلن منجهان هڪ آهي.

مارڪسزم- لينزم قومي مسئلي جي اهميت تي زور ڏئي ٿو ۽ اها گهر ڪري ٿو ته ان مسئلي کي ٺوس تاريخي حالتن موجب نبيريو وڃي. هن مسئلي کي مناسب طرح نبيرڻ لاءِ ضروري آهي ته مختلف دورن ۾ سماج جي اوسر کي، هر ملڪ جي اوسر جي نرالين خصوصيتن کي، دنيا ۾ ۽ ان ملڪ اندر طبقاتي طاقتن جي توازن کي، مختلف قومن جي محنت ڪش عوام جي سرگرمي کي، انهن جي سماجي شعور، تنظيم وغيره جي سطح کي نظر ۾ رکيو وڃي.

سرمائيداري جي اوسر جي مختلف مرحلن ۾ قومي

مسئلي جو مافيد Content هڪ جهڙو يا ساڳيوئي نه رهيو آهي. جڏهن سرمائيدارانه سماج ترقي ڏانهن مائل هو ته ان وقت هي سوال عام طرح الڳ الڳ ملڪن جي حدن کان اڳتي |باهر نه ٿي ويو. روس، آسٽريا، هنگري وغيره جهڙا گهڻ قومي ملڪ جن ۾ ظالم ۽ مظلوم ٻئي قومون موجود هيون، قومي ڏاڍ ۽ ٻن قومي آزادي جي جدوجهد جو اصل ميدان هئا. قومي مسئلو عملن قومي اقليتن جي مسئلي ۽ آزادي جي لاء، ۽ خود پنهنجي معيشيت ۽ ثقافت کي فروغ ڏيڻ جي حق لاء- سندن جدوجهد جي مسئلي تائين محدود هو.

سامراج جي دور ۾ قومي ناتا بدلجي ويا دنيا آڳرين ٿي ڳڻتي جيترين غالب قومن يعني سڀ کان وڌيڪ ترقي يافته سامراجي ملڪن ۾ ۽ ڪيترين ئي ٻينڪي ۽ محڪوم قومن ۽ ملڪن ۾ ورهائجي ويئي. ايئن قومن جي ظالم ۽ مظلوم ۾ ورهاست کي سامراج تحت بنيادي، انتهائي لازمي ۽ اٽل قرار ڏنو. سامراج جو ٻينڪي نظام ظهور ۾ آيو.

سرمائيداري جنهن پنهنجي شروعاتي دور ۾ قومن ۽ قوميتن کي ڄاگيرداري جي ڳٽ ۽ ڪليسائيت جي گرفت مان ڇوٽڪارو حاصل ڪرڻ ۾ مدد ڏني هئي، سامراجي مرحلي ۾ داخل ٿيڻ کانپوء قومن تي سڀ کان وڌيڪ ظلم ڪندڙ، قومن ۽ قوميتن جي آزادي کي بيرحمي سان چيپاڻيندڙ نظام بنجي ويئي. قومي مسئلي جو مافيه بدلجي ويو ۽ ان جون حدون بيحد وسيع ٿي

ويون. هيءَ ملڪ اندر هڪ مسئلي بدران بين الاقوامي مسئلو بنجي ويو ۽ سڄي دنيا جي ڪروڙها عوامي تقدير کي متاثر ڪرڻ لڳو.

سامراج هيٺ قومي مسئلو هڪ ملڪ جي حدن اندر قومي اقليتن جو مسئلو نٿو رهي پر هڪ قومي بيٺڪي مسئلو بنجي وڃي ٿو. هيءَ سڀ ڪان اول ته بيٺڪي ڏاڍ جي خلاف قومن ۽ قوميتن جي جدوجهد جو مسئلو آهي، سندن آزادي ۽ ترقيءَ جو مسئلو آهي.

جيتوڻيڪ مارڪس، اينگلز ۽ لينن قومي مسئلي کي اهم قرار ڏنو پر انهن ان کي انقلابي تحريڪ جو بنيادي سوال نه ڄاتو. هنن ان مسئلي کي هميشه مارڪسزم جي بنيادي مسئلي يعني پرولتاريه جي آمريت، جي تابع رکيو، هنن انهيءَ کي هميشه بين الاقوامي مزدور تحريڪ ۽ امن، سوشلزم ۽ سماجي ترقي جي جدوجهد جي پس منظر ۾ رکيو. هو ان اصول تي قائم هئا ته قومي مسئلو مجموعي حيثيت ۾ سرمائيدارانه سماج جي حدن ۾ بنيادي طرح حل نه ٿي سگهندڙ آهي. هيءُ مسئلو صرف تڏهن حل ٿي سگهي ٿو جڏهن پرولتاريه اقتدار ۾ هجي يعني سوشلسٽ سماج ۾ حل ٿي سگهي ٿو.

لينن سرمائيداري هيٺ قومي ناتن جي نشونما ۾ ٻن متضاد لاڙن کي ګولي لڌو. هڪ پاسي ته قومي شعور بيدار ٿئي ٿو ۽ قومي تحريڪون اڀرن ٿيون، هرقسم جي قومي ڏاڍ خلاف جدوجهد ظاهر ٿئي ٿي ۽ قومي رياستون وجود وٺن ٿيون. ٻئي پاسي مختلف قومن جي وچ ۾ ناتا وڌن ويجهن ٿا، قومي ديوارون ڪرن ٿيون ۽ هڪ واحد

معيشت، هڪ عالمي مارڪيٽ وجود ۾ اچي ٿي. پهريون رجحان ان عرصي ۾ غالب رهي ٿو جڏهن سرمائيداري ترقيءَ ڏانهن مائل هوندي آهي ۽ ٻيو لاڙو سامراج جي دور ۾ نروار ٿئي ٿو جڏهن سوشلزم سرمائيداريءَ جي جاءِ والارڻ اچي ٿو. اهي ٻئي رجحان سماجي نشونما جي ضرورتن منجهان جنم وٺن ٿا ۽ تاريخي لحاظ کان ترقي پسند آهن. پر سرمائيداري هميشه اهي مسخ ٿيل، بگڙيل، شڪل اختيار ڪن ٿا جيڪي سندن معروضي طرح ترقي پسند مافيد Content سان ميل نٿا کائين. سامراج بيحد وڏين بين الاقوامي بينڪن ۽ ٽرسٽن ۽ هڪ همه گير عالمي معيشت جي تخليق ڪري ٿو ۽ سماج جي معاشي، سياسي ۽ ثقافتي زندگي کي ڏينهون ڏينهن متحد ڪندو ۽ بين الاقوامي بنائيندو آهي پر سرمائيدار هڪ هٿين جي غلبي هيٺ قومن جو هيءُ اتحاد، انهن جي ”ويجهي اچڻ“ جو هي عمل، هڪ وڏيڪ طاقتور ۽ وڌيڪ ترقي يافته قوم جي هٿان هڪ ٻي قوم تي تشدد، بيدڪي ڦرلٽ ۽ ظلم جي وسيلي ٿي ظاهر ٿي سگهي ٿو. سامراج هيٺ سڀ ننڍيون ۽ وڏيون قومون ۽ وڏا وڏا کنڊ، ڪن ڪجهن سامراجي ڌاڙيلن جي هٿان بيٺڪي والار جو شڪار ٿي ويا، جن ڌاڙيلن مظلوم قومن جي کين آزاد ڪرائڻ جي هر ڪوشش کي سختيءَ سان چيڀاڙي ڇڏيو. قومن کي متحد ڪرڻ، انهن هڪ ٻئي جي ويجهو آڻڻ جو رجحان قومي، آزادي ۽ قومي رياستن جي تشڪيل جي رجحان سان غير مفاهمانه ناور تي ٽڪر ۾ اچي ٿو.

قومي ناتر جي نشونما ۾ انهن رجحانن جي عڪاسي

بورجوا آئيڊيالاجي ۽ سياست ۾ ٿئي ٿي جيڪا قوم
پرستي جي شڪل اختيار ڪري ٿي، مارڪسزم - ليننزم
بورجوا قوم پرستي جي هرقسم جي مظاهري جو ڪٽر
دشمن آهي پر ان سان گڏ هي ۽ غالب قومن جي قوم
پرستي (وڏي طاقت جي جارحانه قومپرستي ۽ نسلپرستي)
۽ مظلوم قومن جي قومپرستي جي وچ ۾ فرق به ڪري
ٿو. وڏي طاقت جي جارحانه قوم پرستي ۽ نسل پرستي
جيڪي هڪ قوم جي ٻي ۽ قوم تي غلبي کي جائز ثابت
ڪرڻ جي ڪوشش ڪنديون آهن، رجعت پرست
آئڊيالاجي آهن ۽ مزدور طبقو انهن کي رد ڪري ٿو.
ساڳي طرح مظلوم قومن جي قوم پرستي ۾ آزادي ۽ جي
لاءِ ۽ سامراج جي جدوجهد جو هڪ لازمي جز شامل
هوندو آهي جڪو ترقي پسند ٿئي ٿو ۽ ان ڪري
پرولتاريه ان جي حمايت ڪري ٿو. لينن لکيو آهي ته:
”ڪنهن به مظلوم قوم جي بورجوا قوم پرستي هڪ
عمومي جمهوري مافيه Content رکندي آهي جنهن
جو رخ ظلم جي خلاف هوندو آهي ۽ اهوئي اهو مافيه
آهي جنهن جي اسان غير مشروط طور تي حمايت ڪيون
ٿا.“ ڪيترن ئي ايشيائي ۽ آفريڪي ملڪن جي قوم
پرستي اڄ ان جو هڪ مثال آهي. جا شيءِ ان قومپرستي
کي هڪ ترقي پسند مافيه عطا ڪري ٿي، اها آهي
سامراجي، ٻيهڪي نظام، جاگيردارانه رجعت پرستي ۽
ڏتڙيائي ۽ جي خلاف جدوجهد - جيڪا عوام جي خاص
طرح ڪروڙين هارين جي سياسي شعور کي سجاڳ
ڪري ٿي.

قومي آزادي جي تحريڪ ۾ قومي بورجوازي جي تاريخي لحاظ کان ترقي پسندانه رول جي عارضي نوعيت جي ڪري مظلوم قومن جي قوم پرستيءَ ۾ ترقي پسندانه رجحان مستقل نه هوندو آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو مارڪسي پارٽي مظلوم قومن جي آزادي جي جدوجهد جي حمايت ڪندي، محنت ڪش عوام کي هر قسم جي بورجوا قوم پرستي جي اثر کان بچائڻ جي ڪوشش ڪندي آهي ڇوته اها قوم پرستي پرولتاري بين الاقواميت پسندي سان يعني ان آئيڊيالاجي سان ميل نٿي کائي؛ پڇي نٿي جيڪا سڄي دنيا جي پورهيت عوام جي يڪجهتي جو اعلان ڪري ٿي. مارڪسي پارٽي ڪنهن به سماجي تحريڪ ۾ طبقاتي جدوجهد جي فيصلي ڪن رول جو مظاهرو ڪري ۽ سڀني ملڪن جي مزدورن جي اتحاد جو نعرو بلند ڪري بورجوا قوم پرستي جي آئيڊيالاجي جي خلاف جدوجهد ڪري ٿي. اهڙي طرح اها پورهيت عوام جي ذهنن ۾ پرولتاري بين الاقواميت جي تصورن کي سگهارو ڪري ٿي."

متئين بحث مان اهو صاف ٿي وڃڻ گهرجي ته سرمائيداري قومن کي جنم ته ڏنو پر اها انهن ۾ برابري قائم نه ڪري سگهي ۽ نه ڪي سرمائيداري هيٺ قومن ۾ برابري قائم ٿي سگهي ٿي. سرمائيداري جي انتهائي منزل يعني سامراج جي دور ۾ بورجوا قومن جي نشونما دنيا کي ظالم قومن يا سامراجي ملڪن ۽ مظلوم قومن يا بيٺڪي ۽ محڪوم ملڪن ۾ ورهائي ڇڏيو. ظالم ۽ مظلوم قومن بابت مارڪسزم- لينزم کان رهنمائي حاصل ڪندڙن کي لينن جي متي ڏسيل تشريح کي هميشه

ذهن ۾ رکڻ گهرجي. ان جي روشنيءَ ۾ جيڪڏهن ڪو اڳوڻن قابض ترقي يافته ملڪن Metropolitan Countries يا موجوده ترقي يافته سامراجي ملڪن کي ظالم قومون ڪوٺي Oppressor Nations ۽ اڳوڻين نوآبادين يا موجوده جديد نوآبادياتي ۽ محڪوم ملڪن کي مظلوم قومون Oppressed Nations سڏي ته به ڳالهه سمجهه ۾ اچي ٿي.

انڪري اڄ عالمي طور تي باوجود ان جي ته سامراج زوال پذير آهي سامراجي ملڪ سندن محنت ڪش جمهوري عوام جي استحصال کان سواءِ ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي عوام کي جن سرمائيدارانه سرشتي مان جان نه ڇڏائي آهي، ڦرڻ لٽڻ، انهن جي آزادي ۽ خود مختياري کي سلب ڪرڻ، معاشي، سياسي ۽ فوجي طور تي تابع بنائڻ جي پاليسي تي عمل پيرا آهن. ڪالهه تائين جڏهن برصغير جو، گڏيل هندوستان جو عوام برطانوي سامراج جي بيٺڪي غلبي ۾ هو، لينن جي ذهن ۾ اهو Oppressed Nations يا بيٺڪي ملڪ Colony هو. اڄ جديد بيٺڪي ملڪ پاڪستان آمريڪي سامراج جي غلامي ۽ محڪوميءَ ۾ قائل آهي. پاڪستان جا حڪمران طبقا ملڪ کي سامراج جو اڏو بنايو ويٺا آهن ۽ پاڪستان جو عوام آمريڪي سامراج جي خلاف ايل سلواڊور، چلي، گوئٽي مالا ۽ ترڪي وغيره وغيره جي عوام جيان نئين دور جي قومي آزادي جي جنگ وڙهي رهيو آهي. ان طرح پاڪستان جو شمار يا پاڪستان جي عوام جو شمار دنيا جي انهي سامراج دشمن عوام ۾ ٿئي ٿو جيڪو فوجي آپيشاهي، دلال سرمائيداري ۽ سامراجي تسلط جي خلاف وڙهي پيو.

پاڪستان جي عالمي سرمائيدارانه معيشت، سامراجي سياسي

۽ جنگي حڪمت عملي سان وابستگي جو آهي، ان کي سرمائيدارانه راهه تي نيو ويو آهي ۽ سامراج جي ذيلي رياست بنسبت ان تي آمرانه، فوجي آمريت کي ٺاڦيو ويو آهي. سرمائيداري جي ناهموار ترقي جي قانون جي ڪري پاڪستان جهڙي هڪ گهڻ قومي رياست آهي، ننڍين مظلوم قومن جي معاشي ۽ ثقافتي پسماندگي کي جنم ڏنو آهي. ٽن مظلوم قومن ۽ هڪ وڏي يعني پنجابي قوم جي هڪ رياست اندر موجودگي جي صورت ۾، مظلوم قومن جي پسماندگي ۽ وڏي قوم جي ترقيءَ جو فرق- قومي تضاد کي يا قومي سوال کي پيدا ڪيو آهي. پنجاب ۽ ننڍن صوبن جي وچ ۾ معاشي ترقيءَ جو فرق آهي پر ان سان گڏ سرمائيداري جو "تحفو" هڪ ئي علائقي صوبي يا قوم اندر پڻ ترقيءَ جو فرق آهي. هڪ ئي صوبي اندر هڪ پاسي وڏا ميٽرو پولٽين شهر ۽ سؤ پنجاه ميل مفاصلي تي ترقيءَ کان وانجهيل ريگستاني ۽ ڪوهستاني علائقا. قومي سوال جو ٻيو پهلو جنهن پاڪستان اندر قومن جي ويڇڙائپ ۽ عوام جي رضاڪارانه اتحاد کي ڌڪ هنيو آهي سو آهي ملڪ تي مڙهيل آمرانه سياسي نظام. جيتوڻيڪ پاڪستاني وڏا سرمائيدار گهڻي ڀاڱي ڪراچي ۽ پنجاب جا آهن ته وري رياستي ادارن فوج، عدليه ۽ نوڪر شاهي ۾ اڪثريت به پنجاب سان واسطو رکي ٿي. پاڪستان ۾ جمهوري سياسي نظام جي طويل غير موجودگي ۽ وقفي وقفي سان، سامراج نواز فوجي جنرلن ۽ سول نوڪر شاهي جي، نمائندن جي اقتدار تي قبضه گيري، ننڍين مظلوم قومن ۾ ان احساس کي شدت سان اڀاريو آهي ته، سياسي اقتدار ۽ معاشي ترقي جي ميدانن ۾ هنن جو ڪو مستقبل ڪونهي. اڪري پنجابي قوم حڪمران طبقن

جي قوم جو درجو رکي ٿي. پنجاب ۽ ڪراچي جي حڪمران سرمائيدارن ۽ حڪمران نوڪرشاهي جي پاڪستان جي معيشت ۽ رياستي سياسي اقتدار تي بالادستي جي معنيٰ "پنجابي-مهاجر سامراج" جي بالادستي نه پر آمريڪي سامراج جي دلال طبقن جي بالادستي آهي. جنهن جو سڌو تعلق بحيثيت مجموعي "پنجابي قوم" يا "مهاجر- نسلي گروه" جي بالادستي سان نه پر آمريڪي سامراج جي بالادستي سان آهي.

سو پاڪستان ۾ ٽن نندين مظلوم قومن جو وجود لازمي طرح ڪامريڊ لينن جي تشريح پٽاندڙ پاڪستان ۾ ڪنهن ظالم قوم (سامراجي ملڪ جي معنيٰ ۾) جي وجود کي ضروري نٿو قرار ڏئي. ڇوته سنڌ، بلوچستان ۽ سرحد پنجاب جون بيٺڪون ناهن نه پنجاب قابض، ترقي يافته سامراجي ملڪ يا سامراج ٿي آهي. البته پنجابي قوم کي مظلوم قوم پڻ نٿو ڪوئي سگهجي، ٽن نندين مظلوم قومن جي ڀيٽ ۾ يا انهن جي برابر هن کي حڪمران طبقن جي قوم يا بالادست (Dominat) قوم چئي سگهجي ٿو. پنجابي قوم عالمي نقطه نگاه کان ظالم قوم ناهي پر پاڪستان اندر غالب قوم طور هن جي نشونما پنجابي عوام جي استحصال کان سواءِ مظلوم قومن جي استحصال ۽ جبر جي قيمت تي ٿي رهي آهي.

پاڪستان جي اندر مختلف قومن ۽ علائقن جي وچ ۾ فرقن Distinctions جي تضاد ۽ قومي جبر جي سرڪاري پاليسي کي وڌيڪ چٽائي سان سمجهڻ جي لاءِ مان هتي "دور حاضر جي قومي آزادي جي انقلابن جا مسئلا" منجهان ڪجهه چونڊ اقتباس پيش ڪندس ته جيئن جديد نوآبادياتي ملڪن [نون آزاد ملڪن ۾ قومي سوال جي نوعيت وڌيڪ واضح ٿئي:

...."ترقي ڪندڙ سرمائيداري جي دور جي خصوصيت قومي مسئلي ۾ ٻه رجحان هئا، جيڪي هڪ ٻئي وقت تي نه اڀريا. لينن لکيو ته: ترقي ڪندڙ سرمائيداري قومي مسئلي ۾ ٻن رجحانن کي ڄاڻي ٿي. پهريون آهي: قومي زندگيءَ جي سجاڳيءَ جو ۽ قومي تحريڪن جو، سموري قومي جبر خلاف جدوجهد ۽ قومي رياستن جي وجود ۾ اچڻ جو. ٻيو آهي: قومن جي وچ ۾ هر طرح جي سڀ ميلاپ ۾ ترقي ۽ شدت، قومي ديوارن جو ڊهڻ، سرمائي جو بين الاقوامي اتحاد، اقتصادي زندگي جو، سياست جو، سائنس وغيره جو اتحاد."

"ٻئي لاڙا سرمائيداري جو عالمي قانون آهن. پهريون لاڙو سرمائيداري جي ترقيءَ جي شروعات ۾ حاوي هوندو آهي جڏهن ته ٻيو پرپور سرمائيداري جي خصوصيت آهي، جيڪا سوشلسٽ سماج ۾ منتقلي ڏانهن وڌي رهي آهي." * (۱)

هنن رجحانن جي ترقيءَ جي نتيجي ۾ عالمي سرمائيدارانه معيشت جي تشڪيل ٿي ۽ دنيا، ملڪن جي ٻن گروهن ۾ ورهائجي وئي. هڪڙا ترقي يافته سرمائيدار ملڪ ۽ ٻيا اقتصادي طور تي ترقي پذير ملڪ جن جي حيثيت نوآبادياتي واري وڃي ٿي.

موجوده دور ۾ قومي مسئلي بابت لينن جي پڌري ڪيل لاڙن ڪيترائي نوان اهم قسم جا خدوخال (Features) اختيار ڪري ورتا آهن. سڀ کان پهرين ڳالهه ته اهي سرمائيداري جي ترقي جي عمل، نوآبادياتي نظام جي ٻيڃ ڊاهڻ ۽ سوشلزم جي تيز رفتار واڌ ويجهه جيڪا هينئر عالمي نظام بڻجي چڪي آهي، جي نين حالتن ۾ ترقي ڪري رهيا آهن. قومي مسئلي

* (1) (V-I Lenin Coll Works Volume 20 P-27)

بنسبت متضاد رجحان موجوده صورتحال جي خصوصيت آهن.
ترقي يافته سرمائيدار ملڪن ۾ هڪڙن هٿان ٻين ملڪن کي غلام بنائڻ ۽ مٿن جبر ڪرڻ انهن لاڙو آهي. جڏهن ته اقتصادي طور تي ترقي پذير ملڪن ۾ جبر ۽ استحصال کان آزادي جو لاڙو چٽو آهي.

سرمائيدار ملڪن ۾ قومي آزادي جي امنگ مکيه طور تي پوري ٿي چڪي آهي. جڏهن ته ٻئي رجحان جي ترقي ۽ سماجي زندگي جي بين الاقوامي بنجي وڃڻ لاءِ جا ڪوڙ، جو نتيجو نڪتو، ترقي پذير قومن جي غلامي ۽ نوآبادياتي نظام جي ظهور ۾ نڪتو، ۽ ان شيءِ موٽ ۾ پيڙهيل عوام اندر آزادي، سياسي ۽ آخرڪار اقتصادي آزادي جي تڙپ پيدا ڪئي.

سرمائي جي بين الاقوامي بنجڻ جي گهرج ترقي يافته سرمائيدار ملڪن ۾ زورائتي آهي. اهوئي هڪ مکيه فيڪٽر آهي هڪ طرف مختلف اقتصادي ۽ سياسي بين السامراجي گٺ جوڙن، (سياسي بلاڪن ۽ معاهدن، مشترڪه مارڪيٽن ۽ ٻين اقتصادي بندوبستن) جو ۽ ٻئي طرف سامراجين جي انهن ڪوششن جي جيڪي هو اڳوڻين بيٺڪيتن ۽ نيم- بيٺڪيتن کي عالمي سرمائيدارانه معيشت ۾ رکڻ لاءِ ڪري رهيا آهن.
اسرندڙ قومن ۾ سياسي آزادي واسطي رجحان نوآبادياتي نظام ۾ تباهي آڻي ڇڏي آهي. ساڳي وقت نون آزاد ملڪن ۾ اقتصادي ۽ سياسي ويجهڙائپ جو رجحان واضح ٿي ويو آهي.

نوآبادڪارن عوام کي متحد ڪرڻ جو مسئلو جبري طريقي سان حل ڪيو، جڏهن سامراجين ننڍن ۽ اقتصادي طور تي ترقي پذير ملڪن ۽ عوام جي مفادن ۽ امنگن کي مڪمل طور تي نظرانداز ڪيو ۽ سماجي زندگي جي بين الاقوامي تيئڻ

جي عمل ڪان- ڪٿين وڏين وڏين مالياتي لڄوڙين جي مفادن کي وڏايو ويجهايو. اڄڪلهه نوان آزاد ملڪ اهو مسئلو هڪ نئين طريقي سان حل ڪري رهيا آهن. نوآبادياتي نظام جي تباهي خود عوام کي پنهنجن مفادن موجب ان مسئلي کي حل ڪرڻ جو موقعو فراهم ڪيو آهي، سرمائيداري جي قانونن جي پيروي ڪندي نه پر انهن کان پاسو ڪندي يا انهن کي بدلائيندي، انهن کي نئين معنيٰ ڏيندي.

قومي جبر ۽ نوآبادياتي استحصال پيڙهيل قومن ۾ عليحدگي، سياسي آزادي ۽ خاص نوآباديائي علائقي جي حدن اندر قومي رياستن جي تشڪيل جي ضرورت کي جنم ڏنو. هڪي پاسي روايتي اقتصادي ناتن، پيداواري قوتن جي ترقي کي تيز ڪرڻ ۽ نوآبادڪارن جي جارحانه رجحانن جي خلاف مزاحمت وڌائڻ جي ضرورت نون آزاد ملڪن کي متحد ٿيڻ ۽ مختلف رياستي اتحاد، بين الرياستي، سياسي ۽ اقتصادي تنظيمون وغيره ناهڻ تي اڀاريو. سياسي آزادي جي جدوجهد واري مرحلي ۾ آزاد رياستون قائم ڪرڻ جو رجحان اوليت رکندو آهي جڏهن ته اقتصادي آزادي واري دور ۾ سندن ويجهڙي ڪانداپي جو رجحان موجود هوندو آهي.

قومي آزادي جي جدوجهد ناهموار طريقي سان ترقي ڪري ٿي. مختلف ملڪن جا عوام مختلف وقتن تي سندن رياستي آزادي حاصل ڪن ٿا. گهڻو ڪري، نيون آزاد قومي رياستون نوآبادياتي معرڪن ۽ دنيا جي ورهاست واري دور ۾ جابرن طرفان مقرر ڪيل حدن ۾ قائم ڪيون وڃن ٿيون. اصولي طور تي اهي حدون نسلياتي قومي حدن سان خاص ڪري اهڙن ملڪن جي صورت ۾ جتي قومون اڃا تشڪيل هيٺ آهن،

مطابقت نٿيون رکن. پرڏيهي علائقا قبائيندي نوآبادڪارن گهٽو ڪري ندين، جبلن ۽ ٻين قدرتي سرحدن يا ٿلهي ليکي چٽجي ته نقشي تي لڪيرن موجب، حدون مقرر ڪيون. رياستي سرحدون اهڙي نموني قائم ڪرڻ جي انداز اڪثر ساڳي قسم جي ماڻهن (هڪ قوم ماڻهن) کي ۽ قبيلن کي الڳ ڪري ڇڏيو يا مختلف ماڻهن ۽ قبيلن کي گڏي هڪ رياست جي جوڙجڪ اندر آڻي ڇڏيو.

فطري طور تي اڳوڻين نوآبادين جي آزاد رياستن ۾ تبديلي صورتحال کي نه بدلايو. مثال طور پشتو قوميت افغان- پاڪستاني بارڊر جي ٻنهي طرف رهجي وئي. آفريڪا جا نائلوٽڪ قبيلا سوڊان، يوگنڊا، ڪينيا ۽ ڪانگو (ڪنشاسا) جي وچ ۾ ۽ ايو Ewe ماڻهو ٽوگو ۽ گهانا جي وچ ۾، ماندنگو جا آفريڪي ماڻهو سياسي حد بندين جي انهن حصن ۾ ورهائجي ويا وغيره ٻيو ته ڪيترين ئي نيون آزاد رياستون (مثال طور برما ۽ هندوستان) گهڻ- قومي آهن. جڏهن ته ٻيون، جتي قومن جي تشڪيل جو عمل اڃا مڪمل نه ٿيو آهي، تن جي خصوصيت سندن گاڏڙ ساڏڙ پيچيده نسلي جوڙجڪ آهي (گهٽو ٽٺو (ٽراپيڪل) گرم آفريڪا جا ملڪ).

سامراجي ان صورتحال جو فائدو وٺڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن. هو قومي دشمنيءَ کي هوا ڏين ٿا ۽ اڳوڻين نوآبادين کي ورهائڻ، هڪڙن ماڻهن يا هڪڙي رياست کي ٻين ماڻهن يا ٻي رياست جي خلاف ڀڙڪائين ٿا ۽ نين رياستن کي ڪمزور ڪن ٿا. انڪري سامراجي ڪيترين ئي نين رياستن ۾ عليحدگي پرست رجحانن جي پاڻا ڪن ٿا ۽ انهن کي همٿائين ٿا. مثال طور برما ۾ ڪن قومي اقليتن جي استحصالي طبقن ۾ عليحدگي

جا جذبات مظبوط آهن. انڊونيشيا ۾ ڪيترن ئي سالن تائين مذهبي ۽ قوم پرستانه نعرن هيٺ عليحدگي پرست تحريڪ هلائي وئي.

آفريڪا ۾ خاص ڪري قومي ۽ بين القبائلي تضاد شديد آهن جتي نيون آزاد رياستون هڪ پيچيده ۽ متضاد صورتحال ۾ وجود ۾ اچي ٿيون. سامراجين، جن اڳوڻين نيڪيتن کي مجبورن آزادي ڏني، تن پنهنجي پراڻي "ورهايو ۽ حڪومت ڪريو" جي پاليسي ترڪ نه ڪئي آهي. اهي نوآبادڪار ئي هئا جن فيڊريشن آف مالي کي آزاد ٿيڻ کان ترت پوء اڌ مان ورهايو [ٽڪر ٽڪر ڪيو. يوگنڊا ۽ ڪينيا ۾ مختلف صوبن جي وچ ۾ اختلافن کي اڇاليندي برطانوي نوآبادڪارن هڪ طويل عرصي تائين انهن ملڪن کي آزادي ڏيڻ ۾ گوٽنات ڪئي ۽ ڪوشش ڪئي ته اهي مربوط ۽ مرڪزيت وارين رياستن ۾ نه بدلجن.

قومي جهڳڙن کي پرڏيهي ۽ ڏيهي رجعت جمهوري تحريڪ کي چيپاڙڻ لاء مهارت سان استعمال ڪندي آهي. هيءَ پاليسي خاص ڪري ڏکڻ ويٽنام ۾ موجود آهي جتي آمريڪي سامراجي ۽ ان جا مقامي چاڙتا طاقتور محب وطن محاذ کي چيپاڙڻ جي ڪوشش ڪندي عوام خلاف پنهنجي مڪروه جنگ ڪري رهيا آهن. هو ويٽنامين ۽ ملڪ جي بين قوميتن ڪمير، مونگ، ميو وغيره جي وچ ۾ دشمنيءَ جو ٻج پوکڻ لاء آزمايل نسخو پڻ ڪتب آڻي رهيا آهن. *

هڪ قوم کي ٻي قوم جي مد مقابل بيهارڻ جي صدين-

---

* ڪتاب تڏهوڪو آهي جڏهن اڃا ڏکڻ ويٽنام سامراجين جي قبضي ۾ هو.

پراڻي نوآبادياتي پاليسي جو مادي اظهار اهو آهي ته ڪن علائقن کي ٻين جي ڀيٽ ۾ مراعات يافته حيثيت حاصل ٿي، ڪن قبيلن کي يا قوميتن کي ايترو سختيءَ سان پيڙهيو ته ويو جيترو ڪي ٻين کي. اڳوڻين نوآبادين جي سياسي آزادي حاصل ڪرڻ ڪانپوءِ سامراجي انهن مادي فرقن Material distinctions کي جيڪي خود انهن نوآبادڪارن پيدا ڪيا هئا، هڪ قوميت کي ٻي قوميت خلاف ڀڙڪائڻ سان. عوام خلاف استعمال ڪرڻ جي ڪوشش ڪندا رهيا آهن.

سوڊان ۾ نوآبادياتي ماضيءَ جو تباه ڪن نتيجو: مثال طور ملڪ جي اترئين ۽ ڏاکڻين حصي جي وچ ۾ سماجي ۽ اقتصادي ترقيءَ جو فرق آهي. برطانيه سوڊان تي قبضي دوران مذهبي ۽ قبائلي دشمني پيدا ڪرڻ جي حد کان وڌيڪ ڪوشش ڪئي. ملڪ جي اترئين حصي ۾ عرب جاگيردار. عنصرن تي ڀاڙيندي (هٿ رکندي) نوآبادڪارن ڏکڻ ۾ آفريڪي قبيلن کي بي رحميءَ سان لتيو، انهن کي نوآبادي اندر هڪ سچي پچي نوآبادي ۾ بدلائيندي. ڏکڻ سوڊان جي عوام طرفان اتر جي عوام جيتري گهٽ ۾ گهٽ برابري جو درجو حاصل ڪرڻ جي توڙڙي به ڪوشش کي بي رحميءَ سان ڪچليو ويو. اڄ جڏهن سوڊان قومي آزادي حاصل ڪري ورتي آهي، برطانوي هڪ هٿيون اتحاد کي ناس ڪرڻ، ۽ نئين رياست کي ڪمزور ڪرڻ لاءِ اتر ۽ ڏکڻ ۾ جيڪا دشمني هنن ڇٽي هئي، تنهن جو فائدو وٺڻ جي جاکوڙ ڪري رهيون آهن. انهن ڪندي هو منافقانه طور تي پاڻ کي ملڪ جي گهٽ ترقي يافته ڏاکڻين حصي جي آبادي جو وڪيل ظاهر ڪن ٿيون.

سامراجي قومي آزادي جي تحريڪ جي هر ڪمزوريءَ

جو ڦاڙو وڌندي نوآبادڪارن خلاف جدوجهد ۾ نين ايرلنڊ قومن جي بڌيءَ جي امنگ کي تباهه ڪرڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن. لينن زور ڀريندي چيو ته ”قوميتن کي پيڙهڻ جي پاليسي مان هڪ آهي- قومن کي ورهائڻ“ اها ڳالهه واضح آهي ته جيترو قومي آزادي جي تحريڪ وڌيڪ مضبوط هوندي آهي اوترو ئي نوآبادڪارن ۽ سندن حوارين طرفان مزاحمت شديد هوندي آهي.

نون آزاد ملڪن ۾ ترقي پسند قوتون رجعتي علحدگي پرست تحريڪن جي مخالفت سياسي آزادي کي سگهارو بنائڻ ۾ اقتصادي آزادي حاصل ڪرڻ لاءِ جدوجهد ۾ اڳوڻين پيڙهيل قومن جي مضبوطي ۽ استحڪام واري پروگرام سان ڪنديون آهن. [صفحي ١٦٠ کان ١٦٦ تائين.]

The Problems of Contemprary National Liberaration Revolutions by Viktory Tyagunenko-

ان روشنيءَ ۾ پاڪستان اندر مختلف علائقن ۾ ترقيءَ جي ناهمواري کي ۽ مظلوم قومن تي قومي جبر کي هڪ طرف سامراجي تسلط سان، ترقيءَ جي دلال سرمائيدارانه راهه سان ۽ ٻئي طرف سامراج نواز حاڪم طبقن جي آمرانه اقتدار سان ڳنڍي ڏسڻو پوندو. سامراج دشمن جمهوري قوتن کي سندن جدوجهد ۾ قومي جبر خلاف ۽ قومي برابري (حق خوداراديت سميت) جو جهنڊو پڻ پنهنجي هٿ ۾ کڻڻو پوندو ته ساڳي وقت تي سامراجين طرفان عوام جي جدوجهد کي ٽڪرا ٽڪرا ڪرڻ واسطي ”ورهايو ۽ حڪومت ڪريو.“ جي پاليسي ۽ سازشن کان خبردار رهڻو پوندو. اهڙي ريت ڪين مظلوم قومن جي مڪمل قومي حقن جي جدوجهد ۽ سامراجي اشاري تي

جمهوريت دشمن- سامراج نواز عليحدگي پرستي جي وچ ۾ پڻ واضح لڪير ڇڪڻي پوندي.

اسين هاڻ وري محڪوم ملڪن جي عوام جي سامراج دشمن قومي آزادي جي جدوجهد واري موضوع ڏانهن موٽي ايندا سين، جتان بحث جي شروعات ڪئي هئي سون.

مان اڳيئي چئي چڪو آهيان ته آمريڪي سامراج جي خلاف ايلسلوادور، چلي، گوئٽي مالا، هونڊرس، ترڪي ۽ پاڪستان وغيره ۾ نفرت ۽ جدوجهد ۾ شدت آهي. قومي آزادي جي تحريڪ ۾ شدت جتي سامراج جي ايشيا، آفريڪا ۽ لاطيني آمريڪا ۾ اگهاڙي استحصال ۽ سندس طرفان ڪٺ پتلي- آمريت جي کلي پشت پناهي ۽ جو منطقي نتيجو آهي ته اهو به ڄاڻ کپي ته افريشيائي، لاطيني عوام جي ڪاميابين ۾ سوويت يونين جي سرواڻي ۾ سوشلسٽ ڪيمپ جو ۽ سرمائيدار ملڪن جي مزدور طبقي ۽ جمهوري عوام جي امن، سماجي ترقي جمهوريت ۽ سوشلزم لاءِ ڏينهون ڏينهن وڌندڙ تحريڪن جو دخل، مدد ۽ يڪجهتي پڻ شامل آهي.

ٻئي طرف ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته آمريڪي سامراج جي استحصال ۽ جبر جو طريقو آمريڪا جي اندر ۽ آمريڪا کان ٻاهر هڪ جهڙو ناهي. سڄي دنيا ۽ خود ان جي مزدور طبقي ۽ عوام جي ڦرلٽ ڪندڙ آمريڪي سامراج، آمريڪي حاڪم طبقن جو گهر هجڻ ڪري سامراجي مجبور آهن ته ڏنڊي ۽ ڌڪاءَ کي گهٽ ڪتب آڻين. نه ته هڪ ئي وقت تي قومي آزادي جي انقلابن ۽ سرمائيدار ملڪن اندر عوامي ايڪتا جي ساڳي شدت سامراج کي تباهه ڪري ڇڏيندي. اهوئي ڪارڻ آهي جو آمريڪي فوجون ويٽنام ۽ برطانوي فوجون فاڪلينڊ

ر ته گوليون هلائي سگهن ٿيون پر آمريڪا ۽ برطانيه ۾ ايتري
يده دليري سان نه. عالمي سرمائيدار ڌاڙيل سندن ملڪن کي
س آهر پرامن ٿاڪ ۾ بدلائڻ چاهين ٿا جتان آساني ۽ آرام
سان هو پنهنجيون انسان دشمن ۽ آزادي دشمن سازشون ۽
ڪارروايون جاري رکي سگهن. ان ڪري سامراجي حڪمرانن
جي حتي المقدور اها ڪوشش رهي آهي ته مزدور طبقي ۽
جمهوري عوام جي تحريڪ شديد نه بنجي سگهي. بين الاقوامي
هڪ هنين جون خدمتگار رياستون ۽ حڪومتون پورهيت
عوام جي انقلابي تحريڪ خلاف ڪئين گهاٽ گهڙن ٿيون.
سامراجي سوويت دشمن، ڪميونسٽ پروپيگنڊا مهم ڪانسواءِ
مزدور طبقي اندر ”مزدور اشرافيه“ جي پالنا ۽ اپارڻ وسيلي
سرمائيداري جي گهوٽالن ۽ سرمائي ۽ محنت جي وچ ۾ وڌندڙ
تضاد تي پردو وجهن ٿا، اصلاح پرستي، ترميم پسندي ۽ بورجوا
آئيڊيالاجي ۽ سياست جي ذريعي انقلابي تحريڪ ۽ نظرئي جي
راهه ۾ ڪنڊا وڇائين ٿا. باوجود ان جي سرمائيداري ملڪن
اندر عوام جي امن، سماجي ترقي، انصاف ۽ سوشلزم جي لاءِ
جدوجهد مختلف روپن ۾ ڏينهون ڏينهن وڌي رهي آهي. ترقي
يافته سرمائيدار ملڪن اندر مزدور طبقي جي جدوجهد، ان جي
باوجود نظرانداز نٿي ڪري سگهجي ته ان ۾ شدت محڪوم
۽ مظلوم ترقيپذير ملڪن ۽ قومن جيتري ناهي. اڄ جيڪڏهن
ڪوبه ان بنياد تي ته سامراج جا سرمائيدار ملڪن اندر ۽
اسرندڙ ملڪن اندر جبر ۽ استحصال جا طريقا مختلف آهن،
اهو نتيجو اخذ ڪري ته آمريڪا، برطانيه، فرانس ۽ ٻين
سرمائيدار ملڪن جو مزدور طبقو ۽ عوام استحصالي طبقن
سان ملي ويو آهي ته ڏاڍو غلط نتيجو اخذ ڪندو. سرمائيدار

ملڪن جي عوام جي جدوجهد ۽ قومي آزادي جي تحريڪ جو پاڻ ۾ ڪهڙو تعلق آهي ۽ ان جي ڪيتري اهميت آهي، ان لاءِ عظيم هوچي منهه جا هي لفظ معنيٰ خيز آهن ته:

”اسان جي پن ڊويزن فوج کان واشنگٽن ۾ ويتنامي جنگ جي خلاف آمريڪي عوام جو هڪ مظاهرو اسان لاءِ وڌيڪ فائدیمند آهي.“

انڪري سرمائيدار ملڪن اندر حاڪم طبقن ۽ محنت ڪش عوام جي تضاد کي تسليم ڪرڻ جي باوجود ڪوبہ اهڙو دليل ڏيڻ جنهن سان اتان جي پورهيت عوام جي خلاف نفرت پکڙجي، سامراج لاءِ فائديمند آهي. بيشڪ هر ملڪ جو عوام پنهنجي آزادي ۽ خود مختياري پاڻ وڙهي ڪانسواءِ نٿو ماڻي سگهي. ان ڪري ايل سلواڊور کان ويندي چلي تائين ۽ فلسطين کان ويندي پاڪستان تائين محڪوم عوام جي ازادي جي تحريڪ کي سامراج جي خلاف تهائين وڌيڪ تيز ڪرڻ جي ضرورت آهي. پر آمريڪي سامراج جي ويڙهہ ۾ آمريڪي عوام جي يڪجهتي ۽ حمايت قومي آزادي جي تحريڪ لاءِ انتهائي مددگار ۽ سامراج جي لاءِ موتمار ثابت ٿيندي. سامراج جي خلاف عالمي جدوجهد جيتري وڌيڪ منظم ۽ مربوط هوندي ان جي شڪست بہ اوترئي ويجهي ٿيندي. ان ڪري اڄ بين الاقواميت جو جذبو سامراج لاءِ تباهه ڪن ۽ رنگا رنگ ۽ گهڻ قومي دنيا جي باوجود قومي تنگ نظري ۽ عليحدگي پرستي ان لاءِ فائديمند آهي. وڪٽر تاؤ گتنڪو جي لفظن ۾:

”سڄي دنيا جي پرولتاريہ جي سوپ ۽ پيڙهيل عوام جي ان سامراج جي طوق مان آزادي، جنهن سيني قومن کي پيڙهيندڙ ۽ پيڙهجندڙن ۾ ورهائي ڇڏيو آهي. پرولتاري، سوشلسٽ تحريڪ

۽ قومي آزادي جي انقلابين جي هڪ مشترڪ انقلابي محاذ قائم ڪرڻ ۽ مظبوط ڪرڻ ڪانسواءِ حاصل نٿي ٿي سگهي.“
(صفحو ١٦)

ڪامريڊ لينن صرف اهو نعرو ڪونہ ڏنو هو تہ ”دنيا جون مظلوم قومون هڪ ٿي وڃو!“ پر هن اهو نعرو ڏنو هو تہ ”دنيا جون مظلوم قومون ۽ دنيا جا مزدور هڪ ٿي وڃو.“ هن جو اشارو هو سامراجي نوآبادياتي نظام خلاف مظلوم قومن جي عالمي تحريڪ آزادي ۽ مزدور طبقي جي عالمي تحريڪ جي اتحاد ڏانهن هو. مظلوم قومن جي آزادي ۽ پرولتاريہ جي انقلابي تحريڪ جو دشمن هڪ هو ۽ آهي يعني سامراج، خاص طرح آمريڪي سامراج. لينن بهرحال مظلوم قومن کي اهو سڏ ڪونہ ڏنو هو تہ توهان هن يا هن ”ظالم قوم“ جي خلاف متحد ٿي وڃو.

دوستن جو اهو سوال تہ ”ظالم قومن اندر طبقاتي جدوجهد چو“؟ اصل ۾ طبقاتي جدوجهد هر دشمني ۽ متضاد طبقن واري سماج ۾ ٿيندي آهي. ٻين لفظن ۾ طبقاتي جدوجهد هر طبقاتي سماج اندر هوندي آهي. ان ڪري طبقاتي جدوجهد کي بہ ”قومن“ سان مشروط ڪري ڇڏڻ درست ناهي. لينن جي بالشويڪ پارٽي صرف مها روسين جي نہ پر سڀني قومن جي انقلابين جي پارٽي هئي. دوستن جي نظر ۾ شايد هيءَ دنيا وحشي ۽ هيٺن قومن جو ڪو جهنگل آهي.

وطن دوست مزدور فيڊريشن جي دوستن جي خط جي لعی دوران هي پيراگراف پڻ نظر سان گذرن ٿا:

”مثلن سموري دنيا ۾ نوعيت جي لحاظ کان الڳ الڳ مون تعداد جي لحاظ کان بہ جيڪڏهن الڳ الڳ آهن تڏهن

به اهي ڪرداري لحاظ کان هڪ جهڙيون به آهن ته مختلف به. مثلن ڪي ظالم آهن ته ڪي مظلوم. اهڙي ريت دنيا جون ڪي قومون جيڪي ڪرداري لحاظ کان ته هڪ جهڙيون آهن پر سندن ڪردار جو اظهار مختلف شڪلين ۾ ٿئي ٿو. مثلن ڪي قومون جيڪڏهن ظالم آهن ته انهن مان ڪي سڌو سنئون ظلم ڪن ٿيون ته ڪي وري اڻ سڌي ريت ظلم ڪن ٿيون. ڪي ٿورو ظلم ڪن ٿيون ته ڪي وري گهڻو ظلم ڪن ٿيون. ڪي صرف معاشي ظلم ڪن ٿيون ته ڪي وري سياسي ۽ ثقافتي ظلم ڪن ٿيون ته ڪي وري سياسي، ثقافتي، معاشي ۽ مذهبي طور تي به ظلم ڪن ٿيون. مطلب ته اسان ڪي جتي شين جي ذوعيت کي ڏسڻو پئجي ٿو اتي ڪرداري خاصيت کي پڻ ڏسڻ گهرجي.

هنن اصولن تحت جيڪڏهن مها روسي قوم کي ڏسنداسين ته اها ۱۹۱۷ع ۾ ڪرداري لحاظ کان ظالم هئي نه رڳو مها روسي قوم پر جرمن، فرانسيسي، آمريڪي، جپاني، انگريز ۽ ٻيون گهڻيون ئي قومون ظالم هيون. پر جيڪڏهن انهن قومن کي ڪرداري خاصيت کان ڏسنداسين ته سيني ظالم قومن ۾ اها خاصيت هڪ جيتري نه هئي. (۱) مها روسي قوم کان وڏيڪ ظالم انگريز قوم هئي جيڪا مها روسي قوم کان وڏيڪ وسيع علائقن جي آبادي جو استحصال ڪندي هئي. (۲) سيني ظالم قومن مان ڪا قوم وڏيڪ قانوني طريقي سان ۽ گهٽ غيرقانوني طريقي سان ۽ گهٽ قانوني طريقي سان. اهڙي ريت ڪا قوم ننڍين قومن جو استحصال ڪندي هئي ته ڪا قوم وري پا کان به وڏين قومن جو استحصال ڪندي هئي. ڪا قوم ٻين قومن کي ٻبنڪيبت ذريعي قرضدي لٽيندي هئي ته ڪا قوم

وري ٻين قومن کي محڪوم بنائي ڦريندي اٿيندي هئي. مثلن روسي قوم روس ۾ فن لينڊ، پولينڊ ۽ يوڪرين ۽ ٻين قومن کي بيٺڪ ڪونه بنايو هو پر هي هن جي محڪوميت هيٺ هيون. بخارا، ترڪستان، ازبڪستان وغيره کي مها روسي قوم بيٺڪ ڪونه بنايو هو. پر هنن جو ڪردار ساڳئي هنڌن تي ڦرلٽ وارو هو. ان جي ابتڙ انگريز قوم دنيا جي وڏي حصي ۾ پنهنجيون بيٺڪون قائم ڪيون هيون ۽ اتي ڦرلٽ ڪندو هو.

هنن مثالن مان ظاهر ٿئي ٿو ته "ظالم" ۽ "مظلوم" مان **ڪرداري خاصيت** آهي نه ڪي عملي يا **ڪرداري ذوعيت** جيڪڏهن ڪو ماڻهو ظلم ۽ ظالم، مظلوميت ۽ مظلوم جي وصف بيان ڪرڻ لاءِ ڳالهائي پر دليل **ڪرداري خاصيت** بجاءِ **ڪرداري ذوعيت** شڪل صورت، قد بت، رنگ روپ، وقت، هنڌ يا مقدار جا ڏي ته اها سنئين سنڌي چرياتپ ٿيندي. اهين ئي جيڪڏهن ڪو ڪميونسٽ مها روسي قوم ۽ پنجابي قوم کي مقدار ۽ ڪرداري نوعيت سان ملائي اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ته ٻنهي قومن ۾ فرق آهي. هڪ قوم يعني مها روسي قوم کي ظالم ۽ ٻي قوم يعني پنجابي قوم کي مظلوم ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪري ته اهو **مارڪسٽ** نه پر **مائوئسٽ** آهي، **ليننسٽ** نه پر **فيننسٽ** آهي.

پنجابي قوم ۽ مها روسي قوم ۾ جتي ڪافي فرق آهي اتي ڪافي هڪ جهڙايون آهن. مثلن: (١) مها روسي قوم وانگر پنجابي قوم رياستي ادارن تي حاوي آهي. (٢) ٻين قومن ۽ قوميتن کي ڪچلڻ، ١٩٥٥ع ۾ ون يونٽ ذريعي، ١٩٤٨ع ۾ ڪشمير تي چڙهائي، ١٩٧١ع ۾ بنگالين جو قتل عام.

۱۹۷۳ع ۾ سنڌي ٻولي جي بل کي ڪچلڻ وغيره ۽ (۳) آبادي جي اڪثريت تي ٻين قومن جي ماڻهن جي پيٽ ۾ وڌيڪ روزگار وغيره هجڻ. (۴) مها روسي قوم جي جارحانه قوم پرستي وانگر پنجابي قوم جي جارحانه قوم پرستي. (۵) مها روسي قوم وانگر نجي توڙي سرڪاري ادارن جي ملازمت ۾ اوليت پنهنجي قوم جي ماڻهن کي ڏيڻ ۽ (۶) ننڍين قومن ۾ قوميتن جي سرمائيدارن کي ترقي وڌائڻ بدران پنهنجي قوم جي سرمائيدارن کي ترقي وڌائڻ. مها روسي قوم وانگر ٻين قومي علائقن تي قبضا ڪرڻ مثلاً: ڪشمير، گلگت بلتستان وغيره هي سڀئي ڳالهيون پنهنجي قومن جي هڪ جهڙي خاصيت کي ظاهر ڪن ٿيون. اهو پڻ ذهن ۾ رکڻ گهرجي ته مارڪس اينگلس يا لينن ظالم ۽ مظلوم قوم جو تصور مها روسي قوم جي ڪردار کي ذهن ۾ رکي ڪونه ڏنو هو.... (صفحو ۳۶)

اسان جنهن ظلم جي ڳالهه تا ڪريون اهو حقيقت ۾ سرمائيدارانه دور جو ظلم آهي، جنهن لاءِ اسان ڪميونسٽن وٽ هڪڙو گڏيل تصور هئڻ گهرجي الڳ الڳ نه. اهو تصور اهو ته ظالم قوم لاءِ مارڪسزم جي وصف هڪڙي آهي. اهو ظلم ڪير ڪري ٿو ۽ ڪيئن ڪري ٿو، پوءِ جو ۽ الڳ مسئلو آهي. اسان کي خبر آهي ته قومن جي ظلم مان مراد معاشي، سياسي، ثقافتي اڻ برابري يا استحصال جو عمل. ڪا ظالم قوم جي سڃاڻپ ته ان مان مراد آهي ته اها قوم ڪنهن ٻي قوم جي معاشي، يا سياسي يا مذهبي قرلت ڪري ٿي ۽ مظلوم مان مراد اها قوم جيڪا ٻي قوم جي اثر هجي. (صفحو ۳۷)

انهي ڪري جو تاريخ ۾ ڪافي هنڌن تي ائين پڻ ٿيو

آهي ته مختلف قومون سياسي ثقافتي يا معاشي طور تي ٻين قومن جي ڪنٽرول هيٺ رهنديون ۽ ٻين قومن تي ظلم ڪيو آهي. مثلاً: ارڙهين صدي جي آخر تائين ۽ ويهين صدي جي شروع ۾ اسپين معاشي طور تي فرانس ۽ برطانيه جو محتاج هو. ("سرمائيداري جي آخري منزل- سامراج" [لينن]) پر ان جي باوجود به هو ظالم ملڪ هو (اسپيني هڪ قوم آهي). اهڙي ريت روس ويهين صدي جي ٻئي ڏهاڪي تائين معاشي طور تي ۽ خاص طور تي مالياتي طور يورپي قومن جي ڪنٽرول ۾ هو- رڳو سينٽ پيٽرسبرگ جو ٽن وڏين بئنڪن ۾ ڪل ٨ ارب ٢٣ ڪروڙ ٥٠ لک روبل سڀ جا سڀ ٽن يورپي قومن انگريز جرمن ۽ فرانسيسي جي ملڪيت هئا. فرانس ٥٥ سيڪڙو، برطانيه ١٠ سيڪڙو ۽ جرمني ٣٥ سيڪڙو (صفحو ٦٥- ڪتاب "سامراج- سرمائيداري جي آخري منزل" لينن). انهيءَ جي باوجود روسي قوم نه رڳو ظالم هئي پر سامراج پڻ. ٻي ڳالهه ته انهيءَ وقت ۾ ظالم قومون سڌو سنئون ٻين قومن تي قابض ٿينديون هيون، هنن کي ڪنهن علائقائي "دلال" جي ضرورت ڪونه هوندي هئي. پر ويهين صدي ۾ ٻي عالمي جنگ کانپوءِ سامراجي سرمائيدارانه نظام تباهيءَ جي ڪندي تي پهچي چڪو آهي جنهن سامراج پنهنجي وجود کي بچائڻ لاءِ مختلف علائقن اندر پنهنجا خاص دلال ۽ ايجنٽ پيدا ڪري انهن معرفت ڦرلٽ ڪري ٿو. اهي دلال نه رڳو فرد ۽ ملڪ پر قومون پڻ آهن. مثلاً: ايشيا ۾ يهودي قوم جو ڪردار آفريڪا ۾ ڏکڻ آفريڪي گوري اقليت جو ڪردار ۽ پاڪستان ۾ پنجابي قوم جو ڪردار وغيره. ٽي ڳالهه ته اڄ جي دور ۾ عالمي ليول تي يورپي سرمائيدار ملڪ نه رڳو معاشي طور تي

آهي ته مختلف قومون سياسي ثقافتي يا معاشي طور تي ٻين قومن جي ڪنٽرول هيٺ رهندي به ٻين قومن تي ظلم ڪيو آهي. مثلن: ارڙهين صدي جي آخر تائين ۽ ويهين صدي جي شروع ۾ اسپين معاشي طور تي فرانس ۽ برطانيه جو محتاج هو. ("سرمائيداري جي آخري منزل- سامراج" [لينن]) پر ان جي باوجود به هو ظالم ملڪ هو (اسپيني هڪ قوم آهي). اهڙي ريت روس ويهين صدي جي ٻئي ڏهاڪي تائين معاشي طور تي ۽ خاص طور تي مالياتي طور يورپي قومن جي ڪنٽرول ۾ هو. رڳو سينٽ پيٽرسبرگ جو ٽن وڏين بئنڪن ۾ ڪل ٨ ارب ٢٣ ڪروڙ ٥٠ لک روبل سڀ جا سڀ ٽن يورپي قومن انگريز جرمن ۽ فرانسيسي جي ملڪيت هئا. فرانس ٥٥ سيڪڙو، برطانيه ١٠ سيڪڙو ۽ جرمني ٣٥ سيڪڙو (صفحو ٦٥- ڪتاب "سامراج- سرمائيداري جي آخري منزل" لينن). انهيءَ جي باوجود روسي قوم نه رڳو ظالم هئي پر سامراج پڻ. ٻي ڳالهه ته انهيءَ وقت ۾ ظالم قومون سڌو سنئون ٻين قومن تي قابض ٿينديون هيون، هنن کي ڪنهن علائقائي "دلال" جي ضرورت ڪونه هوندي هئي. پر ويهين صدي ۾ ٻي عالمي جنگ کانپوءِ سامراجي سرمائيدارانه نظام تباهيءَ جي ڪنڌي تي پهچي چڪو آهي جنهن ڪري سامراج پنهنجي وجود کي بچائڻ لاءِ مختلف علائقن اندر پنهنجا خاص دلال ۽ ايجنٽ پيدا ڪري انهن معرفت ڦرلٽ ڪري ٿو. اهي دلال نه رڳو فرد ۽ ملڪ پر قومون پڻ آهن. مثلن: ايشيا ۾ يهودي قوم جو ڪردار آفريڪا ۾ ڏکڻ آفريڪي گوري اقليت جو ڪردار ۽ پاڪستان ۾ پنجابي قوم جو ڪردار وغيره. ٽي ڳالهه ته اڄ جي دور ۾ عالمي ليول تي يورپي سرمائيدار ملڪ نه رڳو معاشي طور تي

۾ سياسي ليڪنيڪي ۽ فوجي طور تي پڻ عالمي سامراج آمريڪا جا محتاج آهن. جيئن لينن چيو آهي ته ”سامراج نه رڳو پنهنجي پيل غير ترقي يافته ملڪن تي ڪنٽرول ڪري انهن جي ڦرلٽ ڪري ٿو پر هو ترقي يافته ملڪن جو استحصال پڻ ڪري ٿو.“ (ڏسو ڪتاب سامراج- سرمائيداري جي آخري منزل ۽ ان ۾ ڪائوتسڪي سان لينن جو بحث) ته هاڻي ڇا اسين يورپي قومن خاص ڪري جرمن، انگريز، فرانسيسي، آسٽريائي، اٽلين ۽ ايشيا ۾ جاپاني قوم (جنهن کي پنهنجي آزاد فوج پڻ ڪافي عرصي کان نه هئي. هاڻي مس مس عالمي سامراج آمريڪا جي رضا ۽ اجازت کان پوءِ هوءَ ٺاهي پئي، اڃا به اٽي هزارن جي تعداد ۾ آمريڪي فوج موجود آهي) کي به مظلوم قومون چونداسين؟ (صفحو ٣٨-٣٩)

جوابي خط جي هن چونڊ ٽڪري ۾ دوستن جي سوچ ڪجهه هن ريت وڃي بيهي ٿي:

١- هو زار شاهي روس ۽ اڄوڪي پاڪستان کي تقريبن هڪ ڪري ٿا ڏسن.

٢- هنن کي برطانوي، آمريڪي، جاپاني ۽ زار شاهي روسي سامراج جي بين الاقوامي بالادست حيثيت ۽ اڄوڪي پنجاب ۾ ڪو فرق نٿو نظر اچي ۽ ساڳي ريت سامراجي دور جي بورجوا ترقي يافته قومن ۽ پاڪستان ۾ پنجابي قوم جي موجود حيثيت پڻ هڪ جهڙي ٿي لڳي.

٣- پاڪستان ۾ ون يونٽ جو قيام. ١٧ع ۾ بنگالين جو قتل عام، ٧٣ع ۾ سنڌ ۾ سنڌي ٻولي ۽ بي بل جي منسوخي ٤٨ع ۾ ڪشمير تي فوجي چڙهائي ۽ گلگت ۽ بلتستان وغيره کي پاڪستاني رياست جي قبضي ۾ آڻڻ جون ڪارروايون

سيٺي پنجابي قوم جي طرفان ٻين قومن ۽ قوميتن تي جارحيت ۽ قومي ظلم جو مثال نظر اچڻ تيون.

٤- هنن جي اها دعوي به آهي ته "پنجابي قوم" ملازمتن ۾ پنهنجي قوم جي ماڻهن کي اوليت ڏني رهي رهي آهي ۽ ننڍين قومن ۽ قوميتن جي سرمائيدارن بدران پنهنجي قوم جي سرمائيدارن کي ترقي ڀئي وڌرائي.

اچو ته انهن ڳالهين کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪريون.

پهرين ڳالهه ته پاڪستان ۾ قومي جبر ۽ ناانصافي مظلوم قوم جي ڪيترن ئي نوجوان سياسي ڪارڪنن ۽ سچان دوستن کي قومي سوال جي حل لاءِ مارڪسي ادب جي خصوصي مطالعي ڏانهن مائل ڪري ٿي ۽ ڏينهون ڏينهن مارڪسزم جي اڀياس ڏانهن لاڙو وڌندو پيو وڃي. اها صحت مند ۽ سٺي ڳالهه آهي. پر قومي سوال جي مطالعي دوران ڪي دوست سوچ جو مڪينڪي انداز اختيار ڪن ٿا ته يوءِ غلط نتيجن تي پهچن ٿا. بهرحال مارڪسزم- ليننزم ۽ هڪڙي شيءِ بيحد صاف، غير متنازعه طور تي ڏسڻ ۾ اچي ٿي سا هيءَ ته مارڪسزم- ليننزم جي استادن ۽ مارڪسوادين هر دور ۾ ڪنهن به قسم جي قومي جبر، اڻ برابري ۽ امتياز جي خلاف پرزور آواز ڀئي اٿاريو آهي ۽ مستقل مزاجي سان جدوجهد ڀئي ڪئي آهي. پر قومي سوال يا قومي ناتن جي اڀياس لاءِ لينن هي واضح مارڪسي طريقو ڏسيو | تشڪيل ڏنو.

"پهرين ڳالهه.... منفرد تاريخي صورتحال ۽ بنيادي طور تي اقتصادي حالتن جو ٺيڪ اندازو. ٻيو.... مظلوم طبقن، محنت ڪش ۽ پيڙهيل عوام جي مفادن ۾ واضح فرق .... ٽيو.... ايتروئي واضح فرق پيڙهيل، ڀاڙيندڙ ۽ محڪوم قومن

۽ پيڙهيندڙ، استحصال ڪندڙ ۽ خود مختيار Sovereign قومن جي وچ ۾ — ته جيئن بورجوائي- جمهوري ڪوڙن جو مقابلو ڪجي جن ذريعي شاهوڪار ترين ۽ انتهائي ترقي يافته سرمائيدار ملڪن جي محدود اقليت هتان دنيا جي آبادي جي وسيع اڪثريت جيْ نوآبادياتي ۽ مالياتي، غلاميءَ ڪي ڍڪيو ڇڏي ٿو. جيڪا مالياتي سرمائي ۽ سامراج جي دور جي نرالي خصوصيت آهي." Lenin Coll Works Vol. 31 P. 145

يا مثال طور هي اقتباس:

"صرف ۽ صرف سماجي ۽ تاريخي ڪسوٽي کي ڪتب آڻيندي اسين قوم پرستي جي مختلف اظهارن جي وچ ۾ حقيقي ورهائيندڙ لڪير چِٽي متعين ڪري سگهون ٿا ۽ — وسيع تر پيماني تي — اسرندڙ قومن جي قوم پرستي ۽ ترقي يافته بورجوا قومن جي قوم پرستي جي وچ ۾ واضح فرق ڪري سگهون ٿا. هيءَ ورهائيندڙ لڪير مغرب ۽ مشرق جي وچ ۾ يا مختلف تهذيبن ۽ نسلن جي وچ ۾ ناهي، جهڙي طرح مغربي نظرئي دان فرمائين ٿا. پر اها لڪير هڪ سرحد سان گڏ هلي ٿي جيڪا ڏسي ٿي "مظلوم، محتاج ۽ محڪوم قومن ۽ پيڙهيندڙ، استحصالي ۽ خود مختيار قومن جي وچ ۾ چٽو فرق

Nationalism-as and Ideology and Policy. English Edition P-12 (قوم پرستي- بطور نظريو ۽ پاليسي)

....سامراج ڪينرن‌ئي ڏهاڪن تائين هن ملڪن (نوآبادياتي ۽ محڪوم ملڪن- سنڌيڪار) جي عوام کي، سندن اقتصادي سياسي ۽ ثقافتي ترقي تي چاٻجندي پيڙهيو ۽ لٽيو. هندوستان برطانيه کي سندس آمدني جي ڏهه سيڪڙي ڪان وڌيڪ مهيا ڪندو هو. ۱۹۳۸ع ۾ انڊونيشيا جي استحصال مان ڪاٺو—

نيدرلينڊ (هاليند) جي قومي آمدني جو ١٤.١ سيڪڙو هو. سامراجي طاقتن جي شاهوڪاري نوآبادياتي ملڪن جي وڌندڙ غربت ۽ پسماندگي جي پورچوٽ وڌندي وئي. نوآبادين ۽ محڪوم ملڪن جي قومي آمدني ترقي‌يافته سرمائيداري جي ملڪن جي ڀيٽ ۾ پندرهوڻي کان ويهوڻي گهٽ|هيٺ هئي.

اصل ۾ ايشيا، افريڪا ۽ لاطيني آمريڪا جي عوام تي جبر ۽ ساڻن نابرابري جي بنياد تي اهي سماجي ۽ سياسي عوامل (فيڪٽرس) اپريا جن قوم پرستي جي نظرئي کي جنم ڏنو. انهن عوامل منجهه انتهائي اهم پرڏيهي راڄ کان آزادي وٺڻ جي ضرورت هئي، جنهن سڀني طبقن، سماجي ۽ نسلي|قوميتي گروهن جي ٻڌي ڪرائي، نوآبادياتي نظام جي خلاف جدوجهد ۾ــ ٻڌيءَ جو اهڙو تصور، قومي آزادي جي مفادن کي سمورن مفادن تي ترجيح ڏيڻ جو تصور مظلوم قومن جي قوم پرستيءَ جو روح|تت بڻجي ويو. تاريخي طور هيءَ جاڙ ۽ سماجي حالتن تي ٻيٽل تصور هو. نوآبادياتي نظام قوم جي سمورين قوتن کي سڀني طبقن ۽ آبادي جي سڀني حصن کي چيڀاٽيو ۽ انڪري قومي آزادي اهو سوال هو جنهن انهن سڀني کي متحد ڪيو. مظلوم عوام جي قوم پرستيءَ جو هيءُ سامراج دشمن نوآباديات دشمن، رخ مکيه خصوصيت هئي جنهن ان کي پيڙهيندڙ قومن جي قوم پرستي کان نرالو بڻايو.... نيشنلزم- الز اين آئڊيالاجي اينڊ پاليسي. قوم‌پرستي بطور نظريو ۽ پاليسي ص ٢٢-٢٣

.... مسئلو هي آهي ته امن جي زماني ۾ به روس قومن تي ظلم ۽ ستم ڍاهڻ ۾، ان سامراج جي بنياد تي سڀ رڪارڊ ٽوڙي ڇڏيا جيڪو ڪٿين پيرا وڌيڪ نامهذب، وچين دور جي زماني جو، اقتصادي طور تي پٺتي پيل ۽ فوجي دفترشاهي جي

مشين ۾ جڪڙيل سامراج آهي.... قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جو حق- خوداراديت ۔ لينن- صفحو ٢٧٣

.... لينن سيکاريو ته قومن جي رضاڪارانه ۽ مساوي ٻڌي جو رستو نوآبادين جي آزاد عليحدگي ۽ انهن جو آزاد رياستن ۾ بدلجي وڃڻ ۾ سمايل آهي. ”اسين مظلوم قومن لاءِ خوداراديت يعني آزادي يعني عليحدگي جي آزادي جي گهر ڪيون ٿا، ان لاءِ نه ته اسان اقتصادي طور تي ملڪ کي ٽڪر ٽڪر ڪرڻ يا ننڍڙين رياستن جي ادرش رکون ٿا پر ان جي ابتڙ چاهيون ٿا ته اسين وڏيون رياستون ۽ سچي جمهوري، سچي بين الاقواميت پرست بنيادن تي قومن جي گهاٽي ويجهڙائپ ۽ ايتريقدر جو ميلاپ چاهيون ٿا ـــ جنهن جو عليحدگي جي آزادي کانسواءِ تصور به نٿو ڪري سگهجي.“ اسين نوآبادين جي آزاد عليحدگي جا صرف ان ڪري حامي آهيون چاهيون ته ”اسين آزاد، رضاڪارانه اتحاد ۽ زبردستي اتحاد کان مختلف انضمام جو موقف رکون ٿا. اهوئي واحد سبب آهي.“

دور حاضر جي انقلابن جا مسئلا- ص ١٧٣

.... مثال طور آمريڪي سوشيالاجسٽ الفريڊ ڊي- لو سندس ڪتاب ”قوميتي سوال تي- لينن“ ۾ لکي ٿو ته لينن ”قومي رياست ۽ قوميت ڏانهن سرد مهر، لاپرواه، ايتريقدر جو دشمنانه رويو رکندڙ هو.“ حقيقت ۾ مارڪسسٽ قومي مسئلن کي نظرانداز نٿا ڪن. ان جي ابتڙ هو بورجوائي نظرئي دائن کان وڌيڪ انهن مسئلن جي انتهائي اونهي ۽ وسيع دائري ۾ ڇنڊ ڇاڻ ڪن ٿا. قوم پرستي جي Essence جي باري ۾ لينن جي ڇنڊ ڇاڻ جو بنياد قوم پرستي کي هڪ سماجي تاريخي عمل طور ابهياس ڪرڻ تي ٻڌل آهي. اهو عمل جيڪو ڪنهن قوم

جي تشڪيل ۽ مضبوطي لاءِ ضروري اقتصادي حالتن جي پيداوار سان گڏو گڏ ايري ٿو. ايئن ڏسبو ته قومي ناتا ڪنهن به طرح قبائلي رشتن جو سادو سلسلو ۽ ترقي ناهن ۽ اهو ته ”هنن قومي ناتن جو جنم بورجوائي ناتن جي جنم | پيداوار کان وڌيڪ ڪا شيءِ ناهي“ Lenin Coll. Works Vol 1 P.155 (”قوم پرستي بطور نظريو ۽ پاليسي“ تان ورتل صفحو ١٠)

هنن چوندي لکڻ ڏيڻ جو مقصد پڙهندڙن جي ذهن ۾ ظالم ۽ مظلوم قومن جي باري ۾ ۽ قومي سوال ڏانهن مارڪسي ليننی عالمي نقطهءِ نظر کي ڪنهن حد تائين واضح ڪرڻ هو. وطن دوست سرف جا دوست اهو ته چون ٿا ته ”اسان جنهن ظلم (قومي ظلم) جي ڳالهه ڪريون ٿا سو سرمائيدار انه دور جو ظلم آهي.“ پر جڏهن هو اهو چون ٿا ته ”اهو ظلم ڪير ڪري ٿو، ڪيئن ڪري ٿو، پوءِ جو ۽ الڳ مسئلو آهي“ ته اتي هو قومي سوال جي طبقاتي چند چاڻ واري ليننی رستي تان ٿڪي وڃن ٿا. يي اهم ڳالهه هي آهي ته مارڪسٽ- لیننسٽ هر طرح جي قومي نابرابري ۽ جبر کي ننديندي به اهو هرگز ڪونه ٿا وسارن ۽ نڪي ڪين اهو وسارڻ ٿي کپي ته قومي ظلم جو سرچشمو سرمائيداري جو عالمي نظام، سامراج آهي. ظالم قوم جو تصور سامراج جي تصور سان الوٽ طور تي مشروط آهي. ۽ مظلوم قومن جو تصور سامراجي تسلط جي شڪار عوام جي استحصال سان ڳنڍيل آهي. سرمائيداري هيٺ مختلف قومن جي ترقي يافته ۽ بالادست حيثيت ۽ ڪن قومن جي ڏتڙيل، مغلوب حيثيت ترقي يافته هڪ هتي سرمائيداري جو قانون ۽ نتيجو آهي. ان بنياد کي سمجهڻ يا سمجهائڻ کان سواءِ مسئلي جي تهه تائين پهچي نٿو سگهجي. باقي جهڪڏهن

اهو منطق اختيار ڪيو ته ڪي قومون گهٽ ۽ ڪي وڏ ظالم آهن، ڪي صرف معاشي ۽ ڪي صرف سياسي ۽ ثقافتي ۽ ڪي وري سياسي، ثقافتي ۽ مذهبي ظلم به ڪن ٿيون. حقيقت ۾ نه ته ڪي قومون رحمدل ۽ ڪي سنگدل سڏي سگهجن ٿيون ۽ نڪي ڪي بدمعاش ۽ نڪي فرشته صفت. سو ڪنهن به قوم جي ٻي قوم مٿان بالادستي ڪي ان قوم جي نيت ۽ ارادي سان ڳنڍي نٿو سگهجي پر انهن خاص اقتصادي حالتن جو اثر نتيجو سمجهڻ گهرجي جن هيٺ هڪ قوم ٻي مٿان غالب ٿي وئي ۽ ان جو استحصال ڪندڙ بڻجي وئي. قومي بالادستي ۾ اڪرائي سامراجي بور بوازيءَ جي پاليسي جي پيڙه جو پٿر آهي. قومي نوآبادياتي يا جديد نوآبادياتي تسلط ڪي سامراج سان، سامراجي ملڪن جي هڪ هٿين سان ۽ سندن استحصال ۾ بالادستي سان لاڳاپيل آهي. انڪري قومي ظلم ۽ ڏاڍ جي تجزئي دوران نقطهء نظر طبقاتي هجڻ گهرجي نه ته عالمي طور تي اهم تضاد سامراج ۽ سوشلزم جو ڏسڻ ۾ نه ايندو جيڪي متضاد سياسي سماجي اقتصادي عالمي نظام آهن پر جهيڙو آمريڪي ۽ روسي قومن جي وچ ۾ لڳندو.

دوستن مڪانڪي طور تي زار شاهي روس ۽ پاڪستان جي ڀيٽ ڪئي اهي جيڪا غلط آهي. زار شاهي روس ۽ پاڪستان ۾ جيڪا مشترڪ خصوصيت ڪنهن تائين مختلف انداز سان ٿي سهي، ڏسڻ ۾ اچي ٿي سا اها آ ته زار شاهي هيٺ روس ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن تي ... موجود هو ۽ اڄوڪي پاڪستان ۾ به قومي جبر موجود آهي روس به گهڻ قومي رياست ۽ پاڪستان به گهڻ قومي رياست بهرحال ٻنهي ملڪن جي خصوصي حالتن ۾، قومن جي لاڳ

جي نوعيت ۾، وڏي ڳالهه ته دورن ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. انهن فرقن کي سمجهڻ کانسواءِ قومي سوال جي نوعيت کي چڱي طرح نه سمجهي سگهبو. ان لاءِ لينن کان رهنمائي وٺنداسين، هو لکي ٿو:

روس ۾ قومي سوال جون ٻوس امتيازي خصوصيتون ۽ روس جي بورجوا جمهوري تشڪيل نو.

....روس هڪ اهڙي رياست آهي جنهن جو هڪ قومي مرڪز آهي مها روس مها روسين جي قبضي ۾ هڪ لاڳيتو وسيع علائقو آهي جنهن جي آبادي آهي ٧ ڪروڙ. هن قومي رياست جون امتيازي خصوصيتون هي آهن: هڪ "ڌاريا" (جيڪي مجموعي طور تي ڪل آبادي جي اڪثريت آهن يعني ٥٧ سيڪڙو) ٻيو انهن "ڌارين" تي هتي ظلم ۽ ڏاڍ پاڙيسري ملڪن جي ڀيٽ ۾ (رڳو يورپي رياست جي ڀيٽ ۾ ئي نه) ڪئين ڀيرا وڌيڪ آهي. ٽيو اڪثر سرحدي علائقن ۾ آباد مظلوم ۽ مجبور قوميتن جا هم قوم سرحد پار آهن ۽ کين وڌيڪ قومي آزادي حاصل آهي. چوٿون اڪثر سرحدي علائقن ۾ جتي ڌارين جي آبادي آهي، مرڪز جي ڀيٽ ۾ سرمائيداري جي ترقي ۽ ڪلچر جي عام سطح وڌيڪ آهي. آخري ڳالهه ته بلڪل اهي پاڙيسري ايشيائي رياستون آهن جتي اسان کي بورجوا انقلاب ۽ قومي تحريڪون اڀرندي نظر اچن ٿيون، جيڪي روس جي سرحدن اندر، پاڙي وارين قوميتن تي هڪ حد تائين اثر انداز ٿين ٿيون.

انڪري روس ۾ قومي سوال جي انهن ٻوس تاريخي امتياز خصوصيتن جي ڪري موجوده دور ۾ قومن جو حق خوداختياري تسليم ڪرڻ اسان جي ملڪ پر هڪ خاص فوري اهميت جو

مسئلو بنجي وڃي ٿو.“ قومي سوال جو تنقيدي جائزو- قومن جو حق خود ارادي، ص ٨٩-٩٠.

روس ۾ انهن خاص حالتن ڪانسواءِ ان سموري دور جي باري ۾ لينن چوي ٿو:

”مغربي يورپ ۾ بورجوا جمهوري انقلابن جو عهد لڳ ڀڳ هڪ خاص دور تائين تقريبن ١٧٨٩ع کان ١٨٧١ع تائين پکڙيل آهي. اهوئي دور هو قومي تحريڪن ۽ قومي رياستن جي جنم وٺڻ جو دور. جڏهن اهو دور ختم ٿيڻ تي آيو ته ان وقت مغربي يورپ بورجوا رياستن جي هڪ ٺهيل نظام ۾ بدلجي چڪو هو. اهڙيون رياستون جيڪي قومي طور تي هڪ جهڙيون رياستون هيون. ان ڪري اڄ جي مغربي يورپ جي سوشلسٽن جي پروگرام ۾ حق خود اختياري جي ڳولا مارڪسزم جي الف-بي کان ناواقفيت جي نشاني آهي.

مشرقي يورپ ۽ ايشيا ۾ بورجوا جمهوري انقلابن جو دور صرف ١٩٠٥ع ۾ شروع ٿيو. روس، ايران، ترڪي ۽ چين ۾ انقلاب، بلقان ۾ جنگيون. اهي آهن اسان جي ”اوير“ ۾ اسان جي دور جي عالمگير اهميت جي واقعن جو سلسلو. واقعن جي ان زنجير ۾ بورجوا جمهوري قومي تحريڪن جي هڪ پوري سلسلي جو اڀار، قومي طور تي خود مختيار ۽ قومي طور تي متحد رياستن جي قيام جي خواهش جي بيداري ڏسڻ ۾ اچي ٿي. صرف ۽ صرف انڪري ته روس ۽ ان جا پاڙيسري ملڪ انهي دور مان لنگهي رهيا آهن، اسان کي پنهنجي پروگرام ۾ قومن جي حق خود اختياري جي سوال تي هڪ نڪتي جي ضرورت آهي.“ ص ٨٥-٨٦. قومي سوال جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جو حق خود ارادي.

سو روس هڪ ته بورجوا جمهوري دور مان گذري رهيو هو. زار شاهي هيٺ روس مطلق العنان سامراجي رياست ۽ بينڪي طاقت هو. جنهن جو مرڪز مها روس جو علائقو هو. زار شاهي سامراج ڪيترين ئي قومن کي غلام بنائي رکيو هو، ڪن جي حيثيت بينڪيتن واري هئي ۽ ڪن جي محڪومي واري. روس ۾ صرف ۽ صرف مها روسي قوم کي هڪ آزاد ۽ خود مختيار قومي رياست قائم ڪرڻ جو حق هو. لينن مها روسي قوم کي ظالم قوم ڪوٺيو ڇوته اها رياست ۾ زبردستي شامل ڪيل قومن تي برتر ليکي وينديهئي. ”خطير“ هئا ته مها روسي ۽ باقي جيڪي هئا سي ڄڻ ته ”ذليل“ هئا. زار شاهي پنهنجي توسيع پسندي ۾ مها روسي قوم پرستي جو، عيسائي مذهب جو هٿيار ڪتب آڻيندي هئي. مها روس رجعت ۽ جارحيت جو مرڪز هو.

”دور حاضر جي قومي آزادي جي انقلابن جا مسئلا“ نالي ڪتاب جو سوويت مصنف وڪٽر ڏانگنسڪو لکي ٿو ته:

هڪ هٿي سرمائي جي تنها راڄ ۽ عالمي نوآبادياتي پاليسي جي دور ۾ جڏهن سامراج جون قوتون جمهوريت جي قوتن تي غالب هيون ۽ مالياتي سرمايو دنيا جي اقتصادي ۽ سياسي ورهاست لاءِ وڙهيو پئي—عالمي ترقي [حالتن جو مکيه رجحان هڪ هٿي سرمائي جي هٿان ننڍن ۽ پٺتي پيل اقتصادي طور تي ملڪن جي محڪومي Subjugation ۽ غلامي Enslave-ment هو. ان دور جي خاص ڳالهه ملڪن جي ٻن گروهن ۾ ورهاست هئي: هڪڙا اهي جيڪي نوآبادين جا مالڪ هئا يعني قابض ۽ ٻيا نوآباديون. باقي ٻين ملڪن جي حيثيت وچٿري هئي. انهن منجهان ڪيترا محتاج ملڪن جي درجي ۾ آيا ٿي،

جيڪي سرڪاري طور تہ سياسي طرح آزاد هئا پر حقيقت ۾ سامراجي طاقتن سان نت نون اقتصادي، فوجي ۽ سفارتي ڳنڍ جوڙن [ناهن جي چار ۾ ڦاٿل هئا"..... (صفحو ٢١-٢٢)

تنهن زار شاهي روس جيڪو خود سامراج هو تنهن کي پاڪستان جهڙي جديد نوآبادياتي ملڪ جي برابر بيهارڻ ۽ ان جهڙو ڪري پيش ڪرڻ جيڪو خود عالمي سامراج جي محتاجي ۽ محڪوميءَ ۾ جڪڙيل آهي— انتهائي غلط آهي. ٻيو فرق تہ اهو دور ذڪر ڪيل علائقي ۾ بورجوا جمهوري انقلابن جو دور هو.

جڏهن تہ پاڪستان جديد نوآبادياتي دور مان گذري رهيو آهي. پاڪستان لاءِ هي دور آمريڪي سامراج کان، جديد نوآبادياتي نظام کان قومي آزادي حاصل ڪرڻ جي هڪ اهم مرحلي سان واسطو رکي ٿو. يعني اسان جهڙن ملڪن لاءِ هيءَ مرحلو سامراج دشمن جمهوري انقلاب جي تڪميل جو، قومي جمهوري انقلاب جو مرحلو آهي. وڪٽر تائيگننڪو جي لفظن ۾: "سامراج خلاف جدوجهد ۾ سياسي آزادي حاصل ڪرڻ ڪانپوءِ اڳوڻين بيٺڪيتن ۽ نيم بيٺڪين جي عوام جو مکيہ مقصد اقتصادي آزادي ٻنجي وڃي ٿو" ص ٥٤ يا هي تہ "اڳوڻيون بيٺڪون هينئر بہ مظلوم قومون آهن" (ص ٣٩ قومپرستي بطور نظريو ۽ پاليسي.)

زار شاهي روس ۽ جديد نوآبادياتي پاڪستان جي خاص حالتن ۾ فرق جي باوجود، اسان کي اهو بہ ڏسڻو پوندو تہ زار شاهي روس ۾ جيڪو هڪ سامراجي، مطلق العنان بيٺڪي طاقت هو، لينن جي رهنمائيءَ ۾ بالشويڪ پارٽيءَ قومي مسئلي جو بين الاقواميت پرستانہ حل ڪيئن ڳوليو. سامراج هيٺ بورجوا جمهوري انقلابن جي ذڪر ڪيل دور ۾ قومي آزادي جي

تحريڪ جو عمومي رجحان سامراجي طاقتن کان آزادي، عليحدگي حاصل ڪرڻ ڏانهن هو. ٻيءَ ڪي، مظلوم ۽ محڪوم ملڪ]
قومون گهڻو تڻو سامراجي ملڪن جي قومي سرحدن کان ٻاهر هيون. جڏهن ته زار شاهي روس جي خصوصيت هيءَ هئي ته مظلوم ۽ محڪوم قومون ان جي سرحدن اندر هيون. لينن زار شاهي روس ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن کي حق خودارادِيت ڏيڻ يعني عليحدگي جي آزادي جي پرجوش پنيرائي ڪئي. هن واضح ڪيو ته مطلق العنان روس ڪنهن به قوم کي زبردستي پنهنجين سرحدن ۾ رکي نٿو سگهي. هن ان جي به سخت مذمت ڪئي ته صرف مها روسين کي ئي هڪ آزاد قومي رياست قائم ڪرڻ جو حق آهي. هن اهو پڻ واضح ڪيو ته مظلوم قومن ڏانهن زار شاهي جو رويو، غير مها روسين تي مها روسين کي حاصل برتري ۽ مها روسي قوم پرستي جي زهر روس کي قومن جي قيد خاني ۾ بدلائي ڇڏيو آهي ۽ اهڙي طرح قومن جي گڏجي رهڻ کي مشڪل بلڪ ناممڪن بنائي ڇڏيو آهي. مظلوم ۽ محڪوم قومن جي زارسٽ روس کان آزاد ٿيڻ جي قومي آزادي جي تحريڪ روس اندر موجود هئي، پر آزادي جي ان تحريڪ ۽ زارسٽ روس اندر هلندڙ ٻين لڙاين کي ڪيئن هڪ واحد انقلابي ڌاري ۾ سمويو ويو. ان بابت وڪٽر ٿاٽڪيننڪو هيئن ٿو ٻڌائي .... بالشويڪ پارٽيءَ سوشلزم لاءِ مزدور طبقي جي جدوجهد، ملڪ گير امن تحريڪ، زمين لاءِ هارين جي جدوجهد ۽ روس جي پيڙهيل عوام جي قومي آزادي جي تحريڪ کي واحد انقلابي ڌارا ۾ سمويو ۽ انهن قوتن جو رخ سرمائيداري جي تختي اونڌي ڪرڻ ڏانهن ڪيو .... ”دور حاضر جي قومي آزادي جي انقلابن جا مسئلا“ ص ١٦

رهي ڳالهه پنجاب جي ته اڄوڪو پنجاب نه ته ڍڍوڪو مها روس آهي ۽ نڪي برطانوي، آمريڪي، فرانسيسي ۽ جاپاني سامراج آهي. ۽ نڪي اڄوڪو پاڪستان ڪو مها پنجاب آهي ۽ نه ئي اڄوڪي پنجابي قوم مها روسي قوم آهي. انهن جي وچ ۾ فرق، دوستن واري بولي ۾ صرف ”مقداري نه پر خاصيتي آهي. ان جي باوجود ته نوآبادڪار سامراجين جي سازش جي نتيجي ۾ پنجابي قوم خود هڪ ورهايل قوم آهي، اڄوڪي گهڻ قومي ملڪ پاڪستان ۾ ان جي حيثيت وڏي قوم واري آهي. پاڪستان جا حڪمران طبقا ۽ گروه جن ۾ جنرل شاهي نوڪر شاهي جو وڏو حصو آهي ۽ رياستي ڪاروبار ۾ ان جو موثر عمل دخل بلڪ غلبو آهي پنجاب سان وابسته آهي ۽ هڪ خصوصي امتيازي حيثيت جي مالڪ آهي. پاڪستان جي حڪمران طبقن ۾ پنجابي حڪمران طبقي جي بالادست حيثيت لنهي نندين ۽ مظلوم قومن جي پيٽ ۾ پنجاب يا پنجابي قوم کي بحيثيت مجموعي غالب حيثيت ۾ بدلائي ڇڏيو آهي. ان کان علاوه هٿياربند فوجن جي خاص ڪري پنجاب مان ڀرتي جيڪا برطانوي سامراج جو ڇڏيل نوآبادياتي ورثو آهي، پاڪستان ۾ قومي سوال جي جمهوري حل کي، قومن جي وچ ۾ رضاڪارانه اتحاد ۽ ڀائيچاري کي پيچيده بنائي ڇڏيو آهي. ڇاڪاڻ ته هڪ ته فوجي ٽولا وقفي وقفي سان پاڪستان جي عوام جو اقتدار اعليٰ غصب ڪندا ۽ ڪڏهن وڳڙ هڪ نه ٻي مظلوم قوم تي فوجي چڙهايون پڻ ڪندا رهيا آهن ۽ ٻيو ته هٿياربند فوجن تي، بظاهر ملڪي پر اصل ۾ سامراجي دفاع جي لاءِ جملي قومي آمدني جو وڏ ۾ وڏ سيڪڙو خرچ ٿي رهيو آهي. برطانوي سامراج جي ڇڏيل ۽ آمريڪي سامراج جي پلو

نوڪر شاهي پاڪستان جي خاص طرح مظلوم قومن جي جبر ڪرڻ ۾ اڳري آهي. پنجاب جي حڪمران فوجي ٽولي ملڪ اندر مظلوم قومن سان قومي امتياز ۽ قومي نابرابري ڪي رياستي اهڙي جو درجو ڏئي ڇڏيو آهي. جديد نوآبادياتي تسلط ۽ سرمائيداري جي ناهموار ترقي واري قانون جو منطقي نتيجو هو وڃي بيٺو آهي جو سياسي اقتدار ۽ معاشي ترقي جي مرڪزن کان مظلوم قومون ڌڪجي پري وڃي ٽيون آهن. سامراج نواز ۽ طويل آمرانه دور مظلوم قومن ۾ ان احساس ڪي شديد بنائي ڇڏيو آهي ته پاڪستان ۾ انهن جي حيثيت "ڏاڙڻي" واري آهي ۽ پاڪستان ۾ هنن جو ڪو مستقبل ناهي. مظلوم قومن اندر پنجاب جي خلاف نفرت جو ڪارڻ پنجاب جي عوام دشمن استحصالي طبقي، خاص طرح پنجاب جي حڪمران فوجي گروه جو غاصبانه اقتدار ۽ جبر آهي. ان ڪري ڪنهن به طرح جو قومي امتياز ۽ نابرابري چاهي اها رياستي ادارن ۾ شرڪت جي سلسلي ۾ روا رکي وڃي، ملازمتن يا مختلف معاشي ميدانن ۾ هجي، ناجائز ۽ غير منصفانه آهي. مظلوم قومن جي خلاف قومي جبر جون مختلف شڪليون چاهي اهي فوجي ڪارروايون جي صورت ۾ هجن، ون يونٽ، مضبوط مرڪز، "نظريه پاڪستان" "ملڪي سلامتي" ۽ "اسلامي اخوت" جي آڙ ۾ هجن، انعام نيلام، فوجي فارمن ۽ فوجي فائونڊيشن جي نالي ۾ سنڌ جون زمينون فوجي ۽ سول نوڪر شاهي جي حوالي ڪرڻ جي صورت ۾ هجن، ناقابل قبول ۽ قابل مذمت آهن. پر قومي جبر اهم جز آهي ان ڪل استحصال ۽ جبر جو جيڪو سامراج ۽ ان جا دلال پاڪستاني حڪمران سڄي ملڪ جي عوام جو ڪري رهيا آهن. مظلوم قومن تي جبر ۽ استحصال جي شدت

جوڻ پاڙون ترقي جي سرمائيدارانه راهه ۾ ڪتنل آهن، آپيشاهي رجعت ۽ جديد بيلڪيت جي وحشيانه راڄ ۾ پيوست آهن چوته جديد بيلڪي رياست چاهي اها پاڪستان جيان گهڻ قومي هجي يا چلي جيان هڪ قومي هجي. فوجي آمريتون ڪنهن خاص قوم جون قابل قبول يا مڙهيل لعنتون نٿيون سڏي سگهجن، پر اهي آمريڪي سامراج طرفان نون آزاد رياستن تي قبضي جو مکيه ۽ اثرائتو هٿيار ٿين ٿيون. اسرندڙ ملڪن ۽ قومن جي معيشت کي، انهن ملڪن جي مکيه رياستي ادارن کي سياست ۽ ثقافت کي هرطرح سان بين الاقوامي سامراج جي تابع ڪرڻ جون سازشون هڪ عالمگير، "ٽين دنيا" جي ملڪن ۾ نظر ايندڙ مظهر آهي. اهڙي طرح فوجي راڄ کان آزادي سامراج کان آزادي وٺڻ جي سوال سان ڳنڍيل آهي، فوجي آمريتن جي دور ۾ پاڪستان جهڙن گهڻ قومي ملڪن جي خصوصي صورتحال جي پيش نظر قومي جبر ۽ استحصال ۾ واڌارو ٿئي ٿو پر فوجي آمريت جو حقيقي فرض ۽ اصلي مشن مظلوم قومن تي جبر ڪرڻ نه ملڪ کي سامراج وٽ گروي رکڻ هوندو آهي. هن جو لازمي نتيجو اهوئي نڪرندو آهي ته عوام سياسي آزادين کان ۽ قومون خود مختياري کان محروم ٿي وينديون آهن، ۽ مظلوم محنت ڪش طبقا سامراجي ۽ دلال سرمائي جي شديد استحصال جو شڪار ٿيڻ لڳندا آهن. فوجي آمريتون قومي مسئلي کي هڪ ته حل ڪري نٿيون سگهن پر فوجي آمريتن جو رستو قومي سوال جي حل سان نٿو رو سگهجي. بنگالين جي جان آزاد بنگلا ديش ۾ به فوجي جنرلن مان ڪانه ڇٽي آهي. ڇو؟ ڇا اتي به قومي مسئلو موجود آ يا ڪا "ظالم قوم" اهي؟

پاڪستان ۾ قومي جبر جي ٿوس مادي صداقت جي باوجود سان ڪي، ترقي پسند ڪارڪنن ڪي ان جي اصل ۽ بنيادي سبب ڪي کولڻ کپي. وطن دوست م.ف جا دوست قومي نابرابري ۽ امتياز ۽ حد ته اها آهي ته ننڍين قومن جي خلاف هر ڪارروائي ۽ قوم جي ذميداري، ويندي غير جمهوري حڪمراني ۽ مارشل لا به، ڇڙ پنجابي قوم جي ”سازش“ آهي. آمريڪي سامراج، پاڪستان جا سامراج نواز دلال حاڪم طبقا ۽ ٽولا انن جي نظرن کان اوجهل ٿي ٿا وڃن. اڄ عوام جا بنيادي، شهري ۽ انساني حق کسيل آهن، تقرير ۽ تحرير جي آزادي ناهي، شاگردن کي يونين ٺاهڻ جو حق ناهي، مزدورن کي ٽريڊ يونين سازي ۽ هڙتال جو حق ڪونهي، هارين کي هارپ جو حق ۽ ضمانت ناهي، تعلم ۽ تعليم کانپوء روزگار جي ضمانت بدران ”ريسٽيڪيشن“ ۽ ”بيروزگاري“ جي ”آزادي“ آهي، ملڪ جو اقتصادي ڏيوالو نڪري چڪو آهي، غريب عوام مهانگائي جي چڪيء ۾ پيسجي رهيو آهي، اسين آمريڪي فوجي حڪمت عملي، سياسي ۽ اقتصادي غلاميء ۾ ڦاٿل آهيون، ماڻهن کي ٽي ويلا ماني نصيب ڪانهي، ٽيڪسن مٿان ٽيڪس مڙهي پورهيت ۽ وچولي طبقي جي ماڻهن جا کيسا ڪترِيا پيا وڃن پر فوجي ٽولو آمريڪا کان ايف-١٦ گهرائي هٿياربند فوجن کي جديد سازو سامان سان ليس ڪري رهيو آهي. ان سان گڏ قومي حق پڻ کسيل آهن. حقيقت ته اها آهي ته ملڪ ۾ چند ڪاڻ ڪلين وڏن سرمائيدارن، اعليٰ فوجي ۽ سول ڪامورن ۽ مارشل لا نواز جاگيردارن کانسواءِ اڪثريتي عوام جي حالت اذيت ناڪ حد تائين ناقابل برداشت بنجي چڪي آهي. پوءِ اهو سڀڪجهه ڪنهن جي ظلم ۽ ڏاڍ جو، بالادستي جو نتيجو آهي؟

عوام جي هر قسم جي بنيادي، انساني، سياسي، معاشي قومي حقن کان محرومي بنجز پنجابي قوم جي بالادستي، قومي ڏاڍ جو نه بر پاڪستان جي سامراج نواز عوام دشمن حڪمران ٽولن جي آمريت جو، آمريڪي سامراج، جي ٺاهيل جديد نوآبادياتي نظام جو اڻ ٽر نتيجو آهي. پاڪستان جو هي سياسي، سماجي ۽ معاشي نظام جنهن جي رکوالي عالمي سامراج ۽ ڏيهي رجعت ڪن ٿا. پورهيت ۽ جمهوري طبقن ۽ مظلوم قومن جي استحصال ۽ محڪوميت جو ذميدار آهي.

حڪمران طبقي جي جارحانه قوم پرستي جو روپ: نظريه پاڪستان | پاڪستاني نيشنلزم ڇو؟

ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته قومي جبر ۽ استحصال غالب قوم ۽ مظلوم قومن جي پورهيت طبقي جي بدي ۾ رخنو وجهي ٿو. غالب قوم جو حڪمران طبقو يعني پنجابي حڪمران طبقو ننڍين قومن ۽ قوميتن جي عوام جي بي رحمي سان ڦرلٽ ڪري ٿو. رياستي ادارن، ملڪي اقتدار، معيشت، واپار، ملازمتن ۽ هر شعبي ۾ غالب قوم جي قوي و نوڪر شاهي، سرمائيدار طبقي ۽ ان حد تائين جو وچولي ۽ هيٺئين طبقي کي به برتري ۽ ترجيح حاصل آهي. انڪري جيڪڏهن مظلوم قومن | قوميتن جي طرفان اهو چيو وڃي ٿو ته پنجابي غالب قوم جو ڪردار رکي ٿي ته ان ۾ گهٽي حد تائين صداقت آهي. پنجابي حڪمران ٽولو جنهن جو پاڪستان تي راڄ سامراجي مفادن ۾ آهي قومي جبر جي ان عملي سلسلي، کي پاڪستاني نيشنلزم، نظريه، پاڪستان، اردو قومي زبان ۽ هندوستان- دشمني جي نظرئي جي پوزيشن ۾ لڪائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. هي ۽ استحصالي جنهن جي جارحانه قوم پرستيء جو روپ اوڏر تي ورتل

پاڪستاني نيشنلزم ۽ هڪ ٻوڪيو نظريہ پاڪستان آهي، خود پنهنجي سرزمين جي پنجابي عوام کان قومي معنيٰ ۾ ڪٽيل آهي. هنن جو رڻجيت سنگهہ، بلها شاهہ، خواجہ فريد، مادو لال حسين، وارث شاهہ ۽ هير رانجهي جي عظيم تاريخي ۽ ثقافتي ورثي سان ڪو تعلق ناهي: هي پاڙيہو مير جعفر بڻيل آهي جنهن جي تسلط جي قيمت قومي طور تي پنجاب جي خود ڪشي آهي. ان ڪري هن جو نعرو پنجابي قوم نہ پر پاڪستاني قوم بڻجي ٿو جنهن جي آڙ ۾ مظلوم عوام ۽ مظلوم قومون پاڪستان ٺهڻ کان وٺي پيڙهجندا رهيا آهن. ١٩٧١ع ۾ حڪمران طبقن جي شاونسٽ ۽ جارحانہ پاليسي اوير پاڪستان کي ٽڪي ٽار ڪري ڇڏيو. اهڙي ريت ٻہ قومي مسلم ليگي نظريو خليج بنگال ۾ غرق ٿي ويو. تڏهن بہ حڪمران طبقا نظرياتي مملڪت جي ڪوڙي ۽ ٺڳيءَ جي ناهہ جي تبليغ تان هٿ نٿا کڻن. پاڪستاني قوم پرستي بي جان ۽ بي پاڙي آهي جوتہ اها استحصالي نظام ۽ ڍانچي جي مفادن جي بچاءَ جو ڍڪڻ آهي. ان کي جارحانہ ۽ مصنوعي طور تي مسلط ڪرڻ جو ردعمل پاڪستان جي وجود کان ٿي وڌندڙ نفرت ۾ ظاهر ٿي رهيو آهي. ان جو ردعمل جتي مظلوم قومن ۾ قومي سجاڳي ۽ ننڍي قوم جي تنگ نظر قوم پرستيءَ جي شڪل ۾ نڪتو ۽ نڪري رهيو آهي، اتي خود پنجاب جي اندر پنجاب جي قومي تشخص لاءِ وچولن ۽ پيڙهيل طبقن ۾ ر وڌي رهيو آهي. هڪ غالب پر قومي معنائن ۾ انتهائي ٻيل قوم جي عوام جي قومي تشخص لاءِ سجاڳي جوڪا م مومن جي قومي بيداري ۽ قومي جدوجهد کان ڪٽيل ميرا گهٽ آهي— جمهوري تحريڪ جي مفاد ۾ ۽ حڪمران

طبقن طرفان قومن جي انڪار واري نظرئي کي ڏڪ هڻي ٿي ۽ حاڪم طبقي جي رجعتي نيشنلزم جون پاڙون وڏيڪ ڪوڪليون ڪري ٿي.

پنجابي حڪمران طبقي جي جارحانہ قوم پرستي جيڪو "غير پنجابي" روپ ڌارڻ تي مجبور ٿي آهي انڪري هيءُ پنهنجي توسيع پسندي ۽ ٻين قومين جي حقن تي ڌاڙا هڻڻ دوران پنجاب جي عوام کي ان حد تائين شريڪ نہ ڪري سگهيو آهي (جيتوڻيڪ گهٽي حد تائين شريڪ ڪيو اٿس) جنهن حد تائين عمومن حاوي قومن جو بورجوازي اهل هوندو آهي. ۽ ان ئي سبب جي ڪري جو پنجابي حڪمران پنجابي قوم، ٻولي ۽ ثقافت جي انڪار سان پنهنجو ڏنڊو جاري رکيو اچي، هيءُ پنجابي پورهيتن کي پاڻ سان ان حد تائين ڳنڍڻ ۾ ڪامياب نہ ٿي سگهيو آهي جنهن حد تائين مظلوم قومن جي استحصال ۽ "مال غنيمت" ۾ ورهاست واري سوال تي عمومن غالب قوم جي بورجوازي غالب قوم جو "قومي اتحاد" قائم ڪرڻ ۾ ڪامياب ويندو آهي.

ان ڪري جمهوريت ۽ انقلاب جي سوڀ لاء، مظلوم طبقن جي بين الاقواميت پرستي جي بنياد تي ٻڌي لاء — ضروري شرط ترقي پسند قوتن ۽ خاص ڪري پنجاب جي ترقي پسندن طرفان پاڪستان اندر مظلوم قومن جي عوام لاء هر ان حق جو مطالبو ۽ جدوجهد آهي جيڪي صرف ۽ صرف پنجابي قوم سان وابستگي جي ڪري حاصل آهن. ان ڪري قومي نابرابري ۽ امتياز جي خلاف آواز اٿارڻ خاص طرح پرولتاريہ ۽ ۽ ان جي اتحادين جو لازمي فرض آهي. ان ريت غالب قوم جي جارحانہ قوم پرستي ۽ قومي جبر ۽ ان جي ردعمل ۾ نندي قوم جي

تنگ نظر قوم پرستي جي ڪري پورهيت عوام ۾ پکڙيل قومي نفرت ۽ عليحدگيءَ جون سرحدون ٽٽنديون ۽ ٻنهي قومن جي پورهيتن جو استحصال جي خلاف اتحاد سگهارو ٿيندو. جيئن ته ڪ اسان غالب قوم جي جارحاڻي قوم پرستي ۽ ننڍي قوم جي قوم پرستي ۾ سدائين فرق ڪندي محڪوم قومن جي قومي حقن جي جدوجهد جو ساٿ ڏيندا آهيون پر ننڍي قوم جي بورجوازي جي طرفان تنگ نظر قوم پرستي پکيڙي پورهيت عوام جي صفن ۾ اتحاد ۽ ڦيٽهڙي وجهڻ جي ڪوشش کي هن ناڪام بڻائيندا آهيون ڇو ته هو پورهيت عوام کي پنهنجو چيلو بڻائڻ چاهيندو آهي، ۽ ڪمن پرولتاري بين الاقوا ميت پرستي جي راه تان ٿيڙڻ هٿائڻ جي زوردار ڪوشش ڪندو آهي. لينن جي لفظن ۾:

”مظلوم ۽ مجبور قومن جي بورجوازي پرولتاريه کان مطالبو ڪندي ته بورجوازي جي غير مشروط حمايت ڪريو ڇو ته ان جا مطالبا ”عملي“ آهن، سڀ ”عملي“ آهن. سڀ کان عملي راهه ته اهائي آهي ته جيئن سڀني قومن کي حق عليحدگيءَ ڏيڻ لاءِ نه پر هڪ خاص قوم جي عليحدگي جي حق ۾ سڌو سنئون ”ها“ ڪئي وڃي. پرولتاريه ان قسم جي عمل پرستي جي خلاف آهي. قومي رياست جي تشڪيل جا برابر حق ۽ قومن جي برابري کي تسليم ڪرڻ سان گڏوگڏ پرولتاريه سڀني قومن جي ولتارين جي سڀني اتحاد کي سڀ کان وڌيڪ قدر جي نگاهه ن ڏسي ٿو، سڀ کان وڌيڪ مقدم سمجهي ٿو“....

قومي سوال جو تنقيدي جائزو. صفحو ٩٤-٩٥

وطن دوست جي ليڪڪ دوستن اصل ۾ پاڪستان جي ڪم طبقن ۽ خاص طرح پنجاب جي حڪمران فوجي ٽولي

نوڪر شاهي جي آمرانه قدمن کي پنجابي قوم جي ”ظلمن“ جو مثال بنائي تنگ نظر قوم پرستي جو مظاهرو ڪيو آهي. پنجاب جي استحصالي طبقن، مضبوط مرڪز جي رکوالن ۽ ”وحدانيت“ جي ٺيڪيدار نوڪر شاهي خود پنجابي قوم جي تشخص، ٻولي، ادب ۽ ڪلچر جي ترقيءَ کي مٽائي ۽ روڪي رکيو آهي. پنجاب کي فوجي ڀرتي جي علائقي ۾ بدلائي ڇڏڻ خود پنجاب جي محنت ڪش جمهوري عوام جي خلاف، عوام جي جمهوري ۽ طبقاتي آزادي جي خلاف سامراجي منصوبن جي ڪڙي آهي. مظلوم قومن ۽ پنجاب جي ترقي پسندن کي ان سازش کي ڀرپور نموني اگهاڙو ڪرڻ کپي جي صورت ۾ هو هڪ ئي رياست اندر پرولتاري بين الاقواميت پرستي جي اصول سان انصاف نه ڪري سگهندا. پورهيت طبقي ۽ بين انقلابي جمهوري قوتن کي قومي مسئلي کي نظرانداز نه ڪندي پنجاب جي ان پسمانده رخ کي پڻ اهميت ڏيڻي پوندي. ۽ ان سان گڏوگڏ پنجاب اندر فوجي آمريت خلاف عوام جي نفرت ۽ مخالفت کي جمهوري ۽ انقلابي جدوجهد ۾ مدغم ڪرڻو پوندو. ڇو ته سامراجي، آپيشاهي راڄ خلاف پنجاب جي عوام ۾ جمهوري آزادي ۽ معاشي برابري واسطي ويڙهه جو جذبو ڏينهون ڏينهن وڌي رهيو آهي. ترقي پسند قوتن تي لازم آهي ته اهي پنجاب جي ان مثبت، سجاڳ پهلو کي وڌيڪ سگهارو بنائڻ جي جدوجهد ڪن. اها ڳالهه گڏيل دشمن يعني سامراج ۽ ڊڪٽيٽرشپ جي خلاف مظلوم قومن جي قومي برابري ۽ خود مختياري واري لڙائي کي تقويت بخشيندي. پنجاب اندر ظالم ۽ مظلوم طبقن جي وچ ۾ تضاد هڪ اٽل حقيقت آهي ۽ جيڪو ان کي مڃڻ جي باوجود ان کان انڪار ڪري ٿو ته سامراج پنجاب

جي عوام جو استحصال نٿو ڪري يا بحيثيت مجموعي پنجابي عوام جي خلاف مظلوم قومن اندر نفرت کي تيز ڪري ٿو سو دراصل انقلاب جي آدرش جي نه بورجوا قوم پرستي جي خدمت ڪري ٿو.

سو منهنجي نظر ۾ پنجابي قوم جي حيثيت نوآبادياتي دور جي جارح ۽ قابض قوم ڪانهي. بين لفظن ۾ پنجاب نه بيٺڪي نوت آهي ۽ نه ڪي سامراج انڪري اها ليکني. ڪسولي موجب ظالم قوم به نٿي سڏي سگهجي. پر ساڳي وقت تي عوامي اقتدار اعليٰ بدران ملڪ جي حاڪميت جو ڪل اختيار پنجاب جي فوجي نوڪر شاهي، ڪراچي ۽ پنجاب جي متئين دلال سرمائيدار طبقي کي ٺيڪي تي نٿو ڏئي سگهجي ۽ مظلوم قومن جي ڏتڙيائي ۽ ساڻن ٿيندڙ نابرابري کي ”خدائي تقدير“ نٿو سمجهي سگهجي. جمهوريت ۽ قومي برابري ئي بدل نظام ئي مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن جي مفاد ۾ آهي. سامراجي چٽي هيٺ اڄ پاڪستان ”مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن جو قيدخانو“ آهي. هن ملڪ جي عوام جي غلاميءَ جي رات بيحد طويل آهي. اسان وٽ سياسي نظام جو بنياد شروع کان ئي غيرجمهوري ۽ عوام دشمن رهيو آهي. صحيح معنيٰ ۾ ”حق حڪمراني“ پاڪستان جي عوام وٽ نه پر واشنگٽن جي سامراجين وٽ رهيو آهي. سامراج پاڪستان ۾ سندس مفادن جو تحفظ رواجي بورجوا جمهوريت يا پارليماني طريقهء حڪومت ۾ نٿو ڏسي. چوته سندس دلال حاڪم طبقي يا طبقن جون عوام ۾ پاڙون ڪونهن هنن جي رجعتي نظرئي ۽ سياست کي عوام رد ڪري ٿو، هنن جي عوام دشمن رت پياڪ معاشي نظام کي ماٿهو ڌاهڻ چاهين ٿا. پاڪستاني رياست عوامي رضامندي جي طاقت تي نه پر

رياستي مشينري جي ڏاڍي ۽ سامراجي امداد جي انجيڪشن جي سهاري تي بيٺل آهي. هٿ ٺوڪي ”اسلامائيزيشن“ کي ۽ م سچائي چڪو اهي. ۽ قومي جبر جي خلاف پورهيت طبقو ۽ مظلوم قومون سخت مزاحمت ڪري رهيون آهن. اڌ داخلي صورتحال کان علاوه عالمي طور تي امن ڪيمپ ۽ سوشلسٽ بلاڪ جي سوين، افغانستان جي قومي جمهوري انقلاب جي استحڪام ۽ پاڙيسري سامراج مخالف حڪومتن جي موجودگي سامراج ۽ جنرل شاهي کي ڏکئي ۾ مبتلا ڪري ڇڏيو آهي. عالمي ۽ علاقائي طور تي سامراج دشمن قوتن جي پيش قدمي پاڪستان جي جمهوري عوام ۽ مظلوم قومن کي سامراج ۽ فوجي راڄ خلاف سندن جدوجهد ۾ نئون عزم ۽ حوصلو ڏنو آهي. تازو جمهوري جدوجهد دوران سنڌ جي عوام جي بهادرانه ايثار ۽ جمهوري تحريڪ ۾ ان جو رهنمايانه ڪردار اسانجي تاريخ جو بي مثال واقعو آهي. پاڪستان جي پورهيت، انقلابي پارٽي جي تجزئي موجب: ”جيتوڻيڪ اها تحريڪ سنڌ تائين محدود رهي پر انجا اثر لامحدود نڪرندا“ اڄ عوام جي دشمنن جي سخت ترين عوام دشمني جي باوجود اهي اندروني طور تي کوکلا، عوام کان انتهائي ڪٽيل آهن. اونهي، سياسي، سماجي، معاشي ۽ نظرياتي بحران جي ڪري عوام لاء ملڪ کي جديد نوآبادياتي رياست مان بدلائي— جمهوري انقلاب ذريعي قومي جمهوري رياست قائم ڪرڻ جا روشن امڪان موجود آهن. اڄ جي صورتحال ۾ آزاد قومي جمهوريت جو رستو ئي اهڙو رستو آهي جنهن تي هلي ڪري ملڪ کي سامراجي چنبي مان آزاد ڪرائي سگهجي ٿو، جمهوريت سماجي انصاف، قومي آزادي، خوشحالي ۽ امن کي ماڻي سگهجي

و، ان رستي سان هلي ڪري ٿي، جيڪو مقصد صرف ۽ صرف جمهوري ۽ پورهيت طبقن جي مضبوط ٿيڻ ۽ عوام اندر وسيع تنظيم سان ئي حاصل ٿي سگهي ٿو — عوام فوجي آمريت کي ٽاش پاش ڪري سگهندو، سماج کي جمهوري بڻائي ڇڏيندو، ۽ پاڪستان ۾ قومن کي مڪمل قومي حق يعني حق خوداراديت (عليحدگي جي حق سميت) ڏياريندو.

قومي مسئلي کي پاڪستان جي حالتن ۾ خصوصي اهميت ڏيندي اسان کي ان لاءِ وڏي ۾ وڏي ڪوشش ڪرڻي آهي ته قومي امنگن ۽ جذبن جو وهڪرو عوامي جدوجهد جو، سامراج دشمن لڙائي جو ۽ سيني. قومن جي پورهيتن جي بين الاقواميت پرست ملڪ گير لڙائي جو حصو بڻجي. ته، ڪي هي قومي لڙايون ڇڙوڇڙ ۽ اصل دشمن يعني سامراج ۽ آمريت تي وار بدران قومي ڇنڊا پٽ ۽ عليحدگي جي ڪٽيل ويڙهه ۾ بدلجي وڃن. ۾ حاڪم طبقي طرفان ڪنهن به قوم تي وحشيانه جبر ۽ ڪاهه جي صورت ۾، جيڪا عوامي حقن جي جدوجهد جي ڪنهن به خاص حصي ۾ شدت جي ڪري — ممڪن آهي (جنهن جو ثبوت پاڪستان جا حڪمران طبقا بنگال، بلوچستان ۽ تازو سنڌ ۾ ڏئي چڪا آهن) اسان ان قوم سان گڏ هونداسين، جارح حڪمران ٽولي ۽ سندس هٿ ٺوڪئي رياستي سلامتي جي نظرئي سان نه. جيئن پاڪستان جي پورهيت انقلابي پارٽي جي ٻي ڪانگريس جي دستاويز ۾ چيو ويو آهي:

....”قومي حقن کان انڪار رجعتي طبقن ۽ سامراج جي مفاد ۾ ئي آهي.“ جڏهن ته قومي حقن جي جدوجهد سڄي پاڪستان جي جمهوري ۽ پورهيت عوام جي زبردست مفاد ۾ آهي. جڏهن ڪنهن حصن يا ڪن

علائقن ۾ اها جديد تميز ٿي وجي ٿي، ته اهي خاص جتا دشمن جو مجموعي طور تي تختو اونڌو ڪرڻ ۾ مددگار ثابت ٿيندا، جنهن سان سڄي پاڪستان جي عوام جي نجات بيحد ويجهي ٿي ويندي"....

ڪشمير، گلگت ۽ بلتستان جو مسئلو

اسانکي هي مسئلو برطانوي سامراج جي ته ويڙهائو پاليسي هيٺ تاريخي طور ورثي ۾ مليو آهي. (رياست ڪشمير جي تنازعي ڪان سڀ واقف آهن.) اسان اصولي طور تي ننڍين قومن ۽ قوميتي نسلي گروهن جي هرطرفي- ترقي ۽ خود مختياري جي حق ۾ آهيون. مارڪسي زبردستي انضمام ۽ گڏوگڏ اهڙي هٺ ٺوڪي خود مختياري ۽ آزادي جي پڻ خلاف هوندا آهن جنهن جي پردي پٺيان سامراجين جو هٿ سڄي ۽ جنهن جو مقصد آزاد علائقي کي سامراجي چوڪيءَ ۾ بدلائي ڇڏڻ هجي، بهرحال ڪشمير، گلگت ۽ بلتستان جو مسئلو پاڪستان ۽ هندوستان جي سامراج دشمن عوام جي مفادن جي تابع آهي، ٻنهي ملڪن جي عوام طرفان ان مسئلي جو پرامن ۽ باعزت حل انهن قومتن يا قوميتي نسلي گروهن جي عوام کي ترقي ۽ خود مختياري جي روشن راه تي گامزن ڪندو ۽ علاقائي ڇڪتاڻ جي امڪان کي ختم ڪندو.

باقي ان منطق جي باري ۾ ڇا چئجي ته "پنجابي قوم پنهنجي سرمائيدارن کي ترقي وٺرائي رهي آهي." اصل ۾ ڳالهه ان جي ابتڙ آهي. سرمائيدار يا سرمائيداري جي ترقي صرف ۽ صرف مزدور طبقي سميت سموري پيڙهيل عوام جي استحصال ذريعي ٿي سگهي ٿي. جاگيردار طبقي جي خوشحالي هارين جي رت ۽ پگهر جي قيمت تي ٿي سگهي آهي. ڇا اها ڳالهه درست

هي ته سنڌي قوم سنڌي سرمائيدار ۽ جاگيردار کي ”ترقي“
ڪري وٺرائي. منهنجي خيال ۾ دوست جيڪڏهن سنجيدگي سان
غور ڪندا ته کين اها ڳالهه، نه صرف عجيب پر بي بنياد پڻ
لڳندي ته پنجابي قوم ”پنهنجي سرمائيدار“ کي ترقي ڪري وٺرائي.
طبقاتي نڪتهء نظر ۽ عملي زندگي ٻئي ان جي تصديق ڪن
ٿيون ته سرمائيدار طبقو چاهي ڪهڙي به قوم جو هجي، ان
جي ترقيءَ جو مطلب آهي، ان قوم جي وسيع تر حصن جي
محنت جي ڦرلٽ. هونئن ان ڳالهه ۾ شڪ ناهي ته سرمائيدار
جي دولت ۾ اضافو تڏهن ئي ممڪن آهي جڏهن پورهيت مادي
پيداوار جي عمل ۾ حصو وٺي، اضافي قدر پيدا ڪري ۽ لٽجي.
پر ڇا ڪجهه سرمائيداري هيٺ پورهيت مجبور آهي جو پيٽ
پالڻ لاءِ سرمائيدار جي قبضي ۾ آيل پيداواري ذريعن، صنعتن،
ڪارخانن، کاڻين ۽ زمينن وغيره ۾، اجرتي غلامي جي زنجيرن
۾ جڪڙجي پاڻ کي ڦرائي. يعني ”سرمائيدار کي ترقي وٺرائي“
عظيم لينن جي لفظن ۾: ”اجرتي مزدور جي لاءِ ان سان ڪوبه
فرق نٿو پوي ته ان کي غير مها روسي بورجوازي نه پر صرف
مها روسي بورجوازي لٽي ٿو، يا يهودي بورجوازي لٽي ٿو، يا
يهودي بورجوازي نه پر پولش بورجوازي لٽي ٿو.“.... باوجود
ان جي ته هيٺ ۽ مزدور ساڳي ڪارخاني سان وابسته هوندا
آهن پر سندن رشتو آقا ۽ غلام وارو هوندو آهي، دوستاڻو،
سهڪار وارو نه پر دشمنيءَ وارو. هڪ جي ترقي، ٻي جي ڦرلٽ
ذريعي ئي ٿي سگهي ٿي.

جيڪڏهن ان لاءِ ته اهو چئي سگهجي ٿو ته، هو نسلي،
قومي، لساني يا فرقيوار جذبن جو مظاهرو ڪندي، پنهنجي قوم ۾ سنڌي
سماجي بنياد وسيع ڪرڻ جي خيال کان ملازمتن وغيره ۾

”پنهنجا ماڻهو“ رکي ”ٿو“ اهڙن ۽ ڪيترن ٻين امتيازي قدمن وسيلي ظالم يا غالب قوم جو حڪمران ٽولو پنهنجي قوم ۾ سندس خلاف جدوجهد کي اڀرڻ کان روڪيندو آهي، ۽ مراعات يافته ۽ دلال گروهه پيدا ڪندو آهي. جنرل ضيا جڏهن سنڌ ۾ ”مير برادران“، ”قاضي برادران“، سنڌي قوم پرستي جي مشهور پرچارڪ ظفر علي شاهه ۽ سنڌن جهڙن ٻين غدار ۽ موقعي پرست سنڌين تي مشتمل دلال گروهه پيدا ڪري سگهي ٿو ته پوءِ هو پنجاب ۾ ته ان کان به وڌيڪ هوشياري، ۽ وڏي پيماني تي ”گهرو دلال“ پيدا ڪرڻ ۾ ڪا ڪسر ڪين ڇڏيندو. پر ان جي معنيٰ اها ته ڪانه. تي ته حڪمران ٽولي جي ان چالبازي جي ڪري ڪا به قوم مجموعي طور تي ”پنهنجي“ يا ”پرائي“ استحصالي طبقي جي پيچ لٽڪائو تي وڃي.

جناب ٻٽي جي باري ۾

وطن دوست مزدور فيڊريشن جي دوستن سنڌن خط ۾ هي پڻ فرمايو آهي:

....”سنڌي قوم سان پنجابي قوم جي هڪ ظالمانه رويي جو مثال. ١٩٧٧ع ۾ ڀٽي جي جمهوري حڪومت جو زوري خاتمو ۽ ڀٽي کي ١٩٧٩ع ۾ ڪوڙي ڪيس ۾ ڦاسي ڏيڻ. هن ڪيس کي ڏسي سان لينن جي مضمون ”مهذب يورپ ۽ وحشي ايشيائي“ ۾ ڄاڻايل هڪ ڪيس ياد اچي ٿو. جنهن ۾ هندوستان جي هڪ ائين سالن جي معصوم ڇوڪري سان انگريز ڪرنل جو بدفعلي ڪرڻ. ان کان پوءِ ڪورٽ ۾ انگريز جج جو ان ڪيس مان ڪرنل کي بري ڪرڻ، ڪرنل جي شاهدي ۾ انگريزن جو پيش ٿيڻ ۽ معصوم ڇوڪري جي بچاءُ جي شاهدن کي ڪورٽ ۾ پيش ٿيڻ جي اجازت نه ڏيڻ ۽ آخر ۾

هندوستان جي انگريز حڪومت طرفان ان ڪرنل جي ڪلم ڪلا حمايت ڪرڻ. لينن هن ڪيس کي انگريز قوم جي ظلم جو هڪ عظيم مثال سڏيو هو. جيڪڏهن ڀٽي جي ڪيس کي ڏسبو (اهو ان ڪيس کان به ڪيئن ڀيرا وڌيڪ اهم ۽ تاريخي ڪيس هو) جنهن ۾ پنجابي فوج، نوڪر شاهي، پنجابي جج، جيل انتظاميه ۽ ٻيا پنجابي سياستدان آفيسر وغيره سڌا سنئون شريڪ هيا. اهڙي حالت ۾ هن ڪيس کي ڇا چئبو ۽ پنجابي قوم جي ڪردار کي ڇا چئبو؟ جيڪڏهن ڪو مت جو موڙهيل هجڻ نو چوي ته ”پاڪستان جيئن ته عالمي سامراج جي جديد بيٺڪيت آهي ۽ پنجابي قوم خود عالمي سامراج جي استحصال جو شڪار آهي تنهن ڪري اها ٻين قومن ۽ قوميتن کي ڦري لٽي ڪونه ٿي سگهي.“ ته هن جي دليل ۾ ڪوبه وزن ڪونهي. (ص ٣٨) لمڪ دوستن پنجابي قوم جي ظلمن جو مثال ڏيندي اهو ”نئون انڪشاف“ ڪيو آهي ته ”١٩٧٧ع ۾ ڀٽي جي جمهوري حڪومت جو خاتمو ۽ ڀٽي کي ١٩٧٩ع ۾ قتل جي هڪ ڪوڙي ڪيس ۾ ڦاسائي ڦاسي ڏيڻ“ سنڌي قوم سان پنجابي قوم جي ظالمانه رويي جو هڪ مثال آهي. ۽ ان ڪانپوءِ فورن ڪامريڊ لينن جي مضمون ”مهذب يورپ ۽ وحشي ايشيائي“ جو حوالو ڏنو اٿن ۽ سندن لفظن ۾ ”ڀٽي جي قتل“ جي ڀيٽ ڪئي اٿن هڪ هندوستاني نينگر سان انگريز ڪرنل جي بدفعلي سان. اعليٰ سياسي ذهن ڪهڙا نه بهترين مثال چونڊيا آهن.

هن غلط بياني کي چٽو ڪرڻ تمام ضروري آهي. هي اصل ۾ مسٽر ڀٽي جي سنڌ اندر حامين ۽ پيپلز پارٽي جي رڪنن ۾ پنجاب جي عوام خلاف نفرت کي وڌائڻ جي سازش آهي جنهن جو هي دوست بنا سوچڻ سمجهڻ جي شڪار ٿي ويا آهن.

جناب ذوالفقار علي ڀٽي کي جنهن ڏينهن [۴ اپريل ۱۹۷۹]
تي ڦاسي چاڙهيو ويو تنهن رات بي بي سي جي نشريي جي
خبر ڪجهه هن ريت هئي:
”ذوالفقار علي ڀٽي کي ڦاسي ڏني وئي آهي.... ضياء پنجاب
جو، فوج پنجاب جي، جج پنجاب جا.“ سامراجي نشرياتي اداري
جي ان پروپيگنڊا ۾ ۽ وطن دوست جي ترقي پسند دوستن جي
لفظن ۾ نقطء نظر ۾ ته جيترو به فرق ڪونه ٿو ڏسڻ ۾ اچي.
ڇو ته بي بي سي کي ۽ نه ڪي وطن دوست وارن کي رواجي
قوم پرستن جيان اها سچائي ڏسڻ ۾ آئي ته ”پنجاب صوبي ۾
مسٽر ڀٽي کي زبردست حمايت به حاصل آهي.“
اڄ اها ڳالهه ڪنهن کان ڳجهي آهي ته آمريڪي سامراج
پي اين اي جي ڊالر تحريڪ جي بهاني سان فوجي ٽولي جي
ذريعي جناب ڀٽي جي سول حڪومت جو تختو اونڌو ڪرايو
۽ ان جي ئي اشاري تي ڪيس شهيد ڪيو ويو. آمريڪا پنهنجي
ڏوه کي، پاڻ کي لڪائڻ لاءِ سندس خدمت گذار سامراجي
نشرياتي اداري کان خبر ڏياري ته اهو سڀ ڪجهه پنجاب جو
ڪيل آهي. چونڊيل حڪومت جو تختو اونڌو ڪرائي آمريڪي
سامراج ۽ ان جا دلال ٻنهي پاڪستاني جنرل ۽ قومي اتحاد
جا رجعت پرست، پر ظالمانه رويو ٿيو وڃي پنجابي قوم جو.
پاڪستان جي ملڪ گير جمهوري تحريڪ جي مضبوطي
کان سامراج ۽ ان جا دلال شروع کان ئي ڏڪندا رهيا آهن. خاص
ڪري جڏهن کان هي ضيا حڪومت قبضو ڪيو ويٺي آهي،
سامراجين جي ڪوشش عوام جي جمهوري اڀار کي ٽڪر ٽڪر
ڪرڻ تي مرڪوز رهي آهي. هنن هڪ سٽيل منصوبي تحت
مسٽر ڀٽي جي ڦاسي خلاف ردعمل ۽ سندس حمايت ۾ عوام

اندر ڀرپور جذبي کي قومي ٽڪرن ۾ ورهائڻ جو گهاٽ پئي گهڙيو آهي.

مختلف قومن جي وچ ۾ هٽ وٺي نفرت پيدا ڪرڻ سامراجين جو من پسند مشغلو آهي. ان سان آمريت مضبوط ٿئي ٿي، جمهوري هلچل ڪمزور ٿئي ٿي ۽ سامراج جا مفاد محفوظ ٿا رهن. چوته هو پس منظر ۾ هليو ٿو وڃي ۽ اصل نشانو وري به هيءَ يا هوءَ قوم ٿي بڻجي. مظلوم قوم جي حقن جي سامراج دشمن جدوجهد ۽ سامراج نواز عليحدگي پرست تحريڪ ۾ ڏار ڏار شيون آهن. مسٽر ڀٽي جي ڦاسي جي تشريح ٿي بي بي سي کان ويندي اهي سڀ ماڻهو متفق آهن جن جي دلي تمنا اها هئي ته جناب ڀٽو ڀلي ڦاهي چڙهي ته جيئن سندن لفظن ۾ تڏهن "آزادي جي راهه آسان ۽ منزل ويجهي ٿيندي." اهي مصلحت پرست ۽ موقعي پرست گروه جن جنهن وقت مسٽر ڀٽي کي ڦاهي چاڙهيو پئي ويو ته اهي نه رڳو ڪو احتجاج ڪرڻ لاءِ تيار نه هئا پر ڪنهن به احتجاج جا سخت مخالف هئا. اهي جن "ڀٽي ۽ سندس پارٽي جي مخالفت ڇو"؟ جهڙا ڪتاب ڇاپي پهرين پي اين اي ۽ بعد ۾ مارشل لا حڪومت کي خوش ڪيو هو، ۽ جن قومي اتحاد جي رجعتي تحريڪ دوران اها ڌمڪي ڏني هئي ته "ڀٽي کي سنڌ يونيورسٽي ۾ داخل ٿيڻ نه ڏنو ويندو." اخبار "صداقت" ان جي شاهد آهي. ۽ جن شهيد نذير عباسي جي شهادت خلاف سنڌ يونيورسٽي ۾ شاگردن جي احتجاج جي اڳواٽي ڪندڙ شاگردن تي اين-سي-سي جا بهاڻ وسائي ڪين رت ۾ ڪاڙهو ڪيو هو پر احتجاج ڪندڙن کي گرفتار ڪرڻ ۾ پوليس جي مدد ۽ رهنمائي پڻ ڪئي هئي.

پنجاب جي عوام طرفان سڄي ملڪ جي جمهوريت پسند

عوام جيان جنرل ضيا جي فوجي آمريت جي مزاحمت ڪئي آهي ۽ ڪري رهي آهي. پنجاب جي عوام جي وڏي اڪثريت سڄي ملڪ جي عوام جي اڪثريت جيان فوجي آپيشاهي جو طوق لاهڻ جي حق ۾ آهي. جنهن ڪري ملڪ جي جمهوري تحريڪ کي سامراجي پٺو جنرل شاهي کي هٽائڻ لاءِ اجا به تمام گهڻو مضبوط، منظم ۽ متحرڪ ٿيڻو پوندو. پنجاب ۾ جمهوري قوتن تي هن مرحلي ۾ ذميداري اچا به وڏي وڃي ٿي ۽ اتي تحريڪ جي شدت هن فوجي ٽولي جي بيدخليءَ لاءِ بيحد موثر ثابت ٿيندي. پر جيڪو به ائين چوي ٿو، يا عوام کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪري ٿو ته جنرل ضيا ۽ پنجابي قوم جي پشت پناهي سان مسٽر ڀٽي جو تختو اونڌو ڪيو آهي اهو نه صرف تنگ نظر قوم پرستي پکيڙي ٿو ۽ حقيقتن کي ٽوڙي مروڙي پيش ڪري ٿو پر "قوم پرستي" جي جوش ۾ پنجاب جي عوام کي جنرل ضياءَ جي ڪيمپ ۾ بيهاري ضياءَ حڪومت کي مضبوط ڪري رهيو آهي ۽ اهڙو فرد جمهوريت جي، پورهيت عوام جي ڪا خدمت نه پيو ڪري.

مسٽر ڀٽي جي اقتدار جي خاتمي ۽ ڦاسيءَ کي محدود قومي حدبندين ۾ رکي ڏسڻ يا ڏيکارڻ سان ڏيهي رجعت پرست، سامراجي دلال ۽ موقعي پرست گڏوگڏ پرڏيهي سامراج پردي پٺيان هليا ٿا وڃن. اها ڳالهه مارشل لا جي اندروني ۽ خارجي سببن تي پڻ ڍڪ ڏئي ڇڏي ٿي. عوام مسٽر ڀٽي جي خلاف فوجي بغاوت ۽ لڳاتار ضيا حڪومت جي قدمن مان، اهو نتيجو ڪڍيو آهي ۽ ٺيڪ ڪڍيو آهي ته سامراج، فوجي نوڪر شاهي دلال سرمائيدار طبقي ۽ قدامت پرست جاگيردار طبقي جي ڪري سنڌن متان مارشل لا مڙهيل آهي.

طويل فوجي آمريت ۽ خاص ڪري جناب ڀٽي جي شهادت ۽ تازي ايم آر ڊي جي هلايل هلچل جي نتيجي ۾ عوام ۾ — خاص طرح سنڌ ۾ سياسي شعور بلند ۽ ملي تنسي وڌي وئي آهي. منجهس سامراج دشمني، استحصال دشمني ۽ قومي برابري لاءِ جدوجهد جو جذبو تکو ٿيو آهي. پر خاص ڪري سنڌ جي عوام جي جدوجهد جو رخ پنجاب دشمنيءَ ڏانهن ڦيرائڻ لاءِ ات جيڏا اڻ نهڪندڙ مثال ۽ غلط بيانيون گهڙڻ ڪهڙي طبقاتي مارڪسي سوچ آهي.

مسٽر ڀٽي جي باري ۾ همدردانه جذبي رکندڙ وطن دوست جي ليکڪ دوستن کان صرف اهو سوال ڪندس ته همدردي ۽ احساس جي ڪسوٽي عمل هوندو آهي. پنجاب جي انهن ريت پسندن پيپلز پارٽي جي ڪارڪنن جي باري ۾ توهان ڪهڙو خيال آهي جن مسٽر ڀٽي جي ڦاسي جي خلاف تنهن وقت سنڌ ۾ هلندڙ ايجيٽيشن سان گڏوگڏ احتجاج طور پاڻ کي ساڙيون ڏئي جانيون قربان ڪيون، جن هزارن جي تعداد ۾ وڙا کاڌا، جن لاهور جي شاهي قلعي ۽ پنجاب جي ٻين جيلن ٽارچر سيلن ۾ ايذاءَ سٺا ۽ جيئن اڄ به بقول شاگرد اڳواڻ حيدر شاه جي، (جيڪو ساهيوال جيل ۾ قيد آهي ۽ جنهن شاهي قلعي ۽ ٻين سرحد، پنجاب جي قيد خانن ۾ ايذاءَ ن ۾ عذابن کي سهڻو پيو آهي)—: ”پنجابي نوڪرشاهي قوم جي مظلوم طبقي تي شديد ظلم ڪري ٿي. مون ان جو قريبي مشاهدو هتي جي جيلن ۽ قلعن ۾ رهڻ سان آهي“. ملڪ جي حالتن کان باخبر رهندڙ هر سياسي ڪارڪن ٿو ته ۱۹۸۰–۸۱ع کان پنجاب جي جيلن اندر ۽ عقوبت هن ۾ سوين جمهوريت پسندن سان ڪهڙا هاڃا ٿيندا رهيا

آهن. اڄ به لبيا سازش ڪيس، پمفليٽ ڪيسن، وغيره جا
ڪيترن ڪيسن ۾ ۱۹۸۱ع کان مسلسل بند واردن ۾ ڏ
ڀڙين ۽ هٽ ڪڙين سان ڪٽين نوجوان ۽ وينڊي يونيورس
جا پروفيسر بند آهن. ۽ ”تخريب ڪاري“ جي الزامن ۾
۽ ۲۰ سال ڪيرو ڦاهي ۽ چڙهن ٿا. ان جو تفصيل اي
انٽرنيشنل جي رپورٽن ۽ رسالي ”ويو پوائنٽ“ (انگريز
۾ ڇپجندو رهيو آهي. پنجابي عوام جي انهن سپوتن جو ڪر
ڀٽي صاحب جي هم قوم اهڙن ڏلهن همدردن جي پيٽ ۾
پيرا وڌيڪ قابل تحسين آهن جن مسٽر ڀٽي جي ڦاسي ۽
خلاف احتجاج طور اخباري بيان ۽ پمفليٽ جاري ڪرڻ
پري جي ڳالهه آهي ـــ پر ڪڏهن ڀٽي صاحب جي وارثن ـ
عذر خواهي به نه ڪئي.

. ۽ حيرت، دوستن جا اسان جي باري ۾ هي لفظ پڙهي
ٿي: ”ڀٽي جي اقتدار تان لهڻ ۽ ڦاهي چڙهڻ وارن واقعن
هڪ لفظ به وات مان ڪونه ڪڍيائون“....ص ۵۱ .

اسان پي اين اي جي رجعتي تحريڪ، جنرل ضياء
فوجي بغاوت ۽ جناب ڀٽي جي ڦاسي جي خلاف جيڪو احتجا
ڪيو تنهن کان سنڌ جا شاگرد، سپاف جا ڪارڪن، عوا
پيپلز پارٽي جا ڪارڪن ۽ قيادت پوري ريت آگاهه آهن. ا
احتجاج جو صرف هڪ ننڍڙو مثال هي آهي ته ”ع- اپر.
يوم- حساب“ نالي هڪ پمفليٽ ڀٽي صاحب جي ءِ ور
جي موقعي تي ڇپرائڻ جي ”جرم“ ۾ ڊي ايس ايف جا
ساٿي (امداد چانڊيو، محمد خان سولنگي ۽ شير محمد مگريو
ست ست سال جي سزا ڪاٽي رهيا آهن، ڏهه ڏهه ڦٽڪا کا
چڪا آهن ـــ ۽ مارچ ۱۹۸۱ع کان مسلسل جيل ۾ آهن.

آمريڪا، يهودي سرمائيدار ۽ عليحدگي!

۽ دوستن هڪ هنڌ هيئن لکيو آهي:

.... ”ٻي ڳالهه ته جيڪڏهن رياستي ادارن ۾ ڪنهن ننڍي قوم جي نمائندگي ڪافي ٿورڙي ڇونه هجي پر جيڪڏهن ان قوم جي سرمائيدارن کي معاشي طور تي وڏيڪ فائدا آهن ۽ هڪ وسيع مارڪيٽ ملبل آهي ته اهو لازمي ناهي ته اهو سرمائيدار عليحدگيءَ لاءِ جدوجهد ڪري. مثلن آمريڪا ۾ يهودي سرمائيدار پارليامينٽ ۽ رياستي ادارن ۾ ٿورائي ۾ هجڻ جي باوجود آمريڪا کان عليحدگي جي ڳالهه نٿو ڪري.“ ص۸۶

دوست چون ٿا ته جيڪڏهن رياستي ادارن ۾ ڪنهن ننڍي قوم جي بورجوازي جي نمائندگي ڪافي ٿورڙي ڇونه هجي پر جيڪڏهن ان قوم جي سرمائيدارن کي معاشي طور تي وڏيڪ فائدا آهن ۽ وسيع مارڪيٽ ملبل آهي ته اهو لازمي ناهي ته اهو سرمائيدار عليحدگي لاءِ جدوجهد ڪري. پر ان لاءِ مثال ڇوندبندي دوستن حد ڪري ڇڏي. چون ٿا آمريڪا ۾ يهودي سرمائيدار پارليامينٽ ۾ ۽ رياستي ادارن ۾ ٿورائي جي باوجود آمريڪا کان عليحدگي جي ڳالهه نٿو ڪري. يلا دوست! ڪڏهن اهو سوچيو اٿو ته آمريڪا ۾ يهودين جو ڪهڙو تاريخي جاگرافيائي ۽ قومي جدا ڪانه علائقو آهي جو هو عليحدگي جي ڳالهه ويهي ڪري؟

پهو ته دوستن ثابت ڪيو آهي ته رياستي ادارن ۾ ننڍي قوم جي بورجوازي جي شرڪت ٿوري آهي تڏهن به هن لاءِ اهم مفاد معاشي ۽ وسيع مارڪيٽ جو آهي. سو لازمي ناهي ته عليحدگي لاءِ وڙهي.

پر ننڍي قوم جي سرمائيدار جي ابتڙ ننڍي قوم جي

پورهيت عوام جو مفاد ڇا ۾ آهي؟ ان ۾ ته عليحدگي لاءِ لازمي طور تي وڙهي- ۽ وڙهڻ کان پوءِ پنهنجي قوم جي بورجوازي کي هڪ ”وسيع ترين مارڪيٽ“ پليٽ ۾ رکي پيش ڪري ۽ رياستي ادارن ۾ ان جي مڪمل بالادستي ۽ بورجوا راڄ کي يقيني بنائي؟ ان جو مفاد پاڪستان جهڙن جديد نوآبادياتي، گهڻ قومي ملڪن ۾ هن ۾ آهي ته سڄي رياست ۾ سڀني قومن جي پورهيتن، هارين ۽ ٻين محب- وطن قوتن سان متحد ٿي، آمريت، رجعت پرستي، قومي اڻ برابري ۽ سامراجيت جا ڏنڊا پٽڻ لاءِ انقلاب برپا ڪري، قومي انصاف ۽ مساوات جو جهنڊو کڻي، قومي سوال کي پڻ حل ڪري.

ننڍي قوم جو بورجوازي، ”الڳ مارڪيٽ“ ۽ ”آزادي“ جي جدوجهد

دوست لکن ٿا: ”تي ڳالهه ته مظلوم قومن ۽ قوميتن محروم ۽ قومي بورجوازي وغيره عليحدگي جي ڳالهه ڪند دراصل جيڪو ٿورائي جو جواز پيش ڪري ٿو سو جواز ڪو هن جو خيالي ناهي. ان ڪري جو هو گذريل ٣٧ سا کان سياسي توڙي معاشي طور تي اقتدار کان محروم رهيو آ (سواءِ ٿورڙي عرصي جي) تنهن ڪري هن کي پنهنجي آزاد منڊي جي ضرورت آهي. انهيءَ ڪري جيڪڏهن آزادي لاءِ ويڙهه ڪري ٿو ته ان کي اهو چئي رد ڪيو و ۽ آزادي جي مخالفت ڪئي وڃي ته قومي ۽ محروم سرمائيدا آزاديءَ لاءِ وڙهن ٿا انهيءَ ڪري قومي آزادي جي جدو غلط آهي ته اها هڪ انقلاب دشمن ٿيندي، قومي مسئلي حل ڪرڻ نه پر جارحانه قوم پرستي جو شڪار ٿيندو، سامرا جي خدمت گذاري ڪبي.

اهو ذهن ۾ رکڻ گهرجي ته قومي آزادي يا قومي حق خوداراديت جي جتي به ضرورت مظلوم قوم جي مزدور کي آهي اتي قومي سرمائيدار کي به آهي- بهرحال اسان جي هن جملي مان اها معنيٰ نه ورتي وڃي ته اسان قومي سرمائيدار جي وڪالت پيا ڪريون پر پرولتاري نقطه نظر تحت مظلوم قوم جي قومي سرمائيدارن جي قومي مسئلي ڏانهن رويي متعلق ڳالهايون پيا- (جزوي طور تي)- قومي سرمائيدار جو پڻ سامراج دشمن ڪردار رهي ٿو تنهن ڪري جمهوري جدوجهد (جنهن ۾ قومي جدوجهد پڻ شامل آهي) ۾ هڪ حد تائين حصو رهي ٿو- باقي رهيو مسئلو الڳ الڳ قومن ۾ الڳ علحدگي جي ويڙهه ته ان تي اسان هيٺ بحث ڪنداسين... (صفحو ٢٨)

اصل ۾ مون پنهنجي خط ۾ ان حقيقت ڏانهن اشارو ڪيو هو ته پاڪستان ۾ ڪي حلقا جمهوريت | جمهوري راڄ لاءِ هلندڙ جدوجهد جي مخالفت ان بنياد تي ڪن ٿا ته جمهوريت ۾ ڇاڪاڻ ته اڪثريت جي حڪومت هوندي آهي انڪري پاڪستان ۾ پلي جمهوريت اچي به سهي، ته ذهن اسيمبلي ۾ اڪثريت پنجابين جي ٿيندي، تنهن ڪري سنڌ ۽ ٻين ننڍين قومن جو مفاد ان آهي ته جمهوريت جي لاءِ نه، صرف علحدگي لاءِ سنڌن لفظن ۾ ”قومي آزادي لاءِ وڙهجي.

سنڌ ۾ اهڙو نقطه نظر جي ايم سيد صاحب جي حلقن جو رهيو آهيو آهي جنهن ۾ ايم آر ڊي طرفان هلندڙ جمهوريت جي بحالي واري تحريڪ ۾ نه صرف حصو ڪونه ورتو پر ان

جي ڪلر ڪلا مخالفت ڪئي- رڳو اهو ئي نه هو مارشل لا جي خلاف ملندڙ هيستائين مختلف تحريڪن ۽ ايجيٽيشن ۾ نه صرف شامل نه ٿيا آهن پر جڏهن به ڪي اهم واقعا ٿيا ۽ موقعا آيا ۽ جمهوري قوتن ننڍيون وڏيون لڙايون ڪيون هنن سدائين انهن جي سخت مخالفت پئي ڪئي آهي- مارشل لا جي خلاف سرگرم عمل ترقي پسند ۽ جمهوريت پسند شاگرد تنظيمن جي تنظيم ۽ جدوجهد ڪي جتي فوجي حڪومت ڪچلي سگهي ۾ ڪامياب نه وئي آهي، اتي هي دوست سندن "قومي فرض" کان ڪڏهن به غافل نه رهيا آهن ۽ سنڌ جي تعليمي ورسگاهن ۾ "آزادي لاءِ هٿيار بند جدوجهد جي پريڪٽس" ترقي پسند شاگردن تي ڪندا رهيا آهن.

تازو جمهوري تحريڪ دوران جڏهن سنڌ ۾ عوام ڪي فوجي لانگ بوٽ چيٿاڙي ۽ فوجي گنون رت ۾ وهنجاري رهيون هيون، تڏهن اسان جا ڪي "سنڌي پرست" مسلم ڪاليج حيدرآباد مان ايم آر ڊي مرده باد جا نعرا هڻندي جلوس ڪڍي رهيا هئا ۽ مارشل لا نوازي ڪي ڍڪڻ لاءِ مارشل لا مرده باد جا نعرا به هڻندا ٿي ويا- هنن فوجي حڪومت جي ان دعويدار ڪي ته اها سنڌ جي علحدگي جي تحريڪ آهي، جمهوري تحريڪ آهي، جمهوري تحريڪ ناهي، پنهنجي طريقن سان به تقويت رسائي- سندن اصل مقصد ايم آر ڊي جي آڙ ۾ عوام ڪي جمهوري تحريڪ کان بدظن ڪرڻ هو، ان جو لازمي ۽ سڌو فائدو فوجي حڪومت ڪي پهتو، جيڪا ان ڪي "علحدگي" جي آڙ ۾ چيڀاڙڻ چاهي پئي- علحدگي جي هر تحريڪ جيڪا جمهوري تحريڪ جي مدمقابل بيهي رهي، فوجي

نتا ۽ سامراج جي فائدي ۾ وڃي ٿي. جڏهن
جمهوريت لاءِ وڙهندي، مارشل لا سان ٽڪر
ٿيندي قومي حقن جي جدوجهد سامراج دشمن
مريت دشمن بڻجي ٿي. پر سنڌ واسين کي تڏهن
ڍي حيرت ٿي جڏهن اها تحريڪ هلي بس ٿي، سوين سوڙهه
ٿي ويا. ته انهن جي ڪسجڻ وقت فاشي هٿن کي جن
سنڌين نتي روڪيو، سي اوچتو ئي اوچتو ننڊ مان اٿي چوڻ
لڳا "هاها! سنڌين سان ڇا ٿي ويو، ايم آر ڊي وارن، سالميت
ليڪيدارن سنڌين کي مارائي ڇڏيو!" هن تحريڪ ۾
جي عوام جي زبردست ايثار کي ۽ بهادريءَ
تحريڪ جي ڪٽر مخالف "قومپرستن" ۽
ڪاهي کي تحريڪ جو ڪلهن حد تائين سات
پندڙ پنجاب جي جمهوريت پسند ماڻهن جي
نني ۾ وجهڻ لاءِ وڏا جتن ٿي رهيا آهن. ان
۾ ڪو شڪ ناهي ته جمهوري تحريڪ ۾ سنڌ جي عوام جي
ڀرپور شرڪت ۾ مظلوم قوم جي قومي جذبي جو اثرائتو
دخل هيو پر اهو جذبو قومي حقن جي لاءِ، جمهوريت لاءِ
آمريت دشمن ۽ سامراج دشمن هو. فوجي ٽولي جي
سنڌ اندر وحشت بحيثيت مجموعي سنڌي قوم جي قومي امنگن
۽ احساسن کي شديد بڻايو آهي. هن تحريڪ نه صرف سنڌ جي
عوام کي پنهنجي قوت جو احساس ڏياريو آهي، سنڌ جي
تشخص کي اڀاريو آهي ۽ ان جي بهادريءَ جو نئون سرخ ۽
سونهري باب تحرير ڪيو آهي پر سڄي پاڪستان جي عوام
اهو حوصلو پڻ ڏنو آهي ته عوامي قوت آڏو پاڙهيتو فوجي
ٽ ۽ آمريڪي هٿيار ڪا معني نٿا رکن.

هن تحريڪ دوران سامراجين جي اها ڪوشش هئي. جنهن ۾ هڪ حد تائين اهي ڪامياب به ويا ۽ هميشه رهيا تي ته جمهوري تحريڪ جو دائرو وسيع نه ٿئي. جڏهن به هنن کي اهو خطرو هوندو آهي ته اها هلچل وسيع تر ٿيندي وڃي ٿي ته پوءِ هو ان کي علائقائي تحريڪ ۾ بدلائڻ جي سازش سٽيندا آهن. جمهوري تحريڪ جي وسعت عوام جي فتح کي ويجهو آڻيندي ۽ يقيني بڻائيندي آهي ۽ ان جي محدوديت عوام کان وڌيڪ قربانيون طلب ڪندي آهي ۽ عوام دشمنن کي گهٽ نقصان ٿيندو آهي. ڪڏهن ڪڏهن سامراجي موت کي ويجهو ڏسي جتي جمهوري تحريڪ وڌيڪ طاقتور هوندي آهي ان کي محدود ڪري ان کي چيڀاٽڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ان حالت ۾ عليحدگي حڪمرانن طرفان مڙهي ويندي آهي. جيئن بنگال کي يحيٰ فوجي ٽولي جي ذريعي ڌڪي ڌار ڪيو ويو. ظاهر آهي ته پوءِ ان علائقي جي عوام يا قوم لاءِ ڏاڍ ۽ جبر جون زنجيرون ٽوڙڻ لاءِ واحد رستو عليحدگي وڃي بچندو آهي ۽ انهن عوام يا قوم لاءِ ڏاڍ ۽ جبر جون زنجيرون ٽوڙڻ لاءِ واحد رستو عليحدگي کي ٿي ظلم ۽ استحصال کان ڇوٽڪاري جو واحد علاج ڏسن ۽ ان لاءِ قوم کي نت نوان فريب ڏيکاري ٻڌڪائي وڃڻ واري بورجوا پاليسي جي پورهيت طبقو، مارڪسوادي ۽ سامراج، دشمن جمهوري قوتون مخالفت ڪندا آهن. اهو ته اسين به سمجهون ٿا ته فوجي آمريت جو ڏنڊو جيترو وڌيڪ عوام تي حملي آور

رهندو. ملڪ سامراج جي ذيلي رياست بڻجندو ويندو. قومن ذاتين امتياز ۽ جبر جي حملت جاري رهندي. جمهوريت جي راهه ۾ ديوارون کڙيون رهنديون ته پوءِ ڏينهون ڏينهن ملڪي اتحاد اڃان ئي ڪمزور ٿيندو ويندو. ان جون پاڙون کوکايون ٿينديون وينديون. ۽ کوکلي ڪاٺ جي ٿنڀن تي عمارت بيهي نٿي سگهي. ملڪ جون عمارتون تڏهن ئي ڏنادار ٿي، بيهي سگهن ٿيون، جڏهن انهن جا بنياد مظلوم عوام ۽ قومون هجن. عوام ۽ قومن جي رضاڪارانه اتحاد کان سواءِ، اتحاد، استحڪام ۽ سالميت کي حڪمران ڪيترو نه ورجائين اهو هڏي ماڻهن جا ڪن پچي پيا منفيد ڪان وٺي ضيا حڪومت جنهن طرح سان عوام تي حمله آور آهي. مظلوم قومن کي ڪچلي رهي آهي ۽ انهي ڪري، موجوده حڪومت هٿان ملڪ جو ٻيڙو ٻوڙي رهي آهي.

تنهن ڪري جمهوريت جي مخالفت ڪرڻ يا ان لاءِ ملندڙ جدوجهد کي سبوتاڙ ڪرڻ جي معنيٰ فوجي راڄ کي مضبوط بنائڻ جي برابر آهي. ان بنياد تي جمهوريت جي مخالفت ته ان ۾ اڪثريت وري به پنجاب جي ٿي ويندي، جمهوري جدوجهد کي منفي نظر سان ڏسڻ جو نتيجو آهي. چاهي ڪير سوشلسٽ انقلاب آڻڻ چاهي، يا آزادي وٺڻ چاهي، ان لاءِ آريت سان ٽڪر کائڻو پوندو. اهي ترقي پسند جمهوري ۽ قوم پرست قوتون جيڪي فوجي راڄ جو خاتمو چاهين ٿيون. تن کي سندن اتحاد مضبوط ڪرڻو پوندو. هڪ ٻئي جي خلاف جيڪڏهن هنن جو رويو دشمنانه رهيو ته پوءِ اصل دشمن يقيني سامراج ۽ فوجي راڄ پاڻ کي بچائي ويندو.

ان ۾ ڪوشڪ ناهي ته پنجاب جو عوام پاڪستان جي مجموعي آبادي کان اڪثريت ۾ آهي، پر اهو پنجاب جي عوام جي خواهش جو نتيجو ڪونهي ۽ نڪي (خاندالي منصوبه بندي) جي ذريعي ان جي اڪثريت گهٽائي سگهجي ٿي. قومون وڏيون به ٿينديون آهن، ننڍيون به ٿينديون آهن. اصل ڳالهه برابري واري نظام جي آهي ۽ انسان جي آزادي جي آهي. ان لاءِ هن مدي خارج استحصالي نظام کي ڊاهڻو پوندو. جنهن جي شروعات يقينن فوجي ٽولي جي غائبانه اقتدار جي خاتمي سان ٿيندي. ان دشمن کي، هٿائي، ذلت آميز شڪست ڏيڻ کان سواءِ ڪوبه چارو ڪونهي.

جمهوريت جو ڪڍهڻ حقيقي معنيٰ ۾ جمهوريت هجي، لولي لنگڙي ۽ ضيا واري "شوريٰ ڪريسي" نه هجي، جي ۽ سول نوڪر شاهي جي عمل دخل کان پاڪ خاطر ترح جي. ايچ. ڪيو جي ديو کان ازاد هجي، اقتدار اعليٰ واشنگٽن کان ڇني عوام جي هٿن ۾ اچڻ جي صورت ۾ هجي هڙي جمهوريت جمهوري عوام ۽ مظلوم قومن جي رضاڪارانه حاڪميت هوندي، اها هڪ قوم جي ٻي قوم مٿان بالادستي نه هوندي. پاڪستان جهڙي گهڻ قومي ملڪ ۾ جمهوريت ڄيستائين جمهوريت تي ٿي نٿي سگهي جيستائين اها قومي ظلم ۽ جبر کي ختم نه ڪري، نه ته نون قانونن امتناعي نظر بندي وغيره کي ختم نه ڪري ۽ جمهوريت تيستائين سلامت رهي ٿي نٿي سگهي جيستائين عوام کي وڏن سرمائيدارن مان ۽ مڏي خارج جاگيرداري باقيات مان ڇوٽڪارو نه ملندو.

اڄ به جمهوريت لاءِ وڙهندي اهو چڱي ريت محسوس ڪري سگهجي ٿو ته سامراج پاڪستان ۾ بورجواه جمهوريت به گوارا نٿو ڪري. اهڙي حالت ۾ عوام وڙهي جيڪا جمهوريت وٺندو سا صرف بورجوازيءَ لاءِ نه وٺندو، پوري قوم جي وسيع سامراج دشمن طبقن ۽ حصن لاءِ وٺندو ۽ اها قومي جمهوريت هوندي.

اهو دوست آهي ته پاڪستان ۾ هيستائين ننڍين قومن جي بورجوازيءَ کي سياسي اقتدار ۽ معاشي ترقي ۾ ڀائيوار نه بڻايو ويو آهي. تنهن ڪري ننڍين قومن جي بورجوازي جو پاڪستان جي حاڪم طبقن سان ٽڪر به آهي. پر ان بورجوازي جي لاءِ به رستا آهن اقتدار ۾ اچڻ جا. هڪڙو قومي هٿن جي جدوجهد کي عوام جي جمهوري تحريڪ جو

حصو بنائيندي سامراج ۽ پاڪستاني برسراقتداردارن قوتن سان وڙهي- ۽ پيو اهي جمهوريت جي لاءِ جدوجهد کان مايوس ٿي، "لڳ مارڪيٽ" تلاش ڪرڻ لاءِ ڏار چاڙهي ويهن جو- جيڪڏهن اهو اقتدار ۾ اچڻ چاهي ٿو هن حاڪم طبقي سان لڙي ڪري، ته پوءِ ان کي عوام سان گڏجڻو پوندو. ۽ جيڪڏهن بناوڙهن هوسمجهي ٿو ته ڌوجي آمريت مان هن جي جان ڇٽي ويندي ۽ کيس "الڳ مارڪيٽ" ملي ويندو ته پوءِ شايد اها به هن جي ڀل آهي. بنا وڙهڻ جي بورجوازي اقتدار جو خواب ڏٺهن ڏسي سگهي ٿو پين لفظن ۾ وڙهڻ جي راه ترڪ ڪري سگهي ٿو جڏهن هن کي سامراج مان آسرو هجي ته اهو هنن جي مدد ڪندو.

اسان ننڍين قومن جي بورجوازي ۾ هڪ حد تائين جمهوري ۽ سامراج دشمن امنگن کي نظرانداز نٿا ڪيون پر اسان هن يا هن ننڍي قوم جي بورجوازي جي "الڳ مارڪيٽ" لاءِ پڻ قوم کي قربان ٿيڻ جي ڪوٺ ڪونه ڏينداسين. بلڪل اهڙي ريت جيئن اسان ڇوڪي پاڪستان کي سامراجي، هڪ هٽي ڪارپوريشنن جي، وڏي دلال بورجوازي جي "مارڪيٽ" بنجي رهڻ جي خلاف آهيون. بهرحال اسان هڪ اهڙي معاشي سرشتي جي هڪ ۾ آهيون جنهن ۾ سامراج جي، دلال سرمائدار جي بالا دستي نه هجي اسين بورجوازي جي سڀني محب وطن حصن (جن ۾ ننڍن قومن جي بورجوازي به شامل آهي) جي ايرڻ ۽ اسرڻ جا طرفدار اهيون. ان ريت جو ملڪ بورجوازي جي منڊلي بنجي وڃي، پر سامراجي تسلط کي ختم ڪندي اسان جي

معيشت جو بنياد عوام جي وسيع جمهوري حصن جي مفادن موجب هجي. قومي جمهوري رياست پورهيت عوام سان گڏ بورجوازي جي محب وطن پرتن جي ترقيءَ کي رياستي جمهوري ڪنٽرول ۾ يقيني بنائي سگهي ٿي. افغانستان جي انقلابي حڪومت فادرلينڊ فرنٽ ۾ محب وطن صاحب جائيداد طبقن/ حصن جي نمائندن کي شريڪ ڪري رهي آهي، حڪومتي معاملن ۾ انهن جي شرڪت ۽ معاشي ميدان ۾ ڪين تحفظ ڏئي رهي آهي. ان نجي ملڪيت کي ختم ڪونه ڪري ڇڏيو آهي. جينوئيٽڪ افغانستان جو رستو غير سرمائيدارانه رستي سان سوشلزم ڏانهن وڌڻ وارو آهي. پر قومي جمهوريت (National Democracy) نون آزاد ملڪن لاءِ سوشلزم ڏانهن اوچتو ۽ ڏکڙو چال ناهي پر اها ڏيري ڏيري مخصوص سماجي- معاشي ترقيءَ جي سطح کان شروع ڪرڻ ۽ اهڙا نوس مادي بنياد قائم ڪرڻ جو نالو آهي، جنهن تي سياڻ سوشلزم جي اڏاوت ٿئي.

اڄوڪي دور ۾ بورجوازي چاهي ننڍي قوم جو هجي يا وڏي قوم جو يا مجموعي طور تي سڄي ملڪ جو هجي، سامراج خلاف ۽ آمريت خلاف جمهوري تحريڪ جي مستقبل مزاجي سان ڳوائي ڪرڻ جي اهل نه رهيو آهي. سرمائيدار طبقي جا ڪي محب وطن حصا البت سامراج دشمن جمهوري لڙائيءَ جو حصو بنجن ٿا. بحيثيت طبقي جي بورجوازي، بوجوا، جمهوري انقلابن جي دور ۾ سندس تاريخ ساز فرض ادا ڪري چڪو، جو نه ان وقت تائين

هو جاگيرداري ۽ مطلق العنانيت جي خاتمي جي حق ۾
هو، پر خاص طرح پاڪستان ۾ مظلوم قومن جي بورجوازي
جو مفاد ان ۾ آهي ته هو سامراج دشمن، اجاره‌دار سرمائيدار
دشمن جدوجهد ۾ عوام سان شريڪ ٿئي ڇوته سامراجي دلال
وڏي سرمائيدار ۽ نوڪر شاهي جي هڪ هٽي جي
موجودگيءَ ۾ هن جو اڀرڻ ۽ اسرڻ انتهائي مشڪل آهي.
بهرحال ترقي پسند ڪارڪنن ۽ پورهيت عوام کي سمجهائڻ
کپي ته "ڊار- مارڪيٽ" ناهڻ واري آزادي- جاگرافيائي
تبديليءَ ڏانهن ته وٺي وڃي سگهي ٿي پر اها سماجي تبديليءَ
ڏانهن وٺي نه ويندي. بينڪيت کان آزادي وقت عوام کي
اهو ضرور ذهن ۾ هو ته هنن جي غلاميءَ جو ڪارڻ سامراج
آهي جنهن کان ڪمن سياسي آزادي حاصل ڪري ۽ هڪ آزاد
قومي رياست قائم ڪرڻي آهي. پر جديد بينڪيت ڪهن،
قومي ملڪ اندر قومي مسئلي جو اهڙو حل ڏسڻ جنهن ۾ اصل
۾ بنيادي لٽيرو سامراج ۽ حڪمران طبقن بدران ڪو خاص
علائقو يا قوم هجي، جنهن ۾ ڇو نه خوشبوءِ خاطر سامراج
دشمنيءَ جو نعرو به هجي. لنڍي قوم جي ڪمزور بورجوازيءَ
لاءِ ته فائديمند ٿي سگهي ٿو جنهن کي "الڳ مارڪيٽ"
۾ سامراجي سيڙپ ذريعي دلال بڻجي ڪري "پنهنجي قوم"
جي پيڙهيل عوام جي رت ۽ پگهر تي پلجڻ جي مڪمل آزادي
هوندي، پر پورهيت عوام "غير- قومي غلامي" مان نڪري
ٺهن "قومي غلامي" ۾ جڪڙجي ويندو:
مثال طور عظيم لينن جي هن اقتباس مان گهڻو ڪجهه
سکي سگهجي ٿو.
"مزدور طبقي ۽ سرمائيداري جي خلاف ان جي جدوجهد

جي مفاد جي تقاضا آهي ته سيني قومن جي مزدورن ۾ مڪمل يڪجهتي ۽ انتهائي گهري ايڪتا هجي. هن مفاد جو مطالبو آهي ته ڪنهن به قوم جي بورجوازي جي قوم پرستانه پاليسي کي ڌڪو ڏنو وڃي. ان ڪري جيڪا به سوشل ڊيموڪريٽ قومن جي حق خود اختياري کان انڪار ڪري ڇڏين، يا جيڪا به هو مظلوم ۽ مجبور قومن جي حق علحيدگي کان انڪار ڪري ڇڏين يا جيڪا به هو مظلوم ۽ مجبور قومن جي بورجوازي جي سيني قومي مطالبن جي حمايت ڪن ته، سوشل ڊيمو ڪريٽ به پرولتاري جي پاليسي کان ايترو ئي پٺتي ويندا ۽ مزدورن کي بورجوازي جي پاليسي جو اوترو ئي غلام بنائي ڇڏيندا....

هڪ اهڙو اجرتي مزدور جيڪو پنهنجي طبقاتي مفاد کي سمجهي ٿو، مهاروسي سرمائيدارن جي رياستي امتيازي حقن کان ۽ ان پولش يا يوڪريني سرمائيدارن جي واعدن کان ساڳي طرح بي نياز آهي جيڪي واعدو ڪن ٿا ته جڏهن کين رياستي خصوصي حق ملي ويندا ته هو پنهنجي رياست کي ڌرتي جي جنت بنائي ڇڏيندا. سرمائيداري گاڏڙ ساڏڙ متحد قومي رياستن ۽ ڌار ڌار قومي رياستن، ٻنهي ۾ ترقي ڪري رهي آهي ۽ ڪنهن نه ڪنهن شڪل ۾ ترقي ڪندي رهندي.

بهرحال اجرتي مزدور ڦرلٽ جو شڪار ٿئي ٿو سو ٿيندو ئي رهندو. استحصال ڦرلٽ جي خلاف ڪامياب جدوجهد جي تقاضا آهي ته پرولتاريا قومپرستيءَ کان پاڪ هجي. انهن چون کيي ته بالادستيءَ جي لاءِ مختلف قومن جي بورجوازي جي

جدوجهد ۾ پوري طرح غير جانبدار هجي. جڏهن ڪنهن قوم پرولتاريا "پنهنجي" قومي بورجوازي جي امتيازي حقن جي هلڪي کان هلڪي حمايت به ڪري ٿو ته ان سان ان طور تي ٻين قومن جي پرولتاريا ۾ بي اعتمادي پيدا ٿيندي ان سان مزدورن جي بين الاقوامي طبقاتي ٻڌي ڪمزور ٿيندي مزدورن ۾ ڦوٽ پوندي ۽ اهو ڏسي ڪري بورجوا طبقو ڪِهون هوندو. حق خوداختياري يا حق علحيدگي کان انڪار جو مطلب حقيقت ۾ اڻ ٽر نموني هوندو آهي، غالب قوم جي امتيازي حقن جي حمايت".

[قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جو حق خوداراديت. (مڪتبه داينار) صفحو- ١١٩-١١٨]

ڪنهن گهڙي. قومي جديد بيٺڪي ملڪ اندر ڪنهن خاص علائقي کان ڪنهن ٻي خاص علائقي جي علحدگي سان سامراج جان ڪونه ڇڏيندو. ان کي هر هنڌان زوري، عوامي جدوجهد جي طاقتور طوفان سان ڀوڙائبو آهي.

دوستن کي منهنجي طرفان جمهوريت جي مخالفت ڪندڙن تي تنقيد ڪانه وڻي، ان لاءِ هنن جمهوريت مخالف قوم پرست. حلقن جي دفاع ۾ الڳ مارڪيٽ، جي ضرورت کي جائز ثابت ڪيو ـــ ۽ آخرڪار پڄاڻي ان تي ڪيائون ته نندي قوم جي بورجوازي آزادي لاءِ ويڙه ڪري ٿو ته ان کي اڻين چئي رد ڪيو وڃي ۽ ازادي جي مخالفت ڪئي وڃي، ته قومي ۽ محروم سرمائيدار ازاديءَ لاءِ وڙهن ٿا انهيءَ ڪري قومي آزاديءَ جي جدوجهد غلط آهي ته اها هڪ انقلاب دشمني ٿيندي قومي مسئلي کي حل ڪرڻ ته پر سامراج جي خدمت گذاري

بندي...." جيڪو جمهوريت جي لاءِ نتو وڙهي سو "قومي
زادي" لاءِ ڪيئن وڙهندو. ۽ پوءِ ته خبر ناهي ته اها ڪهڙي
'قومي آزادي' آهي، جهڪا فوجي راڄ سان نتي لڪر ڪاٽي.
سندن لفظن ۾: "اهي ڳالهه ته مظلوم يا ننڍين قومن ۽ قومتن
جي محروم ۽ قومي بورجوازيءَ وغيره علحدگي جي ڳالهه
ڪندي دراصل جيڪو تورائي جو جواز پيش ڪري ٿو سو
جواز به ڪو هن جو خيال ناهي".... ساڳي وقت تي فرمائن
:........"هن جملي مان اها مراد نه ورتي وڃي ته اسان قومي
مائيدار جي وڪالت ٿا ڪريون پر پرولتاري نقط نظرتحت
' وم قومن جي قومي سرمائيدارن جي قومي مسئلي ڏاڍهن
وبي متعلق ڳالهايون پيا".......
ها ته دوست لفظ "قومي آزادي" کي ڏاڍو مسخ ڪن ٿا
ائين چئجي ته هو "قومي آزادي" جي باري ۾ عالمي لقط
ر بدران هڪ مخصوص نقطه نظر رکن ٿا. سامراج جي نو
بادياتي يا جديد نوآبادياتي نظام کان قومي آزادي حاصل ڪرڻ
هڪ جدهد. پيلڪي رياست اندر عليحدگي خاطر وڙهڻ به
ار شيون آهن.
پاڪستان جو تجربو اهو ٻڌائي ٿو ته اڪثر جمهوري
هڪ کي دٻائڻ يا سياسي مسئلن جو "قومي حل" ڳولڻ
نتيجي ۾ جمهوري تحريڪ عليحدگي، آزادي جي راهه
ڻ تي مجبور ٿي بنگالي عوام جي چونڊيل ۽ ملڪ جي
ٔ يتي پارٽي عوامي ليگ کي اقتدار ڏيڻ بدران اٽي فوجي
يشن ذريعي عوام جو قتل عام ڪيو ويو. اهڙي ريت علحدگي
ل جي عوام جي مجبوري بنجي وئي. بنگال ۾ اصل ڳالهه

اها نہ هئي تہ بنگالي علحده ٿيڻ چاهين پيا ان ڪري ڪم
وات زبردستي روڪڻ لاءِ فوجي ٽولي آپريشن ڪيو هو
اصل ڳالهہ هيءَ هئي تہ سامراج ۽ برسراقتدار فوجي جنرل
کي پاڪستان کان ڪٽڻ چاهين پيا. جو تہ سامراجين کي
مڪمل احساس هو تہ جمهوري بنگال پوئي پاڪستان
گڏ رهندي تہ سڄي پاڪستان تي هنن جو اقتدار ڊهي و
ڪامريڊ چام ساڦي چوائي تہ: ”حڪمران، جنرل ول (عو
راه) جي آڏو جهڪڻ لاءِ تيار نہ تيا پر جنرل اروڙا آڏو
کي ترجيح ڏنائون.“ بنگالي عوام جي علحدگي سندن پسند
راه نہ هئي. جمهوري تحريڪ کي دٻائڻ سان ئي، جنرل بنگ
عوام کان جان ڇڏائي تي سگهيا. بنگالين کي ڏڪي ڏار ڪ
سامراج جي، حڪمران طبقي جي مڪروه عوام دشمن سا
هئي پر ساڳئي وقت بنگال ۾ عوام هٿان فوجي ٽولي
شڪست عوام جي زبردست فتح پڻ هئي. جيتوڻيڪ
ڪاميابي پربور ۽ مڪمل ڪاميابي نڌهڙ ٿي ٿئي ها جڏ
ساڳي وقت تي اولهہ پاڪستان ۾ عوام فوجي جنتا کي شڪ
ڏئي ها ۽ بنگال سان گڏ اولهہ پاڪستان بہ فوجي ٽولي
چنبي مان آزاد ٿئي ها ۽ پاڪستان کي ورهائڻ لاءِ سامراج
حڪمرانن جي سٽيل سازش ناڪام ٿي وڃي ها — پاڪ
جا رجعتي جنرل ۽ مغربي، آمريڪي سامراجي بنگال جي
جي قتل عام ۽ پاڪستان جي ٽڪر ٽڪر ٿيڻ ۾ سندن
هٿ چنبا ۽ چهرا لڪائڻ خاطر ان جو ڏوهہ ”علحدگي پر
بنگالين“ ۽ هندو روسي سامراج کي ڏين ٿا. واضح هج
بنگال جي عوام جي جمهوري ۽ منصفانہ قومي جدوجهد

ڇيائي وقت اولهه پاڪستان جي قوم پرست، بورجوازي بنگالي
جي عوام قتل عام خلاف ڪابه جدوجهد ڪانه ڪئي ۽ بنگالين
جو ساٿ ڪونه ڏنو. مشرقي پاڪستان جي عوام کي مغربي
پاڪستان جي عوام کان ڌار ڪري، ڪٽي ٿي غاصب ٽولي
ٽولو آسانيءَ سان بنگالي عوام جو ان پيماني تي قتل عام ڪرڻ
۾ ڪامياب ٿي سگهيو هو. جڏهن ته چار ساقي جو ان وقت
ڪليو ڪلابو موقف هي هيو ته بنگالي عوام جو قتل عام بند
ڪيو وڃي ۽ سياسي مسئلي جو حل ڳوليو وڃي. ۽ ايس اين
ايس ايف جا چارساقي، سندس پارٽي ۽ ٻين ترقي پسند تنظيمن
جا ڪيترائي ڪارڪن بنگالي عوام جي حق ۾ ۽ فوج ڪشي
جي خلاف احتجاج ڪندي گرفتار ٿيا. ان ڏس ۾ سوويت يونين
جو ڪردار ڪنهن تشريح جو محتاج ڪونهي.

مسٽر ڀٽي جي دور ۾ سرحد ۽ بلوچستان جي چونڊيل
حڪومتن جي خاتمي کان پوءِ بلوچستان تي فوجي چڙهائي
ڪئي وئي. قومي مسئلي جو، قومي حقن جي لاءِ جدوجهد
جو اهو زبردست اپاءُ جمهوري ۽ سياسي مسئلن کي "طاقت"
وسيلي حل ڪرڻ جو نتيجو هو. ان جي ڪري شڪست
خورده فوجي ۽ عوام دشمن گروهه مضبوط ٿيا ۽ هڪ ظلوم
قوم وحشي آپريشن جو نشانو بڻي. اهڙي وقت ۾ باقي صوبن
۾ وقتائتي ۽ ڀرپور عوامي ردعمل جي مدد نه ملڻ ڪري بلوچستان
جو عوام فوجي چڙهائيءَ تي سوڀ حاصل نه ڪري سگهيو.

جمهوريت جي بحالي واري آگسٽ تحريڪ هلائي سڄي
ملڪ ۾ وئي پر سنڌ اندر ڀرپور عوامي اپارڪان خوفزده فوجي
ٽولي ان تحريڪ کي شدت سان ڇيائيو. سنڌ ۾ وڏيڪ سختي

رکي ۽ پڻ هنڌ نرم رويو اختيار ڪندي فوجي ٽولي سنڌ الد
جمهوري جدوجهد کي باقي ملڪ کان ڪاٽڻ جي ڪوشش
ڪئي.

سامراجي منصوبي هيٺ پاڪستان جي حاڪم طبقي طرفا
مظلوم قومن کي مختلف وقتن تي ڇيهاڻ جو مقصد سامراج
آمرانه اقتدار خلاف وسيع جمهوري اپار کي روڪڻ لاءِ
جمهوري تحريڪ کي ڪمزور ڪرڻ لاءِ هڪڙين قومن ۾ ،
قومن جي خلاف غلطفهميون، بي اعتمادي ۽ ويڇو وڌائڻ ۽
رهيو آهي. ٿيو ڏينهن بنگالين سمجهيو ته مغربي پاڪستا
وارن اسان جو ساٿ ڪونه ڏنو، ڪالهه بلوچن سمجهيو ته پ
اسان جي مدد ڪانه ڪئي ۽ اڄ سنڌ سمجهي ٿي ته پنجا
خاطر طرح ۽ ٻين صوبن اسان جو ساٿ نه ڏنو —

قومن کي اڪيلو ڪري ڇيهاڻ جي حاڪم طبقي .
پاليسي جي مقابلي ۾ اسان جو سيني قومن جي جمهوريت پسند
۽ ترقي پسندن جو فرض آهي ته سامراجي سازش کي ناڪ
بنائڻ لاءِ ۽ ساڳئي دشمن کي گوڏا کوڙائڻ لاءِ سيني قو
جي مظلوم ۽ جمهوري عوام جي وچ ۾ ڀيڙي ۽ تنظيم پ
ڪيون، ڇو ته هي حڪمران طبقا هلن ٿي ان امتيازي ۽
ورهائڻ پاليسي جي ڪري بيا. اهي مختلف وقتن
مختلف مظلوم طبقن ۽ حصن کي ۽ ٻهڙي ۽
مختلف مظلوم قومن کي ڪچلڻ ۾ ڪامياب وڃن ٿا، بار
حڪمران طبقي جي گروه سازشن جي جمهوري ترقي
قوتن کي سندن ڪمزورين تي غالب پوڻو آهي ۽ اهو ۽
فرض ادا ڪرڻو آهي جيڪو تاريخ مٿن عائد ڪيو آهي.

ان ڪري عوامي اقتدار اعلي جي جدوجهد جا مفاد، مظلوم قومن جا مفاد ۽ پورهيت عوام جا مفاد هڪ واحد سامراج دشمن جمهوري جدوجهد جا اٽوٽ جز آهن.

پر ننڍين قومن جي بورجوازي جي سامراج ۽ پاڪستاني سراقتدار حاڪم طبقن خلاف سامراج دشمن جمهوري جدوجهد ۾ شرڪت جي ابتڙ هڪ خاص قوم يا علائقي مثلا: پنجاب کان پنهنجي خاص قوم کي علحده ڪرڻ جي خواهش خالص بورجوا قوم پرستي جو لاڙو آهي. ان رجحان جي مخالفت ڪندڙ عوامي ۽ جمهوري نقطه نظر کي انقلاب دشمني ۽ سامراج جي خدمتگذاري ڪوٺڻ حد درجي جي نا سمجهي آهي. ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته سامراج کان آزادي وٺڻ لاءِ، سامراج نواز حاڪم طبقن سان موثر ۽ منظم جنگ ڪرڻ لاءِ ضروري آهي ته ننڍي قوم جي بورجوازي کي سامراج دشمن محاذ ۾ شريڪ ڪيو وڃي — ۽ ان کي شريڪ ٿيڻ به گهرجي. (ڪنهن حد تائين هو شريڪ آهي به سهي پر ڀرپور طور ي نه) ٻئي پاسي ننڍين مظلوم قومن قومن تي جبر ڪرڻ حاڪم طبقي جي سامراج نواز پاليسي جي ڪنهن به طرح ثابت ڪرڻ ۽ انهن تي ظلم خلاف آواز نه اٿارڻ — سامراج نوازي آهي. جيڪڏهن ڪوبه پنجابي موجوده فوجي ٽولي جي اقتدار جي پشت پناهي ان کي پنجابي سمجهي ڪري ٿو — جيڪڏهن ڪوبه وڏي قوم جو باشعور فرد ننڍين قومن کي اندري جا حق ڏيڻ جي حمايت نٿو ڪري ۽ فوجي راڄ ۾ پنهنجي قوم جو فائدو ٿو سمجهي ته اهو درحقيقت وڏي قوم شاونزم جو مرتڪب ۽ گڏوگڏ "پنهنجي" استحصالي جو

پيچ لتاڙيندي رهيو آهي. فوجي نوڪرشاهي ۽ بين استحصالي قوتن طرفان ننڍين قومن سان هلت ۽ جارحاڻي قوم پرستي جو اظهار ٿيندو رهي ٿو — ان جي خلاف پنجابي قوم جي انقلابي، جمهوري ۽ ترقي پسند قوتن کي ڀرپور احتجاج ۽ آواز بلند ڪرڻ کپي ۽ جيترو وڌيڪ سچائي ۽ مستقل مزاجي سان هو اهو ثابت ڪندا ته هو حڪمران طبقي جي جارحاڻي قوم پرستي واري پاليسي جي خلاف آهن — بين الاقواميت پرستي جو جذبو، غالب ۽ مظلوم قومن جي پورهيتن جو اتحاد اوترو ئي وڌيڪ سگهارو ٿيندو. پنجاب ۾ فوجي ٽولي خلاف عوام جي جمهوري مزاحمت ان جي نشاني آهي ته پنجاب جو جمهوري ۽ با شعور عوام ننڍين قومن تي جبر ڪندڙ پنهنجي "قومي" ٽولي سان نه پر بين قومن جي جمهوري سامراج دشمن امنگن جو ساٿاري ۽ مددگار آهي.

بين الاقواميت پرستي تي ٻڌل قومي سوال بابت مارڪسي ليننسٽ پاليسي ساڳي وقت تي ننڍين قومن جي ترقي پسندن، پورهيتن تي اهو فرض سختيءَ سان لاڳو ڪري ٿي ته جيڪڏهن سندن قوم جو بورجوازي مظلوم قومن اندر پنجاب جي پورهيت ۽ جمهوريت پسندن لاءِ تنگ نظر قوم پرستي پيدا ڪري اهو غالب ۽ مظلوم قوم جي پورهيت ۽ جمهوري طبقن کي سندن وچ ۾ ڦاٽ ۽ تنظيمي ويڇوڙائپ کي "آزادي" جي نعري هيٺ نقصان پهچائڻ جي ڪوشش ڪري، ته اهي ان جي خلاف، ننڍي قوم جي پورهيتن — تنگ نظريءَ جي خلاف جدوجهد ڪن.

قومي سوال جي باري ۾ پرولتاري بين الاقواميت پرستي

ڀڃل نقطه نظر جي عڪاسي ڪامريڊ لينن جي هنن چوڻ
رن مان واضح ٿئي ٿي:

"جيڪو ماڻهو قومن ۽ زبانن جي برابري کي نٿو مڃي
اهو جهيڙو نٿو ڪٿي، جيڪو ماڻهو سموري قومي ظلم
تشدد يا اڻبرابري جي خلاف نٿو وڙهي، اهو مارڪسوادي
هي، اهو ته جمهوريت پسند به ڪونهي [وطن دوست جي
ستن ص ٢٩ تي ڪامريڊلينن وهي اڌ اقتباس ڏنلو آهي.
ايل اڌ مان ڏٺي ان کي مڪمل ڪندس پر ڪڏوڪڏ ان
شڪ نٿو ٿي سگهي ته اهو هٽ ڌوڪهو مارڪسوادي
ڪنهن بي قوم جي مارڪسوادي کي "جذب
ندڙ" چئي ڪري، ان جي خلاف زهر اڳلائي ٿو، اهو
م پرست تنگ نظر ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه به ڪونهي. هن
ار لڏي ۾ سيڻي بند ست ۽ (جيئن اسان گهڙي ٻل
اسين ته) بوڪرينس سگورا يورڪيوچ، دستنوف اينڊ
بني جهڙا قوم پرست سوشل شامل آهن...." (ص-٢٤:
مي سوال جو تنقيدي جائزو- حق خودارادية مڪتبه
ايال)

ٻيا

"هر قوم جي لاءِ علحدگي جي سوال ۾ جواب "ها"
"نه" ۾ ڏيڻ جو مطالبو ڪرڻ ڏاڍو "عملي" ٿو لڳي.
ت ۾ اهو وڏو نڪاهه اهي، اها نظرياتي طرح مابعد
ماتي ڪاله، آهي. عملي طرح انجي معنيٰ هي ٿي هوندي
ته پرولتاريا کي بورجوازي جي پاليسي جو تابع بڻايو
- بورجوازي سڌ ٿين پهنجن قومي مطالبن کي سڀ کان

اڳ ۾ رکندو آهي.... پر پرولتاريا جي لاءِ اهي مط
طبقاتي جدوجهد جي مفاد جي تابع آهن. نظرياتي طرح
۾ اڳي ئي يقين سان نٿو چئي سگهي ته ڪنهن قوم ک
ڪنهن بي خاص قوم جي عليحدگي يا برابري بورج
جمهوري انقلاب کي مڪمل ڪري ڇڏيندي. ٻنهي حا
۾ پرولتاريا جي لاءِ اهم ڳالهه هيءَ آهي ته پنهنجي طبقي
ترقيءَ ۽ نشونما کي يقيني بنائي بورجوازي جي لاءِ ا
جي ڳالهه هيءَ آهي ته اهو ان نشونما جي آڏو "پنهنجي
قوم جي لاءِ مقصدن کي ريڙهي رکي ان جي راه ۾ رنڊ
وجهي. تنهن ڪري پرولتاريا ڪنهن قوم کي ضمانتون ڏ
ڪانسواءِ، ڪنهن بي قوم جي قرباني ڏيڻ کانسواءِ، پاڻ
حق خود اختياري تسليم ڪرڻ جي ان منفي مطالبي تائ
محدود رکندو آهي.

هيءَ ڳالهه "عملي" پلي نه هجي پر حقيقت ۾
ممڪن حلن (Solutiohs) ۾ سڀ کان جمهوري حل حا
ڪرڻ جي بهترين ضمانت اها ئي آهي. پرولتاريا کي صر
انهن ئي ضمانتن جي ضرورت آهي پر هر قوم جي بورجواز
کي ٻين قومن جي پوزيشن (يا ممڪن نقصان) جي
با خيال ڪانسواءِ رکو پنهنجي مفاد جي ضمانتن جي ضرور
هوندي آهي.

بورجوازي کي ان مطالبي جي "حصول" جي قدر
لڳل هوندي آهي. انڪري پرولتاريا جي مفاد کي
ڪري. ٻين قومن جي بورجوازي سان ساز باز ڪرڻ
سدا بهار پاليسي جو سلسلو ڪندو ئي ناهي. پر پرولتاريا

لاءِ هيءَ ڳالهه اهميت رکي ٿي ته هو پنهنجي طبقي کي بورجوازي جي خلاف مضبوط ڪري ۽ جنتا (عوام) کي با اصول جمهوريت ۽ سوشلزم جي جذبي سان ترتيب ڏئي (منظم ڪري)....

موقعي پرستن جي لاءِ ٿي سگهي ٿو ته اها ڳالهه "عملي" نه هجي پر اها ئي سچي ضمانت آهي، اها ئي جاگيردارن ۽ قوم پرست بورجوازي جي باوجود وڌ ۾ وڌ قومي برابري ۽ امن جي واحد ضمانت آهي.

قومي سوال تي پرولتارين جو پورو فرض هر قوم جي قوم پرست بورجوازي جي نقطهءِ نظر کان "غير عملي" آهي ڇو ته پرولتاري هر قوم پرستي جي خلاف هجڻ جي ڪري "مجرد" برابري جي گهر ڪندا آهن. هو گهر ڪندا آهن ته اصولي طرح تي ڪان تي امتيازي حق ميل نه هجن. اها ڳالهه سمجهڻ ۾ روزالڪسمبرگ ناڪام رهي ۽ هن ناسمجهي ۾ عمل پرستي جو راڳ آلاپي موقعي‌پرستن کي ٿي کلي ڪمڏڻ جو وجهه ڏيئي ڇڏيو. خاص ڪري مهاروسي قوم پرستي کي موقعي پرستاڻا رعايتن جي لاءِ سچو ميدان ڏئي ڇڏيو.

مها روسي ڇو؟ ڇو ته روس ۾ مهاروسي ظالم ۽ جابر قوم آهي ۽ ظاهر آهي ظالم ۽ جابر، مظلوم ۽ مجبور قومن ۾ قومي سوال تي موقعي پرستي جو اظهار مختلف طريقن سان ٿيندو- .... پرولتاريا .... هر قومي مطالبي کي هر قومي علحدگي کي مزدورن جي طبقاتي جدوجهد جي اک سان پرکي ٿو- عمل پرستي جو نعرو صرف انڪري بلند ڪيو

ويو آهي ته بورجوا - خواهشون چپ چپات ۾ قبول ڪيون
وڃن ....
(قومي سوال جو تنقيدي جائزو قومن جو حق خوداراديت
(P- 92-93,94,95

وطن دوست مزدور فيڊريشن جي ليکڪ - دوستن سنڌ
مقابلي ۾ تنقيد ڪندي هيٺين ريت لکيو آهي:

"ليکڪ اڳتي هلي لکي ٿو ته پنجاب جي حاڪم طبقن ۾ فوجي نوڪر شاهي جو گروه اتان (پنجاب) جي جنهن کي قومي بورجوازي چئجي، کان وڌيڪ طاقتور آهي". هن مان سندس مطلب ڇا آهي؟ ڇا اهو مطلب اٿس ته جيڪڏهن پنجاب جو قومي سرمائيدار مضبوط هجي ها ۽ هن رياست تي قابض هجي ها ته پوءِ اهو ننڍين قومن جو استحصال صحيح طريقي سان ڪري سگهي ها - پر جيئن ته اهو خود ڪمزور آهي تنهن ڪري هڪ ته هو رياست تي ڪنٽرول ڪري نٿو سگهي جيئن هو چاهي (ڪنٽرول ڪرڻ چاهي ٿو) (تعجب ڪرڻ جي ڳالهه ناهي ڇو ته هن همراه جو هن جملي مان اهو ئي مطلب آهي). ليکڪ جو هتي مقصد اهو به آهي ته پنجاب جي قومي سرمائيدار جو تضاد پڻ حڪمران طبقن سان آهي. هاڻي جيڪڏهن هن منطق کي ڪجهه وقت لاءِ ڪٿي مڃي به وٺون ته پوءِ ڇا اهو قومي بورجوا سامراج خلاف، نوڪر شاهي ۽ دلال سرمائيدار خلاف ويڙهه ڪرڻ کانپوءِ جيڪڏهن اقتدار حاصل ڪري وٺي ٿو ته ڇا پوءِ هو ملڪ جي ٻين قومن ۽ قوميتن جي ڦرلٽ ڪونه ڪندو؟ ٻيو اهو ته جيڪڏهن اهو به ڪڻي تسليم ڪجي ته پنجابي قوم مظلوم قوم آهي پر

"مراعات يافته" آهي يا ان قوم جا ڪي "طبقا" "مراعات يافته" آهن. پر جيڪڏهن مظلوم قوم جو قومي سرمائيدار ميائي سامراج ۽ نوڪر شاهي خلاف جدوجهد ڪري ٿو ۽ آهستي آهستي وڏيڪ معاشي سهولتون حاصل ڪري وٺي ٿو ته پوءِ ان جي ضمانت ڪهڙي آهي ته هو سياڻ پنهنجن قومي طبقاتي مفادن ۽ تاريخي ارتقا جي لحاظ کان ٻين ننڍين قومن جي ڦرلٽ ڪرڻ لاءِ وري سڄي رياست تي قبضو ڪري ظلم ۽ جبر قائم نه رکندو؟ ۽ ان لاءِ سامراج سان ساز باز نه ڪندو .... يا جيڪڏهن ڪيس اقتدار ۾ حصو پتي ملي ويو ته پنجاب جو ڪجهه قدر مسئلو حل ٿي ويندو...." ص ۱۱

دوستن کي منهنجي اها ڳالهه غير منطقي لڳي ٿي ته پنجاب جي فوجي نوڪر شاهي پنجاب جي ان بورجوازي کان مضبوط آهي جنهن جا مفاد عالمي سامراج ۽ پاڪستان جي حاڪم طبقي سان تضاد ۾ اچن ٿا.

۽ نه ئي ڳالهه ته هو پنجاب اندر فوجي نوڪر شاهي يا حاڪم طبقن سان اتان جي غير دلال بورجوازي حصي جي تضاد کي تسليم ڪرڻ کان انڪار ٿا ڪن.

اسان کي انهن ٻنهي ڳالهين جو جائزو وٺو پوندو.

اول: ان جو ثبوت فوجي ٽولي جو راڄ آهي نه ڪي پنجاب جي اسرندڙ مقامي بورجوازيءَ جو راڄ. پر ته پنجاب سميت سموري ملڪ جي بورجوازي جا مقامي پرت يا حصا اڃا دلال آهن. جنهن ۾ نوڪر شاهي سرمايو ٻڌ اچي ٿو دلال بورجوازي سامراج سان ڳنڍيل آهي ۽ پاڪستان معاشي نظام ۾ انهي مفادن جي پورين تسڪين ۽ تحفظ

فوجي آمريتن ذريعي ٿيو آهي ۽ ٿي رهيو آهي- سامراجي سهاري هيٺ ڪاڻ ڪٺيا دلال سرمائيدار وڌندا ۽ ويجهندا آهن جڏهن ته بورجوازي جا هيٺيان ته، / پرت سامراجي معاشي بالا دستي جي صورت ۾ ڏيوالي يا خاتمي ڏانهن ويندا آهن- عمومي طور تي هونئن ئي سرمائيداري جو رجحان هڪ هٽي ڏانهن هوندو آهي پر جيڪڏهن سرمائيداري جي اوسر روايتي آزادانه طريقي بدران سامراجي دباءُ، شرطن ۽ سوڙپ ذريعي ٿئي ته پوءِ سرمائيدار طبقي لاءِ وڌڻ ويجهڻ يا ملڪي مارڪيٽ تي ڇانئجڻ جو وسيلو سامراج ئي وڃي رهندو آهي- سامراج جو جديد نوآبادياتي ملڪن ۾ پروسس، جوڳو ساٿاري دلال سرمائيدار هوندو آهي- ان جي ابتڙ سرمائيدار طبقي جو اهو حصو جيڪو ملڪي معيشت جي سامراج تي مڪمل انحصاري کي خود پنهنجن طبقاتي مفادن جي خلاف سمجهي ٿو، هڪ حد تائين ملڪ جي ترقي چاهي ٿو، ان ترقي جو مطلب ظاهر آهي ته بورجوازي جي هن حصي جي پنهنجي ترقي به آهي- سامراج، دلال سرمائيدار ۽ حڪمران نوڪر شاهي جي مخالف صفن ۾ بيهي ٿو.

جيئن ته بورجوازي جو هي حصو گهٽو مستحڪم ناهي انڪري سندس سامراج ۽ حڪمران طبقن سان مخالفت ڪن حالتن موجب گهٽ يا وڌ تهندي رهي ٿي- پر ڇاڪاڻ ته هن ۾ پاڻ کي ترقي وٺرائڻ جي تڙپ هوندي آهي انڪري هي ۽ سامراج ۽ حاڪم مخالف قوتن سان گڏجي وڙهڻ لاءِ مجبور هوندو آهي-

ان جو مادي ۽ عملي نمونو بيپلز پارٽي آهي جيڪا

پنجاب سميت ملڪ جي گهڻي ڀاڱي اهڙي اسرندڙ سرمائيدار جي سياسي ترجمان آهي جيڪو ملڪ تي دلال سرمائيدارن، فوجي نوڪر شاهي جي تنها غلبي جو مخالف آهي. هن جي سياسي اثر ۾ گهڻي حد تائين سنڌ، پنجاب ۽ سرحد ۾ ڪنهن حد تائين بلوچستان جي سنڌ سان لاڳاپيل ڪونائي آبادي آهي. هن پارٽي جي حمايت ڪندڙ اهي شاهوڪار هاري جن کي پيپلز پارٽي جي دور ۾ زرعي سڌارن جي ڪري ڊاڍو ڏيو ۽ اهي بي‌زمين هاري به آهن، جن کي اڃا تائين اها اميد آهي ته پ پ پ جاگيردار طبقي کي ختم ڪندي ۽ هن جي ڏتڙيل حالت کي سڌاريندي. پيٽي بورجوازي يا وچولي طبقي جو چڱو خاصو حصو جيڪو فوجي حڪومت جي دور ۾ وڌيڪ تنگ ۽ بدحال ٿيو آهي، مختلف صوبن ۾ مختلف سببن جي ڪري هن پارٽي جو حامي آهي ڇو ته هن کي اڃا تائين جنرل ضيا جي حڪومت / حڪمران طبقن جو متبادل پيپلز پارٽي کان سواءِ ٻيو ڏسڻ ۾ نٿو اچي. سنڌ ۽ پنجاب ۾ خاص ڪري زميندار طبقو جيڪو جاگيرداري باقيات سان وابستگي جي باوجود پنهنجو مستقبل واپار ۽ ڪاروبار ۾ وڌيڪ ڀالتي ٿو، پيپلز پارٽي سان گڏ هلي رهيو آهي. هن طبقي ڀٽي صاحب جي دور ۾ پنهنجو پيٽ ڀريو ۽ خصاڀون رعايتون ۽ اختيارمالها ۽ هيئنر فوجي حڪومت انهن کي گهٽائي وڏن سرمائيدارن ۽ نوڪر شاهي جي دولت ۾ اضافو ڪيو آهي. اهو نظر ۾ رکڻ کپي ته اهو قدامت پرست جاگيردار عنصر جيڪو پراڻي جاگيرداري سان وڌيڪ چنبڙيل رهڻ گهري ٿو، جيڪو پ پ جي پاپولسٽ (عوامي تڏهن حاصل ڪرڻ واري انداز)

سياست ۾ طبقاتي تضاد جي پرچار کي سنڌس جاگيرداري مفادن لاءِ هاڃيڪار سمجهي ٿو، هن پارٽي کي ڇڏي مجلس شوريٰ ۽ وزارتن وغيره ۾ هليو ويو پر جن کي يڪ آهي ته پيپلز پارٽي جي سياست جي ڪري هنن جي ملڪيتي اظا. کي نقصان نه پهچندو، پر هو وڌيڪ سولائيءَ سان آئيندي ملڪي اقتدار ۾ اثر رسوخ ۽ معاشي فائدا حاصل ڪري سگهندا، اهڙ ه پ سان آهن. جاگيرداري پس منظر رکندڙ پر سرمائيداري ڏانهن جهڪاءُ رکندڙ يا تجارتي واٽ وٺندڙ مٿيون طبقو ان ڪري به پ پ سان گڏ آهي جو ان کي خطرو آهي ته وڌيڪ ريڊيڪل قوتون پ پ ۾ حاوي ٿي سگهن ٿيون. ۽ هن جو معاشي ۽ سياسي مفاد الڪري پ پ کي نه ڇڏڻ سان پورو ٿي سگهي ٿو. سامراج ۽ دلال حڪمران طبقا سياسي طور تي سماج ۾ ايترو ته بي اثر آ ن جو اُهن جي پشت پناهي ڪندڙ ڪنهن به ڏينگ جي ٿو ڀي عوامي ڪيمپ ڇڏڻ سان لهي سگهي ٿي. تنهن ڪري ڪيترن ئي مٿين طبقن سان واسطيدارن جي معروضي حالتن ۾ پيپلز پارٽي سان رهڻ. سياسي مجبوري، پڻ آهي. بهرحال مجموعي طرح سان صاحب جائداد طبقن ۾ واسطيدارن جي معروضي حالتن ۾ پيپلز پارٽي سان رهڻ. سياسي مجبوري پڻ آهي. بهرحال مجموعي طرح سان صاحب جائيداد طبقن ۾ اها اسرندڙ سرمائيدار جي سياسي سوچ ۽ فڪر ٿي آهي جهڙو هاريءَ کي پڻ پنهنجو ووٽ بئنڪ بنائڻ ۾ ڪامياب ويو آهي. هاري يا سرمائيدار، يا مزدور طبقي جي نظريي ۽ رهنمائي ۾ هلي سگهي ٿو. پاڪستان ۾ اڄوڪي صورتحال اندر ڳوناڻي عوام خاص طرح هارين تي اسرندڙ

سرمائيدار جو سياسي اثر وڌيڪ آهي. پر جيئن مان عرض ڪري چڪو آهيان غير اجاره دار، حڪومت ـ مخالف ۽ ڪنهن حد تائين سامراج سان ناراض هن اسرندڙ سرمائيدار جي مستحڪم پوزيشن ناهي، انڪري هن جي سياسي پاليسي ٻن ڪمترين لاڙن چاڙهن ۾ ظاهر ٿئي ٿي - هڪ سامراج سان، فوجي نوڪر شاهي سان کليو کلايو سهڪار ڪرڻ جي پوزيشن ۾ ناهي ڇو ته ان سان هن ۽ عوامي حمايت وڃائي ويهندو. يا پنهنجي خود مختيار حڪمران پوزيشن حاصل نه ڪري سگهندو جيڪا هو حاصل ڪرڻ چاهي ٿو. جنهن وسيلي پاڻ کي ۽ ملڪ کي ترقي وٺرائي سگهي ۽ حمايتي طبقن خاص طرح هاري ۽ پيٽي بورجوازي کي مطمئن ڪري سگهي. اج سامراج ۽ ان جا دلال عوام جي رضامندي حاصل نه ڪري سگهن بلڪ عوام جي ڀرپور وار جو ڌاڪ جي هٿيارن ڪانسواءِ مقابلو ڪري نٿا سگهن. ٻئي طرف موجود، حاڪم طبقن جي في الوقت نظر ايندڙ متبادل اسرندڙ سرمائيدار جي سياسي قوت، جنهن کي وسيع عوامي حمايت حاصل آهي سامراج سان، حاڪم طبقن سان ڀرپور ٽڪر کائڻ کان لنوائي رهي آهي. اها ڳالهه هن سرمائيدار حصي جي عوام تي بي اعتمادي جو مظهر آهي - ۽ کيس ان تاريخي ڪمزوري جو احساس آهي ته ڀرپور عوامي جدوجهد جي نتيجي ۾ هن جو ڪل اختيار ۽ تنها اقتدار قائم نه ٿي سگهندو.

بين الاقوامي سامراج جي ڏينهون ڏينهن وڌندڙ جمهوريت دشمني ۽ فوجي آمريتن جي ۽ دلال سرمائيدارن جي پشت پناهي ۽ ٻئي پاسي سامراج دشمن ۽ امن ڪيمپ جي ڪاميابيءَ تي

ڪاميابي - پاڪستان اندر وڏلڏ سياسي، سماجي ۽ معاشي بحران عوام ۾ سماجي ۽ قومي سجاڳي جي لهر، طبقاتي تضادن ۾ شدت. اهي سڀ ڳالهيون پاڪستان اندر مجموعي طور تي ۽ زير بحث، پنجاب صوبي اندر بڙ سرمائيدار طبقي جي محب وطن ۽ غير اجاره دار حصن کي سامراج ۽ فوجي راج سان ٽڪر لاءِ معروضي بنياد فراهم ڪن ٿيون.

سو جيڪڏهن طبقاتي مفادن جو تضاد ڪار فرما نه هجي ها ته هڪ ڏينهن مارشل لا لڳي، ٻي ڏينهن تي پيپلز پارٽي جو ساٿ ڏينڊڙ، پنجاب جي ان ذڪر ڪيل پنجابي اسرنڊڙ سرمائيدار جا سياسي نمائندا مارشل لا جي پشت پناهي جو اعلان ڪري چڏين ها. محنت ڪش عوام جو تضاد به اٽل آهي پر هن بورجوازي جو تضاد به وسارڻ نه کپي - ڪهڙو طبقو ڪهڙي حد تائين ٽڪر کائي سگهي ٿو ۽ ڪيتري شدت سان وڙهي سگهي ٿو - ان جو دارو مدار ان جي طبقاتي حيثيت ۽ شعور تي، ۽ خاص معروضي حالتن تي آهي. ان کان انڪار ڪونهي.

پر جهڙي مان اڳئين خط ۾ ذڪر ڪري چڪو آهيان ته پنجاب ۾ ”حاڪم طبقن جي حزب اختلاف“/ ”مقامي اسرندڙ سرمائيدار“ جي سامراج ۽ فوجي راج سان تضادن جي شدت خاص طرح ننڍن صوبن / مظلوم قومن جي ڀيٽ ۾ گهٽ آهي. ان جو ڪارڻ مي آهي ته فوجي نوڪر شاهي ۽ دلال سرمائيدارن جي هڪ چڱي، خاصي حصي جي پنجاب سان وابستگي جي ڪري انهن پنجاب ۾ سنڌن واسطي ” بڏي فساد “ کي ممڪن حد تائين ڏارن جا اپاءَ ڪيا آهن - جنهن جو اظهار

حاڪم طبقي طرفان پنجاب جي آباديءَ کي مختلف صورت
۾ رعايتون ۽ فائدا ڏنل آهي- فوج ۾ ڀرتي ۽ ملازمتون ان
لس ۾ اهي اهم قدم آهن جن سان پنجاب جي هاري طبقي
۽ ننڍي بورجوازيءَ کي مطمئن ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي
پئي وئي آهي. سامراج نواز حڪمران طبقن جي اها ڪوشش
سندن خلاف عوامي احتجاج کي ٽالي ڪرڻ جي نيت سان
آهي- حاڪم طبقي جي اها پاليسي پاڪستان جي عوام
جي متحد سامراج دشمن جمهوري جدوجهد جي وسعت
خلاف سازش آهي- ان پاليسي جي ڪري نه صرف اهو ته
پنجاب جو بالادست طبقو ننڍين ۽ مظلوم قومن تي جبر ۽
ڦرلٽ سان گڏ پنجاب جي بورجوئٽ ۽ جمهوري طبقن جي
ڦرلٽ وڌيڪ سولائي سان ڪري ٿو پر پنجاب جي غالب
قوم واري حڪومت جي صورت ۾، ان جي خلاف، اتان جي
استعمال زده عوام لاءِ، سامراج دشمن جمهوري قوتن جي
لاءِ ننڍين قومن ۾ ڌڪار وڌائي رهيو آهي-

تڏهن به بورجوازي جي ٽڙڻ ۽ ڪوهي ڏڏي وڃڻ جا
امڪان رهندا ئي رهندا آهن. اسان انهيءَ بورجوازي
جي اقتدار جي قيام لاءِ نه پر اصل ۾ قومي جمهوريت لاءِ
وڙهڻ کي پنهنجو مقصد قرار ڏيون ٿا. ان حقيقت جي
باوجود ته فوجي آمريت جي مقابلي ۾ بورجوا جمهوريت
کي بهتر سمجهون ٿا پر اڄ جي دور ۾ بورجوا جمهوريت
جي اڀرڻ جا امڪان ناهن.

اسين پنجاب جي ان بورجوازي جي بدران پنجاب
جي بورجوئٽ، سامراج دشمن قوتن کان اها ضمانت وٺي

سگهون ٿا ڇو ته پرولتاريا سامراج دشمن قومن جو
حقيقي اقتدار ئي مستقبل ۾ قومي جبر ۽ ناانصافين جي
خلاف، پر سامراج جي خلاف ۽ وري قومي راڄ جي
تسلط جي ذري برابر امڪان جي خلاف — حقيقي ضمانت
فراهم ڪري سگهي ٿو.

هندوستان- ”هڪ قومي رياست“ ۽ ”تنوع پسند“؟!

”ڪنهن هڪ قومي رياست اندر ته قومي سرمائيدار
جي ترقي ڪرڻ ۾ سياسي طورتي مضبوط ٿيڻ (اقتدارحاصل
ڪرڻ ناثين) مان اهو امڪان ڪونه ٿو پيدا ٿئي ته اهو
رياست اندر ڪنهن ٻي قوم يا قومن جو استحصال نه ڪري
ڇو ته هڪ قومي رياست ۾ ٻي قوم هوندي ئي ڪونه ته پوءِ
ڦرلٽ ڪنهن جي ڪندو. پر رياست کان ٻاهر موجود
ڌارين قومي رياستن تي قبضي ڪرڻ جي ڪوشش ڪندو
(هندوستان جو مثال) پر جيڪڏهن هڪ ئي رياست اندر
هڪ کان وڌيڪ قومون هجن ته پوءِ اهڙي قومي سرمائيدار
جون پنج ئي آڱريون گيهه ۾. يعني هو انهن قومن جي
قومي ڦرلٽ (قوم جي مختلف مظلوم طبقن جي ڦرلٽ)
کي قائم رکندو ۽ وڌائيندو.“ (صفحو ١٧) انهن خيالن
جو اظهار وطن دوست م ف جي دوستن سندن هن ئي خط
۾ ڪيو آهي، جنهن جو اسين اڀياس ڪري رهيا آهيون.

هندستان هڪ قومي نه، گهڻ قومي ملڪ آهي.
هندستان ۾ ڪيترن ئي قومن- قوميتن کي ۽ سندن ٻولين
کي تسليم ڪيو ويو آهي. جيتوڻيڪ اهي ٻوليون هنديءَ
جي برابر ناهن. اتي ڪي گجراتي، مرهٽا، ڪي بنگالي،

ڪو، ڪي ڏسامل، پنجابي ۽ ڪمترون ڏسي ٿيون
سمتون آهن.

۽ ٻي ڳالهه ته هندستان ۾ آل انڊيا مارڪيٽ بڻجادن
رو سرمائيدار ٻه آهي ۽ ساڳي وقت اهڙو سرمائيدار ٻـ،
ي جنهنڪو رياستي- قومي مارڪيٽ ٺهائي ٿي آهي.

باوجود ان حقيقت جي ته هندستان هڪ سرمائيدار
ڪ آهي ۽ ان جا ڪمترن ملڪن سان واپاري ۽ اقتصادي
نا ٻڌل آهن، اهو اهڙو ملڪ ناهي جنهنڪو ”رياست ڪنان
۾ موجود ڏاڍن رياستن تي قبضي ڪرڻ جي ڪوشش
ري“- هندوستان جارح، لهڙ ۽ توسيع پسند ملڪ ناهي
ن دوست جي دوستن جي دليل موجب اهو هڪ
ومي) ملڪ آهي جنهنڪو ٻين قومي رياستن تي قبضو
ڪري.

هندوستان کي توسيع پسند سمجهڻ واري سوچ ماڻوار
پيروڪارن ۽ پلمجي صاحب جي واتان نڪري ته،
جنهن ۾ اچي ٿي ته وطن دوست جي يارن جي طرفان ان
تبليغ سمجهه ۾ نٿي اچي.

اڄ هندوستان غيرجانبدار تحريڪ جي چيئرمين ۽ امن
مپ جي مکيه ميمبر هجڻ سان گڏ ان جو سوشلسٽ
ويٽ يونين سان سامراجي توسيع پسندي، جارحيت ۽
دشمني جي خلاف متحده محاذ پڻ آهي. ٻاقي
من ڪو ماڻوسٽ نظرن سان ڏسندو ته ان کي واقعي
وستان توسيع پسند ٿي محسوس ٿيندو.

هندوستان کي هڪ قومي ملڪ قرار ڏيڻ جو نظريو

سامراج جي ۽ قومي نظريي کي مڃڻ جي برابر آهي
اميد آهي ته دوست ان تي غور ڪري پاڻ کي
درست ڪندا.

نوڪرشاهيءَ جي باري ۾

نوڪرشاهي پنهنجي جنم کان ڦرلٽ، بدمعاشي، جوڙتوڙ، دلاليءَ وارو ڪردار رکندڙ آهي. اها دنيا جي ڪنهن به ملڪ ۾ هجي ان جو ڪردار اهڙو ئي آهي جو هو ڪو به نه. جيئن دلال سرمائيدار، ڦورو قوم جي استحصالي طبقن جو ڪو به قومي ڪردار ڪونه ٿو ٿئي. تيئن نوڪرشاهي جو به ڪٿي به قومي ڪردار ڪونه رهيو آهي.

مارڪس، اينگلس ۽ لينن جي ڪتابن ۾ لکيل کي پڙهي ڏسبو ته اهو ئي واضح ٿيندو ته نوڪرشاهي چاهي ظالم قوم جي هجي، ننڍي يا وڏي قوم جي هجي يا مظلوم قوم جي ڇو نه هجي ان جو قومي ڪردار ڪونه ٿو ٿئي. نه ئي ان جو انقلابي ڪردار رهيو آهي، ڇو ته هن کي پنهنجو وجود (جيڪو ڦرلٽ تي، رشوت، سازش ۽ دلاليءَ تي آهي) کي بچائڻ لاءِ وڏيڪ ڪٺن رهي ٿي. انهيءَ ڪري هو هميشه کان ئي ڦورو طبقن جي جهوليءَ ۾ پلجندي آئي آهي. ڪڏهن مقامي جاگيردار، ڪڏهن مقامي سرمائيدار ته ڪڏهن عالمي سرمائيدار جي جهوليءَ ۾ .... سامراجي ريت هتي جي نوڪرشاهي به جيڪي قدم کڻي ٿي، ان ۾ جتي وڏيڪ مفاد سامراج جا آهن، اتي ڪي مفاد هن جا پنهنجا به آهن ته سامراجي وقت انهن قومن سان ٻيزخ ۾ ڪجهه، ڦڏ فسادو عوام کي (ظالم قوم جي عوام کي، انهيءَ ڪري جو نوڪر

شاهي جو عمل دخل پنهنجي قوم کي ڪي ترقي وسائل جو نٿي ڏو) ڀڄي ٿو. پوءِ اها ئي ڳالهه آهي ته ظالم قوم جي عوام کي به ملي ڪجهه ٿو ۽ قرجي وڏيڪ ٿو. هاڻي جو ڪڏهن نوڪرشاهي ڪنهن ٻي قوم جي آهي ۽ ان جو عمل دخل سامراج جي فائدي کان علاوه هن جي پنهنجي قوم جي مٿين طبقن جي فائدي ۾ ٿي آهي (جو ته هن جا سياسي معاشي ۽ ثقافتي عمل پنهن جي قوم جي وسيع حلقن کي ٿي ڪجهه قدر ترقي وڌائڻ لاءِ به هوندا آهن) قوم جي ڪجهه حصي کي مجموعي طور تي وڌيڪ معاشي فائدو رسي ٿو ته پوءِ اهڙي کي ڇا چئبو؟

جيئن ته اهي محاذ قومي ناهن تنهن ڪري نوڪرشاهي جي شڪل قومي ناهي؟ پوءِ انهن به چئي سگهجي ٿو ته نوڪرشاهي طبقي استعمال به ڪونه ٿي ڪري جو ته هن جي پنهنجي طبقاتي مفادن کان وڌيڪ عالمي سامراج جا مفاد آهن.... هر سياسي شعور رکندڙ اهو ڪونه چوندو ته نوڪرشاهي جو طبقاتي ڪردار ناهي پر اهو ئي چوندو ته هن جو طبقاتي ڪردار پنهنجي فائدي لاءِ ثانوي ۽ سامراج لاءِ اول آهي... تيئن نوڪرشاهي جو ڪردار ان معنيٰ ۾ نه ڪونهي ته هو پنهنجي قوم کي وڌيڪ فائدو پهچائي ۽ سامراج خلاف قومي آزادي جي ويڙهه ڪري ۽ جيڪو به قوم ڪٿي ان ۾ سامراج جي ابتڙ پنهنجو فائدو ۽ پنهنجو قوم جو فائدو اول ۽ بنيادي نٿي، جيڪو هي ڪونه ٿو ڪٿي. پر قرلت ۽ ٻين علائقن جي استحصال جي ڪري هن جو ڪردار (هڪ معنيٰ ۾) قومي نٿي ٿو، اهي ڪري

جو جيڪا به ڦرلٽ نوڪرشاهي ڪري ٿي، اها ڦرلٽ جت
عالمي سامراج کي فائدو ڏي ٿي اتي نوڪرشاهي جي
پنهنجي قوم جي گهڻن ئي حلقن ۽ طبقن کي پڻ ڏئي ٿي
مثال پنجاب جي صوبائي بجيٽ، وفاقي بجيٽ مان حصو
وفاقي ۽ عالمي امدادي فنڊن جو حصو ٻين ننڍين قومن
قوميتن جي ڀيٽ مان ڪئين ڀيرا وڌي ٿئي ٿو. ۽ اهو
پنجاب جي ان حصي کان تمام گهڻو وڌو هوندو ؟
جيڪو حصو پنجاب ۾ ملي ٿي. اها ٻي ڳالهه آهي
پنجاب اندر خود طبقاتي مسئلو آهي. بيروزگاري، غربت
۽ جهالت آهي. چوريون ۽ ڌاڙا لڳن ٿا. خون اغوا ۽ ٻيون
سماجي برايون ٿين ٿيون. زميندارن، سرمائيدارن ۽ نوڪر
شاهي جي ڏاڍ ۾ جبر جي گهٽائي ۾ مقامي هاري، مزدور
۽ ٻيا بورجوا ٻوڙهجي رهيو آهي.

هڪ وڏو ۽ اهم مسئلو جيڪو پنجاب اندر آهي
جنهن کي وساريو ويو آهي اهو سرائيڪي قوميت جو
آهي. جنهن جو پڻ قومي استحصال حڪمران طبقا ڪن
ٿا. پنجاب اندر جيئن جيئن ٻيا طبقاتي تضا
۾ شدت ايندي ويندي وڃي ۽ ڪڏهن ڪڏهن سرائيڪي مسئلو
تيز ٿيندو ٿو وڃي.

نوڪر شاهي جي پنهنجي ڪا به ثقافت ... هوا
ڪونه ٿي ٿئي ..... سرمائيدار طبقي جي معاشي
سياسي مفادن حاصل ڪرڻ لاءِ جيڪا به ٻولي ذريعو بڻج
سگهي ٿي، اها ٻولي کي ٿي پنهنجي مادري ٻولي جو
رتبو بخشي ٿو ڇڏي. جيڪا ثقافت عام طور تي قوم

سنڌي ني، اما قومي هوندي ني ڪولهي ڇو ته قوم ۾ اڪثريت عوام جي ٿئي ٿي. جڏهن اهو چئجي ٿو ته عام طور تي قومي ثقافت (سرمائيدارانه، جاگيردارانه ۽ غلامانه سماج ۾) حڪمران طبقي جي ئي ثقافت آهي....... .... جيڪا به ثقافت حاوي آهي اها هتي جي پنجابي قوم جي حاوي ثقافت ناهي پر دراصل هتي حڪمران طبقن جي ئي ثقافت آهي..." صفحو ١٩-٢٠ وطن دوست م.ف جو خط

هتي دوستن نوڪر شاهي جي ڪردار جي تفصيلي وضاحت ڪئي آهي، هنن پڙا ڪرائڻ ذهن جو مقصد اهو به آهي ته جيئن خود پڙهندڙ چٽائيءَ سان دوستن جي نقطه نظر کي ڄاڻي سگهن. مان اڳ ۾ ئي واضح ڪري چڪو آهيان ته نوڪر شاهي يا حڪمران طبقن سان وابستگي جي ڪري ان جو فائدو انهي جي غير استحصالي طبقن وغيره کي پڻ ملي ٿو. ان جي معنيٰ اها به اڪري ٿي ته هڪ پاسي جتي نوڪر شاهي سميت حڪمران استحصالي طبقا يا گروه قومي يا طبقاتي ڦرلٽ ڪن ٿا. ته ٻئي پاسي غير استحصالي يا استحصال جو شڪار مظلوم طبقا ڪڏهن به قسم جو قومي يا طبقاتي استحصالي ڪو نتا ڪن، نتا ڪري سگهن.

پوءِ ته هتي دوستن نوڪر شاهي جي باري ۾ لکيو آهي:

"هو هميشه کان ڦورو جي جهولي ۾ پلجندي آئي آهي، ڪڏهن مقامي جاگيردار، ڪڏهن مقامي سرمائيدار ۽ جي جهولي ۾."

پر حيرت جي ڳالهه آهي ته موڙ جڏهن پنهنجي خط ۾ اهو لکيو ته دلال سرمائيدار نوڪر- شاهي جي ڪلهن

تي وڌيڪ ترقي ڪندو رهيو آهي ته دوست، ان کي منهنجي 'بي عقلي' ثابت ڪرڻ لاءِ. هن تي جوابي خط جي صفحي نمبر ٣ تي لکي چڪا آهن.

"رياست تي ڪنٽرول نوڪر شاهي جو آهي ۽ سندس پٺ تي سوار دلال سرمائيدار آهي. هي موجوده رياست جي جي ڪردار ۽ ان جي خاص ڪنهن مخصوص طبقي کي سمجهڻ جو اڌورو طريقو آهي جهڙو فلسفي متعلق هيگل جو، معاشيات متعلق پروڌن جو ۽ سياست متعلق باڪونن جو." هو ڀانئن ٿا چون ته نوڪر شاهي ڪڏهن ڪنهن جي جهوليءَ ۾، ڪڏهن ڪنهن جيءَ ۾، سون پلا جهڪڏهن، اهو چئو ته نوڪر شاهي جي پٺن/ڪلهن تي چڙهي دلال سرمائيدار وڌيو وڃيو آهي ته ڪهڙي اربا خطا ڪم هي دوست ان کي (نوڪر شاهي کي) دلال سرمائيدار جي جهوليءَ ۾ ٿا ڏيکارين ۽ سون دلال سرمائيدار کي ان (نوڪر شاهي) جي ڪلهن تي چڙهيل ڏيکاريو. روح پنهي مثلن جو هڪئي آهي ته نوڪر شاهي استحصالي سماجي طبقن جي قرلت/واڌ وڃهو هڪ هٿيار بنجي ٿي.

رياست اندر واحد پورهيت پارٽي ۽ انقلاب جو بين الاقواميت پرست فرض

وطن دوست م-ف جي دوستن جي مقالي جو بنيادي روح سندن هنن پئراگرافن ۾ ڏنل آهي جنهن جو اظهار هو هن ريت ٿا ڪن:

(i) "سياست پاڪستان ليول تي ڪجي يا سنڌ ليول تي .... پر اثرو ضرور چولداسين تہ هڪ رياست

مدر مختلف قومن جون تاريخ ۾ ۽ خاص طور تي اولهه ۾
وچين صديءَ ۾ پارليمون الڳ الڳ ٺهيون آهن. انهن مان
ڪجهه پارليمون ڪميونسٽ پارٽيون بڻ هيون. مثلا پولش
سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي روس اندر روسي ۽ سوشل ڊيمو
ڪريٽڪ پارٽي کان علحده هئي. لينن پارٽي جي وجود
بچاءَ لاءِ جي پاليسيءَ خلاف اختلاف ڪيا هئا ..." (ص ۲۷)

(iii) "... لينن هڪ طرف مجي يورپ ۾ گڏيل انقلاب
بدران صرف روس ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪئي ۽ ٻئي پاسي روس
۾ مظلوم قومن ۽ قومن جي آزاديءَ جو جهنڊو ٻنهنجي هٿ ۾
(ظالم قوم) کنيو. هاڻي جيڪڏهن آزاد سوشلسٽ سنڌ جي
ڳالهه ڪندڙن تي ڪو اهو الزام مڙهي ته اهو "سوشلسٽ"
سنڌ جي نعري ۾ علحدگي جي بنيادي مقصد کي هٿ ڪرڻ
لاءِ استعمال ڪري ٿو "صرف سنڌ ۾ ئي سوشلزم اچي ۽ صرف
سنڌ ۾ ئي قومي جمهوري انقلاب اچي ۽ باقي رهيل پاڪستان
۾ پلي فوجي آمريت هجي" ته اهڙي ماڻهوءَ کي اهو الزام لينن
تي هڻڻ گهرجي، ڇوته هن يورپ ۾ گڏيل انقلاب جي مارڪس
۽ اينگلز جي بنيادي خيال کان انڪار ڪيو، تنهن روس ۾
انقلاب آڻڻ جي ڪوشش ڪئي .... ڇا لينن قوم پرست هو،
سوشلسٽ روس جي نعري ۾ قوم پرستي جي بنيادي مقصد کي
هٿ ڪرڻ لاءِ اتي جي عوام ۽ مزدورن کي دوکو ڏنو هو؟"

(iii) "... لائوس ڪمبوچيا ۽ ويٽنام فرانس جي قبضي
هيٺ هئا، فرانس زبردستي هنن ٽنهي رياستن کي مرڪزي
رياست ۾ شامل ڪري ڇڏيو. فرانس سامراج ۽ مقامي دلال
حڪمران خلاف جدوجهد ڪرڻ لاءِ ڪميونسٽن ٽنهي ملڪن

جي گڏيل مزدور پارٽي ناهي، گڏيل انقلاب لاءِ هتيار بند جدوجهد جي شروعات ڪئي. هي پارٽي ڪيترن ڏهاڪن تائين هلي جدوجهد ڪندي علائقن ۾ هڪ جيتري وڌي نه سگهي، صرف ويٽنام اندر اڳتي وڌي سگهي. تنهنڪري ويٽنام جي ڪميونسٽ گڏيل هئا. چيني ڪميونسٽ پارٽي کي ٽوڙي صرف ويٽنا جي پارٽي ناهي ۽ گڏيل جدوجهد ڪرڻ بجاءِ صرف ويٽنا اندر انقلاب آڻڻ لاءِ جدوجهد ڪئي".

(iv) "..... هن (لينن) ظالم قوم جي مزدورن لاءِ لازمي قرار ڏنو ته اهي قومن جي حق خوداراديت (حق علحدگي تائين) لاءِ عملي جدوجهد ڪن. ٻئي پاسي هن مظلوم قوم . پورهيتن کي ظالم قوم جي مزدورن سان اتحاد جي تلقين ڪئي ۾ لينن اهو پڻ واضح ڪيو ته جيڪڏهن ظالم قوم جو مزدو مظلوم قوم جي مزدور خلاف نفرت ڪري يا ان خلاف عملي قدم کڻي تڏهن عمل ۾ مظلوم قوم جي پورهيت . رياست کان الڳ ٿيڻ غلط نه سمجهندو. جيئن هو آئرش ۾ هو مسئلي متعلق چوي ٿو "..... (ص: 45)

(v) سياست سنڌ ليول تي ڪجي يا پاڪستان ليول تي خط جو ليکڪ ٻڌائي ٿو ته سنڌ جون قوم پرست ۽ قومپر جي اثر هيٺ آيل تنظيمون صرف سنڌ ۾ سياست ڪن ٿيون، ۾ هن جي خيال ۾ کين سڄي پاڪستان جي سياست ڪرڻ گهرجي. دراصل هي خيال بنيادي طور تي ته بين الاقواميت جي عام اصول موجب بلڪل صحيح آهي ڇو ته مارڪسزم دنيا جي سڀني پورهيتن ۽ قومن جي بڌيءَ جي وڪالت ڪري ٿو ۽ قوم پرستي خلاف جنگ جو جهنڊو بلند ڪري ٿو ....

(ڏني لينن جو قوم پرستي جي باري ۾ چونڊ لڪرو ڏال آهي) انهيءَ ڪري اسان پڻ قوم پرستي کي غلط سمجهون ٿا ۽ ان خلاف عملي طور تي جدوجهد پڻ ڪيون ٿا پر قوم پرستي (مظلوم قوم جي قوم پرستي) خلاف حدڪان وڌيڪ جدوجهد ڪرڻ ٿا ڪريون ڇو اها بقول لينن جي ظالم قوم جي جارحاڻي قوم پرستي جي فائدي ۾ وڃي ٿي. ميلا لينن هيئن چوي ٿو: "مظلوم ۽ محڪوم قومن ۾ ڪئين پيرا ڏار ۽ آزاد پارٽي جي حيثيت سان پرولتاريا جي ڌار تنظيم پنهنجي قوم جي قوم پرستي خلاف ابتري زبردست جدوجهد کي جنم ڏئي ٿو جو اصلي مقصد نظرن کان گم ٿي ويندا آهن ۽ ظالم ۽ جابر قوم جي قوم پرستي کي وساريو وڃي ٿو" (ص 113 قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو ۽ قومن جو حق خوداراديت). لينن مظلوم ۽ ظالم قومن جي قوم پرستي ۾ فرق ڪيو آهي.

بهرحال اسان قوم پرستي جي حمايت ڪونه ٿا ڪريون ۾ هڪڙي ڳالهه سمجهه ۾ نٿي اچي ته جنهن ڳالهه جو ڏوه هي همراه بين قوم پرست ڌرين ۽ قوم پرستي جي اثر ۾ آيل ڪابي ڌرين کي ڏئي ٿو، انهيءَ ڏوه کان هي همراه به ته آجو ڪونهي/ ناهي. هي همراه بين اڳيان وعظ ٿو ڪري ته سيئي ڪابي ڌريون صوبائي ليول بجاءِ پاڪستان ليول تي سياست ڪن [ص: 20-25]

مون هن کان اڳ خط ۾ اهو واضح ڪيو هو ته ڪنهن به ملڪ - قومي رياست جي اندر سو شاسٽ انقلاب لاءِ سيني قومن جي پورهيتن جي ٻڌي جنهن ۾ تنظيمي ٻڌي (واحد انقلابي پارٽي جي شڪل ۾) به شامل آهي، لازمي رهي آهي.

ان لاءِ مثال سوويت يونين جو ۽ لينن جي رهنمائيءَ ۾ بالشويڪ پارٽي جي بين الاقواميت پرستيءَ تي ٻڌل تنظيم ۽ انقلابي جدوجهد جو ڏنو هو. ان ڳالهه جي پيٽ ڪندي ته زار شاهي روس ۾ قومي مسئلو شدت سان موجود هو، پورهيت انقلابي پارٽي سوشلسٽ انقلاب برپا ڪري قومي مسئلي کي حل ڪيو. ساڳي طرح جديد نوآباديءَ تي گهڻ قومي رياست پاڪستان ۾ پڻ سماجي انقلاب آڻي، قومي مسئلي کي مارڪسي - ليننيءَ طريقي سان حل ڪري سگهجي ٿو. ان لاءِ سڄي ملڪ جي سڀني قومن جي پورهيتن جي ٻڌي لازمي آهي.

پر وطن دوست م - ف جي ليکڪ - دوستن کي هڪ گهڻ قومي رياست ۾ قومي مسئلي جو اهڙو مارڪسي - لينني حل ناگوار لڳو ڇو ته مون لکيو هو ته زارسٽ روس ۾ لينن جي رهنمائيءَ ۾ بالشويڪ پارٽيءَ جي جدوجهد جو مقصد اهو هرگز ڪونه هو ته قومي مسئلي جي شدت جي ڪري "روس کي لوڙهي" مختلف قومن کي الڳ ڪري، هڪ ٻئي سان متضاد ننڍيون ننڍيون "آزاد سوشلسٽ رياستون" وجود ۾ آڻي - يا عليحدگي - پرست تحريڪن کي زور وٺرائي، قومي مسئلي کي حل ڪري ۽ سوشلسٽ انقلاب برپا ڪري.

اهو وسارڻ نه گهرجي ته روس اندر سوشلسٽ انقلاب صرف ۽ صرف قومي تضاد جي ڪري، برپا نه ٿيو هو پر ٻين اهم سماجي تضادن سان گڏ اهو تضاد به شامل هو - قومي سوال تي مارڪسي - لينني يعني پرولتاري - بين الاقواميت پرستاڻو نقطه نظر رکڻ: زار شاهي تسلط هيٺ پيڙهجندڙ مظلوم ۽ محڪوم قومن جي حق خودارادي (عليحدگي سميت) جي

علمبرداري ۽ ساڳي وقت تي سڀني قومن جي پورهيتن جي ڀنڊيءَ لاءِ جدوجهد جي ڪري عظيم لينن کي پڻ اهي الزام ۽ مهڻا سهڻا پيا هئا ته قومي سوال تي بالشويڪ پارٽيءَ جي پرچار ۽ موقف "مبهم" ۽ "اڻ - چٽو" آهي. مثال طور سندس لفظن ۾:

"..... اها پروپيگنڊا مهاروسي ظالم ۽ جابر جي نقطهٔ نظر کان ۽ ڪنوڪڏ، مظلوم ۽ مجبور قومن جي بورجوازي جي نقطهٔ نظر کان (پڻي وشل ڊيموڪريٽن تي "ابهام" (غير واضح پڻي) جو الزام هڻندي سڏو سنئون "ها" يا "نه" جو مطالبو ڪن ٿا) "غير عملي" ٿي سگهي ٿي. حقيقت ۾ اها ئي پروپيگنڊا روس ۾ هنن امڪانن کي يقيني بنائي سگهي ٿي: جيڪڏهن روس مختلف قومن تي ٻڌل رياست باقي رهي ته امن چين (قومن جي وچ ۾ امن: سنڌيڪار) جا وڏ ۾ وڏا امڪان پيدا ٿين- ۽ جيڪڏهن اهو مختلف قومي رياستن ۾ ورهائجي وڃي ته پوءِ اها ورهاست نهايت پرامن ۽ پرولتاري طبقاتي جدوجهد جي لاءِ بي ضرر [نقصان نه رسائيندڙ ثابت ٿئي...."

ص 101 قومي سوال جو تنقيدي جائزو - قومن جو حق خوداراديت.

جڏهن ته وطن دوست مزدور فيڊريشن جي دوستن سندن مخصوص نظرياتي سوچ ۽ محدود تنظيمي دائري جي بنياد تي سوشلزم هيٺ لاتعداد قومن ۽ قوميتن جي گڏجي رهڻ جي مثال کي افسوسناڪ حد تائين نه صرف نظرانداز ڪيو آهي پر بالشويڪ پارٽيءَ جي ضد ۾ "پولش سوشل" ڊيموڪريٽڪ

پارٽي کي، سامراجي دور ۾ سوشلسٽ انقلاب جي ليننني تجزئي ۾ ڪارل مارڪس جي سامراجي دور کان اڳ سوشلسٽ انقلاب واري اڳڪٿيءَ ۾ فرق کي ڏيکاري شديد نظرياتي مونجهاري ۾ قائل هجڻ جو مظاهرو پڻ ڪيو آهي. اهڙي طرح دوستن بالشويڪ پارٽي جو هڪ پهو "متضاد ماڊل" هند. چيني ڪميونسٽ پارٽي کي "لوڙي" ويتنام جي پارٽي قائم ڪرڻ پڌايو آهي. سندن بنيادي نقطهء نظر اهو ناهي ته هڪ رياست جي اندر مختلف قومن جي پورهيتن جو واحد انقلابي پارٽي هرلڌي، آهي يا هجڻ کپي. بلڪ اهو آهي ته "مختلف قومن جون تاريخ ۾ .... الڳ الڳ پارٽيون ٿيون آهن. ان معنيٰ ۾ سندن نظر ۾ ڪميونسٽ پارٽي مزدور طبقي جي بين الاقواميت پرست نه پر "قومي" پارٽي ٿيو تي وڃي. ان ڏس ۾ ڪامريڊ لينن جو بند سٽن سان "قومي سوال جي تنقيدي جائزي" واري ڪتاب ۾ تمل بحث قل. دائڪ ۽ دلچسپ پڻ آهي. "بند" ليٿونيا، پولينڊ ۽ روس ۾ "يهودي مزدورن" جي تنظيم هئي. ان جو بنياد ١٨٩٧ع ۾ پيو ۽ عام طور تي هن ۾ روس جي اونهاين علائقن جا يهودي دستڪار ۽ ڪاريگر منظم هيا، هر اهم سوال تي هن تنظيم جو رڳو منيشوريڪن ۽ موقعي پرستن وارو هو.

لينن لکي ٿو: ".... مسٽر ليب مان سڌو سنئون ۽ بنهه هوبهو بند سٽن جا ڳنڍل پيلل دلمل بش ڪيا ۽ ورجا آهن بلڪ انهن چون ڪپي ته لفظي جادوگريءَ جو مظاهرو ڪيو آهي ۽ هڪ خاص ملڪ ۾ مر ن جي واحد تنظيم ۾ سڀني قومن جي مزدورن جي ايڪتا ۽ ميل جول جي مطالبي

کي...."اها ٿي ضرر ٿي وجهه واري پراڻي ڪهاڻي" ڪونهي ٿي.

مسٽر ليب مان "سهوٻرنا يا پراودا" واري مضمون جي آخري حصي جي باري ۾ فرمائي ٿو: "مطلب هي آهي ته جيڪڏهن ڪنهن مزدور کان پڇجو وڃي ته توهان / توهين ڪهڙي قوم جو فرد آهين ته ڪيس جواب ڏيڻ کپي: "مان سوشل ڊيمو ڪريٽ آهيان". اسان جو هيءُ بند سٽ مڪمل سمجهي ٿو ته هن اهو قتاڪو چوڙي وڏوڪارااهو ڪري ڇڏيو. اصل ۾ هن ثابت قدم ۽ با اصول جمهوري ۽ مارڪسي نعري جي خلاف "ضرر" ٿي وڃڻ جي باري ۾ اهڙي قسم جي ٺٺول ۽ روچ راڙي سان خود پنهنجي جمهوري پٽري ڪري ڇڏي اهي" .... ص: 22-21 قومن جو حق خودارادبت - قومي سوال جو تنقيدي جائزو

اسان وٽ بندسٽ مڪمورا سندن "يهودي مزدور تنظيم" صورت ۾ ته موجود ناهن پر ڪجهه انهن سان ملندڙجلندڙ عمل صورت ۾ ٿي سهي ساڳي ڪتب جا پاتي آهن - جن ص طرح سنڌ جي مزدورن ۽ هارين کي ٻين قومن جي مزدورن هارين ۾ "ضرر ٿي وڃڻ" کان بچائڻ خاطر "سنڌي هاري"، سنڌي مزدور"، "سنڌي عوام"، "سنڌي شاگرد" تحريڪن سنگٺن کي ڪڙو ڪيو آهي- هنن جي نظر ۾ هراهو سنڌي، جي آهي ٿي ڪونه جيڪو بين الاقواموت پرست نظريو رکي يا سائنسي سوشلزم لاءِ وڙهي ٿو - هو انهن جسي نظر ۾ غدار"، "منافق" ۽ "بي ايمان" آهي- اهڙي قسم جي حلقن اسان سان ته "بنيادي تضاد" يعني لفظن ۾ "ازلي دشمني"

هلندي اچي پر اهي خود وطن‌دوست، صرف يا پروگريسو جيئن سنڌ ا. ف جي نظرياتي موقف کي پڻ "سنڌ" ۽ "سنڌي عوام جي لاءِ هاڃيڪار سمجهن ٿا. متوا بازي، الزام تراشي ۽ دشمناڻه رويي جي باوجود اسان سيني انهن قوتن سان جيڪي آمريت، سامراج ۽ استحصال جي خاتمي جا قائل آهن، گهٽ ۾ گهٽ گڏيل مقصدن تي عملي جدوجهد لاءِ اتحاد چاهيون ٿا. نظرياتي رعايت ۽ سمجهوتي بازي جو شڪار نه ٿيندي، سائنسي - عالمي نقطه نظر ۾ قسمين قسمين ملاوٽون ڪرڻ جي خلاف ثابت قدم رکندي. اسان جي اڄ به بنيادي دشمني ۽ تضاد وري به بالادست استحصالي طبقن سان آهي. نه ڪي هن يا هن نظرياتي مخالف تنظيم، گروه ۽ ڪتبهءَ فڪر سان.

هاڻي اسين ليکڪ دوستن جي اٿاريل سوالن تي ترتيبوار هڪ نظر وجهنداسين.

پاڪستان جي حڪمران طبقن جي ٻها پاليسي صرف هن ئي نئين ڏس ۾ اچي. گهڻ-قومي ملڪن اندر، هڪ قومي ملڪ اندر، هڪ صوبي يا شهر اندر سامراجي ڇاڙتن جي ڪنهن کي "لٺ ۽ ڪنهن کي چمڪ" ڏيکارڻ جي پاليسي مختلف صورتن ۾ نظر ايندي آهي پر باوجود ان جي عوام جي، پورهيت طبقن جي پاليسي دشمن جي انهن هٿڪنڊن کي هڪ ٻئي سان ٻڌي ۽ گڏجي وڙهڻ وسيلي، ناڪام بڻائڻ هوندي آهي ۽ هنن کي- جمهوريت پسندن ۽ پورهيتن کي انهن رعايتن، امتياز ۽ قومي جبر جو حمايتي نه پر ڪٽر مخالف ٿيڻو پوندو. ۽ دشمن جي ان چال کي سمجهڻو ۽ اگهاڙو ڪرڻو پوندو. ان زيت ئي عوام جو رضاڪارانه اتحاد ۽ ڀائيچارو وڌندو، پاڪستان جرڻ

مخلص حالتون، سامراج دشمن جمهوري جدوجهد جون ته ضائون ۽ فرض - پنجاب جي جمهوري ۽ پورهيت طبقن تي اهو لازم ڪن ٿيون ته اهي پنجاب اندر عوام جي گڏيل دشمن خلاف جدوجهد کي وڌيڪ تيز ڪن، قومي جبر ۽ امتياز جي پاليسي کي وڌي واڪ ننديون ۽ ٻئي طرف ننڍين قومن جي محنت ڪش ۽ سامراج دشمن قوتن تي ساڳي وقت اهو لازمي فرض عائد ٿو ٿئي ته اهي وڏي قوم جي بالادست قوتن ۽ طبقي ۽ ڦرجندڙ مظلوم عوام ۾ واضح لائين ڇڪين ۽ استحصالي طبقي جي ڦرلٽ کي اتان جي پورهيتن جي "سازش" قرار ڏيڻ ۽ پنجابي هڪ ته پائنج ڏون جي هون ڏون ته اي پنجابا اي تون" يا "سب ريون ڪاربوتيون" واري تنگ نظر - قوم پرستي جو شڪار نه بنجن- بلڪ قومي امتياز ۽ فرق ڏارن سڀني پورهيتن کي هڪ جان جا عضوا سمجهن.اها آهي پرولتاري بين الاقواميت پرستي.

رهيو سوال هي ته "پنجاب جو اهو اسرندڙ / متامي بورجوازي سامراج خلاف نوڪر شاهي ۽ دلال سرمائيدار خلاف ويڙه ڪرڻ کان پوءِ اقتدار حاصل ڪري وٺي ته پوءِ ننڍين قومن ۽ قوميتن جي ڦرلٽ ڪونه ڪندو"؟ يا "سامراج سان ساز باز نه ڪندو."؟ دوست ان جي ضمانت ٿا گهرن.

اسان ڪنهن به بورجوازيءَ چاهي اهو وڏي قوم جو هجي يا ننڍي قوم جو، تنهن جي "ضمانت" کڻڻ لاءِ تيار ناهيون پر جيڪڏهن دوست ننڍي قوم جي بورجوازي جي ضمانت کڻن ته ڀلي.

باقي سامراج، دلال سرمائيدار ۽ فوجي نوڪر شاهي جي

خلاف ويڙه ڪندي، سا به ان سرمائيدار جي رهبريءَ ۾ ۽ جي بورجوا اقتدار جي لاءِ ته اها ڳالهه، سمجهه ۾ لئي اچي ٿي بورجوازي اڪيلو وڙهندو يا پنهنجي سامراج دشمن قوتن سان گڏجي وڙهندو. صاف ظاهر آهي ته اڪيلو لئو وڙهي سگهڻ اها صرف مفروضو (Bypothesis) آهي. اڳ ۾ چئي سگهجي ته ان جدوجهد دوران ۽ جدوجهد جي ڪاميابي ۽ طبقاتي قوتن جو توازن ڪهڙو هوندو. هڪ ته بورجوازي طبقي جي حيثيت ۾ سو به ڪنهن جديد بڻڪي- رياست الله سامراج دشمن جمهوري جي رهبري ڪري، ممڪن ناهي. اها ڪي سامراج دشمن ۽ غير اجاره دار حصا ان ۾ شريڪ ٿي سگهن ٿا. ۽ ڪاميابي ڪانپوءِ عوام سان گڏجي قومي جمهور انقلاب جو ڦل ماڻي سگهن ٿا.

پولش- سوال جي باري ۾

دوست لکن ٿا. ”هڪ رياست اندر مختلف قومن جون تاريخ ۾ خاص ڪري اٿوبه، ۽ ويهين صديءَ ۾ پارٽيون الڳ الڳ نهيون آهن“ مثلا پولش ڊيموڪريٽڪ پارٽي روس اندر سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي کان علحيد هئي. لينن پارٽيءَ جي وجود بجاءِ هن جي پاليسي خلاف اختلاف ڪيا هئا. يعني مثال ٿيو وچي روس اندر پولينڊ جي الڳ پارٽي جو.

پولش، واقعي هڪ قوم آهي پر انهن جو هڪ ملڪ به آهي. پولينڊ، اهو زارسٽ روس، آسٽريليا ۽ جرمن ٽن مطلق العنان سلطنتن/بادشاهن جي قبضي ۾ هو. پهرين عالمي جنگ ڇيڙڻ جي وقت تائين پولينڊ جي غلامي کي هڪ سئو اوڻويهه سال گذري چڪا هئا.

هو هڪ ورهايل ۽ ٽڪرا ٽڪرا ڪيل ملڪ هو. اهڙو ملڪ جنهن جي وحدت ٽن سامراجي رياستن جي تسلط هيٺ ڇيهاڙي وئي هجي. لازمي طور تي هڪ آزاد قومي رياست لاءِ تڙپ رکندو. پولينڊ جي ان قومي غلامي ۽ قومي ورهاست جي حالت اهڙي هئي جو پولش ٻولي جا شاعر ۽ اديب پنهنجي ٻولي ۾ جيڪو ڪجهه لکندا هئا، سو دفنائي ڇڏيندا هئا. ڇو ته پولش ۾ لکڻ ڏوهه هوندو هو. ان قسم جي پولينڊ اندر پولش ڊيموڪريٽڪ پارٽي قائم ڪرڻ بابت لينن هيئن لکيو.

"..... ۱۸۹۶ع ۾ پولش سوشلسٽ پارٽي (جيڪا اڄڪلهه 'فراڪي' جي نالي سان مشهور آهي) مارڪس جي هڪ ٻئي دور جي نقطہ نظر کي "مستحڪم" ڪرڻ جي ڪوشش ڪري دراصل مارڪسزم جي لفظن کي مارڪزم جي روح جي خلاف استعمال ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انڪري پولش سوشل ڊيموڪريٽڪ بلڪل صحيح راهه تي هئا جڏهن هنن پولش پيٽي بورجوازي جي قوم پرست جذبي تي حملو ڪيو ۽ اهو ٻڌايو ته پولش مزدورن جي لاءِ قومي سوال ثانوي حيثيت رکي ٿو، جڏهن هنن پهريون ڀيرو پولينڊ ۾ هڪ خالص پرولتاري پارٽي جو بنياد وڌو ۽ ان اهم ترين اصول جو اعلان ڪيو ته پولش ۽ روسي مزدورن کي پنهنجي طبقاتي جدوجهد ۾ وڌ ۾ وڌ گهاٽي اتحاد کان ڪم وٺڻ کپي. (ص ۱۳۷-۱۳۶ قومي سوال جو تنقيدي جائزو جو حق خوداراديت).

ٻ.ا

.... "هاڻو! ان مان ظاهر ٿئي ٿو "فراڪي" جون

اهي ڪوششون ڪيتريون بي‌بنياد ۽ بي‌معنيٰ هيون؟
ڪڏهن ڪڏهن اها روزا لڪسمبرگ سان اسان ج-
اختلافن کي پولش ۽ ڊيموڪريٽن جي خلاف ”استعمال
ڪرڻ چاهي ٿي ’فراڪي‘ پرولتاري، سوشلسٽ نه
پرپيٽي بورجوا قوم پرست پارٽي آهي، ٿورو ٿورو پول
سوشل انقلابين سان ملندڙ جلندڙ روسي سوشل ڊيموڪريٽ
انهن گهاٽن ناتن ۽ اتحاد تي ڪهن ’پڇتايو‘ جهڙڪ
پولش ڊيموڪريٽن سان ڪري رهيا آهن، پولش سوش
ڊيموڪريٽن پولينڊ ۾ واقعي پرولتاري پارٽي قائم ڪر
هڪ عظيم الشان خدمت انجام ڏني آهي، هڪ اهڙ
ملڪ ۾ جيڪو قوم پرستانه خواهشن ۽ جذبن سـ
تمتار آهي، پر پولش سوشل ڊيموڪريٽن جي خد
ايتري عظيم الشان الڪري ناهي جو روزا لڪسمبر
مارڪسوادين جو پروگرام جي شق نمبر ٩ جي بار
۾ ايتريون وڏيون احمقانه ڳالهيون ڪيون آهن، با
ان افسوسناڪ صورتحال جي باوجود بيشڪ ”ـه
خود اختياري“ جو سوال پولينڊ جي سوشل ڊيموڪر
لاءِ ايتري وڏي اهميت نٿو رکي جيتري ڪه رو
سوشل ڊيموڪريٽن جي لاءِ اها ڳالهه سمجهه ۾ ا
ٿي ته قوم پرستي جي تعصب ۾ انڌي پولش پيٽي بور.
طبقي سان وڙهڻ جي جوش ۾ (ڪڏهن ڪڏهن
جوش خروش ٿورو وڌيڪ ٿي ٿي ٿو وڃي) پولش سو
ڊيموڪريٽ ”ضرورت کان وڌيڪ ڪري ويهن
ڪنهن به روسي مارڪسوادي۽ پولينڊ جي عليحدگ
جي خلاف هجڻ ڪري پولش سوشل ڊيموڪريٽن
گهٽ وڌ نه چئو آهي، (هي سوشل ڊيموڪريٽ غلا

ھن ٿا ڪن جڏھن اھي روزالڪسمبرگ وانگر روسي رڪسوادين جي پروگرام ۾ حق خود اختياري ڪي ۾ ڪرڻ جي ضرورت کان انڪار ڪن ٿا....."
ن: ١٣٠-١٢٩-١٢٨ قومي سوال جو تنقيدي جائزو. س جو حق خود ارادیت).

پولينڊ جي باري ۾ روس جي انقلابي پارٽي ۽ ام جي يڪجھتي ۽ روسي جو ذڪر ڪندي وئيت مصنف/ليکڪ اي. مينيو سيوچ A Historic A نالي مضمون ۾ لکي ٿو:-

"فيبروري انقلاب کانپوءِ مزدورن ۽ سپاھين جي ٽروگراڊ سوويت (انقلابي جمھوري اقتدار جو ادارو يڪو ان وقت وجود ۾ آيو ھو) روسي انقلابي عوام ي عزم ۽ اٽل ارادي جو اظھار ڪندي پولش عوام نھن ھڪ اپيل جاري ڪئي. ان ۾ اعلان ڪيو ويو : "پولينڊ کي رياستي ۽ بين الاقوامي معاملن ۾ مل آزاد ٿيڻ جو حق آھي" ۽ اپيل ۾ "آزاد لينڊ جمھوري ريپبلڪ (رعيتي راڄ) قائم ڪرڻ لاءِ تقبل جي جدوجھد ۾" پولش عوام جي ڪاميابي لاءِ ڪ تمنائن جو اظھار ڪيو ويو. پيٽروگراڊ سوويت ي اپيل روسي عوام جي ان خواھش جي عڪاسي ئي ٿي تہ ھنن پولينڊ کي آزاد ۽ خودمختيار ڏسڻ ي چاھيو ۽ ڇاڪاڻ تہ اپيل واضح ٿي ڪيو تہ جيڪڏھن لينڊ ۾ جمھوري راڄ قائم ڪرڻو آھي تہ پولش عوام ي ان لاءِ پاڻ وڙھڻو پوندو.

پيٽروگراڊ سوويت جي اپيل مظلوم قومن جي حق ودارادیت لاءِ مطالبي جو اظھار ھئي جنھن جو اعلان

روسي سوشل ڊيموڪريٽڪ ليبر پارٽي پنهنجي پروگرام ۾ ١٩٠٣ع ۾ ڪيو هو. پولش عوام جي چونڊڪاري، خودارادیت ۽ آزادي جي حق جي مستقل طور حمايت ڪندي بالشويڪن زور ڀريندي چيو ته پرڏيهي جبر کان پولينڊ جي آزادي صرف روس ۾ انقلاب جي نتيجي ۾ عمل ۾ اچي سگهي ٿي. لينن هڪ واضح فارمولا ۾ ان جو اظهار ڪيو جڏهن روسي انقلابي ۽ پولش قومي آزادي ۽ پرولتاري تحريڪن جي تجزئي سان اخذ ڪيو هو. هن لکيو ته: "پولينڊ جي آزادي روس جي آزادي کانسواءِ ناممڪن آهي" (اينز. ڪاوڪٽيڊ ورڪس. شمارو ١٥، ص. ٥٦٥)- انٽرنيشنل افيئرس ماسڪو شمارو ٩، ١٩٨٣ جي شڪريي سان.

.... ۽ پوءِ نيٺ ٿيو ائين ته سيپٽمبر ١٩٣٩ع ۾ نازين جي قبضي هيٺ آيل پولينڊ کي حب الوطني جي عظيم جنگ ۾ سوويت يونين جي سوپ تباهي جي خطري کان بچائي ورتو. عظيم آڪٽوبر انقلاب جي ملڪ هڪ ڀيرو وري پولينڊ جي نجات ۽ آزادي جو جهنڊو جهولايو.

پولينڊ جي باري ۾ تفصيل سان ڄاڻڻ ۽ لکڻ جي ضرورت آهي. مون مختصر طور هتي اها ڪوشش ڪئي آهي ته پڙهندڙ اندازو لڳائي سگهي ته پولينڊ جي روس اندر ڪهڙي حيثيت هئي. اهو ڪڏهن به روسي رياست جو ان ريت حصو ڪونه هو ۽ خود پولش ڊيموڪريٽڪ

رٿي جو تمام اپريل قـومي خواهش واري . ملڪ ۾
ولتاريا طرفان ان جو اعلان هو ته هن لاءِ 'قـومي
وال جي حيثيت ڏنوي آهي' پر ته پولش سوشـل
ڊيموڪريٽڪ پارٽي روسي سوشل ڊيموڪريٽڪ پـارٽي
و ضد ۾ انڪار نه هئي پـر پولش ۽ روسـي سوشل
ڊيموڪريٽڪ پرولتاري بين الاقواميت جي تقاضائن موجب
نهي ملڪن جي مزدورن جي پڌي جو ڪاهو اعـلان
ڪيو. ٿي ڳالهه ته پولش پارٽي جي وجـود مـان اهو
ظاهر ڪوئه ٿو ٿئي ته اها پولينڊ ۾ قومي آزادي جي
جدوجهد جي اڳتي وڌي وڃڻ ۽ باقي روس ۾ انقلابي
تحريڪ جي پوئتي رهجي وڃڻ جي خطري جي بين لفظن
۾ 'نظريه ضرورت' قائم ڪئي وئي هئي. اها بقول لينن
جي خالص پرولتاري پارٽي هئي ۽ پرڏيهي قبضي هيٺ
آيل رياست پولينڊ جي پورهيت پارٽي. هن کي قومي
آزادي ۽ پرولتاري انقلاب جو ٻٽو فرض ادا ڪرڻو هو.

انهڪري هڪ رياست جي اندر پورهيت طبقي جون
ڪ ڪـان وڌيڪ پارٽيون هرگز معقول نـاهن. پـلا
جيڪڏهن فرض ڪيو ته پولش پارٽي جي تمام مـان
اهو ثابت ٿو ٿئي تـه هڪ رياست اندر مزدور طبقي
جون نه پر 'مختلف قومن جون الڳ الڳ پارٽيون هئڻ
آهن' ته پوءِ ڪهڙ- قومي روس ۾ واحد روسي سوشل
ڊيموڪريٽڪ پارٽي جي وجود مان ڇا ٿو ثابت ٿئي؟
ڇا پولينڊ جو مثال روس ۾ مزدور طبقي جي واحد پارٽي

جي قيام لاءِ لينن جي اصولن ۽ عملي جدوجهد کي رد ڪري ٿو ڇڏي؟ ڇا لينن ڪل روس بالشويڪ پارٽي قائم ڪري غلطي ڪئي هئي، جن کي ٻهارُوس، يوڪرين، جارجيا، وغيره جون، ڌار ڌار قومن جون ڌار ڌار پارٽيون قائم ڪرڻ کپن ها، 'سامراجي رياست روس کي ٽوڙڻ لاءِ'، نه ڪي روس ۾ سوشلسٽ انقلاب نه وڙهڻ کپي ها؟ ڇو ته وطن دوست م.ف جي دوستن سندن جوابي خط ۾ اها تميز ڏني آهي ته: 'پاڪستان ۾ انقلاب لاءِ ضروري آهي ته هن سامراجي چوڪيءَ.... کي ٽوڙجي.'

صاف ظاهر آهي ته پولينڊ جنهن کي زارشاهي روس قبضو ڪيو هو، جيڪو روس جو حصو ٿي نه هو، هڪ ڌار رياست/ ملڪ هو، ان ۾ پولش سوشل ڊيموڪريٽڪ پارٽي قائم ڪرڻ تي لينن ڇو ۽ ڪيئن اعتراض ڪري پئي سگهيو. انڪري اهو دليل آهي ٿي بي ڊنگو ته لينن پولش پارٽي جي وجود جي بجاءِ ان جي پاليسين جي مخالفت ڪئي هئي.

ٻر ٽڏهن ۽ روبي محڪومي ۾ جڪڙيل پولينڊ جي پارٽي پولش پورهيت عوام جي جدوجهد کي زارشاهي خلاف روسي پورهيت عوام جي جدوجهد جو ساٿاري بنايو. عظيم اڪتوبر انقلاب ۽ بعد ۾ فاشزم تي سوويت يونين جي سوڀ پولينڊ جي دائمي آزادي ۽ پولش عوام جي استحصال کان مڪمل آزادي ۾

پولش عوام جي تاريخ ساز مدد ڪئي. تاريخ لينن جي ان تجزيي کي سچو ثابت ڪيو ته: "روس جي آزادي کانسواءِ پولينڊ جي آزادي ناممڪن آهي."

حقيقت اها آهي ته دوستن وٽ هڪ ئي رياست اندر مزدور طبقي جي واحد انقلابي پارٽي قائم ڪرڻ جي مخالفت ۾ ڪوبه ٺوس دليل ڪونهي. سڄي دنيا ۾ هر رياست اندر چاهي اها هڪ - قومي هجي يا گهڻ - قومي، مزدور طبقي جي هڪ ئي مارڪسي - ليننی پارٽي هوندي آهي جيڪا سموري پورهيت عوام جي اتحاد ۾ مدد سان، سندن اڳواڻي ڪري انقلاب ڏانهن وٺي ويندي آهي. پارٽيءَ جو بنياد رياست هوندي آهي جنهن ۾ اها مزدور طبقي سميت سموري پورهيت عوام کي منظم ۽ متحد ڪندي آهي. گهڻ - قومي رياست اندر ان پارٽيءَ ۾ سڀني قومن سان واسطيدار، مزدور طبقي جي سائنسي ۽ عالمي نظريي سان ليس، سوشلزم جي سوڀ ۾ اڻ ٽٽ يقين رکندڙ، سماجي حالتن جو درست تجزيو ڪندڙ، مخلص پڻ باصلاحيت پورهيت عوام جا سچا خدمتگار شامل هوندا آهن. هيءَ پارٽي جيئن ته طبقاتي، بين الاقواميت پرست پارٽي هوندي آهي، انڪري اها تنگ نظري ۽ محدود پڻي جي خلاف هوندي آهي، ڪٿي ان جي ڪهڙي به شڪل هجي. هيءَ اصلاح پرست؛ اعتدال پرست بورجوا يا تنگ نظرپڻي بورجوا پارٽي نه پر پورهيت عوام جي مجاهد،

فولادي انقلابي پارٽي هوندي آهي. ۽ ان جو رشتو عالمي انقلابي تحريڪ سان هوندو آهي. پارٽيءَ جنهن رياست ۾ اها قائم هوندي آهي، غير طبقاتي سماج جي قائم ڪرڻ لاءِ سماجوادي انقلاب لاءِ مسلسل جدوجهد کي پنهنجو نصب العين بنائيندي آهي.

اڄ جڏهن سوشلزم عالمي طور تي دنيا جو رخ متعين ڪندڙ فيصلي ڪن طاقت بڻجي چڪي آهي، مارڪسي- ليننيءَ پارٽين جو رول شديد اهميت اختيار ڪري ويو آهي. پر سوشلسٽ انقلاب ۽ انقلابي پارٽي جو تصور عظيم آڪٽوبر انقلاب، سوويت ديس ۽ بالشويڪ موجوده سوويت پارٽي سان مشروط آهي.

مون پنهنجي خط ۾ بالشويڪ پارٽي جي، لينن جي جدوجهد ۽ روسي انقلاب جي حوالي سان اهو ڏسڻ پئي چاهيو تہ هڪ - گهڻ - قومي ملڪ جي اندر سماجوادي انقلاب برپا ٿي سگهي ٿو، قومن برابري ماڻي سگهن. ۽ ٻيو تہ سڄي رياست جي اندر موجود سڀني قومن جي پورهيت طبقي جي ٻڌي هجي. ان مان منهنجو مطلب هرگز اهو ڪونہ هو تہ اسان جو انقلاب روسي انقلاب جي فوٽو اسٽيٽ هجي يا هوندو. مقصد اهو هو تہ روسي انقلاب ۽ بالشويڪ پارٽي جو تجربو اسان کي پيچيده قومي تضادن جي باوجود محنت ڪش عوام جي اتحاد سان فتح مند انقلاب جو بهترين مثال پيش ڪري ٿو. پر ان عمومي اصول کي ڪوبہ رد

نٿو ڪري سگهي ته پارٽي رياست جي بنياد تي سڄي يا انقلاب لاءِ جدوجهد جو دائرو رياست سڄي. جدوجهد جي ڪاميابي يعني انقلاب جي نتيجي ۾ ڪا رياست يعني ملڪ ساڳي حالت ۾ رهندو يا نه رهندو، اهو اڳوات چئي نٿو سگهجي. ان جو دارومدار جدوجهد جي وسعت، پرپوريت، دشمن جي طاقت ۽ عوام جي متحد قوت، داخلي ۽ خارجي، علائقائي ۽ عالمي صورتحال/ طاقتن جي توازن تي آهي.

ڪامريڊ لينن جو دوستن حوالو ڏنو آهي ۽ اڄڪلهه، واقعي اهڙو دور آهي جو لينن ڪسوٽي بڻجي چڪو آهي- لينن جو ڪجهه چيو ۽ ڪيو ان جو نوس مثال سوويت پارٽي، سوويت انقلاب ۽ سڄي دنيا جو اڄ بدليل نقشو آهي.

باوجود ان جي ته زارشاهي هيٺ روس ۾ مظلوم ۽ محڪوم قومن تي قومي جبر چوٽ چڙهيل هو ۽ مظلوم، محڪوم قومن ۾ علحدگي ۽ آزادي جون حالتون پاڪستان جي ڀيٽ ۾ ڪئين ڀيرا وڌيڪ موجود هيون، لينن هڪ طرف قومي مسئلي جي اهميت کي نه وساريو ۽ ٻئي طرف بين الاقواميت پرستي تي ٻڌل سڀني قومن جي پورهيت عوام جي ٻڌيءَ ڏي پڻ شاون کان وڌيڪ مٿاهون سمجهيو. ان جو اظهار هو هن ريت ٿو ڪري:

”.... روس ۾ هن وقت ڏائين هڪ خود مختيار ۽

آزاد قومي رياست قائم ڪرڻ جو خصوصي حق رکو
روسي قوم کي حاصل رهيو آهي. اسان مهاروسي پرولتار
ڪنهن به قسم جي خصوصي حق جي حمايت نٿا ڪريون
اسان پنهنجي لڙائي ۾ هڪ خاص رياست کي پنهنجو
بنياد بنايون ٿا. اسان ان خاص رياست ۾ سڀني قومن
جي مزدورن کي متحد ڪيون ٿا. اسين قومي نشو ونما
جي ڪنهن به هڪ رستي جا وڪيل نٿا بڻجي سگهون.
اسان پنهنجي طبقاتي منزل مقصود تي پهچڻ جي لاءِ
سڀني ممڪن رستن تي گامزن آهيون.

پر اسين ان منزل مقصود تائين تيستائين نٿا پهچي
سگهون جيستائين هر قسم جي قوم پرستي سان جنگ
نه ڪريون، جيستائين اسان مختلف قومن جي برابري-
جو جهنڊو نه جهولايون. مثال طور ڇا يوڪرين هڪ
آزاد رياست بڻجي رهندو يا نه، اهو هڪ اهڙو معاملو آهي.
جنهن جو تعين اهي هزارين عنصر ڪندا جن کي اسان
اڳواٽ نه ڏسي سگهون ٿا نه ڄاڻي سگهون ٿا. اسان
اجاين 'قياس آرائين' ۾ وقت نٿا وڃايون. اسان رکو
رکو ان شيءِ جي علمبرداري ثابت ڪريون ٿا. جنهن جي
باري ۾ ڪو شڪ نٿو ٿي سگهي، اها شيءِ هيءَ آهي
ته يوڪرين کي اهڙي قسم جي رياست قائم ڪرڻ
جو حق آهي."....

"....مهاروسي ۽ يوڪريني مزدورن کي ڪٺي ته،
جيستائين اهي هڪڙي رياست ۾ رهن. گهري تنظيمي

اتحاد سان ۽ ملي جلي ڊنگ سان پرولتاري تحريڪ
جي عام يا بين الاقوامي ڪلچر جو جهنڊو اوچو رکن.
۽ جنهن ٻوليءَ ۾ پرچار ٿئي ان زبان جي سوال تي
۽ پروپيگينڊا ۾ جهڙي اڄ قومي تفصيل درج ڪجن.
ڏنهن سلسلي ۾ مڪمل رواداري کان ڪم وٺڻ هيءَ
آهي مارڪسزم جو قطعي مطالبو هڪ قوم کان ٻي
قوم جي مزدورن کي ڌار ڪرڻ جي سموري وڪالت،
مارڪسي، انضمام، تي سمورا حملا پرولتاريا جي سلسلي
جي سڀني ڳالهين ۾ هڪ قومي ڪلچر جي مجموعي طرح
ٻي قومي ڪلچر سان پيٽ ڪرڻ وغيره وغيره صرف
بورجوا قوم پرستي آهي جنهن جي خلاف انتهائي
بي دردي سان جدوجهد ضروري آهي...."

"... مزدورن جي جمهوريت جو قومي پروگرام
آهي. ڪنهن به قوم جي لاءِ، ڪنهن هڪ ٻولي جي
لاءِ ڪي خاص حق نه هجن. قومن جي سياسي حق
خوداختياري جي سوال جو فيصلو يعني بلڪل
آزاد ۽ جمهوري طريقي سان سندن رياست جي
علحدگي جو حق. هڪ اهڙو قانون منظور ڪيو وڃي
جهڙو سڀني ملڪ تي لاڳو ٿئي جنهن موجب (ٻهراڙين
شهرن، برادرين وغيره جي ڪائونسلن جي منظور ڪيل)
هر ان قدم کي ناجائز ۽ منسوخ قرار ڏنو وڃي
جهڙو ڪنهن هڪ قوم کي امتيازي رعايتون ڏئي
ٿو. جهڙو قومن جي برابري کي يا

قومي اقليتن جي حقن کي مجروح ڪري ٿو. هڪ اهڙو قانون منظور ڪيو وڃي جنهن جي آڌار تي هر شهري کي حق هوندو هو ته هو اهڙي قدم جي منسوخي جو مطالبو ڪري ته اهو غير آئيني آهي ۽ انهن ماڻهن جي خلاف فوجداري عدالت ۾ ڪيس هلائڻ جي گهر ڪري جيڪي ان تي عمل ڪن ٿا.

زبان وغيره جي سوال تي مختلف قومي بورجوا پارٽين ۾ جهيڙا پيا لڳي پئي آهي. پر ان جي ابتڙ مزدورن جي جمهوريت اها گهرڪري ٿي ته سڀني مزدورن جي تنظيمن، مزدور سڀائن، ڪو آپريٽو انجمنن، ڪرامڪن جي تنظيمن، تعليمي ۽ باقي ٻين سڀني انجمنن ۾ سڀني قومين جا مزدور بلڪل هڪ ٿي وڃن. صفا گهر ڪندي ٿي وڃن ۽ ان طرح هر قسم جي بورجوا قوم پرستي جا مخالف ٿي بيهن. صرف اهڙي قسم جي ايڪتا ۽ يڪجهتي جمهوريت جي حفاظت ڪري سگهي ٿي، هڪ نئين زندگي ڏانهن وڌندڙ انسان ذات جي مفاد جي حفاظت ڪري سگهي ٿي. ان نئين زندگي ڏانهن .... جتي امتيازي حقن ۽ ڏرلٽ جو نالو نشان نه هوندو... ص ١١-١٢-١٣

.... جيڪو به پرولتاري طبقي جي مذمت ڪرڻ گهري ٿو. ان کي کپي ته سڀني قومن جي مزدورن کي هڪ (متحد) ڪري ۽ بورجوا قوم پرستي سان، ”ڏيهي“ ۽ ”پرڏيهي“ قوم پرستيءَ سان چمي جنگ ڪري. جيڪو

ماڻهو قومي ڪلچر جي نعري جي وڪالت ڪري ٿو، ان جي جاءِ مارڪسوادين جي صفن ۾ نه قوم پرست ڪم نظرن جي صفن ۾ آهي. هڪ ٺوس مثال وٺو ته ڇا ڪو مهاروسي مارڪسوادي قومي ڪلچر جو، مهاروسي ڪلچر جو نعرو قبول ڪري سگهي ٿو؟ نه، اهڙي ماڻهوءَ کي مارڪسوادين جي صفن ۾ نه قوم پرستن جي صفن جاءِ ڏيڻ کپي. اهو ان جو فرض آهي ته مهاروسين جي ان غالب، صد سياه ۽ بورجوا قومي ڪلچر جي خلاف وڙهون. صرف بين الاقوامي جذبي سان، اهي شروعاتي نقش اپاريون ۽ نکاريون جيڪي اسان جي جمهوري ۽ مزدور تحريڪ جي تاريخ ۾ پڻ موجود آهن.. انتهائي مظلوم ۽ ستم رسيده يهودي قوم تي پڻ اها ڳالهه لاڳو ٿئي ٿي.... جيڪو به سڌي يا اڻ سڌي نموني يهودي "قومي ڪلچر" جو نعرو هڻي ٿو، (ڪٿي سندس نيت ڪيتري نيڪ چو نه هجي) اهو پرولتاري طبقي جو دشمن آهي، هو پراڻي رواج جو، يهودي جي ذات پات جو حامي آهي.... ٻئي پاسي اهو يهودي مارڪسوادي جيڪو بين الاقوامي مارڪسي انجمنن ۾ روسي، لٿونيائي يوڪريني ۽ ٻين مزدورن سان ڪلهو ڪلهي ۾ ملائي مزدور تحريڪ جي بين الاقوامي ڪلچر کي جنم ڏيڻ جي جدوجهد ۾ تن من جو سهڪارو ساهه ۽ ست (روسي ۽ يهودي نقطه نظر سان) لڳائي ٿو. هائو اهڙا يهودي بند جي الگ ٿلڳ رهندڙ پاليسي جي باوجود، يهودين

جي پيٽرين روايتن جا علمبردار آهن ۽ ”قومي ڪلچر“
جي نعري سان برسر پيڪار ... بورجوا قوم پرستي ۽
پرولتاري بين الاقواميت. هي آهن ٻه نعرا جن جو پاڻ ۾
ڪڏهن به ناهه لٿو ٿي سگهي، جهڙي ڪڏهن به،
هڪ ٻئي سان ٺٺا هلي سگهن جن جو واسطو سڄي
سرمائيدار دنيا جي ٻن عظيم الشان طبقاتي مورچن سان
آهي ۽ اهي ٻئي قومي سوال تي ٻن پاليسين جا آئينه دار
آهن (صرف اهو نه، پر دنيا جي ٻن نقطه نظرن جا
آئينه دار آهن.... هي بنديت قومي ڪلچر جا علمبردار
بنجي ان جي بنياد تي نام نهاد ”تهذيبي قومي
خودمختياري“ جو سڄو منصوبو ۽ عملي پروگرام ناهي-
اصل ۾ مزدورن جي صفن ۾ بورجوا قوم پرستي پکيڙڻ
جو آلهڪار بنجي ٿا وڃن.... (ص: ١٨-٢٠)

اها صرف اڄوڪي سنڌ ۽ ٻين ننڍين قومن جي
خصوصيت ناهي جو اسان ڪي هتي اهڙي قسم جا
’مارڪسوادي‘ ۽ ’مارڪسي- رجحان‘ ذهن ۾ اچن ٿا
جهڙي پاڪستاني رياست اندر هڪڙي قوم جي
مزدورن کي ٻي قوم جي مزدورن کان ڌار رکڻ جي
ڪوشش ڪن ٿا ۽ ملڪ اندر پورهيت طبقي جي واحد
انقلابي پارٽي جي تصور ۽ وجود جي خلاف نت نوان
جواز پيش ڪن ٿا. پر زار شاهي روس ۾ به اهڙو رجحان
رکندڙ حلقا مظلوم قومن ۾ موجود هوا. هتي اسان
يوڪريني سوشل ڊيمو ڪريٽ قوم پرست ليف

يورڪيوچ سان لينن جي بحث ۾ اظهار وجهندا هـن.
'قومي مسئلي جو تنقيدي جائزو' ۽ 'قومن جي حق
خوداراديت' ۾ لينن لکي ٿو.

"... امريڪي گڏيل رياستن (USA) ۾ مهاجرن
جي انگن اکرن سان اندازو لڳائي سگهجي ٿو ته،
ترقي يافته سرمائيداري جي موجوده حالتن ۾ قومن کي
جذب ڪرڻ جو عام سلسلو ڪهڙي پيماني تي جاري
آهي. ڏهن سالن جي وچ ۾ يعني ١٨٩١ کان ١٩٠٠
تائين جي عرصي ۾ يورپ کان ٣٧ لک ماڻهو اوڏانهن
ويا. ۽ ١٩٠١ کان ١٩٠٩ تائين نون سالن جي عرصي
۾ ٧٢ لک ١٩٠٠ جي آدمشماري موجب آمريڪا ۾
هڪ ڪروڙ کان وڌيڪ غير ملڪي هيا. نيو يارڪ
رياست ۾ ان آدمشماري موجب ٧٨.... کان وڌيڪ
آسٽريائي هئا. هڪ لک ٣٦ هزار انگريز، ٢٠ هزار فرينچ
۴ لک ٨٠ هزار جرمن ٣٧ هزار هنگرين، ۴ لک ٢٥ هزار آئرش،
هڪ ٨٢ هزار اطالوي، ٧٠ هزار پولستاني، روس کان آيل
(وڏي ۾ وڏي يهودي) هڪ لک ٦٦ هزار ماڻهو، ٤٣ هزار
سويڊ وغيره وغيره. هيءَ نيويارڪ رياست اهڙي چڪي
آهي جنهن جي ٻنهي پڙن ۾ قومي امتياز [فرق] پيسجي
وڃن ٿا. ۽ نيويارڪ ۾ جيڪي ڪجهه، وڏي پيماني
تي، بين الاقوامي پيماني تي رهيو آهي، هو وڏي شهر ۾
ڪارخاني جي وسعت ۾ ٿي رهيو آهي.

هو اهو ماڻهو جنهن جي اکين تي قوم پرستانه

تعصب، جي پٺي پنل ناهي، يقيناً ڏسي وٺندو ته سرمائيداريءَ جو قومن کي پنهنجي اندر جذب ڪرڻ جو هيءُ عمل هڪ بي پناه تاريخي ترقي آهي، هن عمل سان تمام گهڻو ڏورانهن علائقن جي قومي تنگ نظريءَ جون ديوارون ڊهي رهيون آهن، خاص ڪري روس جهڙي پوئتي پيل ملڪ ۾.

روس کي کڻي وٺو ۽ يوڪرينن ڏانهن مهاروسين جو جيڪو رويو آهي تورڙو ان تي غور ڪيو. بيشڪ مارڪسوادي ته ڇا هر جمهوريت پسند يوڪرينن جي ناقابل بيان ذلت. ۽ توهين جي خلاف مڙسان مڙسي وڙهندو ۽ انهن سان مڪمل برابريءَ واري سلوڪ جو مطالبو ڪندو. پر هن وقت هڪ ٻي رياست جي سرحدن اندر يوڪريني ۽ مهاروسي پرولتاري طبقن ۾ جيڪو لڳاءُ ۽ ايڪتا آهي تنهن کي ڪمزور ڪرڻ سوشلزم سان غداري ۽ يوڪرينن جي بورجوا "قومي فرض" جي نقطه نظر کان پڻ هڪ احمقانه پاليسي هوندي.

مسٽر ليف يورڪيوچ جيڪو پاڻ کي "مارڪسوادي" (ويچارو! مارڪس!) پيو ڪوٺي ٿو، هن احمقانه پاليسي جو مثال پيش ڪري ٿو. مسٽر يورڪيوچ لکي ٿو ته: ١٩٠٦ع ۾ سوڪولوفسڪي (باسوڪ) ۽ لوڪاشيوچ (توچاپسڪي) دعوا ڪئي هئي ته يوڪريني پرولتاري طبقي کي صفا روسي سانچي ۾ ڍاليو ويو آهي. ان ڪري کين الڳ تنظيم جي ضرورت ناهي. سوال جي اصليت

جي باري ۾ هڪ ٻه حقيقت بيان ڪرڻ کان سواءِ
مسٽر يورڪيوچ چرين وانگر راڙو راڙ ڪندي هن ٻنهي
تي آلر ڪئي. ڪريل، انتهائي احمقاڻا ۽ رجعت پرستاڻا
قوم پرستي جي زهر ۾ ٻڏي ٻڪي لکيو ته اها "قومي
بي- حسي" آهي، "قوميت کي ترڪ ڪرڻ آهي" ۽
هن مسئلن "يوڪريني مارڪسوادين ۾ ڦوٽ (!!)
وجهي ڇڏي آهي." وغيره وغيره. مسٽر يورڪيوچ
اسان کي ٻڌائين ڏياري ٿو ته "مزدورن ۾ قومي يوڪريني
بيداري جي اڀار" جي باوجود مزدورن جي اقليت "قومي
شعور رکي ٿي." ها اڪثريت البت "هيٺئين ٻه روسي
ڪلچر جي اثر ۾ آهي." هي قوم پرست ڪم نظر
اهو چئي ٿو ڏڪي ته اسان جو فرض آهي ته "عام ماڻهن
جي پٺيان نه هلون پر انهن جي اڳواڻي ڪريون ۽ ڪين
قومي فرض (ادتسيونالنيوا سپرادو) ٻڌايون." ("دزوين"
رسالو صفحو ٨٩).

مسٽر يورڪيوچ جو هي سڄو دليل منڍ کان ئي
بورجوا قوم پرستي جو دليل آهي. پر بورجوا قوم پرستن
جي نقطه نظر کان ٻن، جن منجهان ڪي ماڻهو يوڪرين
جي لاءِ مڪمل برابري ۽ خود مختياري گهرن ٿا ۽
ڪي هڪ آزاد يوڪريني رياست چاهين ٿا، هائو!
انهن جي نقطه نظر کان ٻن اهو دليل تنقيد جي
ڪسوٽي تي پورو نه ٿو ٺهڪندو. يوڪرينين جي جذبه
آزادي جي خلاف آهي مهاروسي ۽ پولش زميندار طبقو

۽ انهن تي ٻنهي قومن جو بورجوا طبقو. اها ڪهڙي
سماجي قوت آهي جيڪا انهن طبقن جي خلاف وڙهي
سگهي ٿي؟ ويهين صدي جي ٻئي ڏهاڪي عملي طرح
ان سوال جو جواب ڏئي ڇڏيو آهي. اها قوت صرف
مزدور طبقي ۾ آهي جيڪو جمهوريت پسند هاري
طبقي جي اڳواڻي ڪري ٿو. جمهوري قوت ۾ ڦوٽ
وجهي ڪري ۽ اهڙي طرح ان کي ڪمزور ڪري.
مسٽر بورڪيوچ عام طرح رکو جمهوريت جي مفاد
سان ئي غداري نٿو ڪري پر خود پنهنجي ملڪ
يوڪرين جي مفاد سان پڻ غداري ڪري ٿو. ڇو ته
جيڪڏهن هن جمهوري قوت (مزدور طبقي) سوپ ٻاڻي
ته قومي ظلم ۽ تشدد نه ٿي سگهندو. مهاروسي ۽
يوڪريني پرولتارين جو اتحاد هجي ته آزاد يوڪرين
ممڪن ٿي سگهي ٿو، اهڙي اتحاد کان سواءِ آزاد
يوڪرين جو خواب به ڏسي نٿو سگهجي.

پر مارڪسوادي پاڻ کي بورجوا قوم پرستانه
نقطه نظر تائين محدود نٿا ڪن. ڪيترن ئي سالن کان
هيءَ ڳالهه بلڪل صاف آهي ته ڏکڻ ۾ يعني يوڪرين
۾ وڌيڪ تيزيءَ سان اقتصادي ترقيءَ جو عمل جاري
آهي جتي مهاروس کان هزارين لکين هاري ۽ مزدور
ايندا پيا وڃن ۽ سرمائيدارن جي فارمن، کاڻين ۽ شهرن
۾ آباد ٿي رهيا آهن. ان حد تائين مهاروسي ۽ يوڪريني
پرولتاري طبقي جو هڪ ٿي ۾ جذب ٿيڻ جو عمل،

بيشڪ هڪ حقيقت آهي ۽ هيءَ حقيقت قطعي طرح ترقي پسند حقيقت آهي. سرمائيداري مها روسي يا يوڪريني ڪوڪلن، تنگ نظر ڪٽڙي هڪ جهول ۽ ڪٺل ڳوٺن جي بدران چرندڙ پرندڙ پرولتاري رکندي آهي، جن جي زندگي جون حالتون خاص ڪري قومي تنگ نظري کي، مهاروسي ۽ يوڪريني تنگ نظري جي ديوارن کي ڍاهن ٿيون. اچو ته اسان فرض ڪري ٿا وٺون ته ڪو وقت ايندو جڏهن روس ۽ يوڪرين جي وچ ۾ الڳ الڳ رياست جون سرحدون ڪڙيون ٿي وينديون. اهڙي صورت ۾ به مهاروسي ۽ يوڪريني مزدورن جي ”ڪمر ڪنڌ ٿيڻ“ جي عمل جي تاريخي ترقي پسندي پوءِ به رهندي. بلڪل اهڙي ريت جيئن آمريڪا ۾ چڪيءَ جي پٿي پڙن ۾ قومن جو پيسجڻ هڪ ترقي پسند عمل آهي. يوڪرين ۽ مهاروس جيترو وڌيڪ آزاد هوندا اوترو ئي وڌيڪ تيزي ۽ وسعت سان سرمائيداري جي ترقي ٿيندي ۽ تڏهن اها (سرمائيداري) اجا به وڌيڪ شدت سان رياست جي سڀني علائقن کان ۽ سڀني پاڙيسري رياستن کان (جيڪڏهن روس يوڪرين جي پاڙيسري رياست بنجي ويو) سڀني قومن جي مزدورن کي پاڻ ڏانهن ڇڪيندي، مزدورن جا، جٿن جا جٿا ڇڪجي شهرن، کاڻين ۽ ڪارخانن ۾ ايندا.

مسٽر ليف يورڪيوچ جو رويو بلڪل سچي بورجوا (سرمائيدار) جهڙو آهي ۽ بورجوا به ڪهڙو ـــ تنگ نظر،

تنگ دل، ڪوڪلو بورجوا يعني متعصب ڪم نظر جهڙو- جيڪو يوڪريني قومي حڪومت جي گهڙي پل جي ڪاميابي واسطي پنهنجي قوم جي پرولتاري طبقي جي مهل جول، ميلاپ ۽ ملي هڪ ٿي وڃڻ جي مفاد کي پاسيرو رکي ٿو ڇڏي، بورجوا قوم پرست چون ٿا: اگر هڪ قومي حڪومت، پوءِ پرولتاري- ۽ اهي صاحب، اهي سيٺي يورڪيوچ، دونستوف ۽ اهڙي قسم جا موگا مارڪسوادي ساڳي سر هڪ راڳ آلاپڻ لڳن ٿا. اسان چئون ٿا سڀ کان اگر هڪ پرولتاري حڪومت چئو ته اهائي ڳالهه، مزدورن ۽ انسانيت جي پائيدار ۽ بنيادي مفاد جي حفاظت ڪندي، صرف ايترو ئي نه پر جمهوريت جي مفاد جو پڻ بچاءُ ڪندي ۽ جمهوريت کان سواءِ نڪي خودمختيار يوڪرين جو تصور ڪري سگهجي ٿو ۽ نڪي آزاد يوڪرين جو.

بچاڙيءَ هڪ مسٽر يورڪيوچ جي دليل جنهن هڪ قوم پرستي جا بي بها موتي ٿانڊڪيل آهن، هيٺين نڪتي تي غور ڪرڻ کپي: پاڻ فرمائي ٿو ته:

”يوڪريني مزدورن جي اقليت هڪ قومي شعور آهي، اڪثريت اڃا تائين روسي ڪلچر جي اثر هڪ آهي.“

پرولتاري طبقي جو ذڪر ڪندي سچي يوڪريني ڪلچر جي سچي مهاروسي ڪلچر سان ڀيٽ، بورجوا قوم پرستي جي فائدي هڪ پرولتاريا جي مفاد سان شرمناڪ غداري آهي.

اسين سڀني سوشل قوم پرستن کي اهو چئون ٿا ته
ته هرهڪ موجود قوم ۾ ٻه قومون آهن، هر قومي
ڪلچر ۾ ٻه ڪلچر آهن. پورشڪيوچز، ڪوچڪاون
۽ اسٽرووين جو مهاروسي ڪلچر آهي ۽ هڪ ٻيو ٻيو
مهاروسي ڪلچر آهي جنهن جي نمائندگي ڪن ٿا:
چرنيشيفسڪي ۽ پليخانوف. يوڪرينين وٽ به اهي ئي
ٻه ڪلچر آهن، جرمني ۾ به ٻه ڪلچر آهن، فرانس،
انگلستان ۽ يهودين وغيره جا به. جيڪڏهن يوڪريني
مزدورن جي اڪثريت مهاروسي ڪلچر جي اثر ۾ آهي
ته اسان قطعي طرح اهو به ڄاڻون ٿا ته هتي مهاروسي
پادري شاهي ۽ بورجوا ڪلچر مد مقابل (٧٥) مهاروسي
جمهوريت ۽ سوشل جمهوريت جا تصور ۽ خيال پڻ
ڪارفرما آهن. "ڪلچر" جي ٻنهي قسم سان وڙهندي
وڙهندي يوڪريني مارڪسوادي ٻنهي ڪلچر کي هميشه
ان کان ڌار ڪري ڏسندو ۽ پنهنجن مزدورن کي چوندو:
"توهان کي کپي ته مهاروسي طبقاتي شعور رکندڙ مزدورن
سان، انهن جي ادب، خيالن ۽ تصورن سان پوري شدت
سان هم آهنگ ٿيڻ جو، ڪون سمجهڻ ۽ ڪاڻ پرائڻ
جو ڪو به موقعو هٿان نه وڃايو. اهو آهي مطالبو
يوڪريني ۽ مهاروسي مزدور تحريڪ جو، ٻنهي جي
بنيادي جو. جيڪڏهن ڪو به يوڪريني مارڪسوادي
مهاروسي جابرن ۽ ظالمن سان پنهنجي بلڪل جائز ۽
بجا نفرت جي وهڪري ۾ وهي وڃي ٿو ۽ ان حد تائين

جو هو ان نفرت جو ذري برابر به. ٿورڙي ڇڪتاڻ به مهاروسي مزدورن جي پرولتاري ڪلچر ۽ پرولتاري مقصدن جي خلاف محسوس ڪري ٿو ته اهڙو مارڪسوادي بورجوا قوم پرستيءَ جي ڏيڻ ۾ وڃي ڪرندو.
ص ٣٢-٢٥

روس اندر سڀني قومن جي مزدورن جي ايڪتا جي برعڪس يوڪريني مزدورن کي ڌار تنظيم ۾ 'قاسائي رکڻ' جي ڪوشش جي خلاف لينن، يوڪريني 'مارڪسوادي' ليف يورڪيوچ کي هن ريت اڳهاڙو ڪيو:

.... اجهو هي اٿو پيو "اگهاڙو ڇوڪر" "دزوين" (رسالي) وارو مسٽر ليف يورڪيوچ. جيئن ظاهر آهي مسٽر يورڪيوچ ٻي ڪانگريس جي روداد پڙهي آهي ڇو ته هاڻ پليخانوف جي لفظن جو حوالو ڏئي ٿو جيڪي گولڊبلاٽ ورجايا هئا ۽ اهو ظاهر ڪري ٿو ته هو انهي حقيقت کان واقف آهي ته حق خود اختياري جو مطلب حق عليحدگي هوندو آهي. بهرحال اها شيءِ کيس يوڪريني پيٽي بورجوازي ۾ روسي مارڪس وادين جي باري ۾ بدنام ڪندڙ ڳالهيون پکيڙڻ کان نٿي روڪي ته روسي مارڪسوادي روس جي "رياستي سلامتي" جا طرفدار آهن (١٩١٣ شمارو ٧-٨ ص ٨٣) بيشڪ اهي يورڪيوچ سڳورا، يوڪريني جمهوريت پسندن کي روسي جمهوريت پسندن کان ڌار ڪرڻ

جي لاءِ ڪوبہ سلو ڪوڙ گهڙي نٿي سگهيا. ان قسم جي علحدگيءَ "دزوين" ۽ لکندڙن جي پاليسي جي عين مطابق آهي، جيڪي يوڪريني مزدورن کي هڪ ڌار قومي تنظيم ۾ قلمي بند ڪرڻ جا حامي آهن!

بيشڪ، اها ڳالهہ قوم پرست ڪم نظرن جي جي گروهہ جي عين شايان شان آهي، جيڪي پرولتاريا جي صفن ۾ ڦوٽ وجهي رهيا آهن. ۽ بلڪل اهو ئي آهي "دزوين" جو خارجي رول. نہ قومي سوال کي منجهيل ست بنائي ڇڏين. هاڻ اهو چوڻ جي ضرورت ناهي.... تہ هو واتان هڪ لفظ بہ نٿا ڪڍن تہ پروگرام ۾ حق عليحدگيءَ جي مسئلي کي هو ڪهڙي ريت حل ڪرڻ چاهين ٿا" (ص-١٦٥-١٦٦)

هن بحث مان اهو بہ ظاهر ٿئي ٿو تہ ڇاڪاڻ جو لينن روس جي سڀني محنت ڪشن جي اتحاد ۽ متحد انقلابي جدوجهد جو علمبردار هو، ان ڪري سندس خلاف مظلوم قومن 'مارڪسي' جا قوم پرست اما پئي پروپيگنڊا ڪندا هئا تہ هو ۽ پيا روسي مارڪسوادي 'رياستي سلامتي' جا حامي آهن. ظاهر آهي تہ استحصالي حڪمران طبقن جي 'رياستي سلامتي' جي معنوالي انقلابي جدوجهد جي تباهي آهي. جڏهن تہ پورهيت عوام جي ملڪ گير ٻڌي ۽ جدوجهد جو مقصد نہ صرف حڪمران رياستي سلامتي جي نظرئي کي. بلڪ ان تي قابض حڪمران طبقن ۽ سماج ۾ استحصال کي

دفن ڪرڻ هوندو آهي. انقلابي رياست جي دفاع ۽
سلامتي جو تصور استحصالي رياست جي سلامتي واري
نظرئي جي بنهه ابتڙ آهي. پاڪستان ۾ ورهمت. انقلابي
پارٽيءَ جي خلاف مظلوم قومن جي ڪن نيشنلسٽ
حلقن ۾ اهو گمان گشت ڪندو رهندو آهي ته اها
رياستي سالميت، جي ٺيڪيدار آهي: نه ڪي ٺيڪيدار
آهي. نه ڪي مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن جي آزادي
۽ ڇوٽڪاري جي لاءِ جدوجهد تي ڪري. اها غلطفهمي
جٿي رياستي ڏاڍ جي ڪري مضبوط ۽ ڀرپور وسيع
جمهوري تحريڪ جي نه اڀري سگهڻ. پاڪستان جي
حڪمران طرفان ننڍين قومن تي جبر جي نتيجي ۾
اڀري آهي نه ٻئي طرف مظلوم قومن جي نيشنلسٽ
بورجوازي جي نمائندگي ڪندڙن جي ان پروپيگنڊا جو
به ان ۾ خاص ڪردار آهي جنهن کي مظلوم
قومن اندر انقلابي پارٽي جي ذهنن ذهنن وڏنڊڙ
اثر ڪان زبردست خطرو لاحق آهي. قوم پرست بورجوازي
مثبت جمهوري، سامراج دشمن رول ادا ڪري سگهي
ٿي پر هو اهو هرگز نه چاهيندي ته منهنجي قوم جو
نوجوان، هاري ۽ مزدور انقلابي فڪر ۽ تنظيم اختيار
ڪري. ان ڪري "ڪامريڊن" جي خلاف ڪوڙ پروڙ
هٿي مظلوم عوام کي گمراهه ڪرڻ جي هن پاليسي کي
سندس "بي ايماني" نه پر طبقاتي مفادن جي مجبوري
آهي.

آپيشاهي راڄ، قوم پرستي ۽ علحدگي پسند لاڙو
۽ پرولتاريا جا ٻه اهم فـرض ـ ليڪن ان حقيقت کان
پوري ريت باخبر هوو ته آمرانه زارشاهي راڄ جي ڪري
قوم پرستانه ايـار ۽ ڳنڍوڳنڍ مظلوم ۽ محڪومـن ۾
علحدگي پسند رجحان جو پيدا ٿيڻ اٽر آهـي. اهڙي
صورت ۾ هن قومي حقن ۽ پرولتاريا جـي اتحاد جي
سوال جي اهميت کي نه وساريندي، روس جي پرولتاريا
جي فرض جي هن ريت نشان دهي ڪئي:

”.... مظلوم ۽ محڪوم قومن ۾ قوم پرستي جي
بيداري جيڪا ١٩٠٥ع کان پوءِ ايتري نمايان ۽ واضح
ٿي وئي آهي (اچو ته اسين پهرين دوما جي ”خودمختياري
پسندن ۽ وفـاق پرستن“ جي گروهه جي، يوڪريني
تحريڪ، مسلم تحريڪ جي اڀار جي ياد تازي ڪريون)
شهرن ۽ ڳوٺن ۾ مهاروسي پيٽي بورجوا جي قوم پرستي
۾ وڌي شدت پيدا ڪندي. روس جي جمهوري سانچي
۾ ڊاڄڻ جي رفتار جيتري سست هوندي اوتروئي وڌيڪ
هٽ ڌرمي، بيدردي ۽ شدت سان قومي فتني ۽ فساد
جي بازار گرم ٿيندي ۽ مختلف قومن جي بورجوازي
جا جهڳڙا زور وٺندا. روسي پورشڪوچن جي خاص
ڪري رجعت پسندانه نوعيت (مختلف مظلوم ۽ محڪوم
قومن کي ڪڏهن ڪڏهن پاڙيسري رياستن ۾ ڪٿين
پورا وڌيڪ آزادي ملول هوندي آهي) علحدگي پسند
رجحان پيدا (مضبوط) ڪندي.

اها صورتحال روس جي پــرولتاريا کي ٻه پاسائين فرض بيان واسطيدار بنائي ٿي: هڪ ته سيني قوم پرستن بيان خاص ڪري مهاروسي قوم پرستي سان جنگــــ ڪئي وڃي، عام طور تي سيني قومن جي هڪجهڙي برابري کي نه بلڪ رياستي حيثيت اختيار ڪرڻ جي حق جي برابري کي يعني قومن جي خوداختياري حق کي، عليحدگي جي حق کي تسليم ڪيو وڃي. ان سان گڏ خاص طرح هر شڪل ۾ سيني قومن جي قوم پرستي جي خلاف ڪامياب جدوجهد جي طرفداري (مفاد) ۾ پرولتاري جدوجهد ۽ پرولتاري تنظيمن جــي ايڪتا کي، قومي عليحدگي جي ورجوا خواهش جي بــاوجود، انهن تنظيمن کي هڪ مضبوط بين الاقوامي انجمن (واحد انقلابي پارٽي - سنڊيڪار) ۾ متحد ڪري بچايو ۽ برقرار رکيو وڃي. سيني قومن جي لاء بلڪل برابري، قومن جي خود اختياري حق، سيني قومن جي مزدورن جو اتحاد ـــ هي اهوئي قومي پــروگرام آهي جنهن جو سبق مارڪسزم، سڄي دنيا جــو تجربو ۽ روس جو تجربو مزدورن کي سيکاري ٿو... ص ١٧٥-١٧٣ قومي مسئلي جو تنقيدي جــائزو ۽ قومن جو حق خود اختياري.

ڪميونسٽ پارٽي آف سوويت يونين جي قومي جوڙجڪ.

۽ اڄ جڏهن سوويت - عوام ڪميونسٽ پارٽي آف سوويت يونين (CPSU) جي اڳواڻيءَ ۾ تــرقي يافته

سوشلسٽ سماج اڏي چڪو آهي. سوويت، پارٽي عوام جي بين الاقوامي پرستي پڌي جو لافاني مثال پيش ڪري ٿي. سوويت پارٽي جي قومي جوڙجڪ جي باري ۾ هي انگ اکر دلچسپي ۽ ڌيان لائق آهن.

"يو-ايس-ايس-آر هڪ گهڻ- قومي رياست آهي. جنهن ۾ ١٠٠ کان وڌيڪ قومون ۽ قوميتون آباد آهن. سي پي ايس يو (سوويت پارٽي)، ان جي آئيڊيالاجي ۽ ڍانچو ملڪ جي سموري عوام جي علامت آهي. سڀني سوويت قومن ۽ قوميتن جا ماڻهو پارٽي جا ميمبر آهن. (اڄڪلهه پارٽي ۾ هڪ ڪروڙ اسي لک ڪميونسٽ متحد آهن). يونين جمهوريائن جون ١٤ ڪميونسٽ پارٽيون ڪميونسٽ آف سوويت يونين سان لاڳاپيل آهن. هر پارٽي سي پي- ايس يو جي هڪ جز (Component) ۽ ان جو هڪ بين الاقوامي جٿو (International Contigent) آهي....

يوڪرين ۽ ڪزاخستان جي ڪميونسٽ پارٽين ۾ ١٠٠ قومتن منجهان، ڪرغيزيا، لتويا، تاجڪستان ۽ ترڪمانيه جي پارٽين مان هر هڪ ۾ ٧٥ قومتن منجهان ميمبر شامل آهن. ڪميونسٽ پارٽي آف ازبڪستان جي ميمبرن جو هيٺر تعلق ٨٤ قومتن سان آهي. روسي فيڊريشن جي علائقن Regions ۽ انتظامي علائقن ۾ سڀ پارٽي تنظيمون جوڙجڪ جي لحاظ کان گهڻ- قومي آهن. ماسڪو ريجنل پارٽي تنظيم ۾ ١٠٠ قومتن

سان تعلق رکندڙ مهمبر آهن. ص-١١٤ [ايس ٽي پي (SIP) پڻ- فيبروري ١٩٨٤ جي ٽورن سان] قومي مسئلي جو مارڪسي- ليننسي حل ۽ رجعتي سالميت جو نظريو هڪ ٻئي جا متضاد آهن.

پاڻ پاڻ جي قومن تي مشتمل سوويت يونين جي عوام جي عظيم تر اتحاد ۽ سوويت رياست جي قوت جو سرچشمو سوشلزم آهي. سرمائيداري قومن ۾ اڻ برابري، امتياز ۽ ٽڪر پيدا ڪري ٿي جڏهن ته سوشلزم اڻ برابري ۽ امتياز جي هر شڪل جو انت آڻي ٿي. سوشلزم هيٺ سوويت يونين ۾ قومن جو رضاڪارانه اتحاد، سوشلزم جي قومي برابري واري نظرئي جو ٺوس ۽ عملي ثبوت آهي. سوويت مثال جو هڪ پهلو اهو به واضح ٿو ڪري ته ٽڪرايل ۽ پوئتي پيل سامراجي تسلط جو شڪار ملڪ ۽ انهن ۾ موجود مظلوم ۽ محڪوم ۽ تشخص کان محروم قومون پڻ سامراجي زنجيرن کي ٽوڙي سوشلسٽ راهه تي هلي ڪري ٿي هر- گهڙ ترقي ماڻي سگهن ٿيون. اهو نظريو ته قومي جبر جي شدت جي ڪري ڪنهن جديد، نوآباديـاتي يا سرمائيدارانه راهه، وٺندڙ گهڻ قومي ملڪ اندر قومون هڪ ٻئي کان جدا ٿيڻ کانسواءِ خوشحالي ۽ ترقي حاصل نٿيون ڪري سگهن ۽ اتي انقلاب 'ناقابل عمل' آهي. بي بنياد آهي ۽ بين الاقواميت پرستي جي بدران بورجوا، قومپرستي عليحدگي پرستي ٿي وڃڪ

ڦوڙ جو اظهار آهي. سوويت يونين جو تجربو قومن
جي گڏجي رهڻ جو زنده مثال آهي. اسان سوويت،
چيني سان جو ڪجهه بين الاقواميت پرستي ۽ اسان جي
حالتن موجب ضروري آهي. سکڻ جي گهر ٿا ڪريون
۽ سکڻ ۽ نقالي ۾ وڏو فرق آهي. زار شاهي روس
سامراجي مطلق العنان رياست هو ۽ پاڪستان سامراج جي
جديد نوآبادياتي رياست آهي. روس بورجوا- جمهوري
انقلاب جي راه کان سوشلسٽ انقلاب ڏانهن ويو ۽
اسان قومي- جمهوري انقلاب جي رستي سان سوشلزم
ڏانهن وينداسين. پر روس ۾ به مظلوم ۽ مجبور قومن
۽ پورهيت عوام سان ويل وهايا ويندا هئا ۽ اسان وٽ
به مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن جي حالت سامراج نواز
طفيلي رياست Client Stete پاڪستان ۾ ناقابل برداشت
آهي. جديد نوآبادياتي رياستون سامراج سان ناتو ٽوڙي
ئي سياسي آزادي مڪمل ۽ مستحڪم ڪري سگهن
ٿيون. اقتصادي آزادي حاصل ڪري سگهن ٿيون.
اهڙي طرح مظلوم قومون پڻ سياسي- اقتصادي ۽
سماجي نظام ۾ بنيادي تبديلين ڪانسواءِ برابري ۽ ترقي
حاصل نٿيون ڪري سگهن. انڪري نه ته فوجي ٽولي
جو 'اسلامي نسخو' ۽ نه ئي قوم پرستانه عليحدگي جو
نسخو پاڪستان جي مظلوم قوم تي ٿيندڙ جبر يا پاڪستان
جي پورهيت جمهور جي سياسي غلامي، معاشي استحصال
۽ قومي جبر جو علاج يا حل ٿي سگهي ٿو.

سامراج کي ٿون- آزاد، جديد نو آبادياتي ملڪن ۾ بورجوا جمهوريت ٿي سخت ناپسند آهي، انڪري سامراجي هر اهڙي جدوجهد کي جهڪا سندن مفادن تي ضرب هڻي سگهي ٿي، هر ممڪن حد تائين 'ناقابل عمل' بنائڻ جي سازش سٽيندا آهن. هو جمهوري تبديلين جو، قومي جمهوري انقلابن جو رستو روڪيندا آهن. گهڻ- قومي ملڪن اندر هنن جي پاليسي قومي جبر ۾ شدت آڻڻ جي هوندي آهي. ڪا رياست سامراج کان آزادي حاصل ڪري، قومي مسئلي جو مارڪسي- ليننني حل ڳولي قومن ۾ برابري قائم ڪري، ان کان وڌيڪ سامراجن جي لاءِ دل ڏاريندڙ صدمو ڪهڙو ٿي سگهي ٿو.

ڇاڪاڻ ته قومي مسئلي جو منصفاڻو حل صرف ۽ صرف انقلابي نظريو ۽ انقلابي پارٽي ئي 'قابل عمل' بنائي سگهن ٿا، انڪري سامراجن جي ڪوشش انهن جي مخالفت ۾ هر ممڪن هٿيار کي استعمال ڪرڻ واري هوندي آهي. انقلابي سامراج دشمن قومن کي هڪڙا ماڻهو "سالميت جو علمبردار" "قومن جي وجود جا منڪر" بنائي پيش ڪندا آهن، ته ٻئي طرف حڪمران ٽولا انهن کي "ملڪ دشمن" "صوبن جي وچ ۾ نفرت پکيڙيندڙ" ۽ "علائحدگي پرست" هجڻ جو خطاب ڏيندا آهن. اهو ٻطرفو عمل ترقي پسند قومن کي هڪ طرف مظلوم قومن جي جدوجهد کان ڪٽي

ڇڏڻ ۽ ٻئي طرف ملڪ جي جمهوري ۽ پورهيت عوام
جي گڏيل دشمن خلاف متحده جدوجهد ۾ سنڌن سرگرم
عملي ڪردار کي روڪڻ جي سازش هوندو آهي. اهوئي
سبب آهي جو ڪامريڊ جام ساقي ۽ سنڌس پارٽي جي
اري ۾ هڪ طرف اها پروپيگنڊا ڪئي وڃي ٿي تہ
هي قومي سوال کي اهميت ڪونہ ٿا ڏين ۽ مظلوم
قومن جي باري ۾ هنن جو رويو مسلم ليگ ۽ جماعت
سلامي جهڙو آهي تہ ٻئي طرف ڪامريڊ ساقي کي
وجي اذيت گاهن ۾ فوجي ٽولي جا ڇاڙتا تفتيشي
آفيسر اهو ٿا چون: "اسان ڪنهن اهڙي ڪميونسٽ
کي تہ برداشت ڪري ٿا سگهون جيڪو ڏلهي سوشلزم
جي ڳالهہ ڪري پر ٽوڪي برداشت نہ ڪنداسين جو
ـ توهان سوشلزم سان گڏ قومي حقن جي جدوجهد/چار-
مي نظرئي جي پرچار ڪريو ٿا." [حوالو- جام ساقي
و حيدرآباد ملٽري ڪورٽ ۾ بيان ۱۹۸۰] ان ۾
و شڪ ناهي تہ انقلابين کي هت ٽوڪي سالميت
ان وڌيڪ مظلوم عوام جي سلامتي ۽ حقن سان
لچسپي هوندي آهي پر حڪمران طبقن جي اها
وپيگنڊا ٻڻ بي بنياد هوندي آهي تہ اهي ملڪ کي
رهائڻ چاهين ٿا جو تہ هنن کي جاگرافيائي تبديلي
ن وڌيڪ سماجي تبديلي ۾ عوام جو ڀلو ڏسڻ ۾
ندو آهي. اهوئي ڪارڻ آهي جو قومي مسئلي جي
رڪسي- ليني، قومن جي رضاڪارانہ اتحاد واري حل

جي راهه ۾ رجعت پرست سالميت جو نظريو ۽ رجعت پرست واحدڪي پرست نظريو به حائل ٿين ٿا. مظلوم عوام جي، يعني قومن جي پورهيتن جي پڌي آهي ته مظلوم قومن کي صرف قانوني نه، پر حقيقي برابري ملي سگهي ٿي ۽ جي نه ته پوءِ اڄ سامراج جي دلال استحصالي طبقن جون پنج ئي آڱريون گيهه ۾ آهن ته پيارڻ "آزادي" ۾ ڪنهن سنڌي، بلوچ، پٺاڻ ۽ پنجابي جنرل ارشاد جهڙي جي مٿ پڌرو هوندو، اسان جون "آزاد" رياستون دبئي بنجي وينديون يا هانگ ڪانگ ۽ شايد پوءِ اهو چوڻو پوي ته "آزادي آئي پر ماڪ نه موتي مارئي". ان ڪري خوشفريبين ۽ خوشفهمين ۾ مبتلا ٿيڻ کان خبردار رهڻ کپي. قومن جي حقن تي ڪو سمجهوتو نٿو ٿي سگهي ۽ بلڪل اهڙو ئي اهم ۽ وڏيڪ پاڪستان جي سيني مظلوم طبقن ۽ حصن (جنهن ۾ مظلوم قومون پڻ شامل آهن بحيثيت هڪ ايڪي unit جي طور تي) جي جمهوري، سامراج دشمن اتحاد جي سوال تي- يعني مظلوم قومن جي حقن سميت سموري ڏتڙيل ۽ پيڙهيل عوام جي حقن تي- جيڪو ان صورت ۾ ئي اسان اڄوڪي سامراجي ڪٺ سان آزادي حاصل ڪري ڪنهن نئين ممڪن سامراجي غلاميءَ جي ڏيڻ ۾ ڦاسڻ واري امڪان جو رستو روڪي سگهون ٿا يا ان کان بچي سگهون ٿا.

سوويت- قومن ۽ قوميتن جي اتحاد خلاف سامراج جو هٿيار قوم پرستي؟

جيئن مون مٿي بيان ڪيو آهي ته قومي مسئلي جو مارڪسي-ليننيي بين الاقواميت پرست حل ئي ڪنهن گهڻ- قومي ملڪ جي رضاڪارانه ۽ مضبوط اتحاد جو بنياد فراهم ڪري ٿو ۽ ذريعي، پنهنجي پهل قومن/قوميتن جي حقيقي ترقي کي يقيني بنائي ٿو. تنهن ڪري سامراجي سوشلزم جي راهه ۾ ڪنڊا وڇائيندا آهن. اڄ اها ڳالهه ڪجهه ڳالهه نه رهي آهي ته سوشلزم هيٺ هڪ سو کان وڌيڪ قومن ۽ قوميتن جو اتحاد سوويت يونين ۾ قائم آهي ۽ اهو هڪ اهڙو رضاڪارانه ميلاپ آهي جنهن جي نتيجي ۾ هڪ نئين قسم جي برادري "سوويت عوام" سڄي دنيا تي روشن اثر ڇڏي ٿي.

سوويت عوام جي ان اتحاد کي سامراجي تشويش جي نظر سان مسلسل ڏسندا رهيا آهن ۽ خواب ۾ ڇيڙا ڏسي رهيا آهن ته هو يو-ايس-ايس-آر جي عوام جي اتحاد کي قوم پرستي جي هٿيار سان ڪمزور بنائي سگهندا. سامراجي دانشورن تنهن چوٽي جا زور لاتا آهن ته سوويت عوام کي پٽي جي هيٺ ڪرڻ خاطر نت وان نفسياتي حربا ڪتب آڻين جيتوڻيڪ اهي ڪوششون پي ۾ ٽڪون اڇلائڻ کان وڌيڪ ڪجهه ناهن پر انهن ن آگاهي ضروري آهي.

'قوم پرستي- نفسياتي جنگ جو هٿيار' نالي هڪ

مضمون ۾ سوويت مصنف ڪنويدي مخالف سامراجي پروپيگنڊا کي اگهاڙو ڪيو آهي جيڪا بورجوا سوويت نقاد ڪندا پيا رهيا آهن. ليکڪ ان مضمون ۾ روسي سلطنت جي قبضي هيٺ آيل اڳوڻين مظلوم قومن ۽ موجوده سوويت قومن جي سوشلزم هيٺ مڪمل قومي برابري ۽ زبردست ترقي جي باري ۾ پڻ ٻڌايو آهي.

ليکڪ ٻڌائي ٿو ته جديد ڪميونسٽ دشمن پرچار ڪن جن 'سوشلزم جي پيچڊاهه' (خاتمي) واري نظر ٿي، ڪانسواء قومپرستي جو نئين سر جاڳيو "Revival" "سوشلسٽ نيشنلزم" "مذهب خاص طرح اسلام جو اڀار" (خاص سينٽر جي سوويت ريپبلڪس ۾)، "روسوائز Russification جو عمل" جون ڏند ڪٿائون ۽ هوائي ڳالهيون گهڙيون آهن ته جيئن سوويت عوام جي وچ ۾ اعتماد جو بحران پيدا ڪري سگهجي.

مثال طور بدنام زمانه برزنسڪي فرمائي ٿو: سوشلزم جي خلاف جنگ ۾ قوم پرستي جو هٿيار ڪتب آندو وڃي" ڇاڪاڻ ته سندس مطابق "پرولتاري بين الاقواميت پرستي هڪ متحد ڪندڙ جز طور پنهنجي اهميت وڃائي چڪي آهي." ڪمسادا جو هڪ سوويت نقاد برزنسڪي سان ها ۾ ها ملائيندي چوي ٿو "ڪميونسٽ دنيا ۾، هر هنڌ جوان قومپرستي ڦهليل آهي." هن صاحب جو خالو آهي ٽيريسا راڪوسڪا. هارمٽون،

برطانوي تاريخدان آرنلڊ ٽوئن بي جي خيال ۾ "ويهين صديءَ جي ٻئي اڌ ۾ قوم پرستي دنيا جي مضبوط ترين آئيڊيالاجي (نظريو) بڻجي چڪي آهي." ڪميونسٽ دشمني جا پرچارڪ باور ڪرائن ٿا ته قومن جي وچ ۾ "ابدي دشمني، ۽ مستقل ٽڪراءُ" آهي، از رهت هو بين الاقوامي دوستي ۽ تعاون جي نظرين جي مخالفت ڪن ٿا.

برطانوي ۽ اولهه جرمني جي ليکڪن هڪ ڪتاب ۾ دعوا ڪئي ته سوويت يونين ۾ قوم پرستي هڪ اهڙي ۽ مضبوط قوت آهي جيڪا طاقتور جذباتي توانائي رکي ٿي. جڏهن ته هڪ آمريڪي سوويت نقاد سوويت سينٽرل ايشيائي جمهوريائن ۾ مسلم خود رو بيداري جي باري ۾ لکي ٿو.

حقيقت ۾ اهو سڀ ڪجهه فضول اپاءُ کان سواءِ ڪجهه ڪونهي. يو-ايس-ايس-آر ۾ قومي مسئلي جو حل ويهين صدي جي سماجي ترقي جي عظيم ترين ڪاميابين منجهان هڪ آهي.

"اهڙي قومي پاليسي ننڍين قومن سان سامراجي رويي جي بنهه ابتڙ آهي. لبنان تي سمنڊ مان بمباري کان وٺندي گريناڊا جي فوجي قبضي تائين جو مثال ڪافي آهي. وچ اوڀر ۾، ڏکڻ آفريقا ۾ اتر آئرلينڊ ۾ انهن ملڪن ۾ شهري حقن جي لاءِ وڙهندڙ مجاهدن تي بي رحمانه ظلم ۽ ڏاڍ ڪيو ٿو وڃي. بيلجيم، برطانيا

۽ اسپين ۾ قومي اقليتن جي وچ ۾ تعلقات ڪشيده
آهن ۽ لاتعداد پرڏيهي مزدور اولهه يورپ ۾ غيرمعمولي
اسپين ۾ قومي اقليتن جي وچ ۾ تعلقات ڪشيده آهن
۽ لاتعداد پرڏيهي مزدور اولهه يورپ ۾ غير معمولي
استحصال ۽ امتياز جو شڪار آهن.... اهڙي قسم جون
زيادتيون آمريڪا ۾ معمول آهن. جتي موجوده انتظاميه
جي دور ۾ قومي جبر جو سماجي، اقتصادي نظام تمام
گهڻو چڙهيو تي ويو آهي. گورن جي پيٽ ۾ ڪارا
ڪٽنب، اڌ حصو ڪمائڻ تا] حاصل ڪن ٿا، گورن
جي پيٽ ۾ ڪارن ۾ بيروزگاري ٻيڻي آهي. انڊين
جهڙي آمريڪا جا اصلي رهاڪو آهن مصيبت ۽
شهري طنبيلن ۾ حماني گهارين ٿا.... وڌ ۾ وڌ جهالت
ڪمزوري، بورهيو ۽ ڏکن ٿاهن واري ڪهاڻي لاطيني
آمريڪا کان وطن ڇڏي ايندڙن جي نصيب ۾ آهي....
رجعت پرست بين الاقوامي طور تي نسل پرستن جي
جي حمايت ڪن ٿا. وڏي ۾ وڏو مثال ڏکڻ آفريقا
جي نسل پرست حڪومت جي ۽ اسرائيل جي صيهوني
ليڊرن جي آمريڪا طرفان سڌي ائين پشت پناهي آهي.
اهو سڀ ڪجهه ظاهر ڪري ٿو ته سامراج جي استحصالي
نظام عوام جي وچ ۾ ناتن کي موت ڪندي تي آڻي
رسايو آهي"....

پروپيگنڊسٽ اهو ڪوڙ به ڳهرن ٿا ته ڏورانهن
قومي علائقن ۾ سوويت اقتدار "سوويت قبضي فتح"

ذريعي قائم ٿيو هو. حقيقت ۾ اصل تاريخ سان ان جو ذرو به تعلق ناهي. ”سوويت اقتدار قومي علائقن ۾ پورهيت عوام پاڻ قائم ڪيو هو ڇو ته اهي پنهنجن حقن ۾ مفادن جي لاء وڙهيا. قومي علائقن جي پرولتاري عوام ۽ غريب هارين روسي پرولتاريا جي حمايت سان بالشويڪن جي اڳواڻيءَ سوويت راه پختگيءَ سان ورتي. سچي ڳالهه هي آهي ته هنن علائقن جي عوام ۽ بيع اڪولي سڄي روسي، سلطنت جي عوام (آبادي) سرخ فوج لاء رضاڪارانه طور تي خدمتون آڇيون ۽ انقلاب دشمن قوم پرستانه بغاوتن کي چيڀاڙڻ جي لاء هرهڪ سرگرم حصو ورتو. ۱۹۲۲ع ۾ يونين آف سوويت سوشلسٽ ريپلڪ (USSR)، عوام جي آزادانه اظهار ۽ قانوني طور تي حاصل مرضيءَ جي لتيجي ۾ وجود ۾ آئي [تشڪيل ڏني وئي....“

سوويت قومن جي جمهوريائن کي حاصل اختيارن جو اندازو هن مان لڳائي سگهجي ٿو.

....”اها ڳالهه هر ڪنهن جي علم ۾ آهي ته هر يونين جمهوريه هن ازبڪ جمهوريه سميت جتي هي ليکڪ رهي ٿو، کي پنهنجو هڪ آئين آهي. اها پنهنجي علائقي تي آزادانه رياستي اختيار هلائي ٿي، بنا ان جي ايراضي ۽ آبادي جي فرق جي- قومن جي سوويت ۾ جمترا ڪي ڪنهن جمهوريه جا ميمبر آهن، هن جمهوريه جا پڻ آهن. ان ڳالهه تي Defuteis

ڏيان ڏيڻ ڪپي ته حقيقي ۽ ڪڏوڪڏ عوام جي قانوني
برابري جي ضمانت سوويت يونين ۾ آهي. يو ايس ايس
آر سپريم سوويت جي سوويت آف نيشنلٽيز (قوميتن
جي سوويت) ۾ ٥٩ قوميتون آهن ۽ سوويت آف يونينز
۾ ٤٠ قوميتون آهن. يونين ۽ خودمختيار جمهوريتائن
جون سپريم سوويتس اصل قوم ۽ ان جمهوريا ۾ رهندڙ
ٻين قومتن جي پورهيت عوام جي رضا Will ۽ مفادن
جي ترجماني ڪن ٿيون."

عليحدگي جو نه ؟

"سوويت نقاد دعوا ڪن ٿا. جهڙي ريت 'سوويت
ايشين انڊ فرنٽيئرس' ڪتاب جي ليکڪن جيڪو
تازو آمريڪا ۾ ڇپيو آهي، لکيو آهي، مثلا: اسان
جون ٻه وڏيون جمهوريتائون حق خوداراديت ۽ سياسي
نظام جي انتخاب واري حق کان محروم آهن. اهڙو
الزام ان حقيقت جي بنياد تي هنيو ويو آهي ته ڪنهن
به سوويت جمهوريه، ڪڏهن به يو. ايس. ايس. آر کان
عليحده ٿيڻ جو سوال نه اٿاريو آهي. ان جو جواب
هي آهي ته اسان جي ملڪ جي عوام جي يونين (ٻڌي)
جي رضاڪارانه اصول جي يو. ايس. ايس. آر جي آئين
۾ ضمانت ڏني وئي آهي. جهڙي طرح لينن قومن جي
حق خوداراديت تي زور ڀريندي چيو هو ته: "حق
خوداراديت عليحدگيءَ، الڳ تڪر ڪرڻ ۽ ننڍڙيون
رياستون ٺاهڻ جي مطالبي جي برابر ناهي. ان جي

معنيٰ صرف سموري قومي جبر جي خلاف جدوجهد جو ڀرپور اظهار آهي...."

زارشاهيءَ جي پڇڙيل قومن جي سوويت اقتدار هيٺ ترقي

"تاريخ ۾ اهڙو ڪوبه سماج ڪونهي جنهن قومن ۽ Ethnic گروهن جي هر ـ ڪهر ترقي لاءِ ايترو ڪجهه ڪيو هجي جيترو ڪي سوشلزم ڪيو آهي. جڏهن نه سامراج ٻين قومن کي ڦري ۽ انهن تي ستم، جيئن انهن مان وڌ ۾ وڌ نفعو ميڙي سگهي ـ ۽ سوشلزم گهٽ ترقي يافته عوام کي هر قسم جي اقتصادي ۽ ثقافتي مدد ڏئي ٿو. ان جي شاهدي وچ ايشيا جون سوويت جمهوريائون ڏين ٿيون.

سندس وجود ۾ اچڻ کان ئي سوويت ـ رياست، حقيقي برابريءَ جي حاصلات خاطر اڳوڻن پٺتي پيل علائقن جي تيز رفتار ترقيءَ جي لاءِ بجيٽ جون رقمون ڏيڻ سان ورهائڻ شروع ڪيون. نتيجي ۾، ١٩٢٢ کان ١٩٨١ جي عرصي ۾ ازبڪ جمهوريا جي صنعتي پيداوار ۴۱۰۳ - گُڻي، ترڪمنيا جمهوريه جي ۲۰۶ - گُڻي وڌي. ڪرغيز جمهوريه اڄ هڪ ڏينهن ۾ ايتري پيداوار ڪري ٿي جيتري ١٩١٣ع ۾ اڌ سال اندر ڪندي هئي. ان جي صنعتي پيداوار جا تقريبا ٦٠ اهم سوشلسٽ ۽ ڪيترن ئي صنعتي سرمائيدار ملڪن ڏانهن وڃن ٿا.

اسان جي قومي جمهوريائن غير معمولي ثقافتي ترقي ڪئي آهي. انقلاب کان اڳ ۾ وچ ايشيا ۾ ڪوبه اعليٰ تعليمي ادارو ڪونه هوندو هو. اڄ وچ ايشيا جي جمهوريائن ۽ ڪزاخستان ۾ ١٢٦ اعليٰ تعليمي درسگاهون آهن، جن ۾ ٦ لک ٢٠ هزار شاگرد تعليم حاصل ڪري رهيا آهن. هنن اعليٰ تعليمي درسگاهن ۾ اڪثر قومي ٻولين ۾ تعليم ڏني وڃي ٿي. اعليٰ تعليم يافته اسپيشلسٽن (ماهرن) جي تعداد جي سلسلي ۾ وچ ايشيا جون جمهوريائون ڪيترن ئي پاڙيسري پرڏيهي رياستن ۾ ڪيترن ئي ترقي يافته سرمائيدار ملڪن کان به گهڻو ڪئي وڌيون آهن- هتي ڪجهه انگ اکر ڏجن ٿا: ١٩٨٢-١٩٨٣ جي تعليمي سال جي شروع ۾ ازبڪستان ۾ هر ١٠٠٠٠ ماڻهن (آبادي) تي اعليٰ ۽ اسپيشلائيز سيڪنڊري ادارن جا ١٦٩ شاگرد، ڪرغيزيا ۾ ١٥٥ شاگرد، تاجڪستان ۾ ١٣٧ ۽ ترڪمينيا ۾ ١٢٧ شاگرد في ڏهه هزار آبادي تي هئا. ساڳئي حساب سان ايران ۾ اهو تعداد ٤٥، ترڪي ٧٣، اولهه جرمني ١٠٦ ۽ برطانيه ۾ ٩٨ هو.

”روسيائڻ جي عمل“ Russification جي ڏنڊ ڪٽا جيڪا مغربي پروپيگنڊا جو چڙيل شوشو آهي، پر حقيقت ۾ ڪوڙ آهي.

اصل ۾ سچي ڳالهه ان جي ابتڙ آهي: صرف سوويت اقتدار- جي سالن ۾ ئي اهو ٿيو آهي جو عوام جي

قومي- ساخت ۽ قومي بيداري جون مکڙيون ٽڙيون
آهن ۽ شباب ماڻهو اٿن. هر سوويت قوم ۾ اسڪولن
جو هڪ طويل، ڄار پکڙيل آهي جتي شاگردن کي
(ٻارڙن کي) سندن مادري ٻوليءَ ۾ تعليم ڏني وڃي
ٿي. سڀني يونين جمهوريائن جا پنهنجا قومي ٿيٽر ۽
اشاعت گهر آهن. سوويت اقتدار جي سالن ۾ ۸۹ قومي
ٻولين ۾ ڪتاب ۽ ڪتابچا ڇپرايا ويا آهن. اتفاقي
طور تي ڪيترن ئي ماڻهن آڪٽوبر انقلاب کانپوءِ ۽
ان جي فائديمند اثرن هيٺ پنهنجي رسم الخط (الف- بي)
ماڻي. هن صديءَ جي شروع ۾ ترڪمينيا ٻوليءَ ۾ ۽
ڪرغيز ٻوليءَ ۾ هڪ به ڇپيل ڪتاب ڪونه هو،
۽ ۱۹۸۱ ۾ ترڪمينن ٻوليءَ ۾ جملي ايڊيشن ڇپيل
ڪتابن جو تعداد ۴۰ لک ۴۰ هزار ڪاپين پهتو،
ڪرغيز ٻوليءَ جي پبليڪيشن جي ڪتابن جو تعداد
۳۰ لک ۶۰ هزار هو. ازبيڪ جمهوريا جتي جملي
آبادي جو ۶۸ ڏهائي ۷ سيڪڙو ازبيڪ آهن، ازبيڪ
ٻوليءَ جي اخبارن جي سرڪيوليشن جملي سرڪيوليشن
جو ۷۵ سيڪڙو آهي. ڪرغيز جمهوريه ۾ اهو ترتيبوار
تعداد (سيڪڙو) ۴۷.۹ ۽ ۵۷ سيڪڙي کان وڌيڪ،
تاجڪ ۾ ۵۸.۸ ۾ ۶۴ ۽ ترڪمينن ۾ ۶۸.۴ ۽ ۷۴
سيڪڙو آهي. ان ڪري بورجوازي نظريه دانن جو اهو
نڪتو ته "روسيائپ جي عمل" سان قومي زبانن ۽ ثقافتن
کي "خطرو" آهي، ڪا حيثيت ڪونه ٿو رکي.."

(هفتيوار نيو ٽائمس- ماسڪو- ۲۳- جون ۱۹۸۴ جي شڪريي سان.)

ذيلي عنوان پنهنجي طرفان ڏنل- امداد

هن مضمون جي چونڊ حصن کي ڏيڻ جو مقصد اهوئي آهي ته جيئن اسان جا وطن دوست م- ف جا دوست ۽ پيا پڙهندڙ "قومن جي گڏجي رهڻ" ۽ "سڀني قومن جي پورهيت طبقن جي اتحاد" سان وري بہ ورجائيندس واحد انقلابي- پورهيت پارٽي ۽ ان جي اڳواڻي ۾ انقلاب جي حاصلات کي بين الاقواميت پرستي جي جذبي سان نہ صرف محسوس ڪن پر ان ڏس ۾ عملي طور تي قدم وڌائين. سوويت يونين ۾ سوشلزم جي اڏاوت سوويت عوام جي سالها سال جي قربانين، پورهئي ۽ تخليق جو ثمر آهي ۽ ان ئي سوشلزم جو قل پنهنجي پيل، "غير مهذب" غير مهاروسي قومون بہ ڪاڻي رهيون آهن. جيڪڏهن سوشلزم هيٺ هڪ ملڪ ۾ وڏيڪ قومون ۽ قوميتون گڏجي رهي سگهن ٿيون تہ پوءِ پاڪستان ۾ چار قومون ۽ پيون ڏهل پنهنجي پيل قوميتون، ننڍڙيون قوميتي ۽ لساني ۽ ثقافتي اقليتون ڇو نہ اتحاد رهي سگهن. اصل ڳالهہ اها ناهي تہ قومون ڪي جن پوت آهن جيڪي هڪٻئي کي ڪاڻي ٿيون وڃن يا ڪالي ويڙهيون پر برائي جي جڙ ۽ پاڙ آهي سامراجي تسلط، سرمائيدارانہ راهہ ترقي ۽ آمرانہ سياسي ۽ رياستي ڍانچو — انڪري جيستائين

هن نظام کي، هن ڍانچي ۽ رياستي جي ميز کي تباه نه ڪيو ۽ هڪ نئين قسم جو منصفانه سماجي، معاشي، اقتصادي نظام نه اڏيو ــ اهو ــ ن اڄ جهڙو غيرطبقاتي سماج جو آدرش رکون ٿا پوروته ٿي سگهندو.

هاڻي اسين دوستن جي پيش ڪيل ڪجهه وڌيڪ اهم نڪتن جو اپياس ڪنداسين.

سندن چوڻ آهي ته "اينن هڪ طرف سچي يورپ ۾ گڏيل انقلاب بدران صرف روس ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪئي، ۽ ٻئي طرف روس ۾ مظلوم قومن جي آزاديءَ جو جهنڊو پنهنجي هٿ ۾ (ظالم قوم) کنيو" ... هن يورپ ۾ گڏيل انقلاب جي مارڪس ۽ اينگلز جي بنيادي خيال کان انڪار ڪيو، ته هو روس ۾ انقلاب آڻڻ جي ڪوشش ڪئي. ڇا لينن قوم پرست هو، سوشلسٽ روس جي نعري ۾ قوم پرستي جي بنيادي مقصد کي هٿ ڪرڻ لاءِ اتي جي عوام کي دوکو ڏنو هو؟ ...

وطن دوست صرف هي ليکڪ دوستن دليلن جي هي پوري عمارت صرف ۽ صرف ان لاءِ تعمير ڪئي آهي ته جيئن هو ڪنهن به رياست اندر انقلاب آڻڻ جي عالمگير عمل جي اهڙي رياست جي صرف هڪ حصي يا جز جي عليحدگي سندن لفظن ۾ "قومي آزادي" جي حق ۾، مارڪسزم، لينزم کي 'استعمال' ڪن. انقلاب جي ڪاز سان مخلصي جي باوجود جهڙڪ ڏهن مارڪسزم- لينزم کي، دنيا جي سوشلسٽ،

قومي جمهوري، ۽ قومي آزادي جي انقلابن کي ڇڪي طرح نہ سمجهيو تہ پوءِ انهن جي من پسند تشريح جو نتيجو مارڪسزم- لينزم جي نظرئي ۽ عالمي انقلابي عمل کي لوڙهڻ مروڙڻ جي روپ ۾ ئي نڪرندو آهي. اها ئي ڳالهہ آهي جنهن جو شڪار هي دوست ٿي ويا آهن. اهوئي ڪارڻ آهي جو دوستن کي ”پاڪستان ۾ انقلاب“ جي نہ ”يورپ ۾ ڪَذِيل انقلاب“ ٿو نظر اچي، جڏهن تہ صرف ”روس ۾ انقلاب“ ”صرف سنڌ ۾ انقلاب“ سان ڀيٽ ڪندڙ لڳي ٿو. جيڪڏهن اهو سمجهي تہ ڇا غلط ٿيندو تہ روس ۾ انقلاب ”رياست روس ۾ ڪَذِيل انقلاب“ هو. سو روس ۾ سوشلسٽ انقلاب جو دوستن جي خاص ”نظرئي- آزاد سوشلسٽ سنڌ“ سان ڪوبہ تعلق ثابت نٿو ٿئي- زارشاهي روس ۾ بالشويڪ پارٽي جي جدوجهد، لينن جي اڳواڻي ۾ سوشلسٽ انقلاب ”قومي آزادي“ ۽ ”سوشلزم“ جي ناليءَ ۾ ڪنهن مخصوص علائقي يا قوم کان ڪنهن بہ خاص علائقي يا قوم جي عليحدگي نہ هئي/ نہ هو. اهو هڪ رياست جي اندر چاهي ان کي سڄو روس چئو، ”ڪَذِيل روس“ چئو پرولتاريا جي رهنمائي ۾ پورهيت عوام جو، هارين ۽ سپاهين جو انقلاب هو. صرف مهاروسي قوم جي نہ- سڀني قومن جي پورهيت عوام جو انقلاب صرف روسي قوم لاءِ نہ، سڀني قومن لاءِ انقلاب هو.

دوستن جي مٿي ڏنل دليل مان هڪ ٻي ڳالهہ پڻ

ظاهر ٿئي ٿي سا تقريباً هن ريت آهي:

"مارڪس صرف يورپ ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪئي. لينن صرف روس ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪئي، جڏهن دوستن جي ان فارمولا کي اسان پنهنجي صورتحال تي لاڳو ڪيون ته شايد هيئن ٿيندو:

"اسين صرف پاڪستان ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪيون ٿا ۽ دوست صرف سنڌ ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪن ٿا."

ان جو نتيجو ڇا ٿو نڪري جنهن کي دراصل دوستن ظاهر ڪيو آهي. هيءَ ته مارڪس- اينگلز "يورپ ۾ گڏيل انقلاب" جي "ڳالهه" ڪئي، ائين نه ٿيو- انڪري پنهنجي ته مارڪس- اينگلز غلط هئا. اسين "پاڪستان ۾ گڏيل انقلاب" جي "ڳالهه" ٿا ڪريون انڪري دوستن جي سوچ موجب اسين به مارڪس- اينگلز جيان غلط آهيون ۽ "ناڪامي اسان جو مقدر آهي! پر ڇاڪاڻ ته لينن مارڪس- اينگلز جي بنيادي خيال کان انڪار ڪندي، "گڏيل يورپ" ۾ انقلاب جي ڪوشش ڪرڻ بدران "صرف روس" ۾ انقلاب آندو انڪري هو صحيح هو ۽ ڇاڪاڻ ته وطن دوست صرف جا دوست پڻ "صرف سنڌ" ۾ انقلاب جي "ڳالهه" ڪن ٿا انڪري هي به لينن جيان صحيح آهن ۽ ڪاميابي سندن قدم چمندي. صرف هڪ ڳالهه ڪرڻ سان سندن "صرف سنڌ ۾ انقلاب" واري "ڳالهه" صرف "ڳالهه" رهجي وڃي ٿي جڏهن "صرف روس" جي بدران "گڏيل

روس" جو لفظ ڪتب آڻجي - رياست ۾ پورهيت
طبقي جي واحد انقلابي پارٽي ۽ ان جي رهنمائي ۾
عوام جو انقلاب برپا ڪرڻ وارو آدرش رکڻ بدران
رياست جي ڪنهن به هڪ حصي يا جز جي پارٽي ۽
هڪ حصي اندر ئي انقلاب جو/ خوبصورت خواب ۽
موهوم مجهول مقصد ڪل سان جز کي ٽڪر ۾،
تضاد ۾ آڻي ڪانسواءِ ڪجهه به ڪونهي. ان لاءِ ڪنهن
ڪنڊ ۾، جاگرافيائي علائقي ۾ گڏيل انقلاب جو ايجاد
ڪيل، مصنوعي دليل پيش ڪرڻ فراريت ۽ حقيقت
کان منهن موڙڻ ڪانسواءِ ڪجهه به ڪونهي.

مارڪس بين الاقواميت پرست هو، هن جي جدوجهد
جو مرڪز يورپ ضرور هو پر هن جو آدرش عالمي
انقلاب هو. مارڪس جو دور هڪ- هٽي سرمائيداري
کان اڳ وارو (Pre-monpoly capitalism) دور هو.
ان وقت ۾ هن اهو اندازو لڳايو هو ته سوشلسٽ
انقلاب جي شروعات انتهائي ترقي يافته سرمائيدار ملڪن
کان ٿيندي. سندس ان تجزئي لاءِ هن ڪنهن الهامي
روح کان مدد ڪانه ورتي هئي پر هنن جي آڏو وڏي
پيماني تي ٿيندڙ سرمائيدارانه پيداوار جا تضاد ۽ بحران
۽ گڏوگڏ سرمائيداري جي اصل قبر کوٽيندڙ مزدور
طبقي جون مجاهدانه لڙايون (پيرس ڪميون وغيره جي
صورت ۾) ٺوس، مادي ۽ معروضي عوامل factors
هئا. مارڪس ڇاڪاڻ ته خود به، اينگلز جي ساٿ سان

نه صرف اهو ته هڪ عالمي سائنسي نقطه نظر تشڪيل ڏنو پر پرولتاريا جي سرمائيداري جي خلاف انقلابي جدوجهد ۾ شريڪ پڻ هو. انگريزي ڪميس پرولتاريا جي مغرب ۾ پرپور ۽ متحد جدوجهد لئي پروگرام پڻ هو. مارڪس جي دور ۾ واقعي يورپ ئي هو جيڪو انقلاب جو، پرولتاري لڙاين جو مرڪز هو" هن جي لاءِ انهن حالتن ۾ اهو سوچڻ ته انقلاب جي شروعات يورپ جو پرولتاريا ڪندو، هڪ فطري ڳالهه هئي. مارڪسزم جي سائنسي نظرئي ۽ انقلابي جدوجهد يورپ ۾ سرمائيداري خلاف پرولتاريا جي لڙاين ۽ خود سرمائيداري جي بطور هڪ سماجي- اقتصادي نظام جي غير موجودگي ۾، "يورپي تجربي" جي نه هجڻ جي صورت ۾ اڄ اهين سوشلسٽ انقلابن، قومي جمهوري انقلابن ۽ قومي آزادي جي انقلابن جو جيڪو سلسلو ڏسي رهيا آهيون، تنهن جو شايد تصور به نه ڪري سگهجي ها. مزدور طبقي جي عالمي نظرئي ۽ عالمي انقلابي تحريڪ جا بانيڪار سندن حياتي ۾ سوشلسٽ انقلاب برپا ٿيندي نه ڏسي سگهيا، ان ۾ هنن جي غلط حڪمت عملي اختيار ڪرڻ جو ڪو پهلو ڪونهي. انگريزي جيڪڏهن مارڪس جي اها پيشنگوئي جيڪا هن سندس حياتيءَ ۾ ڪئي هئي ته انقلاب ترقي يافته سرمائيدار ملڪن ۾ اڳڀرو جمڻ جو ٿيڻ پوري نه ٿي سگهي ته ان جو ڪارڻ اهي حالتون هيون جي سندس

دور ۾ ھمون جيڪڏھن ڪنھن جي ذھن ۾ برابر بہ اھو گمان موجود آھي تہ چاڪاڻ تہ مارڪس- اينگلز "ڪذيل يورپي انقلاب" جي ڳالھ ڪئي، اُن ڪري يورپ ۾ انقلاب نہ آيو ۽ جيڪڏھن ھو اھو فيصلو ڪري وٺن ھا تہ صرف جرمني وغيره ۾ ئي انقلاب آڻي ڪپي، "انٽرنيشنل" کي ٽوڙي صرف "جرمن نيشنل انقلابي ليگ" قائم ڪري ٿي جدوجھد ڪجي تہ پوءِ ھو ڪامياب وڃن ھا تہ پوءِ اھڙي سوچ مارڪسزم جي بانيڪارن جي بصيرت ۽ انقلابي پختگي جو مذاق اڏائڻ ڪانسواءِ ٻيو ڪجھ بہ ناھي- ۽ وري جيڪڏھن ڪو عقل جو اڪابر اھو ٿو سوچي تہ لينن روس ۾ انقلاب آڻي ۾ انڪري ڪامياب ويو چاڪاڻ تہ ھن "سڄي يورپ ۾" مارڪسز- اينگلز جي انقلاب نہ اچڻ سگھن جي ناڪام تجربي جي بنياد تي اھا غلطي ورجائڻ بدران صرف روس ۾ انقلاب آڻڻ جي جدوجھد ڪري ڪاميابي حاصل ڪئي تہ اھو درحقيقت مارڪسزم کي لينزم کان ڌار ٿو ڪري ڇڏي. انقلاب فردن جي خواھشن ۽ ايصلي سان نہ ايندا آھن پر معروضي ۽ موضوعي حالتن جي شرطن جي پوراڻي، انقلابي صورتحال، ذھني ۽ پرڏھي عوامل Faetors جي پيچيده ملاوٽ جي نتيجي ۾ برپا ٿيندا آھن. جيتوڻيڪ عظيم، بااختيار اڳواڻن/ قيادت جي سرگرم عمل کان سواءِ پڻ انقلاب جو تصور نٿو ڪري سگھجي، ۽ رھنمائي خود ھڪ

موضوعي جز آهي.

جيڪڏهن وطن دوست جي ليکڪ دوستن واري منطق تي گهرائي سان سوچيو ته صرف روس ۾ انقلاب جي ڳالهه ڪرڻ/ آڻڻ تي هو چون ٿا ته "ڇا لينن روسي قوم پرست هو؟" ته پوءِ ڇا يورپ ۾ انقلاب جي اڳ ۾ اچڻ جي، "ڳالهه ڪندڙن" جي حيثيت "يورپي قوم پرستن" واري لڳي ٿي.؟

لينن جي دور ۾ روس ۾ انقلاب ڇو ۽ مارڪس جي دور ۾ انقلاب ڇو نه؟

ان سوال تي يورپ آندروپوف ڪارل مارڪس جي سو- سال سالگره جي موقعي تي لکيل هڪ مضمون "ڪارل مارڪس جون تعليمات ۽ يو ايس ايس آر ۾ سوشلزم تعمير ڪرڻ جا چند سوال" ۾ مختصر طور هڪ هنڌ هيئن روشني وڌي آهي:

.... هڪ پختي بنهن رکندڙ بين الاقوامي پرست مارڪس کي مختلف ملڪن — برطانيه کان هندوستان تائين، فرانس کان چين تائين ۽ آمريڪا کان آئرلينڊ تائين — جي صورتحال/ حالتن جي منفرد خصوصيتن (specific features) کي پروڙڻ ۽ پرکڻ جي بي مثال صلاحيت هئي. ساڳي وقت تي جڏهن به هن ڪن خاص (ملڪن: سنڌيڪار) عوام جي زندگيءَ جو گهرو مشاهدو ڪيو تي هن کي مستقل طور اهڙن (بين الاقوامي ورستائي، دوستائي: سنڌيڪار) بندڻن Bonds جو ارادو

پئي رهندو هو جن جي وسيلي هو ان کي باقي دنيا جي زندگيءَ سان ڳنڍيو وڃي. ۽ هتي هن جي آڏو صدائين اهو بيحد اهم سوال هو: ڪدر سرمائيدارانه نظام جي انقلابي تباهي جي شروعات ڪندو ۽ انسان ذات جي ڪميونسٽ مستقبل ڏانهن وڌڻ راه تي سڀ کان اڳ ۾ ڪامزن ٿيندو؟

هن سوال جو جواب تاريخ ڏنو.

ايتريقدر جو اڄ به آڪٽوبر انقلاب جا "نقاد" موجود آهن جيڪي الزام هڻن ٿا ته هو انقلاب مارڪس جي ٿيئري توقعات جي برخلاف برپا ٿيو. هو ڪوڙي دعوا ڪن ٿا ته مارڪس سندس انقلابي اڳڪٿين ۾ روس کي خارج از امڪان قرار ڏئي ڇڏيو هو. پر حقيقت ۾ هن روس جي واقعن ۾ غير معمولي دلچسپي ڏيکاري. انهن کي چڱي طرح سمجهڻ لاءِ هن روسي ٻولي سکي. زارشاهي جي جڳري مخالف مارڪس پيغمبرانه طور تي روس ۾ وڌندڙ، ايرندڙ سماجي تحريڪ جي امڪانن جو اندازو لڳايو ۽ هن ڏٺو ته روس ۾ "هڪ انتهائي شاندار سماجي انقلاب" پچي، تيار ٿي رهيو آهي جيڪو عالمي اهميت رکندڙ هوندو. اصل ۾ اسان جي دور جي اڄوڪن "نقادن" کي ايترو ماضيءَ جي واقعن جو به ڪاٿو ڪونهي جيترو مارڪس کي مستقبل جي واقعن جو وڏيڪ صحيح اندازو هو........

لينن مارڪس ۽ اينگلز جو وفادار پيروڪار هو.

بهڙي طرح هن خود چيو ته هو پنهنجن عظيم استادن
ي ذري به تهمت مٿن برداشت نه ڪندو. اهوئي واحد
ـهڪن رستو هو، جنهن جو مظاهرو ڪري هن ڪنهن
، ٻئي شخص کان وڌيڪ نه صرف مارڪسزم جو دفاع
ڪيو پر نين تـاريخي حالتن ۾ مارڪسزم جي سيني
بزن جي تخليقي ترقيءَ جي لاءِ، ان کي عملي طور
لاڳو ڪرڻ جي لاءِ، پاڻ پتوڙيو. هن مارڪسزم کي
ـڪ نئين، تاريخي مرحلي تي رسايو. لينن جي نـالي
کي مارڪس جي نالي کان جدا نٿو ڪري سگهجي.
ـنزم- سامراج ۽ پرولتاري انقلابن جي دور جي مارڪسزم
آهي، بلڪي نظام جي تباهي، انسان ذات جي سرمائيداري
کان سوشلزم ڏانهن عبور جي دور جي مارڪسزم آهي.
ـسان جي دور ۾ مارڪسزم لينن‌زم کان ٻاهر ۽ لينن‌زم
ڪـن سواءِ بنهه ناممڪن آهي. ....

سوشلزم جي تمام جـون نرالمون تاريخي راهـون
هر لحاظ کان (مڪمل طور تي: سنڌيڪار) ان ڏس ۾
ويون آهن جيئن اسان جي انقلابي نظرئي جي باني‌ڪارن
فرض ڪيون هيون. پهرين ڳالهه ته سوشلزم صرف هڪ
ملڪ ۾ سوڀاري ٿي. پر نـه اهو ملڪ انتهائي ترقي
ـافته نه هـو. ڳالهه هـي آهي تـه آڪٽوبر انقلاب
ـمن تـاريخي حـالتـن ۾ سـامراج جـي دور ۾
ڪامياب ٿيو جيڪي مارڪس جي حياتي ۾ نيستائين
وجود ۾ نه آيـون هيون. ان جي ڪـامي لينن جــي

سوشلسٽ انقلاب جي ٿيوري ۾ ٿي، زندگي ان جي سچائي تي مهر هڻي چڪي آهي.

اڄ بورجوازي ۽ اصلاح پرستي جا نظريه دان اهو ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ۾ ڏلهلن جو هڪ پورو نظام گهڙي رهيا آهن ته يو ايس ايس آر ۽ ٻين برادر ملڪن ۾ اڏيل نئون سماج، سندن موجب: سوشلزم جو اهو قسم ناهي جنهن جي مارڪس تصوير چٽي هئي....
(STP: سوشلزم: ٿيوري اينڊ پرئڪٽس سيپٽمبر ۹- ۱۹۸۳
ص: ۱۳-۱۴-۱۵ جي شڪريي سان)

لينن جو دور هڪ هٽي سرمائيداري جو، عالمي اقتصادي نظام جي تشڪيل جو يعني سامراج جو ۽ سوشلسٽ، قومي جمهوري ۽ قومي آزادي جي انقلابن جو دور هو ۽ آهي. لينن هن دور جو سائنسي ۽ تخليقي تجزيو ڪندي اهو نتيجو اخذ ڪيو ته سوشلسٽ انقلاب سامراجي زنجير جي ڪمزور ڪڙي تي ضرب هڻي برپا ڪيو ويندو ۽ پرولتاري انقلاب جي برپا ٿيڻ ۾، سامراج جي عالمي نظام اندر شديد تضاد پڻ اهم ڪردار ادا ڪندا.

بعد ۾ حالتن ۽ واقعن ثابت ڪيو ته اها ڪمزور ڪڙي روس هو. انڪري ان تي پرولتاريا فتحمند ٿي.
۽ اڄ جنهن مرحلي مان انسان گذري رهيا آهيون تنهن جي مکيه خصوصيت اها آهي ته اهو آڪٽوبر انقلاب کان پوءِ جو، عالمي سوشلسٽ نظام جي تشڪيل جو،

عالمي طور تي سوشلزم جي فيصلي ڪن قوت هجڻ ۽ سامراج جي وڌندڙ شڪست جو مرحلو آهي.

سامراج جي تنها راڄ واري دور ۾ سوشلسٽ انقلاب ڪنهن اهڙي وڏي ملڪ ۾ برپا ٿي سگهيو ٿي جيڪو طاقتور سامراجي ملڪن جي وار جو مقابلو ڪري سگهي جتي انقلاب پاڻ کي بچائي ۽ پنهنجن پيرن تي بيهي سگهي. مثلاً روس آڪٽوبر انقلاب ڪامياب ٿيو. ٻيو پرولتاري انقلاب يا ته اهڙي ملڪ ۾ برپا ٿي بچي سگهيو ٿي جيڪو روس جهڙو طاقتور ملڪ هجي ۽ جي نه ته روس جي سرحدن لڳ هجي. (مثلاً منگوليا) ٻي صورت ۾ سامراجي ملڪن جي گهيري ۾ آيل ڪنهن به ملڪ کي سامراجي تباهه ڪري پئي سگهيا.

موجوده دور جي نئين مرحلي جي خصوصيت هيءَ به آهي ته اڄ سوشلسٽ ڪئمپ جي موجودگي، سوشلزم جي فيصلي ڪن حيثيت جي ڪري انقلاب دنيا جي ڪنهن به خطي ۾ ڪوبه ملڪ/ عوام عالمي سوشلسٽ ڪئمپ جي مدد تي ڀروسو ڪندي، آڻي ۽ مستحڪم بنائي سگهي ٿو. بقول وڪٽر تانگستڪو جي هي دور "انقلاب جي جاگرافي" بدلجي وڃڻ جو دور آهي.

جيستائين لائوس، ڪمپوچيا ۽ ويتنام جو تعلق آهي، ان جي باري ۾ خود دوست اهو چون ٿا ته اهي فرانس جي قبضي ۾ هئا ۽ فرانس انهن کي زبردستي هڪ رياست ۾ شامل ڪري ڇڏيو هو.... هوچي منه

هند - چيني ڪميونسٽ پارٽي ٺاهي ۽ ٽوڙي ڇڏي، رکو ويٽنام ۾ انقلاب جي ڪوشش ڪئي*....

پهرين صرف روس جو مسئلو هو، هينئر صرف ويٽنام جو مسئلو بيان ڪيو ويو آهي، انهن ان حساب سان پوءِ اهو به چئي سگهجي ٿو ته لاطيني آمريڪا ۾ صرف ڪيوبا قومي آزادي انقلاب (سامراج کان) ذريعي سوشلزم ڏانهن ويو. جهڙي طرح هند چيني هڪ جاگرافيائي علائقو آهي ته پوءِ لاطيني آمريڪا به هڪ جاگرافيائي علائقي جو نالو آهي. چئجي ته آفريڪا ۾ صرف موزمبيق، انگولا وغيره آزادي کان پوءِ سوشلسٽ اڏاوت ۾ مشغول آهن. دنيا ۾ ٣٦٠ اهڙا مثال ملي ويندا ننڍڙن ننڍڙن ملڪن/ قومن جي قومي آزادي ۽ سوشلسٽ انقلابن جا منفرد انقلابن جي لڙهي، رنگا رنگ واحد عالمي انقلابي عمل کي ڏينهون ڏينهن ڀرپور ۽ شاهوڪار بڻائيندي پئي وڃي. انهن جهڙن انداز ڏسڻ ۾ هوندي هڪ آهي پر ان ۾ مختلف رنگ شامل هوندا آهن. ڏيهن عالمي انقلابي عمل جا 'جز' مختلف شڪلين ۽ صورتن ۾ نظر اچي سگهن ٿا.

هند چيني هڪ جاگرافيائي علائقو آهي. هڪ ملڪ يا رياست هرگز به هو نه آهي. لاؤس، ڪمپوچيا ۽ ويٽنام ٽيئي ڌار ملڪ ۽ پرڏيهي نوآبادياتي غلامي ۾ شامل هئا. هند چيني علائقي کي نظر ۾ رکندي دوستي اڳ چائنا ڪميونسٽ پارٽي جو جهڙو مثال

الو آهي سو حقيقت کي ٽوڙڻ موڙڻ کانسواءِ اڻڄاڻائي
جو اظهار پڻ آهي. ان پارٽي کي ٽوڙي ويٽنام جي
پارٽي ڪانه ناهي وئي هئي. سچ هي آهي ته انڊو چائنا
ڪميونسٽ پارٽي ١٩٣٠ ۾ قائم ٿي ۽ پوءِ سيپٽمبر
١٩٤٥ ۾ جڏهن پارٽيءَ ۾ جڏهن پارٽيءَ ۽ هوچي منهه،
جي رهنمائي ۾ ويٽنامي عوام عوامي جمهوريه ويٽنام
جي آزادي ۽ عارضي حڪومت جو اعلان ڪيو هو
تنهن ڪانپوءِ به پنجن ڇهن سالن تائين پارٽيءَ جو نالو
ساڳيو ئي رهيو. ١٩٥١ع ۾ پارٽي جي ڪانگريس جي
موقعي تي پارٽي کي ٽوڙيو ڪونه ويو هو پر صرف
ان جو نالو بدلائي ويٽنام ورڪرز پارٽي رکيو ويو. حوالو:
جنرل گياپ جو ڪتاب 'پيپلز وار، پيپلز آرمي' (عوامي
جنگ، عوامي فوج) اها ڳالهه به دلچسپي کان خالي
ناهي ته ويٽنام فرانس جي قبضي ۾ هو پر تڏهن به
پرولتاري بين الاقواميت پرستيءَ جو شاندار مظاهرو
ڪندي فرانسيسي ڪميونسٽ پارٽيءَ هند چيني پارٽيءَ
کي منظم ڪرڻ ۾ خاص مدد ڏني، ائين جيئن هندوستاني
پارٽي جي قيام برطانوي پارٽي مدد ڪئي. ٻئي پاسي
ورهاڱي کانپوءِ پاڪستان جي پورهيت انقلابي پارٽي
ڪميونسٽ پارٽي آف انڊيا جي ڪانگرنس ١٩٤٨ع جي
موقعي تي قائم ٿي. انڪري هند چيني پارٽيءَ جو ويٽنام
ورڪرز پارٽي ۾ بدلجي وڃڻ ڇا هند چيني جي ٽنهي
مظلوم قومن جي متضاد مفادن جو نتيجو ڇنجي؟ فونچ

انڊو چائنا رياست زبردستي انهضام هو ان ڌار ملڪن
جوڙ سو هند چيني گهڻ قومي رياستي علائقي کي
هڪ گهڻ قومي رياست سان پيٽ ڏئي نه منجهي ڪيو
۽ نه منجهائي ڪيو، ويتنامي عوام جي سامراجي، نوآبادتي
غلاميءَ کان آزادي جي جدوجهد کي هڪ خاص جديد
نوآبادياتي رياست اندر ڪنهن خاص علائقي کان ٻئي
علائقي جي علحدگيءَ واسطي تحريڪ جي برابر نٿو
سمجهي سگهجي ۽ ٻيو نه دوستن جي مثال سان نه ائين
ٿو لڳي ڇاڪاڻ هند چيني پارٽي ناهي هوچي منه وارن
ٻه غلطي ڪئي، حالانڪ جيئن سان مٿي ٻڌائي آيو
آهيان ته ان ئي پارٽيءَ جي رهنمائي ۾ عوامي جمهوريه
ويتنام جي آزادي عمل ۾ آئي ۽ ٻوه پارٽيءَ جو صرف
نالو بدلايو ويو، هي مثال ٻه ان ڪري تخليق ڪيو
ويو آهي ته جيئن پاڪستان ۾ انقلاب کي "ناسڪن"
۽ رياست اندر سڀني قومن جي پورهيتن ۾ ٻڌي ۽
واحد انقلابي پورهيت پارٽي نهي کي رد ڪيو وڃي.
ويتنام ۽ ٻيا ملڪ جيئن هند چيني ۾ سامراجي، ٻاهرڪي
غلاميءَ ۾ قائل هئا ان ۾ ڪو شڪ آهي ته پاڪستان
ٻه ڏکڻ ايشيا، نندي کنڊ ۾ (سنڌ، بلوچستان، سرحد
۽ پنجاب سميت) آمريڪي سامراجي جديد نوآبادياتي
غلامي ۽ استحصال ۾ جڪڙيل ناهي؟ فرينچ انڊو چائنا
رياست، وانگر 'برٽش انڊيا' ۾ موجوده هندستان پاڪستان
ڪالسواء برما ۽ سري لنڪا ٻه شامل هئا پر قومي

آزادي جي حاصلات کانپوءِ هندستان کان الڳ ٿي ننڍڙيون رياستون اڄ ڇو ڌار آهن؟ دوستن جي دلولي ۽ جملي مقصد موجب اڄوڪي دور ۾ سامراجي تسلط جي شڪار ملڪ جي عوام کي گڏجي سامراج ۽ استحصال کان آزادي لاءِ جدوجهد ڪرڻ کپي بلڪه هو ڪهڙي قومي رياست کي ٽڪر ٽڪر ڪرڻ کپي ورنه سوشلسٽ انقلاب نه اچي سگهندو.

ويٽنامي عوام جي فرانسيسي ۽ بعد ۾ آمريڪي سامراج کان قومي آزادي جي جدوجهد ۽ پاڪستان ۾ سنڌ يا ڪنهن به ٻي مظلوم قوم جي "پنجابي سامراج" "ظالم قوم" کان عليحدگي جي تحريڪ هرگز قومي آزادي جي تحريڪ نٿي سڏي سگهجي، ڇو ته هتي آمريڪي سامراج جي خلاف رياست ۾ هلندڙ مشترڪ جدوجهد جي نئين تقاضائن جي بنياد تي هي نظريو قائم ٿيل ناهي پر ان نظريي جو اصل بنياد سا...ي ۾ موجود قوم پرستانه ڇڪ آهي. جو ته پاڪستان ۾ انقلاب لاءِ سامراجي دشمن جمهوري ۽ انقلابي جدوجهد ۾ شرڪت ڪرڻ کان پوءِ سڀني قومن جي محنت ڪش عوام جي وچ ۾ ٻڌي قائم ڪرڻ لاءِ زبردست جاڪوڙ کان پوءِ، ملڪ جي انقلابي تحريڪ ۾ سرگرم عمل ٿيڻ ۽ جنهن جي سهڪار سان هي نظريو "سياست مجبوري" اختيار نه ڪيو ويو آهي. بلڪ ان جو بنياد شروع کان ئي محدود مقصد آڏو رکي، اڏيو ويو آهي.

اهڙي خاص قسم جي نظرياتي ۽ سياسي سوچ اڳ ۾ ئي دوستن جي ذهن ۾، وطن دوست م - ف جي قيام کان ڏسي اڳ ويٺل آهي. انهيءَ رياست اندر انقلاب آڻڻ واري مارڪسي- لينني سچائي جي ڪوڙي ڪوري، اهو "مارڪسي زهر" دوستن کان ڀيتو نٿو ٿئي ۽ هضم نٿو ٿيو ٿئي. هڪ رياست اندر واحد پورهيت انقلابي پارٽي جو وجود ۽ واڌارو اڻ ٽر آهي. ۽ جا ڳالهه دوست اصولي طرح مڃين ٿا، "عام اصول" جي طور ني، نه ته اهو عملي طور تي ڇا صحيح هوندو؟ اصولن کي عمل ۾، نظرئي کي تجربي ۾ منتقل نه ڪيو نه ته اهو انقلاب ڪيئن برپا ٿي سگهندو.

اڄ سامراج جي ڊالرن ۽ ڊڪٽيٽر شپ جي ٻولن هيٺ پاڪستان ڏکڻ ايشيا ۾ آمريڪا جو ٻيچ تي وڙهندڙ جانور ٻيٺل آهي. پاڪستان جي، مظلوم عوام جي سامراج هيٺ غلامي، سنڌي قوم سميت سڀني مظلوم قومن/ قوميتن ۽ پورهيت جمهوري عوام جي بيهودي غلامي آهي. پاڪستان جي مظلوم عوام جي غلامي ۽ سنڌ جي غلاميءَ ۾ ڪو تضاد ناهي. في الوقت سامراج کان پاڪستان جي آزادي بنا سنڌ جي آزادي جو ڪو ٻيو رستو ڪونهي ۽ جيستائين قومي جمهوري انقلاب يا سوشلسٽ انقلاب جي لاءِ جدوجهد جو سوال آهي ته ان جدوجهد جي ڪاميابي جو لازمي شرط غالب ۽ مظلوم قومن جي خاص طرح پورهيت طبقن ۽ جمهوريت.

پسند عوام جي، نوجوانن، شاگردن، دانشورن ۽ عورتن
جي سامراج دشمن، هڪ هٿي سرمائيدار دشمن ۽ جاگيردار
دشمن پڌي، هڪٻئي سان يڪجهتي آهي. صرف اهڙي
طرح ئي اسان جديد نوآبادياتي سامراجي غلاميءَ جي
سنگهرن کي ٽوڙي سگهنداسين. جمهوري آزادي ماڻي
سگهنداسين، قومي جبر ختم ڪري، مظلوم قومن تي
غالب قوم کي حاصل امتيازي حقن کي ختم ڪري،
سڀني قومن جي برابري ترقي کي يقيني بڻائي سگهنداسين.
۽ ان صدين پراڻي قومي نفرت ۽ علحدگي جي ديوارن
کي ڊاهي سگهنداسين جيڪي برطانوي سامراج ۽ ان
کانپوءِ آمريڪي سامراج مختلف قومن وچ ۾ اڀيون
ڪيون آهن. عوام جي، مظلوم قومن جي، بين الاقواميت
پرستي جي سوڀ ضروري ٿيندي.

پر اسان کي اهو به نظر ۾ آهي ته پاڪستان ۾
عوام جي انقلابي، جمهوري تحريڪ جي اڀار ۽ سوڀ
کان ڊنل سامراجي ۽ حڪمران دشمن ان تحريڪ جي
زورائتي طوفان ئي وحشت سان حملاآور ٿي سگهن ٿا
۽ هنن طرفان انقلابي هلچل کي ٽڪرا ٽڪرا ڪرڻ
جي سازش خارج از امڪان ناهي. باوجود ان جي
انقلابي جمهوريت پسند عوام بدليل معروضي صورتحال
۾ به پنهنجي ڇوٽڪاري جي راهه ڳولي وٺندو، تنهن
درپيش چئلينج جو ۽ ان ڪٺن صورتحال جو جيڪا
مقامي سامراجي ۽ ٻيا دشمن مڙهيندا، ڀرپور قوت سان

مقابلو ڪندو ۽ انقلاب ڏانهن پيشقدمي ۾ ڪري سامراج
جي شڪست ۽ پنهنجي آخري فتح تائين جاري رکندو.
جاڪاڻ ته هڪ ته عوام جي متحد ۽ منظم قوت جي
آڏو ڪابه پاڙيتو سامراجي قوت نٿي بيهي سگهي، عوام
کان ڪٽي نٿي سگهي ۽ بيو ته هن علائقي جي صورتحال
(Regional Stuation) پاڪستان جي سامراج دشمن
جمهوري عوام جي سوپ لاءِ مجموعي طور تي ۽ اتريقدر
جو ان جي ڪنهن به خبر جي عوام جي سوپ لاءِ بلڪل
انتهائي سازگار آهي.